MODERN KLASİKLER DİZİSİ - 140

STEFAN ZWEIG

İNSANLIĞIN YILDIZININ YÜKSELDİĞİ ANLAR

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
İLKNUR İGAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. basım

STEFAN ZWEIG ★ İNSANLIĞIN YILDIZININ YÜKSELDİĞİ ANLAR 140

STEFAN ZWEIG
İNSANLIĞIN YILDIZININ YÜKSELDİĞİ ANLAR
ON DÖRT TARİHİ MİNYATÜR

ÖZGÜN ADI
STERNSTUNDEN DER MENSCHHEIT
VIERZEHN HISTORISCHE MINIATUREN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
SERTİFİKA NO: 40077

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM EYLÜL 2019, İSTANBUL
2. BASIM EKİM 2020, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-943-5

BASKI: UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
Keresteciler Sitesi Fatih Caddesi Yüksek Sokak No: 11/1 Merter Güngören/İstanbul
Tel. (0212) 637 04 11 Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91 Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

ÇEVİREN: İLKNUR İGAN

1959 yılında İstanbul'da doğdu. Avusturya Kız Lisesi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu, İÜ Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Köln Üniversitesi Germanistik Bölümü'nde öğrenim gördü. 1986-1991 yılları arasında Köln'de Almanya'nın Sesi Radyosu'nda yapımcı ve çevirmen olarak görev aldı. Heinrich Böll, Heinrich Mann, Franz Kafka, Stefan Zweig, Joseph Roth, Lou Andreas-Salomé, Uwe Timm, Bernhard Schlink, Christa Wolf, Arno Gruen gibi yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

Modern
Klasikler
Dizisi - 140

Stefan Zweig

İnsanlığın Yıldızının Yükseldiği Anlar

Almanca aslından
çeviren: İlknur İgan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Önsöz 1

Ölümsüzlüğe Kaçış 3
Bizans'ın Fethi 28
Georg Friedrich Haendel'in Dirilişi 56
Bir Gecelik Dâhi 80
Waterloo'da Yazgıyı Değiştiren An 97
Marienbad Ağıdı 114
Eldorado'nun Keşfi 125
Bir Kahramanlık Anı 136
Okyanusu Aşan İlk Sözcük 144
Tanrı'ya Sığınış 167
Güney Kutbu İçin Mücadele 205
Mühürlü Tren 226
Cicero 238
Wilson Başarısızlığa Uğruyor 263

Önsöz

Hiçbir sanatçı gününün yirmi dört saati boyunca kesintisiz biçimde yaratıcı olamaz; ürettiği tüm esaslı ve kalıcı yapıtlar sadece ve sadece o çok nadir esinlenme anlarında oluşur. Aynı biçimde, tüm zamanların en büyük şairi ve gösteri sanatçısı olarak karşısında hayranlık duyduğumuz tarihin yaratıcılığı da kesintisiz değildir. Goethe'nin saygıyla "Tanrı'nın gizemli atölyesi" olarak nitelediği tarihin akışı fazlasıyla gündelik ve sıradan olaylarla doludur. Sanatın ve yaşamın her alanında olduğu gibi burada da olağanüstü ve unutulmaz anlar çok nadirdir. Tarih, çoğunlukla bir zaman dizimcisi gibi kayıtsız bir tutarlılıkla, binlerce yılı birbirine ekleyen o devasa zincirini ilmek ilmek, olay olay örer sadece; çünkü her gerilim bir hazırlık sürecini, her gerçek olay bir gelişim dönemini gereksinir. Bir dâhinin çıkması için bir halkın içinden milyonlarca insanın geçmesi gerekmiştir her defasında, gerçek anlamda tarihsel bir olayın, insanlığın yazgısını değiştiren bir anın gelmesi için de milyonlarca yararsız anın akıp gitmesi gerekir.

Ancak sanat alanında bir dâhi ortaya çıktığında çağların ötesine geçer; dünyanın yazgısını değiştiren böyle bir an bir kez oluşunca on yıllara, yüzyıllara damgasını vurur. Bir paratonerin ucuna nasıl tüm atmosferin elektriği yükleniyorsa böylesi bir anda da ölçüye gelmez yoğunluktaki bir olaylar

silsilesi en küçük zaman dilimine sığar. Diğer zamanlarda ağır ağır yan yana veya peş peşe dizilen ne varsa, o her şeyi tayin eden ve her şeye karar veren tek bir anın içinde yoğunlaşıp birleşir: Tek bir evet, tek bir hayır, biraz erken davranma veya biraz gecikme bu anı yüzlerce kuşak boyunca geri dönülmez biçimde erteler ve bir bireyin, bir halkın, hatta bütün insanlığın yazgısını belirler.

Çağların ötesine geçen bir kararın tek bir tarihe, tek bir saate ve çoğunlukla tek bir dakikaya sıkıştığı böylesi trajik ve yazgıyı belirleyen anlar bireyin ömründe de, tarihin akışında da çok nadirdir. Ben böyle anları, geçiciliğin karanlığını aynı yıldızlar gibi değişmez bir ışıltıyla aydınlattıkları için insanlığın yıldızının parladığı anlar diye adlandırdım ve bu kitapta çeşitli dönemlerde ve çeşitli bölgelerde insanlığın yıldızının parladığı anlardan bazılarını anımsatmaya çalıştım. İçsel ve dışsal olayların manevi gerçekliklerini hiçbir yerde kendi kurgularımla renklendirmeye veya desteklemeye çalışmadım. Çünkü tarih, olayları kusursuz olarak şekillendirdiği böyle benzersiz anlarda hiçbir yardımı gereksinmez. Tarih şairliği ve oyun yazarlığını gerçek anlamda üstlendiği zaman hiçbir şair onu aşmayı denememeli.

ÖLÜMSÜZLÜĞE KAÇIŞ

Pasifik Okyanusu'nun Keşfi
25 Eylül 1513

Bir Gemi Donatılıyor

Kolomb, Amerika'yı keşfedip geri döndüğünde halkın akın ettiği Sevilla ve Barselona sokaklarından zaferle geçerken, tuhaf ve nadir bulunan pek çok şeyi; o zamana kadar hiç bilinmeyen bir ırkın kızıl derili insanlarını, hiç görülmemiş hayvanları, çığlıklar atan rengârenk papağanları, hantal tapirleri, daha sonra hızla Avrupa'da da yerleşikleşecek ilginç bitkileri ve meyveleri, Hint buğdayını, tütünü ve hindistancevizini kalabalıklar karşısında sergiledi. Bütün bunlar sevinç ve heyecan içindeki halk tarafından merak dolu bir hayranlıkla karşılandı, fakat kral ve kraliçeyle danışmanlarının en çok etkilendikleri şey, birkaç küçük sandığın ve torbaların içindeki altın oldu. Kolomb'un Yeni Hindistan'dan getirdiği altın pek fazla değildi, yerlilerle takas yaparak veya zor kullanarak elde ettiği birkaç parça süs eşyası, birkaç küçük külçe ve bir iki avuç dolusu altın tozu, altından çok altın tozu – bütün ganimeti en fazla birkaç yüz altın sikke basmaya yeterdi. Fakat her zaman bağnazca sadece inanmak istediği şeye inanan ve o sırada denizyoluyla Hindistan'a gitme iddiasında haklı çıkmış olan hayal gücü yüksek Kolomb dürüst bir coşkuyla durumu abartarak bunun sadece küçük

bir ilk örnek olduğunu öne sürdü. Bu yeni adada uçsuz bucaksız altın madenleri bulunduğunu güvenilir kaynaklardan öğrenmişti, bu değerli maden oradaki bazı tarlalarda ince bir toprak tabakasının altında bulunmaktaydı. Sıradan bir kazmayla bile kolayca çıkarılabilirdi. Daha güneydeki bölgeler daha zengindi, buralarda krallar içkilerini altın kadehlerle içiyor, altına İspanya'da kurşuna verildiğinden daha az değer veriliyordu. Her zaman para sıkıntısı içinde olan kral kendisine ait bu yeni ülkedeki altın madenlerine dair hikâyeleri kendinden geçerek dinler, henüz Kolomb'un tam bir deli olduğu ve vaatlerinden kuşkulanmak gerektiği bilinmemektedir. Derhal ikinci yolculuk için büyük bir filo hazırlanır, artık tayfa toplamak için çığırtkanlara ve davulculara gerek yoktur. Bu değerli madenin neredeyse çıplak ellerle çıkarılabileceği yeni bir altın ülkesinin keşfedildiği haberi bütün İspanya'nın aklını başından almıştır: Altın ülkesine, El Dorado'ya gidebilmek için yüzlerce, binlerce insan akın eder.

Fakat bütün kentlerden, bütün kasaba ve köylerden insanları hırsın yollara döktüğü bu akın ne kadar da iç karartıcıdır aslında. Gelenler asalet armalarını altınla iyice yaldızlamak isteyen dürüst soylular, gözü kara maceracılar ve cesur askerler değildir yalnızca, aksine İspanya'nın tüm pisliği ve balçığı da Palos ve Cadiz'e akar. Altın ülkesinde daha kârlı işler yapma peşine düşen damgalı hırsızlar, yol kesiciler, gaspçılar, alacaklılarından kaçan borçlular, huysuz karılarından kurtulmak isteyen kocalar, sabıkalılar ve İspanyol polisi tarafından aranan bütün desperadolar* filoya katılmak için başvurur; kısacası bir anda zengin olmaya ve bu uğurda her türden şiddeti ve suçu göze almaya karar vermiş umutsuz insanların ve hiçbir işte dikiş tutturamayanların oluşturduğu gözü kararmış bir güruhtur bu. İçlerinde kendini Kolomb'un hayallerine tümüyle kaptırmış hali vakti

---

Haydutlar, gözü dönmüş tipler. (ç.n.)

yerinde insanlar da vardır, şimdiden karşılarında parıldayan altın külçelerini görür gibidirler ve değerli madeni hemen büyük miktarlarda taşıyıp götürebilmek için yanlarına uşaklarını ve yük hayvanlarını da alırlar. Bu yolculuğa kabul edilmeyi başaramayanlar da başka yolları zorlarlar; gözü kara maceracılar altın ülkesine hızla varmak ve olabildiğince altın çıkarabilmek için kralın iznini almadan kendi olanaklarıyla gemiler donatırlar; böylece İspanya bütün huzur bozanlardan ve en tehlikeli çapulculardan bir anda kurtulmuş olur.

Española (sonraları San Domingo veya Haiti denecektir) valisi yönetimindeki adaya bu davetsiz konukların akın etmelerini dehşet içinde izler. Gemiler her yıl yeni yükleriyle gelip adaya her seferinde daha da belalı tipleri indirmektedir. Ne var ki gelenler de acı bir hayal kırıklığı yaşamaktadır, ne yol üstünde kolayca toplanacak altın külçeleri vardır ne de canavarca saldırdıkları talihsiz yerlilerin elinden alınacak bir zerre altın tozu kalmıştır. Böylece bu azgın insan sürüleri valiye de, zavallı yerlilere de dehşet salarak ortalıkta dolaşıp serserilik ederler. Vali her birine toprak ve hayvan sağlayarak, hatta kişi başına altmış yetmiş kadar yerliyi köle olarak vererek bu adamları yerleşik hale getirmek için boşu boşuna çabalar. Oysa ne gelenler arasındaki soylu kişiler ne de bir zamanların çapulcuları buraya yerleşip çiftçilik yapmaya niyetlidir. Buraya buğday ekip hayvan yetiştirmek için gelmemişlerdir; ürün ve hasatla uğraşmak yerine zavallı yerlilere eziyet etmeyi –ki birkaç sene içinde bütün yerlileri katledip köklerini kurutacaklardır– veya batakhanelerde pineklemeyi yeğlerler. Kısa sürede çoğu öylesine bir borca gömülür ki sahip oldukları eşyaların dışında paltolarını, şapkalarını, hatta son gömleklerini sattıktan sonra bile tüccarların ve tefecilerin elinden yakalarını kurtaramazlar.

İşte bu yüzden, adada saygın bir kişi olarak tanınan hukukçu Martin Fernandez de Enciso'nun 1510 yılında

yeni bir ekiple adadaki sömürgelerinin yardımına gelmek için bir gemi donattığı haberi Española'daki bütün bu kayıp insanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. İki tanınmış serüvenci Alonso de Ojeda ve Diego de Nicuesa 1509'da Kral Ferdinand'dan Panama Boğazı ve Venezuela kıyıları yakınlarında bir sömürge kurmak için imtiyaz almışlardır, sömürgeye acele bir kararla Castilia del Oro, Altın Kastilya, adını verirler; ismin yaptığı çağrışımlar ve uydurma hikâyelerle başı dönen bu deneyimsiz hukuk adamı bütün servetini bu girişime yatırır. Fakat Uraba Körfezi kıyısında yeni kurulan sömürge San Sebastian'dan altın yerine keskin bir imdat çığlığı gelir sadece. Adamlarının yarısı yerlilerle yapılan savaşlarda, gerisi de açlıktan telef olur. Enciso yatırdığı parayı kurtarmak için servetinin geri kalanını ortaya koymayı göze alır ve bir yardım seferi düzenler. Enciso'nun asker aradığı haberini alır almaz Española'daki bütün umarsız tipler, bütün serseriler bulundukları durumdan kurtulmak için bu fırsatı kullanmak ister. Yeter ki oradan kaçsınlar, alacaklılardan ve valinin sıkı denetiminden kurtulsunlar! Ne var ki alacaklılar da tetiktedir, ağır borçlar altındaki bu adamların kaçmaya hazırlandıklarını ve bir daha yüzlerini göremeyeceklerini fark ettiklerinde özel bir izin vermediği hiç kimsenin adadan ayrılmaması için valiye baskı yaparlar. Vali alacaklıların bu isteklerini kabul eder. Sıkı bir denetim uygulanır, Enciso'nun gemisi limanın dışında demirlemek zorunda kalır, hükümetin tekneleri devriye gezerek izinsiz kimselerin gemiye kaçak olarak girmesini engeller. Ölümden veya gırtlaklarına kadar borca batmaktan dürüst bir işte çalışmak kadar korkmayan bu yitik insanlar, Enciso'nun gemisinin onları almadan yeni maceralara doğru yelken açışını derin bir hayal kırıklığıyla izlerler.

Sandıktaki Adam

Enciso'nun gemisi Española'dan ayrılmış pupa yelken Amerika kıtasına doğru yol almakta, adanın silueti mavi ufukta gitgide gözden yitmektedir. Yolculuk dingin geçmekte, şimdilik olağandışı bir şey görülmemektedir, sadece iri yapılı bir tazı –bu ünlü Becericco'nun yavrusudur ve kendisi de Leoncico adıyla ünlenmiştir– güvertede huzursuzca bir aşağı bir yukarı gidip gelerek her yanı koklamaktadır. Bu heybetli hayvanın kime ait olduğunu ve gemiye nasıl bindiğini kimse bilmemektedir. Sonunda köpeğin gemiye son gün yüklenen olağandışı büyüklükte bir erzak sandığının başından ayrılmak istemeyişi dikkati çeker. Gelin görün ki sandık umulmadık bir biçimde kendiliğinden açılır, içinden Kastilya'nın azizi Santiago gibi kılıç, miğfer ve kalkanla tepeden tırnağa donanmış otuz beş yaşlarında bir adam çıkar. Şaşırtıcı gözü pekliğinin ve becerikliliğinin ilk işaretini bu şekilde veren bu adam Vasco Nuñez de Balboa'dır. Soylu bir ailenin çocuğu olarak Jerez de los Caballeros'ta dünyaya gelen bu adam sıradan bir asker olarak Rodrigo de Bastidas'la birlikte Yeni Dünya'ya yelken açmış ve pek çok serüvenden sonra gemisiyle birlikte Española'da karaya vurmuştur. Vali, Nuñez de Balboa'yı yerleşik bir sömürgeci haline getirmek için boşu boşuna uğraşmışsa da daha birkaç ay geçmeden Balboa kendisine verilen toprağı yüzüstü bırakmıştır, öylesine batmış bir durumdadır ki yakasını alacaklılarının elinden nasıl kurtaracağını bilememektedir. Fakat diğer borçlular sahilde durup dişlerini gıcırdatarak Enciso'nun gemisine binmelerini engelleyen devriye teknelerini izlerken, Nuñez de Balboa boş bir erzak sandığına girip yola çıkışın curcunası içinde bu kurnazca hileyi kimsenin fark etmeyeceği bir anda kendini yardımcıların yardımcıları tarafından gemiye taşıttırarak Diego Kolomb'un devriye kordonunu gözü pekliğiyle aşar. Kaçak yolcu, ancak geminin karadan kendisi için geri

dönmeyi göze alamayacak kadar uzaklaştığına emin olduktan sonra ortaya çıkar. İşte artık gemidedir.

Enciso bir hukukçudur ve hukukçuların çoğu gibi romantizmle ilgisi yoktur. Yeni sömürgenin *alcalde*'si, yani emniyet müdürü olarak dolandırıcıları ve karanlık işler çevirenleri orada görmek istememektedir. Bu yüzden Nuñez de Balboa'ya onu yanında götürmeye niyeti olmadığını, üzerinde insan yaşasın yaşamasın, önünden geçecekleri ilk adaya bırakacağını sert bir dille bildirir.

Fakat iş bu noktaya varmaz. Çünkü henüz gemi Castilia del Oro'ya doğru seyrederken hıncahınç dolu bir tekneyle karşılaşırlar –o dönemlerde henüz bilinmeyen bu denizlerde dolaşan teknelerin sayısı bir düzineyi geçmezken neredeyse bir mucizedir bu karşılaşma–, tekne, adını kısa süre sonra tüm dünyanın öğreneceği bir adamın, Francisco Pizarro'nun yönetimindedir. Adamlar Enciso'nun sömürgesi San Sebastian'dan gelmektedirler, ilk başta onların görev yerlerini keyfi olarak terk etmiş isyancılar olduğunu sanırlar. Ne var ki teknedekiler Enciso'yu dehşete düşüren bir haber verirler: Artık San Sebastian diye bir yer yoktur, onlar da eski sömürgeden son hayatta kalanlardır. Komutan Odeja bir gemiyle kaçmıştır, ellerinde iki küçük tekneden başka bir şey kalmayan kendileriyse bu teknelere sığabilmek için yetmiş kişi kalıncaya kadar diğerlerinin teker teker ölmesini beklemişlerdir. Diğer tekne de yolda batmıştır, Pizarro'nun teknesindeki bu otuz dört kişi Castilia del Oro sömürgesinden hayatta kalan son adamlardır. Şimdi nereye gitmelidirler? Pizarro'nun anlattıklarına göre Enciso'nun adamlarının terk edilmiş sömürgenin korkunç bataklık iklimine ve yerlilerin zehirli oklarına teslim olmaya hiç niyetleri yoktur; Española'ya geri dönmek tek olasılık gibi görünmektedir. Bu kritik anda birdenbire Vasco Nuñez de Balbao ortaya çıkar ve Rodrigo de Bastidas'la yaptığı ilk yolculuğunda Orta Amerika'nın tüm sahillerini dolaştığını söyler, o zamanlar altını bol bir nehrin

kıyısında barışçıl yerlilerin yaşadığı Darien adında bir yer bulduklarını hatırlamaktadır. Yeni sömürge bu belalı yerde değil orada kurulmalıdır.

Bütün mürettebat hemen Nuñez de Balboa'nın tarafına geçer. Onun önerisi uyarınca Panama kıstağı boyunca yol alarak Darien'e giderler, yerlileri her zamanki gibi barbarca katlettikten sonra yağmaladıkları eşyaların arasında altın da bulunduğu için desperadolar burada bir sömürge kurmaya karar verirler ve kutsal bir şükran duygusu içinde yeni kentlerine Santa Maria de la Antigua del Darien adını verirler.

Tehlikeli Yükseliş

Sömürgenin tüm parasal kaynaklarını sağlayan talihsiz Enciso, o sandıktan içindeki Nuñez de Balboa'yla birlikte zamanında kurtulmadığı için çok geçmeden fazlasıyla pişman olacaktır, çünkü bu gözü pek adam birkaç hafta içinde iktidarı tümüyle ele geçirmiştir. Bir hukukçu olarak disiplin ve düzen anlayışıyla yetişmiş olan Enciso, henüz bir vali atanmamış olan sömürgede emniyet müdürü olarak İspanya Kralı adına düzeni sağlamaya çalışmaktadır ve yerleştiği sefil bir yerli kulübesinde de aynı Sevilla'daki hukuk bürosundaki düzen ve ciddiyetle emirlerini yağdırmaktadır. Daha insan ayağı basmamış bu vahşi bölgede bulunan altın rezervleri krallığa ait olduğu için askerlerine yerlilerin elindeki altını almalarını yasaklar, bu başıbozuk güruhu düzene ve yasalara uymaya zorlar; ne var ki bu serüvenci insanlar içgüdülerine uyarak kalemi değil, kılıcı kullanan adamın yanında yer alırlar. Çok geçmeden Balboa sömürgenin gerçek hâkimi olmuştur; Enciso canını kurtarmak için kaçmak zorunda kalır ve sonunda kralın düzeni sağlamak için gönderdiği Vali Nicuesa geldiğinde Balboa onun karaya yanaşmasına bile izin vermez ve kralın kendisine tahsis ettiği topraklardan ko-

vulan talihsiz Nicuesa dönüş yolculuğu sırasında boğularak ölür.

Artık sandıktaki adam Nuñez de Balboa sömürgenin tek hâkimidir. Fakat elde ettiği başarıya rağmen içi huzursuzdur. Çünkü açıkça krala başkaldırmıştır ve tayin edilen valinin ölümünde de suçlu olduğu için bağışlanma umudu da pek yoktur. Kaçan Enciso'nun şikâyetlerini iletmek üzere İspanya yolunda olduğunun ve er veya geç başkaldırısı hakkında suç duyurusu yapılacağının farkındadır. Fakat yine de İspanya uzaklardadır ve bir gemi okyanusu iki kez geçinceye kadar zaman kalmaktadır. Bu gözü pek olduğu kadar da zeki adam, zor kullanarak ele geçirdiği iktidarı olabildiğince uzun süre elinde tutmasını sağlayacak bir çare arar. İçinde yaşadığı dönemde başarının her türlü suçu haklı gösterebileceğini ve kraliyet hazinesine girecek yüklü miktarda altının her türlü cezayı hafifletebileceğini veya erteletebileceğini bilmektedir; yani önce altını ele geçirmelidir, çünkü altın iktidar demektir! Francisco Pizarro'yla birlikte yakın bölgelerdeki yerlileri boyunduruk altına alır ve yağmalar; bu olağanlaşan katliamlar sonunda da kesin bir başarı elde eder. Konukseverliğini hileyle ve en kaba yollarla çiğnediği Careta adındaki bir kabile reisi öldürülmek üzereyken Balboa'ya, yerlilerle düşman olmaktansa bir ittifak kurmasını önerir ve güvence olarak da kızını ona vereceğini söyler. Balboa Careta'nın önerisini kabul eder ve daha da tuhafı bu genç yerli kıza ömrünün sonuna kadar büyük bir şefkatle bağlı kalır. Reis Careta'yla birlikte çevredeki diğer bütün kabileleri hâkimiyetleri altına alır ve yerliler arasında öyle bir otorite kurar ki sonunda reisler arasında en büyüğü Comagre saygısını göstermek için onu davet eder.

Büyük Reis'e yaptığı bu ziyaret, o zamana kadar bir hayduttan ve Kastilya mahkemelerinin asılarak veya boynu vurularak ölüme mahkûm ettiği, krala başkaldıran gözü pek bir asiden başka bir şey olmayan Vasco Nuñez de Balboa'nın

yaşamında dünya tarihini etkileyecek bir değişim yaratır. Reis Comagre, Vasco Nuñez'i, varsıllığıyla onu büyük bir şaşkınlığa düşüren geniş bir taş evde ağırlar ve kendisinden hiçbir şey istenmeden konuğuna dört bin ons altın armağan eder. Ne var ki şimdi şaşırma sırası Comagre'dedir. Çünkü onca saygıyla karşılamış olduğu bu göksel insanların, bu tanrılara benzeyen heybetli yabancıların onuru altını görür görmez uçup gider. Zincirinden boşanmış köpekler gibi birbirlerine saldırırlar, kılıçlar çekilir, yumruklar sıkılır, naralar atarak birbirlerine girişirler, her biri altından kendi için pay istemektedir. Kabile reisi dalaşı hayret ve küçümsemeyle izler. Bir avuç sarı maden parçasını uygarlığının bütün teknik ve tinsel başarılarından daha değerli gören uygar insan karşısında, dünyanın neresinde olursa olsun doğaya bağlı yaşayan herhangi birinin düşeceği hayrettir bu.

Büyük Reis sonunda bu adamlar karşısında bir konuşma yapar, İspanyollar tercümanın aktardığı cümleleri açgözlülükle dinlerler. Böyle önemsiz şeyler için birbirinizle kavgaya girişmeniz ve bu kadar sıradan bir maden için hayatınızı tatsızlıklara ve tehlikelere gark etmeniz ne kadar da garip, der Comagre. Şurada, karşıdaki dağların arkasında engin bir deniz var ve bu denize dökülen bütün nehirlerin suyunda altın akar. Orada sizinki gibi yelkenli ve kürekli gemiler kullanan bir halk yaşar, kralları da yemeklerini altın kaplardan yer, içeceklerini altın kupalardan içer. Bu sarı madenden oralarda dilediğiniz kadar bulursunuz. Fakat tehlikeli bir yoldur, çünkü kabile reisleri geçmenize hiçbir şekilde izin vermek istemeyeceklerdir. Yine de birkaç günden fazla sürmeyen bir yolculuktur.

Vasco Nuñez de Balboa can evinden vurulmuş gibidir. Yıllardır hayalini kurduğu o efsanevi altın ülkesinin izini sonunda bulmuştur; kendisinden önce gelenlerin kuzeye ve güneye doğru açılarak aradıkları altın eğer bu kabile reisinin söyledikleri doğruysa sadece birkaç günlük bir mesafede bu-

lunmaktadır. Aynı zamanda Kolomb, Cabot, Corereal gibi bütün ünlü denizcilerin bir sonuç alamadan ulaşmaya çalıştıkları diğer okyanusun ve böylece dünyanın çevresini dolaşan yolun varlığı da kesinleşmiş olacaktır nihayet. Bu denizi ilk kez bulan ve kendi ülkesi için zimmetleyen kişinin adı da yeryüzünde hiçbir zaman unutulmayacaktır. Balboa özgürlüğünü kazanmak, bütün suçlarından kurtulmak ve silinmez bir ün elde etmek için ne yapması gerektiğini biliyordur artık: Hindistan'a ulaşmak için Güney Denizi'ne varan boğazı ilk geçen kişi olmak ve yeni altın ülkesini İspanya Krallığı adına ele geçirmek. Reis Comagre'nin evinde yaşanan o an Nuñez de Balboa'nın yazgısını belirledi. Bu kendini rastlantılara bırakmış serüven adamının yaşamı o andan itibaren çağları aşan yüce bir anlam kazandı.

Ölümsüzlüğe Kaçış

Bir insanın yazgısında, daha orta yaşlarında, yaratıcı bir dönemindeyken yaşam amacını bulmaktan daha büyük bir talihlilik olamaz. Nuñez de Balboa neyle karşı karşıya olduğunun farkındadır; ya darağacında sefilce bir ölüm ya da ölümsüzlük beklemektedir onu. Öncelikle tahtla barışı sağlamalıdır bir kez, sonra da iktidarı gasp etme suçunu bağışlatmalı ve böylece meşrulaşmalıdır! Böylece dünkü haydut, şimdi en dürüst vatandaş, Comagre'nin bağışladığı altınların yasa gereği kraliyete ait olan beşte birini hemen kralın Española'daki hazinedarı Pasamonte'ye göndermekle kalmaz, dünya işlerinde bakış açısı hukukla sınırlı Enciso'dan çok daha deneyimli biri olarak resmi ödentinin yanı sıra hazinedarın kendisine de cömertçe bir bağışta bulunur ve kendini sömürgenin baş kaptanı olarak onaylamasını rica eder. Gerçi hazinedar Pasamonte'nin böyle bir yetkisi yoktur, yine de güzelim altınlara karşılık Nuñez de Balboa'ya

aslında yasal bir değeri olmayan geçici bir belge gönderir. Kendini her bakımdan güvenceye almak isteyen Balboa aynı sırada en güvenilir adamlarından ikisini de krallık için yaptığı hizmetleri sarayda anlatmaları ve kabile reisinin ağzından aldığı önemli bilginin haberini vermeleri için İspanya'ya yollar. Vasco Nuñez de Balboa Sevilla'ya sadece bin adamlık bir birliğe ihtiyacı olduğu mesajını göndermiştir, bu birliğin yardımıyla Kastilya için kendisinden önce hiçbir İspanyolun yapamadığını yapmayı üstlenecektir. Kolomb'un bulacağına dair boş sözler verdiği yeni denizi o keşfedecek ve yerini nihayet öğrendiği altın ülkesini ele geçirecektir.

Bu yitik insan için, bu asi, bu haydut için her şey iyiye gidiyor gibi görünmektedir. Fakat İspanya'dan gelen bir sonraki gemi kötü haberler getirir. Balboa, gaspa uğrayıp kaçmak zorunda kalan Enciso'nun sarayda dile getireceği şikâyetleri geçersiz kılmak için isyan sırasındaki suç ortaklarından birini İspanya'ya göndermiştir, bu adam Balboa'ya durumunun, hatta hayatının tehlikede olduğu haberini verir. Enciso iktidarı zorla elinden alan bu hayduda karşı İspanyol mahkemelerinde dava açmış ve tazminat ödemeye mahkûm ettirmiştir. Ne var ki bulunması Balboa'yı kurtarabilecek olan yakınlardaki Güney Denizi'nin yerine ilişkin haber henüz gelmemiştir; oysa bir sonraki gemiden Balboa'yı hemen orada yargılamak veya zincire vurup İspanya'ya geri götürmek üzere gelen bir hâkim inecektir.

Vasco Nuñez de Balboa kaybettiğini anlar. Hemen yakınlarındaki Güney Denizi'nin ve altın sahilinin yerini öğrenemeden hüküm giymiştir. Kendi kellesi kumların üstüne yuvarlanır yuvarlanmaz biri bu durumdan yararlanacaktır elbette, yapmayı hayal ettiklerini bir başkası gerçekleştirecektir; kendisininse İspanya'dan yana hiçbir umudu kalmamıştır artık. Kralın yasal valisini ölüme gönderdiği, emniyet müdürünü kendi kafasına göre makamından zor yoluyla uzaklaştırdığı bilinmektedir; eğer sadece hapse atılır da cü-

retkârlığının cezasını darağacında çekmezse kendine lütufta bulunulduğunu kabul edecektir. Güçlü dostların yardımını hesaba katması da mümkün değildir, çünkü artık kendisi güçsüz düşmüştür, en iyi savunucusu altının sesi de ona bağışlanma sağlayacak kadar güçlü değildir henüz. Onu cüretkârlığının cezasından kurtaracak tek bir şey varsa o da daha fazla cüretkârlıktır. Yargıçlar adaya varmadan ve emniyet görevlileri elini ayağını bağlamadan önce öbür denizi ve yeni altın ülkesini bulursa kendini kurtarabilecektir. Dünyanın insan ayağı değmemiş bu bölgesinde cezadan tek kaçış yolu büyük bir olayın ardına sığınmak, ölümsüzlüğe kaçmaktır.

Böylece Nuñez de Balboa bilinmeyen okyanusun keşfi için İspanya'dan istemiş olduğu bin adamın gelmesini beklemeye karar verir, hele yargıçların gelmesini beklemeye hiç niyeti yoktur. En iyisi hemen karar veren az sayıda adamla bu muazzam işe girişmek olacaktır! Bütün zamanların en gözü pek serüvencilerinden biri için elleri bağlı, başı eğik darağacına çıkmaktansa onurla ölmek daha iyidir. Nuñez de Balboa sömürge halkını toplar, işin zorluklarını saklamadan kıstağı geçmek istediğini açıklar ve kimlerin kendisiyle beraber gelmek istediğini sorar. Onun cesareti diğerlerini de yüreklendirir. Yüz doksan asker, yani sömürgenin eli silah tutan adamlarının neredeyse tümü onu izlemeye hazır olduğunu söyler. Donanım sağlamak sorun değildir, çünkü bu insanlar zaten sürekli bir savaş halinde yaşamaktadırlar. Ve Nuñez de Balboa, bu kahraman ve haydut, serüvenci ve asi adam darağacından veya hapisten kaçmak üzere 1 Eylül 1513'te ölümsüzlüğe doğru seferini başlatır.

Ölümsüzleşme Anı

Panama kıstağını geçiş yolculuğuna, kızı Balboa'nın eşi olan kabile reisi Careta'nın küçük ülkesi Coyba toprakla-

rından başlar; Nuñez de Balboa geçiş için en dar noktayı seçmemiş ve bilmeden bu tehlikeli yolculuğu birkaç gün daha uzatmıştır. Fakat bilinmeyene doğru yaptıkları bu cüretkâr akında Balboa için öncelikle önemli olan, geri çekilme ve ikmal için dost bir yerli kabilesinin güvencesine sahip olmaktı muhtemelen. Ürkütücü ve kalabalık bir tazı sürüsünün eşlik ettiği mızraklar, kılıçlar, oklar ve arkebüzlerle silahlanmış yüz doksan asker on büyük kanoyla Darien'den Coyba'ya geçer. Müttefikleri kabile reisi yerlilerini yük taşımada ve rehberlikte yardım için yanlarına verir, böylece kıstağı geçmek amacıyla 6 Eylül'de, en gözü pek ve deneyimli serüvencilerin azmini bile aşırı zorlayacak o ünlü yürüyüş başlar. İspanyollar insanı bitkin düşüren boğucu ve kızgın ekvator sıcağında yol alarak sıtma mikrobuyla kaynayan bataklık toprakları, yüzlerce yıl sonra Panama Kanalı açılırken bile binlerce cana mal olacak düzlükleri geçmek zorundadırlar önce. Bu insan ayağı basmamış bölgeye girdikleri ilk andan itibaren zehirli sarmaşıklarla dolu cangılda yollarını balta ve kılıçlarla açmak zorunda kalırlar. Önden gidenler arkadan gelenler için sık ormanın içinde devasa büyüklükteki yeşil bir maden ocağında ilerler gibi daracık bir geçit açarlar, sonra bu keşif ve fetih ordusu yerlilerin ani bir baskınına karşı eller sürekli silahlarda, gece gündüz tetikte, sonsuzca uzayan tekli bir sıra halinde buradan geçerek yol alır. Kızgın sıcak, üstlerinde güneşin acımasızca parladığı dev ağaçlardan oluşan nemli kubbelerin boğucu ve buhar tüten loşluğunda nefes aldırmaz hale gelir. Tepeden tırnağa tere batmış, dudakları susuzluktan çatlamış adamlar ağır donanımlarını taşıyarak adım adım ilerlerken aniden tayfun gibi bir tropik yağmur boşanır, küçük dereler bir anda ne varsa sürükleyip götüren nehirlere dönüşür, bu suları ya akıntıyla boğuşarak ya da yerlilerin çabucak ağaç liflerinden ördükleri asma köprüleri kullanarak geçmek zorundadırlar. İspanyolların yanında kumanya olarak bir avuç mısırdan

başka bir şey yoktur; sokan ve kan emen sonu gelmez böcek akınlarının içinde uykusuz, aç, susuz güçlükle ilerlerler, dikenler giysilerini parçalamış, ayakları yaralanmış, gözlerine kan oturmuş, yüzleri etraflarında vızıldayan sivrisinek sürülerinin ısırıklarından şişmiş bir halde gündüzleri dinlenmeden, geceleri uyumadan yol alırlar ve sonunda güçleri tümüyle tükenir. Daha yürüyüşün birinci haftasından sonra adamların büyük kısmı bu eziyetlere katlanamaz olur ve asıl tehlikelerle bundan sonra karşılaşacaklarını bilen Nuñez de Balboa, humma ya yakalananlarla güçten düşenlerin geride bırakılmasına karar verir. Yazgısını belirleyecek bu serüvene en seçme adamlarıyla atılmak istemektedir.

Sonunda arazi yükselmeye başlar, sadece bataklık düzlüklerde tropik bereketinin tüm görkemiyle yayılabilen cangıl seyrekleşir. Ne var ki artık gölgeliklerde korunamadıkları için dimdik düşen ekvator güneşi tam teçhizat yürüyen bu insanları kavurucu sıcağıyla adeta dağlar. Bitkin düşmüş adamlar iki denizin arasındaki daracık kıstağı taştan bir omurga gibi ortadan bölen sıradağlara doğru engebeli arazide sık sık konaklayarak adım adım yükseklere doğru tırmanırlar. Görüş mesafesi giderek genişlemektedir, daha sonra hava da serinlemeye başlar. On sekiz gün süren kahramanca bir mücadeleden sonra zorlukların en zoru aşılmış gibidir, yanlarındaki yerli rehberin söylediğine göre zirvesinden her iki okyanusun, hem Atlantik Okyanusu'nun hem de henüz bilinmeyen ve keşfedilmemiş Büyük Okyanus'un görülebildiği dağın sırtı karşılarında yükselmektedir. Fakat tam da doğanın sert ve acımasız direnişini artık alt etmiş gibi göründükleri anda yeni bir düşmanla, bölgedeki kabilenin, yabancıların geçişini engellemek isteyen reisiyle ve yüzlerce savaşçısıyla karşılaşırlar. Nuñez de Balboa yerlilerle savaşmakta oldukça deneyimlidir. Yapay şimşek ve gök gürültüsünün yerliler üzerindeki büyülü gücünü göstermesi için arkebüzlerle bir salvo atışı yeterli olur. Ardından da tazılarla

birlikte İspanyollar saldırınca yerliler korkuyla haykırarak kaçarlar. Fakat Balboa bu kolay yengi karşısında sevinmek yerine bütün İspanyol sömürgecileri gibi acımasız ve gaddarca davranarak bu zaferini lekeler, elleri bağlı savunmasız tutsakları –boğa güreşi veya gladyatör oyunları yerine– aç tazıların önüne atarak canlı canlı parçalatır. Nuñez de Balboa'nın ölümsüzlük anını yaşadığı günün gecesi böyle tiksinç bir katliamla lekelenmiş olur.

İspanyol sömürgecilerinin kişilik ve tarzlarında anlaşılmaz ve benzeri olmayan bir karşıtlık vardır. Ancak o dönemdeki Hıristiyanların sahip oldukları bir dindarlık ve inançla tüm ruhlarını katarak Tanrı'ya seslenirler, ama bir yandan da Tanrı adına tarihin en alçakça ve insanlık dışı suçlarını işlerler. Cesaret, özveri ve acıya katlanma gücü gerektiren en görkemli ve kahramanca girişimlerin altından kalkabilecek kapasiteye sahipken birbirleriyle en utanç verici yöntemlerle savaşır ve adice dolaplar çevirirler. Böylesi bir rezilliğin içine batmışken bile yine de sağlam bir onur duygusuna sahiptirler ve üstlendikleri tarihsel görevin büyüklüğünü gerçekten takdire değer, olağanüstü bir sezgiyle kavramış bulunmaktadırlar. Daha bir gün önce elleri bağlı suçsuz tutsakları aç köpeklere parçalatmış ve belki de canavarların henüz taze insan kanı damlayan çenelerini okşamış olan aynı Nuñez de Balboa, eyleminin insanlık tarihindeki öneminin tümüyle bilincindedir ve o çok önemli anda çağların ötesine geçerek ölümsüzleşecek benzersiz bir davranışta bulunur. Nuñez de Balboa o 25 Eylül gününün tarihe geçeceğini bilmektedir ve bu merhametsiz ve gözü kara serüvenci, çağları aşacak keşfinin büyüklüğünün ne denli farkında olduğunu müthiş bir İspanyol tutkusuyla gösterir.

Balboa'nın bu benzersiz davranışına gelince: O akşam kanlı katliamın hemen sonrasında yerlilerden biri ona yakınlardaki bir tepeyi gösterip bilinmeyen denizin, Mar del Sur'un o yükseklikten göründüğünü bildirir. Balboa derhal

direktiflerini verir. Yaralıları ve güçten düşenleri yağmaladıkları köyde bırakır ve sefere devam edebilecek olanlara – Darien'den yola birlikte çıktıkları yüz doksan kişiden şimdi geriye altmış yedi kişi kalmıştır sadece– o dağa tırmanmalarını emreder. Sabah saat ona doğru zirveye yaklaşmışlardır. Tırmanmaları gereken küçük, çıplak bir tepe daha kalmıştır, sonra sonsuzluğa doğru uzanan okyanus gözlerinin önüne serilecektir.

Tam o an yaklaştığında Balboa adamlarına durmalarını emreder. Peşinden hiç kimsenin gelmemesini söyler, çünkü bu bilinmeyen denizi ilk kez göreceği anı kimseyle paylaşmak niyetinde değildir. Bütün çağlar boyunca, yerküremizin iki büyük okyanusundan biri olan Atlantik Okyanus'unu geçtikten sonra Büyük Okyanus'u gören ilk İspanyol, ilk Avrupalı ve ilk Hıristiyan olarak kalmak niyetindedir. Ağır ağır, yüreği gümbürdeyerek ve bu anın önemiyle çarpılmış bir halde sol elinde bayrağı, sağ elinde kılıcıyla çevrenin uçsuz bucaksızlığı içinde tek başına bir siluet olarak yukarı doğru tırmanır. Hiç acele etmeden ağır ağır tırmanır, çünkü asıl iş tamamlanmıştır artık. Sadece her adımda biraz daha azalan küçük bir mesafe vardır önünde ve gerçekten de tam zirveye ulaştığı an gözlerinin önüne muazzam bir manzara yayılır. Kademe kademe alçalan dağların, yemyeşil ormanlık tepelerin ardında metalik ışıltılı devasa bir disk gibi uçsuz bucaksız yayılan bir deniz; o zamana kadar sadece varlığı hayal edilmiş ve hiç görülmemiş olan, Kolomb'un ve ardıllarının yıllar, yıllar boyunca boşu boşuna aradıkları, dalgaları Amerika'ya, Hindistan'a ve Çin'e vuran o efsanevi deniz uzanmaktadır.

Uzun uzun ve kendinden geçercesine bakar Vasco Nuñez de Balboa bu engin sulara. Ancak ondan sonra sevincini ve gururunu paylaşmak üzere adamlarını çağırır. Adamlar tepeyi gerginlik ve heyecan içinde, nefes nefese haykırarak tırmanırlar, vardıklarında hayretler içinde donup kalırlar ve hayranlık dolu bakışlarla okyanusu işaret eder-

ler. Onlara eşlik eden Peder Andres de Vara birdenbire *Te Deum laudamus*'u* söylemeye başlar, bütün haykırışlar ve gürültüler anında kesilir, bütün o askerlerin, serüvencilerin ve haydutların sert ve kaba sesleri bu kutsal ilahinin içinde bütünleşir. Yerliler bu adamların Peder'in tek bir sözüyle İspanya Kralı'nın adının baş harflerini üstüne kazıyacakları bir haç dikmek üzere bir ağacı yere devirişlerini hayretler içinde izler. Ve haç dikildiğinde tahta kollarıyla her iki denizi birden, hem Atlantik hem de Pasifik Okyanusu'nu sonu görünmeyen ufuklarıyla birlikte kucaklamak istiyormuş gibi üstlerinde yükselir.

Nuñez de Balboa bu ürkünç sessizliğin içinde öne çıkarak askerlerinin karşısında bir konuşma yapar. Onlardan bu onuru ve lütfu esirgemeyen yüce Tanrı'ya şükranlarını göstermekle doğru yaptıklarını söyler ve bu denizi ve bütün bu ülkeleri fethetmeleri için bundan sonra da yanlarında olmasını dilemelerini ister. Kendisini şimdiye kadar yaptıkları gibi bundan sonra da sadakatle izlerlerse bu Yeni Hindistan topraklarından geriye İspanya'nın en zengin insanları olarak döneceklerdir. Balboa, bu rüzgârların dolaştığı uzaklardaki bütün toprakları İspanya adına fethedebilmek için elindeki bayrağı törensel hareketlerle dört rüzgâr yönüne doğru sallar. Daha sonra bu tarihsel olayı gelecek çağlara aktaracak bir belge hazırlaması için yazmanı Andres de Valderrabano'yu çağırır. Andres de Valderrabano, mürekkep hokkası ve kalemiyle birlikte kapalı bir tahta kutuda vahşi Ekvator ormanlarından geçirerek oraya kadar taşıdığı parşömeni açar ve Güney Denizi'nin, Mar del Sur'un, Kaptan Nuñez de Balboa tarafından keşfinde hazır bulunmuş bütün soylulardan, şövalyelerden ve askerlerden –los Caballeros e Hidalgos y hombres de bien–, bu denizi ilk kez görenin ve kendisini izleyenlere gösterenin Sayın Vasco Nuñez olduğunu doğrulamalarını ister.

Hıristiyanlığın ilk zamanlarından bir ilahi. (ç.n.)

Daha sonra bu altmış yedi adam tepeden aşağı iner ve böylece 25 Eylül 1513 tarihinde insanlık yeryüzünün o zamana kadar bilinmeyen son okyanusuyla da tanışmış olur.

Altınlar ve İnciler

Artık durum kesinleşmiştir. Denizi görmüşlerdir. Şimdi aşağıya sahile inme, yükselen dalgalarının nemini hissetme, ona dokunma, tadına bakma ve kumsalından ganimetleri toplama zamanıdır! İnişleri iki gün sürer ve Nuñez de Balboa dağdan denize inen en kısa yolu bulmak için adamlarını gruplara ayırır. Sahile ilk olarak Alonzo Martin yönetimindeki üçüncü grup varır; ün kazanma hırsının kendini beğenmişliği, ölümsüzleşmeye duyulan o tutku bu serüvenciler takımındaki en basit askerin bile öylesine ruhuna işlemiştir ki, sıradan bir insan olan Alonzo Martin bile, henüz ismi konmamış bu sulara elini ve ayağını değdiren ilk kişi olduğunu anında yazmanına onaylatır. Ancak böylece o küçük benliğine bir parça ölümsüzlük tozu serptikten sonra Alonzo denize vardığını ve dalgalarına eliyle dokunduğunu bildirmek üzere Balboa'ya haber gönderir. Balboa yeni bir coşkunluk gösterisi sergilemek üzere derhal harekete geçer. Takvimde Aziz Michael günü olan ertesi gün yeni denizi resmi bir törenle sahiplenmek üzere kendisi de Aziz Michael gibi tepeden tırnağa silahlanmış olarak yanında tamı tamına yirmi iki adamıyla birlikte sahilde belirir. Balboa denizin üstüne hemen gitmez, aksine efendisi ve hükümranı gibi bir ağacın altında gururla dinlenerek suların yükselmesini ve dalgaların itaatkâr bir köpek gibi gelip ayaklarını yalamasını bekler. Ancak ondan sonra kalkıp güneşte bir ayna gibi ışıldayan kalkanını omzuna atar, bir eliyle kılıcını diğer eliyle üzerinde Azize Meryem'in tasvirinin bulunduğu Kastilya sancağını kavrar ve denizin içinde ilerlemeye başlar.

Dalgalar kalçalarına vurmaya başladığı ve bedeni bu bilinmeyen okyanusun sularına iyice girdiği zaman, o ana kadar bir asi, bir desperado olan Nuñez de Balboa şimdi kralın sadık bir hizmetkârı ve muzaffer bir komutanı olarak sancağı dört bir yana sallayarak yüksek sesle şunları söyler: "Yaşasın Kastilya'nın ulu ve güçlü hükümdarları Ferdinand ve Johanna, Leon ve Aragon; onlar ve Kastilya tahtı adına bu denizlere, bu topraklara, bu sahillere ve bu limanlara resmen ve tüm zamanlar için el koyuyorum ve bu ülkeleri, üzerlerinde herhangi bir prens veya başka bir kaptan hak iddia edecek olursa, ister Hıristiyan, ister dinsiz ya da başka bir inançtan olsun dünya döndükçe ve kıyamet gününe kadar hepsinin sahibi Kastilya Kralı adına savunacağıma ant içiyorum."

Bu andı bütün İspanyollar tekrarlarlar ve sesleri bir an için dalgaların müthiş uğultusunu bastırır. Sonra her biri dudaklarını deniz suyuyla ıslatır ve yazman Andres de Valderrabano bu kez de el koyma eylemini belgeleyerek metni şu sözcüklerle bitirir: "Bu yirmi iki kişiyle birlikte yazman Andres de Valderrabano da ayaklarını Mar del Sur'un sularına sokan ilk Hıristiyanlar olmuşlardır ve hepsi de bu denizin suyunun da diğer denizinki gibi tuzlu olup olmadığını anlamak için elleriyle su alıp ağızlarını ıslatmış ve öyle olduğunu anlayınca Tanrı'ya şükretmişlerdir."

Büyük girişim başarıyla sonuçlanmıştır. Şimdi sıra bu kahramanca eylemin dünyevi meyvelerini toplamaya gelmiştir. İspanyollar bazı yerlilerden zorla veya değiş tokuş ederek biraz altın elde ederler. Fakat bu zafer dolu günler sürerken onları yeni bir sürpriz beklemektedir, çünkü yerliler yakınlardaki adalarda bol bol bulunan incilerden kucak dolusu getirmektedirler, aralarında bütün incilerin en güzellerinden biri olduğu için İspanya ve İngiltere krallarının taçlarını süsleyen ve Cervantes'le Lope de Vega'nın övgüyle söz ettikleri "Pellegrina" denilen cins de vardır. İspanyollar, o topraklarda deniz kabuklarından veya kumdan daha fazla

değerli sayılmayan bu hazinelerle bütün çantalarını, bütün çuvallarını doldururlar. Ne var ki hâlâ kendileri için dünyanın en önemli şeyi olan altının yerini sormaktadırlar, o zaman kabile reislerinden biri dağların siluetlerinin silikleşerek ufukta kaybolduğu güney yönünü işaret eder. Orada sınırsız bollukta hazinelerin bulunduğu bir ülke olduğunu söyler, oradaki hükümdarlar yemeklerini altın kaplarda yerler ve dört ayaklı büyük hayvanlar –reis lamaları kastetmektedir– yüklerin en muhteşemini kralın hazine dairesine taşırlar. Reis denizin güneyinde, dağların arkasında bulunan bu ülkenin adını da söyler. "Biru" gibi melodik ve kulağa yabancı gelen bir tınısı vardır.

Vasco Nuñez de Balboa'nın bakışları reisin eliyle işaret ettiği uzaklara, dağların silikleşerek ufukta eridiği noktaya saplanıp kalır. O yumuşak tınılı, baştan çıkarıcı "Bîru" sözcüğü anında ruhuna kazınmıştır. Kalbi huzursuzca gümbürdemektedir. Hayatında ikinci kez umulmadık bir biçimde böylesine müjdeli bir haberle karşılaşmıştır. Birincisi, Comagre'nin yakınlarda başka bir denizin daha bulunduğu haberi gerçekleşmiştir. İnci sahilini ve Mar del Sur'u bulmuştur, belki ikinci haber de doğru çıkacak, Balboa bu topraklardaki altın ülkesini, İnka Krallığı'nı fethetmeyi de başaracaktır.

Tanrılar Her Zaman Cömert Değildir...

Nuñez de Balboa hâlâ özlem dolu bakışlarla uzaklara bakmaktadır. "Birû", "Peru" sözcüğü altın bir çanın sesi gibi ruhunda yankılanmaktadır. Fakat bu onun için çok acı verici bir vazgeçiş anlamına gelse de bu kez keşif yolculuğunu sürdüremeyecektir. İki üç düzine kadar bitkin düşmüş askerle ülke fethetmek mümkün değildir. Bu durumda önce Darien'e geri dönmek zorundadır, ancak yeniden kuvvet topladıktan sonra artık yolunu bildiği bu yeni altın ülkesine

gidebilir. Ne var ki geri dönüş yolculuğu da daha kolay olmayacaktır. İspanyollar defalarca cangılla mücadele etmek, defalarca yerlilerin baskınlarına karşı kendilerini savunmak zorunda kalırlar. Ve dört ay süren korkunç zorluklarla dolu bir yolculuktan sonra 19 Ocak 1514'te Darien'e geri dönenler artık bir savaşçı kafilesi değil, sıtma ateşiyle yanan ve son güçleriyle ayakta kalmaya çalışan bir avuç bitkin adamdır – Balboa da ölümün eşiğindedir ve yerliler tarafından bir hamakta taşınmıştır. Fakat insanlık tarihindeki en büyük olaylardan biri gerçekleşmiştir. Balboa sözünü tutmuştur, onunla birlikte bilinmezliğe açılmayı göze alan herkes zengin olmuştur, askerleri Güney Denizi kıyılarından Kolomb ve diğerlerinin hiçbir zaman getiremediği hazinelerle dönmüşler ve bütün diğer sömürgeciler de paylarını almışlardır. Ganimetin beşte biri krallık için ayrılır. Muzaffer fatih Balboa'nın ganimeti paylaştırırken talihsiz yerlilerin etlerini canlı canlı parçalamış köpeği Leoncico'yu da diğer savaşçılardan biri gibi beş yüz altınla ödüllendirmesine kimse karşı çıkmaz. Böyle bir başarıdan sonra Balboa'nın bir valinin yetkilerini kullanmasını sömürgecilerden hiçbiri sorgulamamaktadır artık. Bu serüvenci ve asi adam şimdi bir tanrı gibi kutlanmaktadır ve Balboa, Kolomb'dan sonra Kastilya tahtı için en büyük başarıyı kazanmış olduğu haberini İspanya'ya gururla gönderir. Talih güneşi dimdik yükselerek o zamana kadar hayatını gölgelemiş bütün bulutları dağıtmıştır. Artık en tepe noktasındadır.

Fakat Balboa'nın şansı uzun ömürlü olmaz. Birkaç ay sonra, pırıl pırıl bir haziran gününde Darien halkı şaşkınlık ve merakla sahile doluşur. Ufukta bir yelkenli görünmüştür, dünyanın bu yitik köşesinde mucize gibi bir şeydir bu. Üstelik yanında bir ikincisi de belirir, sonra bir üçüncüsü, bir dördüncüsü, bir beşincisi ve kısa sürede on, hayır on beş, hatta yirmi gemi olurlar, bütün bir filo limana doğru yol almaktadır. Çok geçmeden öğrenirler ki, gelişlerinin nedeni Nuñez de

Balboa'nın gönderdiği mektuptur, fakat zaferinin haberini içeren değil de –bu mektup henüz İspanya'ya varmamıştır–, daha önce kabile reisinin yakınlarda bir Güney Denizi'nin ve Altın Ülkesi'nin bulunduğu yolundaki haberini aktardığı ve bu ülkeleri fethetmek için bin adamlık bir ordu istediği mektuptur kralı harekete geçiren. İspanya tahtı böyle bir keşif için görkemli bir filo donatmakta hiç duraksamamıştır. Ne var ki Sevilla ve Barselona'dakiler böylesine önemli bir görevi Balboa gibi adı kötüye çıkmış bir serüvenci ve asiye vermeyi asla akıllarından geçirmemişlerdir. Kraliyetin valisi olarak sömürgede yeniden düzen sağlaması, o zamana kadar işlenmiş bütün suçları yargılaması, Güney Denizi'ni ve vaat edilen Altın Ülkesi'ni fethetmesi için varlıklı, soylu ve saygın bir adam olan ve genellikle Pedrarias olarak anılan altmış yaşındaki Pedro Arias Davilla'yı göndermişlerdir.

Ancak son gelişmelerden sonra Pedrarias için can sıkıcı bir durum ortaya çıkmıştır. Bir yandan daha önceki valiyi yerinden sürdüğü için asi Nuñez de Balboa'ya hesap sormakla ve suçunun kanıtlanması durumunda zincire vurup cezalandırmakla yükümlüdür, öte yandan da Güney Denizi'ni bulmakla görevlendirilmiştir. Oysa gemisi karaya yanaşır yanaşmaz, yargılamakla yükümlü olduğu şu Nuñez de Balboa'nın bu büyük görevi kendi olanaklarıyla zaten başarmış ve kendi kutlamayı düşündüğü zaferi çoktan kutlamış olduğunu ve bu asinin İspanya Krallığı'na Amerika'nın keşfinden sonraki en büyük hizmeti yapmış olduğunu öğrenir. Kuşkusuz şimdi adi bir suçluymuş gibi böyle bir adamın kellesini alamayacaktır. Balboa'yı saygıyla selamlayıp usulünce kutlaması gerekmektedir. Fakat o andan itibaren Nuñez de Balboa'nın felaketi kesinleşmiştir. Pedrarias, kendisine verilen ve ona çağları aşan bir ün sağlayacak bu büyük görevi kendi girişimiyle başaran rakibini asla bağışlamayacaktır. Gerçi sömürgecileri zamanından önce öfkelendirmemek için kahramanları olarak gördükleri Balboa'ya karşı duyduğu

nefreti gizlemek zorundadır, soruşturmayı erteler, hatta İspanya'daki kızını Nuñez de Balboa'yla nişanlayarak sahte bir barış yapar. Fakat bu asi kahramana karşı duyduğu nefret ve haset asla azalmaz, aksine İspanya'dakilerin sonunda Balboa'nın başarısının haberini alınca düzenledikleri ve bu eski asiye şimdi hak ettiği valilik payesini vererek Pedrarias'ı bütün önemli konularda ona danışmak zorunda bırakan kararname geldiğinde daha da derinleşir. Oysa bu ülke iki vali için çok küçüktür, ikisinden birinin geri çekilmesi ve ortadan kaybolması gerekecektir. Vasco Nuñez de Balboa tepesinde sallanan kılıcı hissetmiştir, çünkü askeri güç ve yargı Pedrarias'ın ellerindedir. Birincisinde öylesine muhteşem bir şekilde başardığı ölümsüzlüğe kaçışı bir kez daha dener. Güney Denizi sahillerinde bir araştırma yapmak ve daha geniş bir bölgeyi ele geçirmek üzere bir gemi donatmak için Pedrarias'tan izin ister. Aslında bu eski asinin niyeti okyanusun diğer kıyısında her türlü denetimden kurtulup bağımsızlığını kazanmak, kendisi bir filo kurmak, kendi topraklarının efendisi olmak ve yapabilirse Yeni Dünya'nın Altın Ülkesi efsanevi Bîru'yu da fethetmektir. Pedrarias bu isteği riyakârca onaylar. Bu girişimin Balboa'nın yıkımıyla sonuçlanması işine gelecektir. Başarı kazanması durumunda bile bu aşırı hırslı adamı saf dışı bırakmak için yine de yeterince zamanı olacaktır.

Böylece Nuñez de Balboa bir kez daha ölümsüzlüğe kaçış yolculuğuna başlar. Bu ikinci girişim, her zaman sadece başarıyı takdir eden tarihte birincisinin getirdiği ünü getirmese de birincisinden çok daha görkemli geçer. Bu kez Balboa kıstaktan sadece adamlarını geçirmekle kalmaz, aynı zamanda dört gemi yapmaya yetecek kadar keresteyi, kalası, yelken bezini, çapa ve bocurgatı binlerce yerliye taşıtarak dağları aşırtır. Çünkü öbür tarafta bir kez bir donanma kurdu mu bütün kıyıları ele geçirebilir, inci adalarını ve Peru'yu, o efsanevi Peru'yu fethedebilir. Fakat bu kez şans bu gözü

pek adamdan yana değildir, karşısına sürekli engeller çıkar. Aşırı nemli cangılı geçerken kalaslara kurt girer ve hedeflerine vardıklarında çürümüş olan tahtalar kullanılmaz hale gelmiştir. Cesaretinin kırılmasına izin vermeyen Balboa Panama Körfezi'nde yeni ağaçlar kestirerek yeniden kereste biçtirir. Tükenmeyen azmiyle gerçek bir mucize yaratmıştır, sonunda başarmışlardır, artık Büyük Okyanus'a açılacak ilk filo hazırdır. Tam o sırada ani bir kasırga filonun hazır beklediği nehri taşırır. Azgın sular gemileri denize sürükleyip parçalar. Üçüncü kez yeniden başlamak zorunda kalırlar ve sonunda iki gemi daha yapmayı başarırlar. Fakat Balboa'nın iki veya üç tanesine daha ihtiyacı vardır. İşte o zaman denize açılabilecek ve şu kabile reisinin elini güneye doğru uzatarak yerini işaret ettiği ve o baştan çıkarıcı «Bîru» sözcüğünü telaffuz ettiği günden beri gece gündüz hayalini kurduğu ülkeyi ele geçirebilecektir. Balboa adamlarını birkaç cesur subay daha getirterek takviye edebilir ve kendi krallığını kurabilir artık! Sadece birkaç ay zamana ihtiyacı vardır, bir de içsel gücünü toplamak için biraz şansa. O zaman dünya tarihine Inkaları alt eden ve Peru'yu ele geçiren kişi olarak Pizarro değil, Nuñez de Balboa geçecektir.

Fakat talih en sevdiklerine bile hiçbir zaman fazla cömert davranmaz. Tanrıların insanoğluna ölümsüz bir başarı şansını bir kereden fazla tanıdıkları pek görülmemiştir.

Tükeniş

Nuñez de Balboa bu büyük girişime çelik gibi bir azimle hazırlanır. Ne var ki onu tehlikeye atan da bu cesareti olur, çünkü Pedrarias'ın kuşkucu bakışları Balboa'nın bütün adımlarını huzursuzlukla izlemektedir. Belki de biri ihanet edip Balboa'nın hırsla dolu hükümdarlık düşlerini Pedrarias'a iletmiştir, belki de vali bu eski asinin ikinci bir başarısından sadece

kıskançlık nedeniyle korkuyordur. Sebep her neyse Pedrarias Balboa'ya birdenbire çok içten bir mektup göndererek bu büyük fetih seferine çıkmadan önce kendisiyle son bir kez görüşmek için Darien yakınlarındaki Acla kentine gelmesini rica eder. Pedrarias'tan yeni bir askeri destek alacağını uman Balboa bu çağrıya uyarak hemen yola çıkar. Kentin surları önüne geldiğinde küçük bir askeri kafilenin yaklaşmakta olduğunu görür, kendisini selamlamaya geldiklerini düşünür. Balboa askerlerin komutanını, uzun yıllar silah arkadaşlığı yaptığı, Güney Denizi'nin keşfinde de yanında olan güvenilir dostu Francisco Pizarro'yu kucaklamak üzere sevinçle onlara doğru yürür.

Ne var ki Francisco Pizarro sert bir şekilde Balboa'nun omzuna dokunarak tutuklandığını bildirir. Pizarro da ölümsüzlük hırsıyla tutuşmaktadır, Altın Ülkesi'ni fethetme arzusu onun ruhunu da ele geçirmiştir, böylesine gözü pek bir liderin yolundan çekilmesi işine gelecektir. Vali Pedrarias sözde bir isyanı gerekçe göstererek Balboa'ya dava açar, yargılama hızla ve adaletsizce sonuçlandırılır. Birkaç gün sonra Vasco Nuñez de Balboa en sadık adamlarıyla birlikte ölüme gönderilir. Celladın kılıcı bir an havada parlar ve başı yere yuvarlanır. İnsanlık tarihinde ilk kez, yerküremizi çevreleyen her iki okyanusu birden görmüş olan adamın gözlerindeki ışık sonsuza kadar sönmüştür artık.

BİZANS'IN FETHİ
29 Mayıs 1453

Tehlikeyi Görmek

5 Şubat 1451'de bir özel ulak Sultan Murad'ın Anadolu'da bulunan en büyük oğlu yirmi bir yaşındaki Mehmed'e, babasının ölüm haberini getirir. Bu zeki olduğu kadar da azimli genç şehzade, vezirlerine ve danışmanlarına hiçbir bilgi vermeden en iyi atına atlayıp bu muhteşem safkanı kamçılaya kamçılaya yüz yirmi mil koşturarak Çanakkale Boğazı'na varır ve derhal Avrupa tarafındaki Gelibolu'ya geçer. Babasının ölümünü en sadık adamlarına ancak burada haber verir ve herhangi birinin taht üzerinde hak iddia etmesi halinde önünü peşinen kesebilmek amacıyla seçme askerlerden bir birlik kurarak Edirne'ye yürür. Burada herhangi bir dirençle karşılaşmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni padişahı olarak karşılanır. Mehmed yönetimde daha ilk icraatıyla ürkünç ve acımasız kararlılığını ortaya koyar. Aynı kandan gelen rakiplerini peşinen saf dışı bırakmak amacıyla henüz reşit bile olmayan kardeşini hamamda boğdurur ve cinayeti işlettiği katili de hemen kardeşinin peşi sıra ölüme gönderir.

Temkinli bir devlet adamı olan Sultan Murad'ın yerine genç, hırslı ve şöhret düşkünü Mehmed'in Türklerin sultanı olduğu haberi Bizans'ı dehşete düşürür. Çünkü gönderdikleri yüzlerce casus vasıtasıyla bu hırslı adamın dünyanın

bir zamanlarki başkenti İstanbul'u ele geçirmeye ahdettiğini ve gece gündüz demeden hayatının bu en önemli amacına ulaşmak için savaş planları yaptığını bilmektedirler. Ayrıca gelen bütün bilgiler yeni padişahın olağanüstü bir askeri ve diplomatik birikime sahip olduğu yönündedir. Mehmed hem dindar hem gaddardır, hırslı ve entrikacıdır, bilgili ve sanata düşkün bir adamdır, Caesar'ı ve Romalıların biyografilerini Latincelerinden okuyabilmektedir, ama aynı zamanda da oluk oluk kan akıtan bir barbardır. Bu melankolik bakışlı, kanca burunlu adam yorulmaz bir işçi, gözü pek bir savaşçı olmasının yanı sıra kusursuz bir diplomattır ve bütün bu tehlikeli yeteneklerini tek bir hedefte yoğunlaştırmaktadır: Yeni Türk devletinin askeri üstünlüğünü Avrupa'da ilk kez tanıtmış olan büyükbabası Bayezid'in ve babası Murad'ın başarılarının çok ötesine geçmek. İlk atağını da İustinianos'un ve Konstantinos'un imparatorluk taçlarındaki son pırlanta olan Bizans üzerine yapacağı bilinmekte ve hissedilmektedir.

Kararlı birinin karşısında gerçekten de korunmasızdır bu pırlanta ve elle tutulacak kadar da yakındır. Bir zamanlar Acem ülkesinden Alpler'e, oradan da Asya çöllerine kadar uzanan, bir uçtan bir uca kat etmesi aylar süren bir dünya imparatorluğu olan Doğu Roma İmparatorluğu artık üç saatte yaya olarak rahatça geçilebilmektedir. Bir zamanların görkemli Bizans İmparatorluğu'ndan geriye acınası bir biçimde gövdesiz bir baş, ülkesiz bir başkent, Konstantinos'un eski Bizans'ı kalmıştır sadece; bu Bizans'ın bile sadece bir kısmı, bugünkü İstanbul tarafı, *Basileus*'a* aittir, Galata Cenevizlilerin, kent surlarının dışında kalan diğer bütün topraklar da Türklerin eline geçmiştir. Son imparatorun ülkesi Bizans, kalın surlarla çevrili kiliseler, saraylar ve üst üste yığılı evlerden ibaret, avuç içi kadar bir yerdir artık. Haçlılar tarafından iliğine kadar yağmalanmış, halkı vebayla kırılmış, göçebe kavimlerin sonu gelmez saldırılarına karşı direnmekten bit-

(Yun.) İmparator. (ç.n.)

kin düşmüş, ulus ve din kavgalarıyla parçalanmış bu kentin, uzun zamandan beri dört bir yanını ahtapot gibi sarmış olan düşmana karşı kendini koruyabilmek için ne askeri gücünü ne de cesaretini toplaması mümkündür. Bizans'ın son imparatoru Konstantinos Dragases'in üstündeki erguvani pelerin hükümdarlığın simgesi olmaktan çıkmış, göstermelik bir süs haline gelmiştir, başındaki taç da yazgının elinde oyuncaktır artık. Fakat çevresi Türkler tarafından kuşatılmış olduğundan ve binlerce yıla dayanan ortak kültür temelinde bütün Batı dünyası tarafından kutsal sayıldığından Bizans, Avrupa için kendi onurunun bir simgesidir; ancak Hıristiyan Dünyası doğudaki bu son ve artık yıkılmakta olan kaleyi korumak için güçlerini birleştirirse Doğu Roma Hıristiyanlarının son ve aynı zamanda en güzel katedrali olan Ayasofya kendi inançlarının ibadethanesi olarak kalmaya devam edebilecektir.

Konstantinos tehlikeyi hemen kavrar. Mehmed'in bütün barış söylevlerine rağmen haklı bir korkuya kapılarak İtalya'ya, Papa'ya, Venedik'e, Ceneviz'e ulak üzerine ulak yollar, asker ve donanma göndermelerini ister. Fakat Roma da, Venedik de duraksar. Çünkü Doğu ve Batı kiliseleri arasında hâlâ eski inanç farklılıkları sürmektedir. Rum Ortodoks Kilisesi, Roma Katolik Kilisesi'nden nefret etmekte ve Patrik de Papa'yı en büyük ruhani lider olarak tanımaya yanaşmamaktadır. Gerçi Türklerden gelecek tehlike göz önüne alınarak daha önce Ferrara ve Floransa'da yapılan toplantılarda iki kilisenin tekrar birleşmesi ve Bizans'a Türkler karşısında destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Bizans'ın içinde bulunduğu tehlike aciliyetini yitirir yitirmez Rum ruhani meclisi bu anlaşmayı yürürlüğe koymaktan vazgeçer; ancak Mehmed padişah olduğu zaman Ortodoks tutuculuğu bu zorunluluk karşısında geriler: Bizans, acil yardım isteğinde bulunurken aynı zamanda anlaşmayı tanıdığını da Roma'ya bildirir. Gemiler asker ve cephaneyle donatılır, Batı'nın iki

kilisesinin birleşmesini törenlerle kutlamak ve Bizans'a kim saldıracak olursa karşısında tüm Hıristiyan âlemini bulacağını bütün dünyaya ilan etmek üzere Papa'nın özel temsilcisi de bu kadırgalardan biriyle yola çıkar.

Barış Ayini

Aralık ayında bir gün o görkemli oyun sahnelenir: Bugün camiye dönüşmüş halinde artık hayal edilmesi pek mümkün olmayan ihtişamlı mermerleri, mozaikleri ve pek çok değerli bezemesiyle göz kamaştıran bir zamanların o eşsiz bazilikasında büyük bir barış ayini yapılır. Devletin bütün önde gelenlerini etrafında toplayan İmparator Konstantinos, bu ölümsüz anlaşmaya tacının yetkesini ortaya koyarak tanık ve kefil olmak üzere halkın karşısına çıkar. Sayısız mumla aydınlatılmış o görkemli salon hıncahınç doludur. Roma Katolik Kilisesi vekili İsıdor ile Rum Ortodoks Kilisesi Patriği Gregorios mihrabın önünde yan yana durmuş ayini birlikte yönetmektedirler; Aziz Spiridon'un naaşı iki ruhani lider tarafından bir dostluk havası içinde törenle taşınırken Papa'nın adı bu kilisede ilk kez dualarda anılmakta, Latince ve Rumca ilahiler bu ölümsüz katedralin kubbelerinde ilk kez aynı zamanda yükselmektedir. Doğu'nun ve Batı'nın inancı, bu iki farklı inanış sonsuza dek birleşmiş gibi görünmektedir ve yıllar boyu süren amansız mücadelelerden sonra nihayet Hıristiyan Batı'nın birliği ve Avrupa fikri anlam kazanmaktadır.

Ne var ki tarihte aklın ve barışın ağır bastığı dönemler kısa ve geçicidir. Daha kilisede birlikte söylenen ilahilerin sesleri birbirine karışırken dışarıda bir manastır hücresinde bilge keşiş Gennadios Latinlere ve gerçek inanca ihanet edenlere karşı harekete geçmiştir bile; akıl yoluyla varılan barış bağnazlar tarafından çoktan bir kez daha çiğnenmiş-

tir. Rum ruhanisi Papa'ya gerçek anlamda bağlanmayı nasıl düşünmüyorsa Akdeniz'in diğer ucundaki dostları da vaat ettikleri yardımı kolayca unuturlar. Gerçi birkaç kadırga ve birkaç yüz asker gönderirler, ama sonra kenti kendi yazgısına terk ederler.

Savaş Başlıyor

Savaşa hazırlanan bütün diktatörler hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar sürekli barıştan söz eder. Mehmed de tahta çıktığında aynı şeyi yapar ve İmparator Konstantinos'un gönderdiği elçiyi son derece dostane ve rahatlatıcı sözlerle karşılar. Basileus'la yaptıkları anlaşmaya bağlı kalacağına Allah, peygamber, melekler ve Kuran adına törenle yemin eder. Fakat ikili oynayarak aynı sırada Macaristan ve Sırbistan'la da üç yıllık bir tarafsızlık anlaşması yapar. Niyeti bu üç yıl içinde rahat rahat hazırlanarak Bizans'ı ele geçirmektir. Mehmed yeterince barış sözü ve yemini ettikten sonra anlaşmayı bozarak savaşı başlatır.

O zamana kadar İstanbul Boğazı'nın sadece Asya tarafındaki kıyısı Türklere aitti ve böylece Bizans gemileri boğazda hiçbir engelle karşılaşmadan Karadeniz'deki tahıl ambarlarına geçebiliyordu. Mehmed, Pers Savaşları döneminde cesur hükümdar Kserkes'in boğazı geçmiş olduğu en dar noktada, Avrupa yakasındaki Rumelihisarı mevkiinde, haklı bir gerekçe göstermeksizin bir kale inşa ettirerek bu geçidi kapatır. Anlaşma gereği tahkim edilmemesi gereken bu topraklara bir gece içinde binlerce, on binlerce rençper yerleştirir, zor kullanmayı aklına koymuş biri için anlaşmaların önemi de yoktur zaten. Bu insanlar yiyeceklerini sağlamak için çevredeki tarlaları talan ederler, yaptıkları kalede taşlarını kullanmak üzere sadece evleri değil kadim Aziz Mikail Kilisesi'ni de yıkarlar. Sultan Mehmed, hisarın

yapımını gece gündüz demeden bizzat kendisi denetler, Bizans ise Karadeniz'e geçiş yolunun hukuka ve anlaşmalara aykırı bir biçimde kapatılışını çaresizlik içinde izler. Şimdiye kadar yaptıkları gibi boğazdan açık denize geçmek isteyen gemiler barış anlaşmasına rağmen topa tutulur. Bu ilk güç gösterisinin başarıya ulaşmasından sonra asıl amacı gizlemek artık gereksizleşir. 1452 Ağustos'unda Mehmed bütün ağalarını ve paşalarını toplayarak Bizans'a saldırma ve ele geçirme niyetini açıklar. Savaş kararı hemen duyurulur, bütün ülkeye tellallar gönderilerek eli silah tutan herkes cepheye çağrılır ve 5 Nisan 1453 günü ucu bucağı görünmeyen bir Osmanlı Ordusu, Bizans önündeki düzlükleri aniden kabaran bir sel gibi kaplayarak neredeyse kentin surlarına kadar dayanır.

Askerlerinin başına geçen Sultan, Lykos Kapısı'nın karşısına çadırını kurmak üzere tüm ihtişamıyla atını sürer. Ama karargâhının önünde sancağını dalgalandırmadan önce seccadesinin serilmesini emreder. Seccadenin üstüne yalınayak çıkarak yüzünü Mekke'ye çevirir ve üç rekât namaz kılar, arkasında ordusunun binlerce, on binlerce askeri de onunla birlikte aynı yönde, aynı ritimde eğilerek aynı anda namaz kılarlar ve Allah'a dua edip kendilerine güç ve zafer bağışlamasını dilerler. Sultan ancak bu görkemli sahne sergilendikten sonra doğrulur. Tanrı'nın o alçakgönüllü kulu bir anda tekrar meydan okuyan bir komutana ve güçlü bir hükümdara dönüşmüştür. Mehmed'in tellalları borularını öttürerek, davullarını gümbürdeterek bütün karargâhı dolaşıp duyuruyu yayarlar: "Bizans kuşatması başlamıştır."

Surlar ve Toplar

Bizans'ın artık tek bir gücü ve savunması vardır: surları. Bir zamanların dünya imparatorluğundan geriye daha

parlak ve mutlu bir dönemin mirası olarak sadece bu surlar kalmıştır. Surlar kentin üçgen biçimli merkezini üç katlı bir zırh gibi çevrelemektedir. Biraz yıpranmış olmakla birlikte hâlâ güçlü duran bu taş duvarlar kentin Marmara'ya ve Altın Boynuz'a açılan iki kanadını da korumaktadır; kentin kara tarafındaki açıklığa bakan kısmı ise dev bir kütle gibi yükselen Theodosius Surları'yla çevrilidir. Bizans daha Büyük Konstantin zamanında ileride ortaya çıkabilecek tehlikeler göz önüne alınarak surlarla çevrilmiş, İustinianos da bu surları genişleterek berkitmiştir. Dayanıklılığına bugün sarmaşıklar bürümüş kalıntılarının hâlâ tanıklık ettiği yedi kilometre uzunluğundaki asıl koruma duvarıysa Theodosius tarafından yaptırılmıştır. Mazgallar ve burçlarla bezeli, suyla doldurulan hendeklerle korunan, kare biçimli inşa edilmiş kulelerinden bütün çevrenin gözetlenebildiği, bin yıl boyunca gelip geçen her imparator tarafından yenilenen ve tamamlanan ikili ve üçlü paralel sıralar halinde yapılmış bu görkemli surlar kendi döneminde ele geçirilemezliğin eksiksiz bir simgesiydi. Bir zamanlar ardı arkası kesilmeyen barbar akınlarını ve Türk ordularının saldırılarını durdurmuş bu kunt taşlar hâlâ bilinen tüm savaş araçlarıyla adeta alay etmektedir. Her türlü koç boynuzu ve benzeri yıkıcı alet, hatta yeni havan topları bile bu dimdik surlar karşısında etkisiz kalmaktadır. Bütün Avrupa'da Theodosius Surları'nın çevrelediği Konstantinopolis kadar iyi korunan bir başka kent daha yoktur.

Mehmed ise bu surların sağlamlığını herkesten daha iyi bilmektedir. Uykusuz gecelerinde ve düşlerinde aylardan, yıllardan beri zihnini meşgul eden tek şey bu ele geçirilmez kenti nasıl alacağı, o yıkılmaz surları nasıl yıkacağıdır. Masasının üstü düşman kalesinin çizimleri, ölçüleri, zayıf noktalarını gösteren krokilerle doludur; surların önündeki ve ardındaki her tümseği, her çukuru, her suyolunu gözü kapalı bilmektedir ve mühendisleriyle tüm ayrıntıları gözden geçir-

miştir. Ne var ki sonuç hayal kırıklığıdır, bütün danışmanları o güne kadar bilinen silahlarla Theodosius Surları'nın yıkılamayacağı görüşüne varmışlardır.

Demek ki daha güçlü toplar dökülecektir! Savaş sanatında o zamana kadar geliştirilmiş toplardan daha uzun menzillileri, daha etkilileri gerekmektedir. Ve daha sert taşlardan, daha yıkıcı, daha etkili gülleler yapılacaktır! Bu aşılması olanaksız surları delmek için yeni toplar geliştirmekten başka çare yoktur ve Mehmed bu yeni saldırı silahını bedeli ne olursa olsun üretmeye kararlıdır.

Bedeli ne olursa olsun diyerek işe girişmek bile yaratıcı ve itici bir gücü ortaya çıkarmak için yeterlidir. Böylece Sultan Mehmed'in savaş ilanından hemen sonra dünyanın en yaratıcı ve deneyimli top dökümcüsü olarak bilinen bir adam ortaya çıkar. Bu Urbas veya Orbas adında bir Macardır. Gerçi bu adam bir Hıristiyandır ve daha önce İmparator Konstantinos'un hizmetine girmiştir, fakat akılcı bir yaklaşımla Sultan Mehmed'den daha fazla para alacağını ve sanatını daha yaratıcı bir biçimde uygulayacağını düşünerek istediği tüm olanakların sağlanması halinde yeryüzünde eşi görülmemiş büyüklükte bir top dökmeye hazır olduğunu bildirir. Bir şeyi kafasına kesinlikle koymuş her insan gibi Sultan Mehmed de ödeyeceği ücretin yüksekliğini hiç önemsemez, emrine hemen istediği kadar amele verir ve Edirne'ye binlerce araba dolusu demir cevheri taşınır. Top ustası üç ay boyunca büyük emek harcayarak sürdürdüğü çalışmanın sonucunda gizli yöntemlerle sertleştirdiği kalıbı hazırlar. En kritik aşama olan erimiş madenin dökülmesi işi başarıyla sonuçlanır. Dünyada o zamana kadar görülmemiş büyüklükteki dev top kalıptan çıkarılır ve soğutulur. Deneme atışı yapılmadan önce Mehmed hamile kadınları uyarmak için bütün kentte tellallar dolaştırır. Topun ağzından şimşekler çaktırarak muazzam bir gümbürtüyle fırlayan heybetli taş gülle deneme atışında hedef alınan duvarı tek atışta yerle bir

edince Mehmed derhal bu dev toplardan daha fazla üretilmesini emreder.

Yunan yazarların daha sonra korku dolu bir saygıyla "taş atma makinesi" diye adlandıracakları bu ilk dev topun yapımı başarıyla tamamlanmıştır. Fakat şimdi daha büyük bir sorun vardır; bu devleri, bu demirden canavarları bütün Trakya'dan geçirip Bizans surlarının önüne kadar nasıl getireceklerdir? *Odysseia* ayarında benzersiz bir yolculuk destanı daha yazılır. Bütün bir halk, koca bir ordu, iki ay boyunca bu uzun boyunlu koca yaratıkları sürükleyerek Bizans'a kadar getirir. Bu paha biçilmez donanımı herhangi bir baskına karşı korumak üzere önden giden atlılar sürekli çevreyi kollarlar; onların arkasında ise ağır topların rahatça geçebilmesi için gece gündüz demeden yollardaki en ufak tümseği bile düzelterek yüzlerce, belki binlerce rençper yürür. Bir zamanlar Dikilitaş Mısır'dan Roma'ya taşınırken de yapıldığı gibi, bu ağır metal boruların tam bir ağırlık dağılımı hesabı yapılarak dingillerinin üzerine yerleştirildiği her arabaya elli çift öküz koşulmuştur. Kendi ağırlıklarıyla sarsılan topları dengelemek için ayrıca arabaların her iki yanından iki yüz kişi sürekli destek vermektedir. Aynı zamanda elli maranagoz ve mekanik ustası da tahta tekerlekleri değiştirmek veya yağlamak, payandaları sağlamlaştırmak, köprüleri yenilemek için durmadan çalışmaktadır. Öküzlerin çektiği bu dev kervanın dağları ve bozkırları geçerken ancak çok ağır bir tempoyla adım adım yol alabileceği bellidir. Köylerden yollara çıkan şaşkınlık içindeki rençperler, bir savaş tanrısı gibi rahipleri ve hizmetkârları tarafından bir ülkeden bir diğerine taşınmakta olan bu demir canavarın karşısında toplanıp haç çıkarırlar, fakat ilk topu hemen ardından aynı balçık rahimden çıkma diğer madeni kardeşleri izler; insan iradesi bir kez daha olanaksız bir şeyi gerçekleştirmiştir. Bu canavarlardan yirmi otuz kadarı kara ağızlarını Bizans'ın üstüne çevirmişlerdir artık; böylece ağır toplar savaş tarihindeki yerlerini

alır ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun binlerce yıllık surlarıyla yeni Osmanlı padişahının yeni topları arasındaki savaş başlar.

Bir Kez Daha Umut

Bu devasa toplar ateşler saçan gülleleriyle ağır ağır, fakat karşı konulmaz biçimde Bizans surlarını delip parçalamaya başlar. İlk başta her biri günde altı veya yedi atış yapabilmektedir, fakat sultan her gün yenilerini getirtir ve her atışta toz ve moloz bulutları içinde çöken taşların arasından yeni gedikler açılır. Gerçi kuşatma altındakiler bu delikleri her gece stokta giderek azalan tahta kazıklarla ve sıkıştırılmış bez yumaklarla tıkarlarsa da ardında savaştıkları bu surlar artık eski kunt ve aşılmaz surlar değildir ve kentte yaşayan sekiz bin kişi, Mehmed'in yüz elli bin kişilik ordusunun artık delik deşik olmuş bu surlara karşı başlatacağı son saldırıyı dehşet içinde beklemektedir. Hıristiyan Avrupa'nın verdiği sözü hatırlamasının zamanı gelmiştir, hatta geçmek üzeredir; kiliseler gün boyu kucaklarında çocuklarıyla ikonaların önünde diz çöküp dua eden kadınlarla dolup taşar, gözetleme kulelerinde askerler Papa'nın ve Venedik'in söz verdikleri donanmalar sonunda Türk gemileriyle dolu Marmara'da görünecek mi diye gece gündüz nöbet bekler.

Sonunda 20 Nisan sabahı saat üçte bir işaret ışığı yanar. Uzaklarda yelkenliler görünmüştür. Bu hayal ettikleri güçlü Hıristiyan donanması değilse de bir destektir yine de; rüzgârla ağır ağır ilerleyen üç büyük Ceneviz gemisi yaklaşmaktadır, arkalarından da korumak için aralarına aldıkları daha küçük bir Bizans erzak gemisi gelmektedir. Bütün Konstantinopolis halkı yardıma gelenleri karşılamak için büyük bir heyecanla hemen kıyı tarafındaki surlarda toplanır. Ne var ki aynı sırada Mehmed de saltanat çadırını derhal terk ede-

rek atına atlayıp son hızla Türk donanmasının demirli beklediği rıhtıma sürer ve yaklaşan gemilerin Bizans Limanı'na, Altın Boynuz'a girmelerinin her ne pahasına olursa olsun engellenmesini emreder. Türk donanmasında, daha küçük olmakla birlikte yüz elli gemi vardır ve bir anda binlerce kürek suya dalar. Rampa kancaları, yangın topları ve mancınıklarla donatılmış yüz elli karavela dört büyük kalyona yaklaşmaya çabalayarak yol almaya başlar, fakat güçlü bir rüzgârı arkasına alan bu heybetli gemiler ardı ardına gülleler fırlatarak savaş naralarıyla üstlerine gelen Türk karavelalarını geçip gider. Rüzgârla iyice kabaran yuvarlak yelkenlerinin gücüyle kayarcasına yol alarak peşlerindeki saldırganlara hiç aldırmadan Altın Boynuz'un güvenli sularına, İstanbul ile Galata arasına gerilmiş o ünlü zincirin ardında her türlü saldırıdan ve baskından korunacakları limana yaklaşırlar. Dört kalyon hedeflerine neredeyse varmıştır: Surlarda toplanmış kadınlı erkekli binlerce kişi artık gemilerdekilerin yüzlerini tek tek seçebilmektedir ve hemen diz çökerek bu büyük kurtuluşu bahşeden tanrılara ve azizlere şükrederler. O sırada yardıma gelen gemileri içeri almak üzere indirilen zincirin şıngırtısı da duyulmaya başlamıştır.

Tam o sırada korkunç bir şey olur. Rüzgâr aniden kesilir. Dört gemi birden denizin ortasında bir mıknatısa yakalanmışçasına çakılıp kalır, hem de her türlü tehlikeden korunacakları güvenli limanla aralarında birkaç taş atımı mesafe kalmışken. Düşman karavelalarındaki yüzlerce savaşçı sevinç çığlıkları atarak denizin ortasında dört hareketsiz kule gibi donup kalmış olan kalyonlara saldırırlar. Küçük gemiler büyük kalyonlara aynı anda her iki bordadan birden kancalarla yapışırlar, askerler gemileri batırmak için küpeşte tahtalarına baltalarla girişirler, çıpa zincirlerinden karıncalar gibi yukarı tırmanarak yelkenlerin üzerine meşaleler ve yanan paçavra yumakları atarlar. Türk donanmasının

kaptanı kendi amiral gemisiyle bordalamak üzere doğruca erzak gemisinin üzerine atılır, gemiler iki güreşçi gibi birbirine sarılır neredeyse. Gerçi Cenevizli denizciler başlangıçta zırhlı kenarlıklarla korunmuş yüksek bordaların arkasından kendilerini savunurlar ve yukarı tırmanmaya çalışan Türkleri baltalarla, taşlarla ve ateşle karşı koyarak uzaklaştırırlar. Fakat az sonra bu güreşi kaybedeceklerdir. Düşman kalabalıktır, kendi sayılarıysa çok azdır. Cenevizliler yenilgiye mahkûmdur.

Surların üzerindeki binlerce Bizanslı için dehşet verici bir gösteridir bu! Halk her zaman hipodromda kanlı savaş oyunlarını izlediği yakınlıktan bu kez gözlerinin önünde gerçekleşen bir deniz savaşını ve yardıma gelenlerin kaçınılmaz yenilgisini büyük bir endişe ve acı içinde izlemektedir, çünkü Cenevizliler en fazla iki saat daha dayanabilecekler ve dört gemi bu deniz savaşında yenik düşecektir. Yardım boşu boşuna gönderilmiştir, boşa gidecektir. Konstantinopolis surlarını dolduran umudunu yitirmiş Bizanslılar kurtarıcılarından bir taş atımı uzaklıkta durmuş, din kardeşlerine yardım edememenin çaresizce öfkesi içinde yumruklarını sıkarak haykırmaktadırlar. Bazıları deli gibi çırpınarak savaşanları yüreklendirmeye çalışır, bazıları ellerini gökyüzüne kaldırıp İsa'ya, Başmelek Mikail'e, kiliselerinin ve manastırlarının Bizans'ı yüzlerce yıldan beri korumakta olan bütün azizlerine bir mucize yaratmaları için yalvarır. Ne var ki Galata'nın diğer kıyısında da Türkler toplanmış kendi taraflarının kazanması için aynı kendinden geçmişlikle haykırmaktadırlar. Sanki deniz bir sahneye, deniz savaşı da bir gladyatör dövüşüne dönmüştür. Etrafında paşalarıyla gelen Sultan da atını dörtnala kıyıya sürer, kaftanının eteklerini ıslatacak kadar denize yaklaşır ve ellerini boru gibi yapıp büyük bir hırsla sesini yükselterek Hıristiyan gemilerini ne pahasına olursa olsun ele geçirmelerini buyurur. Türk gemilerinden biri ne zaman geri püskürtülse eğik ağızlı kılıcını öfke saçarak

amiraline doğru sallayıp bağırır: "Yenilecek olursan buraya canlı dönmeyesin!"

Hıristiyan kadırgaları hâlâ direnmeye devam etmektedir, fakat savaş artık sona ermek üzeredir, Türk gemilerini geri püskürtmek üzere kullandıkları el mermileri tükenmekte ve kendilerinden elli kat daha güçlü bir donanmaya karşı saatlerdir savaş veren Cenevizliler güçten düşmektedir. Gün sona ermekte, güneş ufukta alçalmaktadır. Dört gemi bir saat sonra, eğer o zamana kadar Türklerin eline geçmedilerse bile, akıntıyla Galata'nın düşman elindeki kıyısına doğru sürüklenecektir. Artık her şey bitmiştir!

O sırada surların üzerinde ağlamakta, dövünmekte, haykırmakta olan Bizans halkına mucize gibi görünen bir şey olur. Aniden hafif bir esinti başlar, ardından rüzgâr gelir. Dört kadırganın yelkenleri yeniden dolup kabarır. Çıkması için onca yalvardıkları, dört gözle bekledikleri rüzgâr başlamıştır işte! Kalyonların başları zafer kazanmışçasına yukarı kalkar, etraflarını sarmış Türk gemilerinin arasından ani bir hamleyle sıyrılıverirler. Artık özgürdürler, kurtulmuşlardır. Dört gemi surların üzerindeki binlerce, on binlerce Bizanslının taşkın sevinç haykırışları arasında peş peşe limanın güvenli sularına girer, indirilmiş koruma zinciri tekrar gerilir ve deniz tarafına dağılmış küçük Türk gemilerini öylece ardında bırakır. Çaresizlik ve karamsarlık içindeki Bizans'ın üzerinde umudun coşkusu bir kez daha erguvani bir bulut kümesi gibi yükselmiştir.

Donanma Tepeleri Aşıyor

Kuşatma altındaki kentteki coşkun sevinç gece boyunca sürer. Gecenin düşleri her zaman duyguları uyarır ve tatlı zehriyle umutları canlandırır. Kuşatma altındaki kenttekiler de o gece boyunca artık güvende olduklarının ve kur-

tulduklarının düşünü görürler. Bu dört gemi ve erzak kente ulaşmayı bir kez başardıktan sonra her hafta yenilerinin geleceğine inanırlar. Avrupa onları unutmamıştır. Bizanslılar zamanından önce kapıldıkları bu beklentilerle kuşatmanın düştüğüne, düşmanın cesaretinin kırıldığına ve hatta yenilgiye uğradığına inanırlar.

Ne var ki Mehmed de düş kuran biridir ve onun düşleri, çelikten iradesiyle gerçeğe çevirmeyi de başardığı, alışılmamış türden düşlerdir. Dört kalyon, halicin güvenli sularında ağır ağır sallanırken Mehmed de Hannibal'in ve Napoléon'un en gözü kara harekâtlarından geri kalmayacak, görülmemiş gözü peklikte bir plan hazırlamaktadır. Bizans karşısında bir pırlanta gibi ışıldamakta, fakat o elini süreememektedir, saldırıya geçmesinin önündeki tek engel ise bir dil gibi karanın iyice içlerine kadar uzanan ve kentin o tarafını tümüyle koruyan haliçtir. Ne var ki halice girmesi mümkün değildir, çünkü girişinde Mehmed'in tarafsızlık anlaşması yapmış olduğu Cenevizlilerin bölgesi Galata vardır, halicin ağzını kapatan demir zincir de Galata'yla Bizans arasında uzanmaktadır. Bu durumda Osmanlı donanması körfeze bu taraftan giremez, Hıristiyan gemilerini ele geçirebileceği tek yer halicin Galata bölgesinin dışında kalan iç kısımlarıdır. Fakat donanmasını halicin bu en dip noktasına nasıl geçirecektir? Orada yeni bir donanma yaptırabilirdi elbette, ama bu aylar sürecek bir iştir ve Mehmed'in o kadar bekleyecek sabrı yoktur.

O zaman Mehmed'in aklına, donanmasını hiçbir işe yaramadan öylece beklediği Marmara'dan halice karayoluyla geçirmek gibi akıl almaz bir fikir gelir. Yüzlerce gemiyi engebeli bir kara şeridinden aşırmak akıllara durgunluk verecek ölçüde gözü pek bir plandır, daha başından o kadar olmayacak, o kadar saçma görünmektedir ki; nasıl zamanında Romalılar, sonra Avusturyalılar Hannibal'in veya Napoléon'un Alpler'i aşabileceğine ihtimal vermedilerse, şimdi de ne

Bizanslılar ne de Galata Cenevizlileri askeri stratejilerinde böyle bir olasılığa yer verirler. O güne kadar edinilmiş tüm deneyimler gemilerin sadece denizde yüzdüğünü söyler, dağları aştığını değil. Fakat şeytani iradenin simgesi de bütün çağlarda imkânsızı gerçekleştirmek olmuştur zaten; askeri bir dehanın ayırt edici özelliği, kabul gören savaş kurallarını hiçe sayarak en kritik anda, denenmiş yöntemleri kullanmak yerine yaratıcı bir yenilik getirmesidir. İnsanlık tarihinde bir benzeri daha olmayan müthiş bir harekât başlar. Mehmed büyük bir gizlilik içinde çok sayıda yuvarlak ağaç kütüğü getirtir ve marangozlarına karaya çıkarılacak gemilerin üzerlerine yerleştirileceği kızaklar yaptırır, bu hareket eden bir tersane sistemidir. Aynı sırada binlerce işçi de Pera tepesine tırmanan daracık patikayı geçişe uygun hale getirmek için tüm güçleriyle çalışmaktadır. Sultan birdenbire bunca işçinin toplanmasını düşmandan gizlemek için tarafsız Galata bölgesi üzerinden gece gündüz top atışları yaptırır. Dışarıdan anlamsız görünen bu müthiş patırtının tek amacı dikkati başka yöne çekmek ve gemilerin tepeler, vadiler aşarak karayoluyla bir denizden diğerine geçirildiğini gizlemektir. Böylece saldırıyı sadece kara tarafından bekleyen düşman oyalanırken iyice yağ içirilmiş sayısız yuvarlak kütük harekete geçecek ve bu dev kızak üzerinde, önden mandaların çektiği arkadan gemicilerin destekleyerek ittiği gemiler birbiri ardından tepelerden geçirilip halice indirilecektir. Bu inanılmaz yolculuk gece inip göz gözü görmez olduğunda başlar. Mucizeler mucizesi, her büyük işte olduğu gibi sessizce, her akıllıca işte olduğu gibi önceden düşünülerek gerçekleştirilir: Koca bir donanma tepeleri aşıp halice iner.

Bütün büyük askeri eylemlerde başarıyı kesinleştiren her zaman şaşırtmacalar olmuştur. Burada Mehmed'in olağanüstü dehası bir kez daha kendini göstermiştir. İşlerini her zaman büyük bir gizlilik içinde yürüten Sultan Mehmed'in bir keresinde şunları söylediği bilinir: "Sakalımın bir telinin

bile ne düşündüğümden haberi olsaydı onu hemen koparır atardım." Bu kez de ne planladığından kimsenin haberi olmamıştır ve toplar gümbürdeyerek surları döverken buyrukları büyük bir düzen içerisinde mükemmel bir şekilde yerine getirilir. O 22 Nisan gecesi, yetmiş parça gemi vadilerden ve tepelerden, bağlardan, tarlalardan ve ormanlardan aşırılarak tek bir gece içinde bir denizden diğerine geçirilir. Ertesi sabah Bizans halkı uyandığında düş gördüğünü sanır: Girilmez sandıkları körfezlerinin tam ortasında sanki sihirli bir değnekle ortaya çıkarılmış gibi bayrağıyla, askeriyle tam donanımlı bir düşman donanması süzülmektedir. Bu mucizenin nasıl gerçekleştiğini bir türlü anlayamayan Bizanslılar hâlâ gözlerini ovuşturmaktadırlar. Ne var ki kentin o güne kadar halicin korumuş olduğu tarafındaki surların altında şimdi borazanların ve davulların coşkulu sesleri yükselmektedir, Hıristiyan donanmasının daracık bir alanda sıkışıp kaldığı tarafsız Galata bölgesinin dışında tüm Altın Boynuz bu dâhiyane plan sayesinde artık Sultan Mehmed'in ve ordusunun eline geçmiştir. Bundan sonra sultanın birlikleri herhangi bir engelle karşılaşmadan bu köprü üzerinden surların en zayıf noktalarına kadar ilerleyebilecektir. Böylece kentin en güçsüz kanadına yüklenecekler ve zaten yetersiz olan Bizans savunmasını daha geniş bir alana yayılmak zorunda bırakarak iyice zayıflatmış olacaklardır. Kurbanın boğazına sarılmış çelik pençe artık iyice kapanmıştır.

Avrupa, Yardım Et!

Kuşatma altındaki kent artık gerçeği görmüştür. Düşman bu en zayıf kanada dayandıktan sonra, eğer hemen yardım gelmezse kentteki sekiz bin askerin yüz elli bin kişilik bir orduya karşı o delik deşik surların ardında daha fazla direnemeyeceğinin farkındadırlar. Fakat Venedik senyörleri

yardım gemileri göndermeyi resmen kabul etmemişler miydi? Hıristiyan Batı'nın en görkemli kilisesi olan Ayasofya bir Müslüman camisine dönüşme tehlikesi altındayken Papa kayıtsız kalabilir miydi? Görüş ayrılıklarıyla ve her türlü kıskançlıkla kendi içinde parçalanmış durumda olan Avrupa, Batı kültürünün karşı karşıya bulunduğu tehlikenin farkında değil miydi? Bizanslılar, yardım filosunun belki de hazır beklediğini, sadece durumun ciddiyetini kavramadıkları için yola çıkmadığını, bu gecikmenin yol açabileceği felaketin derin sorumluluğunu görmeleri sağlandığında harekete geçeceklerini düşünerek kendilerini avutmaya çalışırlar.

Fakat Venedik donanmasına nasıl haber gönderilecektir? Marmara Denizi Türk gemileriyle kaynamaktadır. Bütün donanmayla yola çıkmak bir bozgunu göze almak ve tek bir adamın bile büyük önem taşıdığı savunma cephesinden birkaç yüz askeri eksiltmek demektir. Bu durumda Bizanslılar riski azaltmaya ve çok az sayıda askerin bindirileceği küçük bir gemiyi yola çıkarmaya karar verirler. Bu destansı yolculuğa çıkanların hepsi sadece on iki kişidir ve eğer tarihte bir adalet olsaydı isimlerinin tıpkı Altın Post'u aramaya çıkan Argonautlar gibi tarihe geçmesi gerekirdi, ama ne yazık ki hiçbirinin ismini bilmiyoruz. Yola çıktıkları küçücük gemiye Türk bayrağı çekilir. Adamlara da dikkat çekmemeleri için Türklerin kullandığı başlıklardan ve sarıklardan giydirilir. 3 Mayıs gece yarısında limanı koruyan zincir sessizce gevşetilir, bu küçücük gemideki cesur adamlar gecenin karanlığına sığınıp usul usul kürek çekerek dışarı çıkar. Bir mucize daha gerçekleşir ve gemi kimseye görünmeden Çanakkale Boğazı'nı aşarak Ege sularına varır. Düşman her zaman böyle gözü kara ataklarla gafil avlanır zaten. Mehmed de her şeyi düşünmüştür, ama on iki adamın küçücük bir gemiyle kendi donanmasının içinden geçmeyi göze alarak böyle bir Argonautlar seferine çıkabileceğini hiç aklına getirmemiştir.

Ne var ki Bizans gemisindekiler çok geçmeden büyük bir hayal kırıklığına uğrarlar. Ege Denizi'nde tek bir Venedik yelkenlisi bile görünmemektedir. Venedik de, Papa da Bizans'ı unutmuşlardır, küçük kilise politikalarıyla uğraşırken verdikleri sözü de, onurlarını da gözden çıkarmışlardır. Tarihte böyle trajik anların tekrarına sık sık tanık olunmuştur, Avrupa kültürünün korunması adına bütün güçlerin birleştirilmesi gerektiği bir zamanda bile prenslikler ve devletler aralarındaki önemsiz çekişmeleri kısa bir süre için olsun unutmaya yanaşmamışlardır. Ceneviz için Venedik'i, Venedik için de Ceneviz'i geride bırakmak birkaç saatliğine olsun birleşip ortak düşmanı yenilgiye uğratmaktan daha önemlidir. Akdeniz'i boş bırakmışlardır. On iki kahraman adam fındık kabuğu gibi tekneleriyle adadan adaya kürek çekerler. Fakat artık bütün limanlar düşman tarafından işgal edilmiştir ve hiçbir dost gemisi savaş bölgesine girmeye cesaret edememektedir.

Şimdi ne yapacaklardır? İçlerinden bazılarının haklı olarak cesareti kırılmıştır. Tekrar aynı tehlikeli yolu geçip Bizans'a dönmenin ne anlamı vardır? Umut verici bir haber de götüremeyeceklerdir. Belki de bu arada kent çoktan düşmüştür; her durumda eğer geri dönerlerse onları ya tutsaklık ya ölüm bekliyor olacaktır. Yine de bu isimsiz kahramanlar çoğunluk kararıyla geri dönmeyi seçerler. Kendilerine bir görev verilmiştir ve bunu yerine getirmekle yükümlüdürler. Haberci olarak gönderilmişlerdir ve şimdi ne kadar ağır olursa olsun karşılaştıkları durumu Bizans'a bildirmeleri gerekmektedir. Böylece bu küçücük gemi bütün o tehlikeyi tekrar göze alıp Çanakkale Boğazı'nı, Marmara Denizi'ni ve düşman donanmasını bir kez daha tek başına geçer. 23 Mayıs'ta, yani yola çıkmalarından yirmi gün sonra Bizans'takiler artık onları kayıp kabul etmekte, ne geri döneceklerini ne de bir haber getireceklerini düşünmektedirler; işte bu sırada surlardaki nöbetçilerin bazıları birden bayrak salla-

maya başlar; küçük bir gemi sert kürek darbeleriyle Altın Boynuz'a yaklaşmaktadır; Türkler kuşatma altındaki kentten yükselen sevinç çığlıkları karşısında gelenlerin gönderine küstahça Türk bayrağı çekmiş bir düşman gemisi olduğunu fark edince limana girmesini engellemek için dört bir yandan kayıklarla saldırırlar. Avrupa'nın onları unutmadığı ve bu gemiyi önden haberci olarak gönderdiği umuduyla Bizans üzerinde bir an için sevinç çığlıkları yükselmiştir. Ancak akşama doğru kötü haber yayılır. Hıristiyan âlemi Bizans'ı unutmuştur. Kuşatma altındaki kent yalnızdır, eğer kendi kendini kurtaramazsa yitip gidecektir.

Büyük Saldırıdan Önceki Gece

Hemen hemen her günü çatışmalarla geçen altı haftadan sonra sultan sabırsızlanmaya başlamıştır. Topları surların pek çok yerini yıkmışsa da o güne kadar emrettiği bütün saldırılar kanlı bir direnişle geri püskürtülmüştür. Böyle bir durumda bir ordu komutanı için iki seçenek vardır; ya kuşatmayı kaldırmak ya da o zamana kadar yapılan kısmi saldırıları bırakıp artık son noktayı koyacak büyük saldırıyı başlatmak. Mehmed paşalarını toplayıp savaş konseyini kurar ve içini yakan zafer tutkusuyla bütün duraksamaları aşar. Son büyük saldırının 29 Mayıs'ta yapılmasına karar verilir. Sultan her zamanki kararlılığıyla hazırlıkları başlatır. Bir ibadet günü düzenlenir. İlkinden sonuncusuna kadar yüz elli bin askerin hepsi İslam'ın emrettiği dini törenin gereklerini yerine getirecek, yedi kez aptes alınacak ve gün içinde üç kez dua edilecektir. Kenti bu saldırıda düşürebilmek için topçu ateşini desteklemek üzere elde kalan tüm barut ve gülleler hazırlanır, tek tek birliklerin dağılımı yapılır. Mehmed sabahtan akşama kadar bir an olsun dinlenmeden at üstündedir. Haliç'ten Marmara'ya kadar uzanan bütün o

devasa karargâhı boyunca bir çadırdan diğerine at sürerek komutanlarını tek tek ziyaret edip yüreklendirir, askerlere cesaret verir. Aynı zamanda iyi bir psikolog olarak yüz elli bin adamının savaşma isteğini en üst noktasına nasıl çıkaracağını iyi bilmektedir ve bu uğurda sonuna kadar yerine getireceği korkunç bir vaatte bulunur. Tellalları da davullar ve borazanlarla bunu dört bir yanda duyurur: "Sultanımız Mehmed, Allah'ın, Hazreti Muhammed'in ve dört bin peygamberin adını anarak babası Sultan Murad'ın aziz ruhu üzerine ve çocuklarının başları üzerine ve kılıcının namı üzerine yemin etmiştir ki, Bizans'ın fethinden sonraki üç gün boyunca muzaffer ordusu kenti yağmalayabilecektir. Bu surların ardında ev eşyası, mal varlığı, mücevher ve ziynet eşyası, altın ve para adına ne varsa, hatta kadınlar, erkekler ve çocuklar da dahil olmak üzere askerlerinin malı olacak ve sultan kendi ganimet hakkından vazgeçecektir, onun payı Doğu Roma İmparatorluğu'nun son kalesini fethetmiş olmanın onuru olacaktır."

Askerler bu kışkırtıcı duyuruyu coşkulu sevinç gösterileriyle karşılarlar. Binlerce askerin taşkın haykırışları ve Allah Allah sesleri korku içindeki Bizans'a doğru sel gibi yükselir. "Yağma! Yağma! Yağma!" nidaları savaş şiarına dönüşür, borazanların ve davulların eşliğinde gökyüzüne yükselir. Gece indiğindeyse bütün karargâh şenlikli bir ışık denizine dönüşür. Bizanslılar, vadilerde ve tepelerde yakılan sayısız meşalenin ışıl ışıl aydınlığını; düşmanlarının davullar, tefler, borular çalarak zaferi önceden kutlayışlarını kuşatma altındaki kentin surlarından dehşet içinde izlerler; bütün bunlar putperest rahiplerin vahşice bir gürültü eşliğinde yönettikleri kurban törenlerini çağrıştırmaktadır. Fakat sonra gece yarısında Mehmed'in bir buyruğuyla bütün ışıklar aniden söner ve binlerce kişinin çıkardığı o müthiş gürültü bir anda bıçakla kesilmişçesine duruverir. Fakat bu ani sessizlik ve ezici karanlık, olan biteni yılgınlık içinde izleyen Bizanslıların

üzerinde ışık ve gürültüye boğulmuş o ilkel coşkudan çok daha dehşet verici bir etki yaratır.

Ayasofya'daki Son Ayin

Kuşatma altındaki kentin kendini neyin beklediğini anlamak için ne bir ulağa ne de haber sızdıracak birine ihtiyacı vardır. Fetih saldırısı için buyruk verilmiş olduğu bellidir ve müthiş bir tehlikenin ve yükümlülüğün önsezisi bir fırtına bulutu gibi bütün kentin üstüne kapanmıştır. Diğer zamanlarda hep dini çekişmelerin ve bölünmelerin içinde olan kent halkı bu son saatlerde toplanıp bir araya gelmiştir. Dünyevi işlerde birleşme anları ne yazık ki her zaman en büyük çaresizlikler ortaya çıktığında yaşanır. İmparator Konstantinos, savunmaları gereken şeyin inançları, görkemli geçmişleri ve ortak kültürleri olduğu herkesçe anlaşılsın diye büyük bir ayin düzenler. İmparatorun buyruğu üzerine Ortodoksuyla, Katoliğiyle, kiliseden olanıyla olmayanıyla, genciyle yaşlısıyla bütün halk aynı törende bir araya gelir. Ne kimsenin evde kalmasına izin verilir ne de kimse böyle bir şeyi ister. En zengininden en fakirine kadar herkes *Kyrie Eleison* ilahisini söyleyerek, önce merkezdeki mahalleleri, sonra en dış surlara kadar bütün kenti dolaşan bu tören alayına katılır. Kiliselerden ikonalar ve kutsal emanetler alınarak alayın ön sıralarında taşınır. Surlarda açılmış her gediğe, bunların kenti Türklerin saldırısına karşı dünyevi silahlardan daha iyi koruyacağına inanılarak aziz tasvirlerinden biri asılır. İmparator Konstantinos ayrıca son bir yüreklendirme konuşması yapmak üzere bütün senatörleri, soyluları ve komutanlarını toplar. Gerçi onlara Mehmed'in yaptığı gibi ölçüsüzce ganimet vaat edemez. Fakat bu son saldırıya karşı kenti savunmayı başarırlarsa Hıristiyanlık âlemi ve bütün Batı Dünyası adına kazanacakları onuru hatırlatır ve yenik düşmeleri ha-

linde hepsini bekleyen tehlikeyi anlatır. Mehmed de, Konstantinos da bilmektedirler ki o gün yüzyıllar boyunca tarihin akışını değiştirecek bir gün olacaktır.

Sonra Avrupa'nın en sarsıcı çöküş süreçlerinden birinin son sahnesi başlar. Artık ölüm tehlikesinin bütünleştirmiş olduğu halk, o zamanlar hâlâ dünyanın en görkemli katedrali sayılan ve iki kilise arasında barışın sağlandığı o günden sonra hem Ortodokslar hem Katolikler tarafından terk edilmiş olan Ayasofya'da toplanır. Bütün saray halkı, soylular, Yunan ve Roma ruhanileri, Venedikli ve Cenevizli askerler ve gemiciler, hepsi silahlanmış olarak imparatorun etrafında toplanır. Onların arkasındaysa korku ve saygı içinde mırıldanan binlerce ve binlerce gölgeye benzeyen bütün bir halk hareketsiz diz çökmüştür. Nişlerin içindeki karanlıkla başa çıkmakta zorlanan mumların ışığında hep birlikte eğilmiş dua eden bu kitle tek bir gövde gibi görünmektedir. Burada Bizans'ın ruhu Tanrı'ya yakarmaktadır. Patrik sesini heybetli bir çağrıyla yükseltir; koronun ilahisi ona karşılık verir, Batı dünyasının kutsal ve ölümsüz sesi, dini müziği bu görkemli katedralde bir kez daha yükselmiştir. Sonra önce İmparator olmak üzere hepsi sırayla inancın avuntusuna sığınmak için mihraba yaklaşırlar, o görkemli mekân en yüksek kubbelerine kadar duaların sonu gelmez yankılarıyla çınlamakta ve uğuldamaktadır. Bu son ayindir, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ölüm ayinidir, çünkü İustinianos'un katedralinde Hıristiyan inancının ilahileri son kez okunmaktadır.

Bu içe dokunan ayinden sonra İmparator, saray halkına ve hizmetkârlarına şimdiye kadar onlara yapmış olduğu bütün haksızlıklar için kendini bağışlatmak üzere bir kez daha sarayına uğrar. Sonra aynı sıralarda güçlü düşmanı Sultan Mehmed'in de yapmakta olduğu gibi atına atlayıp bütün surları bir uçtan bir uca dolaşarak askerlerini yüreklendirir. Artık gecenin karanlığı kentin üstüne çökmüştür. Ne bir insan sesi, ne bir silah şıkırtısı duyulmaktadır. Surların

içindeki binlerce kişi yüreklerinde endişeyle günü ve ölümü beklemektedir.

Unutulan Kapı Kerkoporta

Sultan Mehmed, sabaha karşı saat birde saldırı emrini verir. Dev gibi bir sancak açılır ve silahlar, merdivenler, halatlar ve kancalarla donatılmış yüz bin asker hep bir ağızdan "Allah... Allah... Allah..." diye haykırarak surlara akın ederken bir yandan da davulların patırtısı, boruların uğultuları, trampetlerin, zillerin keskin sesleri, askerlerin naraları ve topların gürleyişi birbirine karışıp bir kasırga gibi gümbürdeyerek göklere yükselir. Önden acımasızca acemi birlikleri başıbozuklar surlara sürülür, sultanın saldırı planına göre bunların yarı çıplak bedenleri ilk başta düşmanı yormak ve zayıf düşürmek için koçboynuzu işlevi görecektir, asıl kuvvetler daha sonra ortaya çıkarak son darbeyi indirecektir. Öne sürülen bu acemi birlikleri karanlığın içinde ellerinde yüzlerce merdivenle surlara dayanıp dört bir yandan burçlara tırmanırlar, geri püskürtülürler, yeniden tırmanırlar, yine geri püskürtülürler, her seferinde tekrar tekrar tırmanmaya devam ederler, çünkü geri dönmeleri mümkün değildir zaten, sadece kurban edilmek üzere seçilmiş bu zavallıların hemen arkasında asıl kuvvetler hazır beklemekte ve onları her seferinde ileriye, kaçma şansları olmayan ölüme doğru sürmektedir. Yağdırılan okların ve taşların etkileyemediği zırhları sayesinde kenti savunanlar hâlâ üstünlüklerini korumaktadır. Asıl tehlike yorgunluğa teslim olmalarıdır ve Mehmed bunu gayet iyi hesaplamıştır. Düşmanın ardı arkası kesilmeyen hafif piyade saldırılarına karşı üstlerindeki ağır zırhlarla savaşmak, sürekli bir saldırı noktasından diğerine koşarak verdikleri bu zorlu mücadele, Bizans askerlerinin güçlerini büyük ölçüde tüketmelerine neden olur. Çarpışa-

rak geçen iki saatten sonra gün ağarır ve Anadolulu askerlerden oluşan ikinci taarruz birliği ileri atıldığında Bizanslılar için tehlike büyür. Çünkü Anadolulular iyi eğitim görmüş disiplinli savaşçılardır, onlar da zırh kuşanmışlardır, ayrıca sayıca üstündürler ve yorgun değildirler; oysa Bizanslılar sürekli olarak surların değişik noktalarında açılan gedikleri korumak zorundadırlar. Fakat hâlâ her tarafta saldırılar geri püskürtülmektedir; Sultan Mehmed sonunda Osmanlı ordusunun çekirdeğini oluşturan seçme birliklerini, Yeniçerileri savaşa sokmak zorunda kalır. Avrupa'nın o zamana kadar benzerini görmediği vasıfta genç ve seçme askerlerden oluşan on iki bin kişilik bu birliğin başına bizzat kendi geçer ve Yeniçeriler hep bir ağızdan savaş naraları atarak bitkin düşmüş düşmanın üstüne atılırlar. Artık kentte eli silah tutan kim kaldıysa surlara çağırmak için çanları çalmanın zamanı gelmiştir, gemilerdeki denizciler bile getirilir, çünkü savaşın sonunu belirleyecek an yaklaşmıştır. Bu arada Bizans bir talihsizlikle daha karşı karşıya kalır, Cenevizlilerin gözü pek komutanı Giustiniani başından aldığı bir taş darbesiyle ağır yaralanır ve gemisine götürülür; bu olay savunmanın gücünü bir anda sarsar. Bunun üzerine savunmanın çökmesini engellemek için imparatorun kendisi de surlara gelir ve merdivenleri geri devirmeyi bir kez daha başarırlar. İki tarafın kararlılığı son kez çarpışmaktadır ve Bizans bir an olsun yeniden soluk alma fırsatı bulmuş gibidir, çaresizlikten doğan güç en zorlu saldırıyı bile engellemeyi başarmıştır. O sırada meydana gelen trajik bir olay, insanlık tarihinde zaman zaman görülen o gizemli anlardan biri, bir anda Bizans'ın yazgısını belirler.

Akıl almayacak bir şey olur. Çarpışmanın sürdüğü noktanın hemen yakınında, dış surlarda açılmış pek çok gediğin birinden birkaç Türk askeri içeriye sızar. İç surlara yaklaşmaya cesaret edemezler. Fakat birinci ve ikinci sur arasında şaşkınlıkla ve plansızca rastgele dolaşırlarken iç surlardaki

küçük kapılardan birinin, Kerkoporta'nın, akıl sır ermez bir dikkatsizlik sonucu açık kalmış olduğunu görürler. Bu barış zamanlarında, büyük kapıların kapalı tutulduğu saatlerde yayaların kullandığı küçük kapılardan biridir. Belli ki askeri bir önemi de olmadığı için, gece yaşanan o muazzam kargaşa sırasında bu kapının varlığı tümüyle unutulmuştur. Yeniçeriler büyük bir şaşkınlıkla o kunt surların içinde bu kapının karşılarında sonuna kadar açık durduğunu görürler. Önce bir savaş hilesiyle karşı karşıya olduklarını düşünürler, çünkü dört bir yanda her gediğin, her mazgal deliğinin, surlardaki her kapının önünde binlerce ceset yığılmışken, dışarı kızgın yağlar dökülür, kargılar uçarken burada, kentin orta yerindeki Kerkoporta'nın bir pazar günü rahatlığı içinde sonuna kadar açık durması hiç olacak şey değildir. Her duruma karşı yanlarına destek isterler ve bütün bir birlik hiçbir dirençle karşılaşmadan kent merkezine girer ve dış surları savunan Bizans kuvvetlerini arkadan sarar. Birkaç Bizans askeri arkalarındaki Türkleri görünce korkuya kapılarak haykırır: "Kent düştü!" Bütün savaşlarda en güçlü toplardan daha yıkıcı olan yanlış haber şimdi hızla yayılmaktadır. Türkler giderek daha da yükselen bir sesle ve büyük bir coşkuyla tekrarlamaktadırlar: "Kent düştü! Kent düştü!" Yayılan bu söylenti kentin direniş gücünü tümden kırar. İhanete uğradıklarını sanan paralı askerler bir an önce kendilerini limandaki gemilere atarak canlarını kurtarmak için surlardaki mevzilerini bırakırlar. Konstantinos'un birkaç sadık adamıyla birlikte öne çıkıp kente giren düşmanı engellemeye çalışması da boşunadır, çatışmanın ortasında kim olduğu bilinmeden vurulup düşer, ancak ertesi gün ceset yığınları arasında altın kartallarla bezeli erguvani ayakkabılarının bulunmasıyla anlaşılır ki, son Doğu Roma İmparatoru imparatorluğunu ve yaşamını Romalılara yaraşır biçimde onuruyla savaşırken yitirmiştir. Böylece ufacık bir rastlantı, açık unutulan bir kapı, Kerkoporta dünya tarihinin akışını değiştirmiştir.

Hıristiyanlığın Kutsal Simgesi Haç Devriliyor

Tarih zaman zaman rakamlarla oynar. Roma'nın Vandallar tarafından akıllardan silinmeyecek bir biçimde yağmalanmasından tam bin yıl sonra Bizans'ın yağmalanması başlar. Savaşın galibi Fatih Sultan Mehmed verdiği ürkünç sözü tutar ve ilk kıyımdan hemen sonra kenti, tüm evleri ve sarayları, kiliseleri ve manastırları, erkeği, kadını, çocuğu ve yaşlısıyla ganimet olarak askerlerinin eline bırakır. Her biri diğerinden önce davranma çabası içindeki binlerce asker cehennemden fırlamış zebani gibi sokaklara akın eder. İlk olarak kiliselere hücum edilir; altın kâseler oralardadır, mücevherler oralarda parıldamaktadır; evlere girenlerinse ilk yaptıkları şey, bu ganimetin kendilerine ait olduğu anlaşılsın diye önüne bayraklarını çekmektir ve evlerde el konulanlar sadece para, mücevher, kumaş ve diğer değerli eşyalar değildir; saraylarda cariye olarak kullanılmak üzere kadınlar, esir pazarlarına gönderilmek üzere erkekler ve çocuklar da ganimet olarak alınır. Kiliselere sığınmış talihsizler kırbaçlanarak dışarı çıkarılır, yaşlılar satış değeri olmayan birer yük olarak görülüp öldürülürken gençler hayvanlar gibi bağlanıp sürüklenerek götürülürler. Ayrıca kent yağma sırasında gözü dönmüşçesine ve anlamsız bir biçimde tahrip edilir. Bir zamanlar Haçlıların korkunçlukta bundan geri kalmayan yağmasından sonra kentte sanat yapıtlarından ve kutsal emanetlerden artakalan ne varsa onlar da şimdi fetih ordusu tarafından parçalanmakta, yakılıp yıkılmaktadır. Muhteşem heykeller kırılır; yüzyılların bilgeliğini, Yunan felsefesinin ve edebiyatının sonsuza kadar korunması gereken ölümsüz birikimini içeren kitaplar yakılır veya umursamazlıkla bir kenara atılır. İnsanlık, açık unutulan bir kapıdan, Kerkoporta'dan surların içine nasıl bir felaketin dalmış olduğunu; Roma, İskenderiye, Bizans gibi

dünyanın kültürel merkezlerinin yağmalanmasında nelerin yitirildiğini hiçbir zaman tam olarak bilemeyecektir.

Mehmed fethettiği kente ancak büyük zaferin öğle sonrasında, çatışmalar tamamen bittiğinde girer. Görkemli atını gururla ve ciddiyetle sürerek vahşice yağma sahnelerine başını bile çevirip bakmadan askerlerinin yanından geçip gider, ona zafer kazandıran askerlerine verdiği sözü tutar, giriştikleri bu insafsız talan sırasında onları rahatsız etmez. Kenti bu ilk geçişinin amacı ganimet değildir, her şeyi kazanmıştır zaten, atını gururla Bizans'ın parlayan güneşi Ayasofya Katedrali'ne sürer. Ulaşılmaz gibi görünen bu kubbenin pırıltısını elli gün boyunca çadırından sabırsızlıkla izlemiştir. Şimdi Ayasofya'nın bronz kapısından bir fatih olarak geçecektir. Fakat Mehmed sabırsızlığına bir kez daha ket vurur, bu kiliseyi sonsuza kadar ona adamadan önce Allah'ına şükredecektir. Sultan atından iner ve büyük bir alçakgönüllülükle yere yüz sürerek dua eder. Sonra yerden bir avuç toprak alır, bir ölümlü olduğunu ve bu zaferden dolayı büyüklenmemesi gerektiğini hatırlamak üzere başının üstünden serper. Ancak kulluk görevini yerine getirdikten sonra doğrulur ve Allah'ın sevgili kulu olarak İustinianos'un kutsal katedraline, Ayasofya'ya girer.

Sultan, yüksek kubbelerin pırıltılı mermerlerini ve mozaiklerini, loşluğun içinden ışığa doğru yükselen zarif sütunlarını büyük bir merakla ve hayranlıkla seyreder ve bu muhteşem ibadethanenin kendisine değil, yüce Allah'ına ait olduğunu derinden hisseder. Hemen bir imam getirtir. Padişah yüzünü Kâbe'ye dönüp her iki dünyanın da tek hâkimi Allah'a bu Hıristiyan katedralindeki ilk duasını ederken imam da minbere çıkıp İslam dininin gereklerini ilan eder. Hemen ertesi gün ustalar çağrılır ve Ayasofya'dan Hıristiyanlığın bütün işaretlerini silmeleri buyurulur. Mihraplar yıkılır, dini konulu mozaiklerin üstü boyanarak kapatılır ve yerinden sökülen, bin yıldır dünyanın tüm acılarını kucakla-

mak ister gibi kollarını açmış katedralin tepesinde duran ulu haç boğuk bir gürültüyle zemine düşer.

Taşın üzerinde büyüyen ses kilisenin dışına da taşarak yankılanır. Bu düşüş bütün Batı Dünyası'nı şiddetle sarsmıştır. Korkunç haber hemen Roma'ya, Cenova'ya, Venedik'e ulaşır, uyarıcı bir gök gürültüsü gibi yayılarak Fransa'ya ve Almanya'ya geçer. Avrupa, elini kolunu bağlayıp onu yüzlerce yıl boyunca felce uğratacak yıkıcı bir gücün kör kayıtsızlığı yüzünden o açık unutulmuş kapıdan, uğursuz Kerkoporta'dan geçerek içeriye girmiş ve tarihin akışını değiştirmiş olduğunu dehşetle fark eder. Ne var ki insan hayatında olduğu gibi tarihin akışı içinde de, pişmanlık yitip giden tek bir anı bile geri getirmez ve tek bir saatin içinde yitirilenler bin yıl geçse yeniden elde edilmez.

GEORG FRIEDRICH HAENDEL'İN DİRİLİŞİ

21 Ağustos 1741

13 Nisan 1737 günü öğle sonrasında Georg Friedrich Haendel'in Brook Sokağı'ndaki evinin zemin kat penceresinin önünde oturan uşağı tuhaf bir faaliyet içindeydi. Tütününün bittiğini fark edince keyfi kaçmıştı, aslında kullandığı kötü tütünün yenisini almak için sadece iki sokak öteye, kız arkadaşı Dolly'nin dükkânına kadar yürümesi yeterliydi, fakat öfkesi burnunda efendisinin gazabından korktuğu için evden çıkmaya cesaret edemiyordu. Georg Friedrich Haendel müthiş bir öfke içinde, kanı beynine yürümüş gibi kıpkırmızı bir yüzle ve şakaklarındaki damarlar fırlamış bir halde provadan eve dönmüş, kapıyı şiddetle çarparak kapatmış, şimdi de birinci katta bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu, uşak adımlarının sertliğinden döşemenin sarsıldığını duyuyordu. Böyle öfkeli günlerinde efendisine hizmette kusur etmek hiç akıl kârı değildi.

Böylece can sıkıntısını dağıtmak için oyalanacak bir şeyler arayan uşak kilden yapılma kısa saplı piposundan mavi dumanları halka halka savurmak yerine sabun baloncukları çıkarmaya başladı. Sabun köpüğüyle dolu küçük bir kâse hazırlamış, renkli minik baloncukları pencereden sokağa doğru üfleyerek eğleniyordu. Yoldan geçenler du-

ruyorlar, bastonlarını uzatıp yakalamaya çalışarak neşe içinde bu renkli baloncukları patlatıyorlar, uşağa gülüp el sallıyorlardı, ama kimsenin şaşırdığı yoktu. Çünkü Brook Sokağı'ndaki bu evden her şey beklenebilirdi; buradan gece vakti aniden çembalo sesleri yükselirdi ya da şarkı söylerken bir sekizlik daha yüksek veya daha alçak perdeye geçtikleri için hırçın yaradılışlı Alman'ın öfkeye kapılarak azarladığı şarkıcı hanımların hıçkırıkları ve iç çekişleri duyulurdu. Grosvenor Meydanı'ndaki komşular uzun zamandan beri Brook Sokağı 25 numarayı bir tür tımarhane olarak görüyorlardı.

Uşak sessizce ve sebatla renkli sabun köpüklerini üflemeyi sürdürüyordu. Bir süre sonra becerisini gözle görülür biçimde geliştirmişti, yanıp sönen renklerle parlayan baloncuklar giderek daha da büyüyor ve inceliyor, daha da hafifleyerek daha yükseklere uçuyorlardı, hatta bir tanesi karşıdaki evin damının tepesine kadar çıktı. Fakat tam o sırada ağır bir şeyin boğuk bir ses çıkararak yere çarpmasıyla bütün ev zelzele olmuş gibi sarsılınca uşak korkuyla irkildi. Camlar şangırdıyor, perdeler sallanıyordu; üst katta büyük ve ağır bir şey şiddetle yere çalınmış olmalıydı. Uşak derhal yerinden fırlayarak merdivenleri bir koşu çıkıp çalışma odasına girdi.

Üstadın çalışırken oturduğu koltuk boştu, oda da boştu, uşak artık tam yatak odasına geçecekti ki gözleri açık yerde kıpırtısız yatan Haendel'i fark etti ve korkudan donup kalınca sessizlikte boğuk ve ağır bir hırıltı işitti. O güçlü kuvvetli adam sırtüstü yere serilmiş inliyordu, daha doğrusu içinden giderek zayıflayan ve arası kısalan soluklarla bir hırıltı çıkıyordu.

Dehşete kapılan uşak, ölüyor, diye düşündü ve yarı baygın efendisine yardım etmek için derhal yanında diz çökerek onu doğrultup kanepeye kadar götürmeye çalıştı, fakat dev gibi adamın gövdesi çok ağırdı, taşıyamadı. O zaman sadece boğazını sıkan boyunbağını çıkarıp aldı ve hırıltı hemen kesildi.

Fakat tam o sırada üstadın, birkaç aryanın kopyasını çıkarmak için eve gelen asistanı Christof Schmidt'in yukarıya çıktığı duyuldu. Düşme sesini o da duyup korkmuştu. Şimdi ikisi birden, kolları bir ölününki gibi iki yanına düşen iriyarı adamı kaldırdılar ve başı dik duracak şekilde kanepeye uzattılar. "Giysilerini çıkar," diye uşağa emretti Schmidt, "ben koşup doktoru getireceğim. Kendine gelene kadar da yüzüne su serp."

Christof Schmidt ceketini bile giymeden sokağa fırladı, kaybedecek zaman yoktu. Bu nefes nefese kalmış ceketsiz ve şişman adama en küçük bir dikkat atfetmeden ağır bir tırısla yoldan geçen bütün arabalara el sallayarak Brook Sokağı'ndan Bond Sokağı'na doğru koşturdu. Sonunda biri durdu, Lord Chandos'un arabacısı bütün görgü kurallarını unutarak kapıyı şiddetle açan Schmidt'i tanımıştı. Schmidt, büyük bir müziksever ve sevgili üstadının en iyi hamilerinden biri olan düke "Haendel ölüyor!" diye haykırdı. "Bir doktor bulmalıyım!" Dük onu derhal arabaya buyur etti, atlar sıkıca kırbaçlandı ve o sırada Fleet Sokağı'ndaki bir evde idrar örneği alan Doktor Jenkins'i çağırdılar. Doktor derhal kendi hafif arabasına atlayarak Schmidt'le birlikte Brook Sokağı'na gitti. Schmidt yolda, "Onca sıkıntı buna neden oldu," diye yakındı, "o kahrolası ses sanatçıları ve kastratolar, kendileri hiçbir işe yaramayıp her şeyi eleştiren bütün o iğrenç solucanlar ona eziyet ede ede ölüme sürüklediler. Tiyatroyu kurtarabilmek için sadece bu yıl dört tane opera yazdı, ama ötekilerin hepsi karılarının veya saraydakilerin arkasına saklandılar ve öncelikle de şu İtalyan, şu kahrolası kastrato, şu oynak yaygaracı maymun hepsini çıldırttı. Bizim sevgili Haendel'imize yapmadıkları kalmadı! Üstat bütün birikimini bu projeye yatırdı, tam on bin sterlin, şimdi de borç senetleriyle ona eziyet edip adeta ölüme sürüklüyorlar. Böylesine muhteşem eserler veren, kendini böylesine adayan bir başkası daha olmadı, ama bu başına gelenler bir devi

bile yere serebilirdi. Ah, onun gibi bir insan nerede! Onun gibi bir deha!" Doktor Jenkins bunları serinkanlılıkla ve suskunlukla dinledi. Evden içeri girmeden piposundan bir nefes daha çekip külünü silkeledi.

"Kaç yaşında?"

"Elli iki yaşında," diye yanıtladı Schmidt.

"Tehlikeli bir yaş. Bir boğa gibi koşturdu hep. Ama bir boğa gibi de güçlü. Neyse, neler yapabiliriz bir bakalım."

Uşak çanağı yaklaştırdı, Christof Schmidt Haendel'in kolunu kaldırdı, doktor damarı açtı. Kan fışkırdı, açık kırmızı ve sıcak bir kan, hemen ardından Haendel'in kilitlenip kalmış dudaklarının arasından bir rahatlama soluğu çıktı. Derin bir nefes alıp gözlerini açtı. Bakışları henüz yorgun, boş ve şuursuzdu. Gözlerinin ışığı sönmüştü.

Doktor Haendel'in kolunu sardı. Artık yapacağı fazla bir şey yoktu. Tam kalkmaya davrandığında Haendel'in dudaklarının kıpırdadığını fark etti. Ona doğru yaklaştı. Haendel soluk alıp vermekten farksız, hafif bir hırıltıyla konuştu: "Bitti... bitti artık.. gücüm kalmadı... böyle güçsüz yaşamak istemiyorum..." Doktor Jenkins biraz daha yaklaştı. Sağ göz donuklaşmışken sol gözün canlı baktığını gördü. Bir deneme yapmak için Haendel'in sağ kolunu kaldırıp bıraktı. Kol ölü kolu gibi düştü. Sonra sol kolunu kaldırdı. Kol o konumda kaldı. Doktor Jenkins artık anlayacağını anlamıştı.

Odadan çıktığında Schmidt merdivene kadar onu izleyerek endişe ve korku içinde sordu: "Nesi var?"

"Apopleksi. Sağ tarafı felç."

"Peki... peki, iyileşecek mi?" diye kekeleyerek sordu Schmidt.

Doktor Jenkins ağırdan alarak tütün çıkardı. Böyle sorulardan hoşlanmazdı.

"Belki. Her şey olası."

"Peki, felçli mi kalacak?"

"Eğer bir mucize olmazsa muhtemelen öyle."

Fakat üstadına tüm varlığıyla bağlı olan Schmidt pes etmedi.

"En azından, en azından çalışabilecek duruma gelir mi? O üretmeden yaşayamaz."

Doktor Jenkins merdivene varmıştı.

"Bir daha asla çalışamaz," dedi alçak sesle. "Belki insan Haendel'i kurtarabiliriz, ama müzisyen Haendel'i yitirmiş bulunuyoruz. Felç beyne kadar ilerlemiş."

Schmidt donuk gözlerle doktora baktı. Bakışlarından öyle büyük bir çaresizlik okunuyordu ki, Doktor Jenkins kendini kötü hissetti. "Söylediğim gibi," diye yineledi, "bir mucize gerekiyor, ama ben şimdiye kadar böyle bir mucizeyle karşılaşmadım."

Georg Friedrich Haendel dört ay boyunca bu gücünü yitirmiş durumda yaşadı, oysa güç onun için yaşam demekti. Bedeninin sağ yarısı ölüydü. Yürüyemiyordu, yazamıyordu, sağ eliyle tek bir tuştan bile ses çıkaramıyordu. Konuşamıyordu, bedenini ikiye ayıran o müthiş darbeyle ağzı, yüzü çarpılmıştı, ağzından anlaşılmaz boğuk sesler çıkıyordu sadece. Arkadaşları onun için bir şeyler çaldıkları zaman gözlerinin ışığı biraz canlanıyor, o bir zamanlar kabına sığamayan iri gövde, düş gören bir hasta gibi kıpırdanıyor, ritme katılmak istiyordu; ama uzuvları katılıp kalmıştı, acımasız bir donukluk içindeydiler; kasları, sinirleri artık ona itaat etmiyordu; eskiden dev gibi güçlü olan bu adam şimdi görünmez bir mezara gömülmüş gibi çaresizlik içindeydi. Müzik biter bitmez gözkapakları ağırlaşıp kapanıyor ve Haendel yine bir ceset gibi uzanıp kalıyordu. Ne yapacağını bilemeyen doktor –belli ki üstat iyileşemeyecekti– sonunda onu Aachen'daki sıcak su kaplıcalarına götürmelerini önerdi, belki orada bir parça şifa bulurdu.

Ne var ki toprağın derinliklerinden kaynayan o gizemli sıcak sular benzeri, Haendel'in donup kalmış bedeninin içinde de akıl almaz bir güç barınıyordu; bu Haendel'in ira-

desiydi, varlığının ilksel gücüydü, o yıkıcı darbe buraya dokunamamıştı ve bu güç, ölümlü bedenin içindeki ölümsüz yanın yitip gitmesine izin vermeyecekti. Bu dev gibi adam henüz pes etmemişti, hâlâ yaşamak istiyordu, hâlâ üretmek istiyordu ve bu istemin gücüyle doğanın yasalarına karşı çıkarak bir mucize yarattı. Aachen'daki doktorlar sıcak suda üç saatten fazla kalmaması için sıkı sıkıya uyarıda bulundular, kalbi buna dayanamayabilirdi, ölümüne neden olabilirdi. Fakat o, yaşamak ve iyileşmek uğruna ki en büyük arzusu buydu, ölümü göze aldı. Haendel doktorları dehşete düşürerek her gün dokuz saat sıcak suda kaldı ve gösterdiği bu iradeyle birlikte gücü de arttı. Bir hafta sonra ayağını sürüyerek de olsa adım atmaya, iki hafta sonra kolunu kıpırdatmaya başladı. İradesi ve güçlü umudu sayesinde müthiş bir zafer kazandı ve ancak bir hastalıktan kurtulanların hissedebileceği türden, öncekinden çok daha tutkulu bir mutlulukla yaşamı kucaklamak üzere ölümün bedenini felç eden çemberini parçaladı.

Artık bedeninin hâkimiyetini tümüyle kazanmış olan Haendel, Aachen'dan ayrılacağı son gün kilisenin önünde durdu. Hiçbir zaman fazla dindar biri olmamıştı, ama şimdi Tanrı'nın ona yeniden bağışladığı yürüyebilme gücü sayesinde orga doğru giderken içinde ölçüsüz bir heyecan hissediyordu. Sol eliyle yoklarcasına tuşlara dokundu. Ve bir tını yükseldi, adeta bir bekleyiş içinde olan mekânda berrak ve ahenkli bir tını yükseldi. Sonra çekinerek, uzun zamandır kilitlenmiş ve hareketsiz kalmış sağ eliyle denedi. Bu elin dokunuşuyla da gümüş bir kaynaktan akan su gibi bir tını yükseldi yine. Yavaş yavaş çalmaya, fanteziler üretmeye başladı ve kendini bu güçlü akıntıya kaptırdı. Görünmezliğin içinde notalar muhteşem bir ahenkle birbirini izleyerek şekillenmeye başladı; dehanın, gölgesi olmayan havadar sarayları, o bedensiz pırıltı, sesten oluşan o ışık, büyük bir ihtişamla yükseldi de yükseldi. Aşağıda rahibeler ve inançlı

insanlar kulak kesilmiş dinliyorlardı. Böyle çalan bir faniyle ilk kez karşılaşıyorlardı. Ve Haendel, başını huşuyla eğmiş çalıyor, çalıyordu. Tanrı'yla, sonsuzlukla ve insanlarla konuştuğu sese yeniden kavuşmuştu. Yeniden müzik yapabiliyor, yeniden üretebiliyordu. Kendini ancak şimdi iyileşmiş hissediyordu.

Tıbbın bu mucizesi karşısında hayrete düşmekten kendini alıkoyamayan Londralı doktora, "Hades'in ülkesinden geri döndüm," dedi Georg Friedrich Haendel, geniş göğsünü gerip, heybetli kollarını iki yana açarak. Sağlığına kavuşan üstat hiç zaman yitirmeden eskisinden daha büyük bir istekle ve müthiş bir çalışma azmiyle tüm gücünü katarak üretmeye başlar. Elli üç yaşındaki besteci eski mücadele tutkusunu yeniden kazanmıştır. Bir opera yazar, ellerine mükemmel hâkim olmaktadır artık; sonra bir ikincisini, bir üçüncüsünü daha yazar, ardından "Saul", "Israel in Ägypten" ve "Allegro e Pensieroso" gibi büyük oratoryolarını besteler, uzun süredir dolmakta olan bir kaynaktan bitmek tükenmek bilmez bir yaratma hazzı fışkırmaktadır sanki. Ne var ki olayların akışı ondan yana değildir. Kraliçenin ölümü konserleri kesintiye uğratır, sonra İspanya Savaşı başlar, halk her gün meydanlarda toplanmakta, şarkılar söylenmektedir, fakat tiyatroya gelen yoktur, borçlar birikir. Sonra sert bir kış başlar. Londra öylesine soğuktur ki Thames Nehri donar ve cam gibi buzun üzerinden çıngıraklarını şıngırdatan kızaklarla geçilebilir ancak. Bu zor dönemde bütün tiyatro salonları kapalı kalır, cennet müziği çalınsa o dondurucu soğuk karşısında kimsenin direnmesi mümkün değildir. Sonra şarkıcılar hastalanır, konserler birbiri ardına iptal edilir, Haendel'in zaten kötü olan durumu daha da kötüleşir. Alacaklılar baskı yapmakta, eleştirmenler halini alaya almaktadır, dinleyici kitlesi ise kayıtsız ve sessiz kalır; ümitsiz bir mücadele veren bestecinin cesareti gitgide kırılır. Yardım için düzenlenen bir konser sayesinde borçlarından kurtulur,

ama varlığını sürdürebilmek uğruna dilenmek ne büyük bir utançtır! Haendel giderek içine kapanır, duyguları giderek donuklaşır. Bedeninin bir yanının felç olması tüm ruhunun felçleşmesinden daha iyi görünmektedir şimdi. Daha 1740'ta Haendel kendini yine yenilgiye uğramış, yıkılmış bir adam olarak görmekte, eski ününden geriye sadece kül ve moloz kaldığını düşünmektedir. Eski eserlerinden bazı parçalar derlemesi bile büyük çabalara mal olmaktadır, zaman zaman da küçük çapta bir şeyler üretir. Ama o güçlü akış kesilmiştir, sağlığına tekrar kavuşan bedenindeki o müthiş güç tükenmiştir, o dev gibi adam kendini ilk kez yorgun hissetmektedir, o muhteşem savaşçı ilk kez yenik düşmüştür, yaratma tutkusunun otuz beş yıldır çağlayan kutsal taşkını ilk kez tükenmiştir. Bir kez daha, bir kez daha her şeyi yitirmiştir. Büyük bir ümitsizlik içindeki Haendel artık her şeyin sonunun geldiğine inanmaktadır. İnsanlar beni yeniden gömeceklerdiyse Tanrı beni niçin yeniden diriltti o zaman, diye yakınır. Bu soğuk ve bomboş dünyada kendi kendisinin gölgesi gibi sürünmektense ölmek daha iyi değil midir? Bazen çok öfkelendiği zamanlarda, çarmıha gerilmiş olanın sözcüklerini yineler: "Tanrım, ah Tanrım, beni niçin terk ettin?"

Haendel o aylar boyunca akşamları Londra sokaklarında kendi varlığından yorgun, yitik, ümitsiz bir adam olarak kendi gücünü ve belki de Tanrı'ya olan inancını kaybetmiş bir halde amaçsız dolaşır. Gündüzleri alacaklılar ellerinde borç senetleriyle kapısında bekledikleri, sokakta insanlar kayıtsız ve küçümseyici bakışlarını üstüne diktikleri için dışarı çıkmayı ancak akşamları göze alabilmektedir. Bazen ününün hâlâ hatırlandığı –ah, içindeki yaratma gücünün tükendiğini bilmiyorlar ki– İrlanda'ya veya Almanya'ya ya da İtalya'ya gitse daha iyi olmaz mı diye düşünür; belki içindeki donukluk oralarda çözülür, belki ılık güney rüzgârı dokunduğunda ruhunun çoraklaşmış kayalıklarından tekrar müziğin sesi yükselir. Hayır, o, Georg Friedrich Haendel,

hiçbir şey yapmadan, üretmeden yaşamaya katlanamamaktadır, yenik düşmeye katlanamamaktadır. Bazen bir kilisenin önünde durup kalır. Fakat sözcüklerin onu avutmayacağını bilir. Bazen bir meyhaneye girer, fakat yaratıcılığın yüce ve katıksız sarhoşluğunu tatmış birine alkol kokusu ancak tiksinti verebilir. Bazen de Thames köprüsünde durup suyun kapkara, sessiz akıntısına diker gözlerini ve bir anda atlayıp her şeyi geride bırakmak daha iyi olmaz mı diye düşünür. Yeter ki bu boşluğun yükünü daha fazla taşımasın, insanlar ve Tanrı tarafından terk edilmişliğin dehşetini daha fazla yaşamasın.

Bir gece yine böyle sokaklarda dolaşmaktaydı. Tarih 21 Ağustos 1741'di ve aşırı sıcak bir gün olmuştu, erimiş metal gibi ağır ve nemli bir gökyüzü Londra'nın üstüne kapanıp kalmıştı; Haendel ancak gece bastırdığında Green Park'ta biraz hava almaya çıkmıştı. Orada ağaçların dipsiz gölgelerine sığınarak hiç kimsenin kendisini göremeyeceği, eziyet edemeyeceği bir yerde oturmuştu, çok yorgundu. Bu yorgunluk bir hastalık gibi üzerine çökmüştü, konuşamayacak, yazamayacak, çalamayacak, düşünemeyecek kadar yorgundu; hissedemeyecek, yaşayamayacak kadar yorgundu. Zaten bunları ne için, kimin için yapacaktı? Sonra sokaklarda bir sarhoş gibi yürüyerek Pall Mall'u ve St. James's Sokağı'nı geçip eve giderken kafasında tek bir takıntılı düşünce vardı: Uyumak, uyumak, her şeyi unutmak, dinlenmek, huzur bulmak, mümkünse sonsuza kadar. Brook Sokağı'ndaki evinde herkes uyuyordu. Dar merdivenden ağır ağır çıktı –ah, ne kadar da yorgundu, insanlar ne kadar zorlamışlardı onu–, her adımında tahtalar gıcırdıyordu. Sonunda odasına vardı. Çakmağını çakıp çalışma masasının üzerindeki mumu yaktı. Bunu düşünmeden, yıllardır çalışmak için masaya otururken yaptığı gibi mekanik bir biçimde yapmıştı. Çünkü o zamanlar her yürüyüşten –dudakları elinde olmadan acılı bir iç çekişle aralandı– beraberinde bir

melodiyle, bir temayla dönerdi eve, uyuduğunda unutmamak için bunları hızla kâğıda geçirirdi. Oysa şimdi masası boştu. Tek bir nota kâğıdı bile yoktu. Kaynak kurumuş, kutsal değirmen durmuştu. Ne başlayacak, ne bitirecek bir şey vardı. Masa boştu.

Ah, hayır, bomboş da değildi. Kâğıda benzer dörtgen bir beyazlığın ışıması yok muydu şurada? Haendel hemen uzandı. Bu bir paketti ve içinde bir mektup olduğunu hissetti. Mühürü aceleyle kopardı. "Saul" ve "Israel in Ägypten" oratoryolarının librettolarını yazmış olan Charles Jennens'ten gelen bir mektup vardı içinde. Jennens, yeni bir metnini gönderdiğini, onun gibi bir müzik dehasının, bir *phoenix musicae**'nin lütfedip kendi zavallı dizelerini de kanatları üzerinde ölümsüzlüğe uçuracağını umduğunu yazıyordu.

Haendel iğrenç bir şeye dokunmuş gibi irkilerek ayağa fırladı. Yoksa şu Jennens, bu işi bitmiş, tükenmiş adamla alay mı etmek istiyordu hâlâ? Mektubu bir anda parçalayıp buruşturdu, yere atıp üzerinde tepindi. "Alçak herif! Aşağılık köpek!" diye bağırdı, bu beceriksiz herif en derin, en can yakan yarasına dokunmuş ve dibine varıncaya, ruhunun en dipteki acısını ortaya çıkarıncaya kadar deşmişti. Öfkeyle ışığı söndürdü, altüst olmuş bir halde sendeleyerek yatak odasına gitti ve kendini yatağın üstüne attı. Birdenbire gözlerinden yaşlar fışkırdı, bütün gövdesi çaresizliğin verdiği öfkeyle tir tir titriyordu. Her şeyini yitirmiş birini hâlâ alaya alan, acı çeken birine hâlâ eziyet eden bu dünyaya lanetler okudu. Kalbi artık çoraklaşmış, tüm gücünü yitirmiş birinden, ruhu felçleşmiş, duyuları körelmiş birinden niçin hâlâ eser vermesini istiyorlardı? O an istediği tek şey uyumak, hiçbir şey hissetmeden bir hayvan gibi uyumaktı. Her şeyi unutmak, varlığını unutmak istiyordu. Bu yılgın ve tükenmiş adam kendini bir taş gibi yatağının üstüne bıraktı.

---

* Müziğin Simurg'u. (ç.n.)

Fakat uyuyamadı. İçinde bir huzursuzluk vardı, fırtınanın denizi kabartması gibi kabartmıştı içini öfke, tekinsiz ve gizemli bir öfke hissediyordu. Bir sağa bir sola dönüyor, uyuyamıyor ve her seferinde uykusu biraz daha açılıyordu. Acaba kalkıp Jennens'in gönderdiği metni okusa mıydı? Fakat hayır, onun gibi ruhu ölmüş birine sözcüklerin ne yararı olabilirdi ki! Tanrı onu bir uçuruma atmış, yaşamın kutsal akışından koparmıştı, artık hiçbir tesellisi olamazdı. Fakat yine de içinde hâlâ nabız gibi atan gizemli bir güç vardı ve bütün tükenmişliğine rağmen ona karşı koyamıyordu. Haendel kalktı, çalışma odasına döndü ve heyecandan titreyen elleriyle mumu bir kez daha yaktı. Daha önce bir kez bir mucizeyle bedenindeki felçten kurtulmamış mıydı? Tanrı belki ruhuna da şifa ve teselli verirdi. Haendel ışığı yazılı sayfalara yaklaştırdı. İlk sayfada başlık yazılıydı: "The Messiah!" Ah, yine bir oratoryo anlaşılan! Son yazdıkları başarılı olmamıştı. İçindeki huzursuzluk devam ederken yine de ilk sayfayı çevirip okumaya başladı.

Daha ilk sözcükle irkildi. "*Comfort ye.*" Metin böyle başlıyordu, yani "Teselli bul!" Bir büyü gibiydi bu sözcükler, hayır, sözcüklerin de ötesinde Tanrı'nın verdiği bir yanıttı bu, meleklerin kapalı gökyüzünden yılgın yüreğine ulaşan seslenişiydi. "*Comfort ye*" – bu hayat veren, bu dirilten sözcükler nasıl bir ahenkle tınlıyor, küskün yüreğini sarsıyordu. Ve daha metni okur okumaz, ruhunda hisseder etmez onu müzik olarak duydu Haendel; tınıların süzülüşünü, seslenişini, çağıltısını, şarkısını işitti. Bu ne büyük bir mutluluktu! Kapılar sonuna kadar açılmıştı, yeniden müziği içinde hissedebiliyor, yeniden seslenişini işitebiliyordu!

Sayfaları birbiri ardına çevirirken elleri titriyordu. Evet, bir çağrı almıştı, çağrılmıştı, her sözcük karşı konulmaz bir güçle içine işliyordu. "*Thus saith the Lord*" ("Tanrı böyle buyurdu!"); bu sesleniş kendisine, sadece kendisine değil miydi, onu yere çalan da şimdi lütfederek yerden kaldıran

da aynı el değil miydi? *"And he shall purify"* (Ve o seni arındıracak!) – evet, bu gerçekleşmişti işte, yüreğindeki kasvet bir anda dağılmış, ruhunu aydınlık ve tınlayan ışığın kristal berraklığı doldurmuştu. Bu zavallı Jennens'e, Gopsall'daki bu yazar özentisine böylesine muhteşem, böylesine kudretli sözcükleri ondan başka kim bahşetmiş olabilirdi, nasıl bir sıkıntı içinde olduğunu bir tek Tanrı biliyordu. *"That they may offer unto the Lord"* (Tanrı'ya kurban adasınlar) – evet, için için yanan yüreğinden öyle bir kurban alevi tutuşturacaktı ki, gökyüzüne kadar ulaşıp bu yüce çağrıya yanıt verecekti. Bu çağrı, Tanrı'nın kelamıyla yapılan bu çağrı sadece ona yönelikti ve bunu seslendirmeliydi, ah, trombonların gümbürtüsüyle, koronun çağıldamasıyla, orgun gürleyişiyle seslendirmeliydi ki, söz tekrar yaradılışın ilk günündeki gibi insanları uyandırsın, hepsini, hâlâ çaresizlik içinde karanlıkta yürüyenleri de; çünkü gerçekten de –*"Behold, darkness shall cover the earth"*– yeryüzü hâlâ karanlıkla örtülüdür, insanlar şu an onun yaşadığı kurtuluş huzurunu henüz bilmemektedirler. Ve sözcükleri –*"Wonderful, counsellor, the mighty God"*– okur okumaz şükran seslenişi tamamlanmış bir halde coştu içinden, evet, her şeyin çaresini bilen ve gerçekleştiren, yılgın yüreklere huzur veren o yüce varlığa övgüler sunulmalıydı! "Çünkü Tanrı'nın meleği kullarına yaklaştı" – evet, melek gümüş kanatlarıyla odaya inmiş ve Haendel'e dokunarak onu bütün azaplarından kurtarmıştı. Şimdi nasıl şükretmesindi, nasıl kendi sesini yüzlerce sese katıp sevinçten çığlıklar atarak coşmasındı, nasıl şarkılar söyleyip övgüler düzmesindi: *"Glory to God!"* (Tanrı'ya Övgü.)

Haendel büyük bir fırtınaya tutulmuş gibi tüm bedeniyle kâğıtların üzerine eğildi. Bütün yorgunluğu geçmişti. Daha önce gücünü hiç bu denli hissetmemişti, yaratıcılığın o müthiş hazzının içinde böylesine aktığını hiç duymamıştı. Sözcükler sıcak ve şifa veren bir ışık seli gibi kesintisiz üzerine boşanıyor, her biri yüreğini hedef alıyor ve büyülü güçleriyle

özgürleştiriyordu. "*Rejoice*" (Sevin!) – bu koro şarkısının muhteşem yükselişi gibi Haendel de farkında olmadan başını dikleştirdi, kollarını iki yana iyice açtı. "Gerçek yardımcımız O'dur" – evet, tanıklık etmek istediği buydu, tanıklığını daha önce hiçbir faninin yapmadığı bir biçimde, ışık saçan bir tabela gibi dünyanın üzerinde yükseltmek istiyordu. Ancak çok çekmiş olan sevincin ne olduğunu bilir, ancak sınavlardan geçmiş olan bağışlanmanın değerini anlar, ancak ölümden dönmüşse kişi insanlar karşısında yeniden dirilişe tanıklık edebilir. Haendel, "He was despised" ("Aşağılanmıştı o") sözcüklerini okuduğunda ezici bir anı kasvetli, ağır tınılara dönüşerek geri döndü. Onun yenilgiye uğradığını sanmışlar, diri diri gömmüşler, alaya alarak izlemişlerdi onu – "*And they that see him, laugh*" – "Onu gördüklerinde güldüler". "Ve çilekeşe teselli verecek kimse yoktu." Çaresiz kaldığında ona da kimse yardım etmemiş, kimse teselli vermemişti, fakat o Tanrı'ya güvenmişti; "*He trusted in God*" ve o mucizevi güç onu mezardan çekip almıştı – "*But thou didstnot leave his soul in hell*". Hayır, Tanrı onu ümitsizliğin mezarında, çaresizliğin cehenneminde bırakmamıştı; hayır, Tanrı bu eli kolu bağlı yitik insana ruhunu bağışlamış, insanlara sevincin mesajını taşıması için bir kez daha çağırmıştı. "*Lift up your heads*" ("Başlarınızı kaldırın") – Tanrı'nın bu büyük buyruğu şimdi nasıl bir coşkuyla içinden yükseliyordu! Haendel birden ürperdi, çünkü zavallı Jennens'in eliyle yazılmış şu dizeyle karşılaşmıştı: "*The Lord gave the word.*"*

Soluğu kesilmişti. Burada tesadüfen bir insanın ağzından çıkan sözler hakikatti: Sözü ona Tanrı göndermişti, söz ona yukarıdan inmişti. "*The Lord gave the word*": Söz ondan geliyordu, ses ondan geliyordu, bağışlama ondan geliyordu! Tekrar ona geri dönmeliydi, yürekten kabaran duygularla

---

"Rab buyruk verdi." *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, Mezmurlar (68:11) (Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009) (ç.n.)

tekrar ona doğru yükselmeliydi, onu övmek her sanatçı için bir zevk ve görevdi. Ah, bu sözü kavramak, tutmak, yükseltmek ve titreşimlerle yaymak, bu sözü esnetmek ve germek, öyle ki tüm dünyaya yayılsın, varlığın tüm sevincini kucaklasın, onu gönderen Tanrı gibi yücelsin; ah, ölümlü ve geçici olan sözü güzellik ve sonsuz bir heyecan katarak ölümsüzleştirmek! İşte karşısındaydı o söz, sonsuza kadar tekrarlanacak ve dönüşecek olan o söz ses veriyordu: *Halleluja! Halleluja! Halleluja!* Evet, yeryüzünün tüm seslerini, ince ve kalın sesleri, erkeğin vazgeçmeyen sesini, kadının teslim olan sesini bu sözde toplamak, içerik vermek, yüceltmek ve dönüştürmek, bu sesleri uyumlu korolarda birbirine bağlamak ve tekrar çözmek, ilahi bir merdivenden yükseklere çıkarıp sonra tekrar indirmek, kemanların tatlı dokunuşuyla yatıştırmak, üflemelilerin keskin çıkışlarıyla coşturmak, orgun gürleyişiyle uğuldatmak: *Halleluja! Halleluja! Halleluja!* – Bu sözcükten, bu şükran sözcüğünden, yankısı bu dünyadan yükselip tüm evrenin yaratıcısına kadar ulaşacak bir sevinç çağlayanı yaratmak!

İçindeki coşku öylesine derindi ki, Haendel'in bakışları gözyaşlarıyla buğulanmıştı. Daha okuyacağı sayfalar vardı, oratoryonun üçüncü bölümü sıradaydı. Ancak bu "*Halleluja*" bölümünden sonra okuyacak gücü kalmamıştı. Bu sevinç seslenişi bir vokal gibi ruhunda yankılanıyor, yayılıp genişliyordu; yolunu açmak, akıp gitmek isteyen bir ateş seli gibi canını yakıyordu. Ah, nasıl içini daraltıyor, nasıl basınç yapıyordu, çünkü içinden fışkırmak, yükselmek, gökyüzüne geri dönmek istiyordu. Haendel sabırsızlıkla kalemine uzanıp notaları yazmaya başladı, notalar büyülü bir hızla birbirini izliyordu. Camadan vuramadan fırtınaya yakalanmış bir yelkenli gibi kendini tutamıyor, sürüklenip gidiyordu. Dışarıda sessizlik hâkimdi, gecenin nemli karanlığı büyük kentin üstüne usulca kapanmıştı. Fakat Haendel'in içindeki ışık coşuyordu ve evrenin sessiz müziği odanın içinde uğulduyordu.

Ertesi sabah uşak çekinerek içeri girdiğinde Haendel hâlâ masanın başında oturmuş yazıyordu. Asistanı Christof Schmidt çekinerek kopyalamada yardımını isteyip istemediğini sorduğunda Haendel yanıt vermedi, sadece boğuk ve tehditkâr bir homurtu çıkardı. Artık kimse yanına yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Haendel üç hafta boyunca odasından hiç çıkmadı, yemek getirdiklerinde sol eliyle çabucak birkaç lokma ekmek koparırken sağ eliyle yazmaya devam ediyordu. Durmak elinden gelmiyordu, çünkü derin bir sarhoşluğa kapılmış gibiydi. Ayağa kalkıp odada şarkıyı yüksek sesle söyleyerek ve tempo tutarak yürümeye başladığında gözleri bir tuhaf bakıyordu; bir şey söylediklerinde irkiliyor ve belirsiz, karmaşık yanıtlar veriyordu. Bu arada uşak zor günler geçiriyordu. Senetlerin ödenmesini isteyen alacaklılar, üstattan bir kutlama kantatı yazmasını rica etmek için gelen ses sanatçıları, Haendel'i saraya davet etmek için gelen ulaklar kapılarını çalıyordu ve uşak hepsini geri çevirmek zorundaydı, çünkü kendini kaptırmış çalışan besteciye tek bir söz dahi edecek olsa efendisi onu öfkeli bir aslan gibi kükreyerek uzaklaştırıyordu. O haftalar boyunca Georg Friedrich Haendel'in ne saatten ne zamandan haberi oldu, geceyle gündüzü bile ayırt edemiyordu, zamanın sadece ritim ve tempo olarak ölçüldüğü bir âleme dalmış, yapıt akışın kutsal hızına, yani sona yaklaştıkça içinden giderek daha da dizginsiz ve güçlü bir akışla yükselen akıntıya kapılmış sürükleniyordu sadece. Kendi isteğiyle bir hücreye dönüştürdüğü mekânın içinde tempo tutarak sert adımlarla yürüyor, yüksek sesle şarkıyı söylüyor, çembaloya uzanıyor, sonra tekrar masanın başına dönüp parmakları tutuluncaya kadar yazıyor yazıyordu; yaşamı boyunca böylesi bir yaratıcılık akıntısına kapıldığı, müziği içinde böylesine acıtırcasına derin hissettiği ve müziğin içinde böylesine yaşadığı hiç olmamıştı.

Sonunda, henüz üç hafta bile dolmadan –ne bugün ne de sonsuza kadar buna kimse akıl sır erdirebilecek!– 14 Ey-

lül tarihinde yapıt tamamlandı. Söz sese dönüşmüş, kısa bir zaman öncesine kadar kuru ve yavan sözcüklerden ibaret olan şey hiçbir zaman solmayacak bir çiçek gibi açmıştı. Bir zamanlar felçli bedende nasıl yeniden diriliş mucizesi gerçekleşmişse şimdi de tutuşan ruhta iradenin mucizesi gerçekleşmişti. Her şey notaya dökülmüş, ifade edilmiş, biçimlendirilmiş, melodiye ve ilahi bir coşkuya dönüştürülmüştü – sadece tek bir söz eksikti, yapıtın son sözü "Amen". Fakat Haendel bu tek sözcüğü, bu iki kısa ve kesik heceyi alıp bundan gökyüzüne uzanan sesten bir merdiven kurdu. Hecenin birini tek bir sese söyletirken diğerini değişen korolar arasında dolaştırıyordu, o iki heceyi genişletiyor, yeni baştan ve her seferinde daha büyük bir hararetle kaynaştırmak üzere tekrar tekrar birbirinden koparıp uzaklaştırıyordu ve coşkusu Tanrı'nın soluğu gibi bu büyük yakarışın son sözüne karışıyor, onu evrensel bir boyuta ve varlığının son sınırına kadar çıkarıyordu. Bu en son söz Haendel'i bir türlü bırakmıyor, o da onu bırakmıyordu, "*Amen*"i yankılanan ilk ünlüsü üzerinden muhteşem bir füg olarak seslendirdi. Başlangıçtaki ilk A sesi bir kubbe haline gelene kadar uğuldayarak yükseliyor, yükseliyor, yükseliyor, en uç noktasına vararak gökyüzüne değiyor, tekrar düşüyor, tekrar yükseliyor, tekrar düşüyor, sonunda orgun fırtınasına kapılıp koroda bütünleşen seslerin gücüyle bir kez daha yukarılara fırlatılıyor, göğün tüm katmanlarını dolduruyor ve bu şükran şarkısına başlarına gök kubbeden "*Amen! Amen! Amen!*" sesleri yağan melekleri de katıyordu sanki.

Haendel güçlükle ayağa kalktı. Kalem elinden düştü. Nerede olduğunun farkında değildi. Artık hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey duymuyordu. Sadece yorgunluk, sınırsız bir yorgunluk hissediyordu. Sendeleyince duvara tutunmak zorunda kaldı. Tüm gücü çekilmişti, bedeni tükenmiş, duyuları körelmişti. Bir kör gibi duvara tutuna tutuna yürüdü. Sonra yatağına devrilip ölü gibi uyudu.

Öğleden sonra uşak kapıyı üç kez usulca açıp bakmıştı. Üstat hâlâ uyumaktaydı, beyaz bir taştan oyulmuş gibi görünen içine kapanmış yüzü kıpırtısızdı. Öğle saatlerinde uşak üçüncü kez onu uyandırmaya çalıştı. Yüksek sesle öksürdü, duyulacak şekilde kapıyı çaldı. Fakat Haendel'in dipsiz uykusunun derinliğine hiçbir ses, hiçbir söz ulaşamıyordu. Öğleden sonra Christof Schmidt yardıma geldi, Haendel'de hâlâ bir kıpırtı yoktu. Uyuyan adamın üzerine eğildi, başardığı o akıl almaz işin verdiği yorgunlukla zafer kazandıktan sonra savaş meydanında son gücünü tüketip can vermiş bir kahraman gibi yatıyordu. Fakat Schmidt'in de uşağın da, ne başarılan işten ne de zaferden haberleri vardı, onlar Haendel'in bu kadar uzun bir süre ölü gibi uyuması karşısında korkuya kapılmışlardı sadece, yine bir inmenin onu yere serdiğini sanmışlardı. Sonunda akşama doğru ne kadar silkeleyip sarstılarsa da Haendel yine uyanmayınca –tam on yedi saattir öyle hareketsiz ve cansız yatıyordu– Christof Schmidt tekrar doktor çağırmaya koştu. Doktor Jenkins'i hemen bulamadı, çünkü doktor akşamın güzelliğinden yararlanıp Thames kıyısına balık tutmaya gitmişti. Sonunda onu bulduğunda doktor beklenmedik bir şekilde rahatsız edildiği için biraz aksilendi. Schmidt'in Haendel için geldiğini anlayınca hemen oltasını, yemini topladı ve yine bir damar açmak zorunda kalacağını düşündüğü için doktor çantasını almaya gittiler –bu epey zamana mal oldu–, sonunda Jenkins'in bir midillinin çektiği hafif arabasıyla Brook Sokağı'na doğru yola çıktılar.

Fakat eve vardıklarında uşak onları uzaktan elini kolunu sallayarak karşıladı. Daha içeri girmelerine fırsat vermeden, "Ayağa kalktı," diye bağırdı, "şu anda da altı hamalın yiyeceği yemeği tek başına yiyor. Yarım kangal Yorkshire sucuğunu tek lokmada yuttu, dört büyük kupa bira içti ve hâlâ devamını istiyor."

Gerçekten de Haendel donatılmış masanın başına fasulye kralı* gibi oturmuş, üç haftalık uykuyu nasıl bir gün bir gecede uyumuşsa şimdi de haftalardır yapıtının başında otururken kaybettiği gücü bir anda toplamak ister gibi iri gövdesinin tüm iştahı ve açlığıyla yiyip içiyordu. Doktoru görür görmez gülmeye başladı, gitgide yükselen abartılı gülüşü çınlaya uğuldaya muazzam bir kahkaha seline dönüştü. Schmidt bu son haftalar boyunca Haendel'in dudaklarında gülümsemenin izini bile görmediğini hatırladı, yüzünde hep gerginlik ve öfke okunmaktaydı. Şimdiyse doğasının özünde bulunan birikip kalmış neşe patlamış taşıyor, kayalıklara çarpan dalgalar gibi uğuldayarak köpükler saçıyordu. Haendel hayatı boyunca hiçbir zaman, Doktor Jenkins'i gördüğü o andaki kadar içten gülmemişti, çünkü kendini son derece sağlıklı hissediyordu ve içinde taşkın bir yaşam sevinci kabarıyordu. Elindeki bira kupasını kaldırıp sallayarak siyah giysileri içinde karşısında duran doktoru selamladı. "Ne demek oluyor şimdi bu," dedi şaşırıp kalan Doktor Jenkins. "Neyiniz var sizin? Yoksa bir iksir filan mı içtiniz? İçinizden yaşam fışkırıyor! Ne oldu size böyle?"

Haendel gülerek doktora baktı, gözlerinden neşe kıvılcımları saçıyordu. Sonra giderek ciddileşti. Yavaşça ayağa kalkıp çembalonun yanına gitti. Oturdu, önce parmaklarını tuşların üzerinde amaçsızca dolaştırdı. Sonra onlara dönüp tuhaf bir şekilde gülümseyerek baktı ve yarı konuşur, yarı şarkı söyler gibi alçak perdeden "*Behold, I tell you a mystery*" ("Dinleyin, bir sır vereceğim") bölümünün melodisini seslendirmeye başladı. Bunlar "*Messiah*"dan sözcüklerdi ve başlangıçta şakalaşır gibi söylüyordu. Fakat parmakları ılık havanın içine dalarak yükselir yükselmez kendini kaptırdı. Haendel

---

Fasulye Kralı Festivali eski bir gelenek olarak her yıl 6 Ocak'ta kutlanırdı. Üç Kralın İsa'yı ziyaret ettiği gün olduğuna inanılır. Festival için yapılan çöreğin içine bir fasulye tanesi gizlenir. Fasulye tanesini bulan kişi kral olur. Fasulye tanesi burada "Bethlehem Yıldızı"nı temsil eder. Bu yıldız, Hz. İsa doğduğunda gökte belirdiğine inanılan yıldızdır. (ç.n.)

çalarken kendini de diğerlerini de unutup kendi yarattığı muazzam akıntıya kapılarak sürüklendi. Birdenbire yapıtın içine dalıvermişti yine, o ana kadar sadece bir düşün içindeymişçesine biçim vermiş olduğu son koro parçalarını çaldı ve söyledi; fakat bunları şimdi ilk kez bilinçle duyuyordu: "*Oh death, where is thy sting?*" ("Ey ölüm, nerede o, nerede senin dikenin?") Yaşam ateşinin içinde yayıldığını hissediyordu; sesini daha da yükseltti, sevinçle haykıran, coşan koroyu da seslendirdi ve "Amen! Amen! Amen!" bölümüne gelinceye kadar çaldı, çaldı, çaldı ve şarkı söyledi; mekân tınıların gücünden yıkılacak gibiydi, Haendel kendisini müziğine öylesine bırakmıştı.

Doktor Jenkins sarhoş gibi ayağa kalktı. Sonunda Haendel de ayağa kalktığında doktor kapıldığı hayranlığın mahcubiyetiyle, sırf bir şeyler söylemiş olmak için konuştu: "Şimdiye kadar hiç böyle bir şey işitmedim. İçinize şeytan girmiş olmalı."

Ne var ki o sırada Haendel'in yüzü karardı. Yapıtının ve kendisine sanki uykudayken gönderilen bu bağışlanmanın büyüklüğünden o da korkmuştu. O da mahcubiyet içindeydi. Yüzünü çevirdi ve diğerlerinin zor işiteceği bir sesle, "Sanırım daha çok Tanrı benim yanımdaydı," dedi.

Birkaç ay sonra iyi giyimli iki beyefendi, Londra'dan gelen seçkin konuk, büyük üstat Haendel'in Dublin'de Abbey Sokağı'nda kiraladığı evin kapısını çaldılar. Saygılarını sunarak bir ricada bulundular: Haendel son aylarda İrlanda'nın başkentini burada daha önce hiç duyulmamış muhteşem yapıtlarıyla onurlandırmıştı. Şimdi yeni oratoryosu "*The Messiah*"nın ilk sunumunu da burada yapacağını duymuşlardı. En son yapıtını Londra'dan önce burada, Dublin'de seslendirmekle onlara büyük bir onur bahşediyordu ve bu konserin olağandışılığı göz önüne alındığında daha büyük bir gelir beklemek gerekirdi. Ziyaretlerinin nedeni de, cömertliği herkesçe bilinen üstada bu ilk konserin gelirini tem-

sil etmekten onur duydukları hayır kuruluşlarına bırakabilir mi diye sormaktı.

Haendel onlara dostça baktı. Sevgiyle karşılandığı bu kenti o da seviyordu ve yüreğini açmıştı. Bunu seve seve yapacağını, sadece gelirin hangi hayır kuruluşlarına gideceğini söylemelerinin yeterli olacağını belirtti. Adamlardan sevecen bir hali ve ak saçları olanı, "Çeşitli hapishanelerde bulunan mahkûmlara yardım için," dedi. Diğeri de, Mercier Hastanesi'ndeki hastalara yardım için olduğunu söyledi. Fakat elbette bu cömertçe yardımı sadece ilk konserin geliriyle yapmasını bekliyorlardı, diğer konserlerin geliri üstada kalacaktı.

Fakat Haendel hemen karşı çıktı. "Hayır," dedi alçak sesle, "bu yapıtım için hiç para almak istemiyorum, hiçbir zaman, onu bir başkasına borçluyum. Bu yapıtın geliri daima hastalara ve mahkûmlara gitmeli. Çünkü ben de hastaydım ve bu sayede iyileştim. Ben de bir mahkûmdum ve bu yapıt beni özgürleştirdi."

Adamlar üstadın yüzüne hayretle baktılar. Söylediklerini tam olarak anlamamışlardı. Ancak sonra teşekkür ederek Haendel'in önünde saygıyla eğildiler ve bu güzel haberi Dublinlilere ulaştırmak üzere oradan ayrıldılar.

7 Nisan 1742'de nihayet son prova aşamasına gelindi. Dinleyici olarak sadece iki katedralin korolarında söyleyenlerin yakınlarının gelmesine izin verilmişti. Son provanın yapılacağı Fishamble Sokağı'ndaki konser salonu masrafları kısmak amacıyla zayıf bir ışıkla aydınlatılmıştı. Londralı üstadın yeni oratoryosunu dinlemeye gelenler, loş ışıkta sis basmış gibi görünen bu soğuk ve geniş salondaki boş sıralara küçük gruplar veya çiftler halinde dağınık olarak oturmuşlardı. Fakat koronun sesi çağıldayan bir şelale gibi yükselmeye başlar başlamaz çok tuhaf bir şey oldu. Sıralarda dağınık oturan gruplar kendiliğinden bir araya toplanmaya başladılar, sonunda salonda kara bir benek gibi görünen ve

şaşkınlık içinde kulak kesilmiş dinleyen tek bir kitle olarak birleştiler. Daha önce hiç duymadıkları böyle bir müziğin yoğunluğuna yalnız başlarına dayanamayacaklarından, müziğin onları sürükleyip götüreceğinden korkar gibiydiler. Sürekli farklı biçimler alan, farklı şekillerde söylenen ve iç içe geçen seslerle üstlerine yağan bu kutsal sözü tek bir yürek, inancıyla bütünleşmiş tek bir cemaat halinde dinlemek istercesine giderek birbirlerine yaklaştılar. Dinleyicilerin her biri kendini müziğin bu ilksel gücü karşısında güçsüz hissetmekle birlikte yine de içini huzurla doldurduğunu ve onu kanatlarına alıp taşıdığını hissediyordu. Hepsinin içinde tek bir bedenden geçer gibi bir haz ürpertisi dolaşıyordu. "*Halleluja*" sözünün yankıları salonu doldurur doldurmaz içlerinden biri kendini tutamayıp ayağa kalktı, diğerleri de aynı anda tek vücut olup onu izlediler; böyle bir gücün etkisindeyken yere yapışıp kalamayacaklarını hissetmişler, sesleriyle Tanrı'ya biraz daha yakın olmak ve onun kulu olduklarını göstererek derin saygılarını sunmak için ayağa kalkmışlardı. Daha sonra kapı kapı dolaşarak yeryüzünde daha önce benzeri görülmemiş bir müzik yapıtının yaratılmış olduğunu herkese anlattılar. Şimdi bütün kent bu büyük yapıtı dinleyecek olmanın heyecanı ve sevinciyle çalkalanıyordu.

Altı gün sonra, 13 Nisan akşamı, izleyici kalabalığı kapıların önünde birikti. Salonda daha fazla insan yer bulabilsin diye hanımlar çember eteklerini giymemişler, erkekler kılıçlarını kuşanmamışlardı. Ünü konserden önce büyük bir hızla yayılan yapıtı dinlemek için yedi yüz kişi salona hücum etmişti, bu daha önce hiç görülmemiş sayıda bir izleyici kitlesiydi. Fakat müzik başladığında neredeyse bir soluk sesi bile duyulmuyordu ve salon giderek daha da sessizleşti. Ancak sonra koroların sesi yükseldiğinde müziğin o kasırgayı andıran gücüyle yürekler titremeye başladı. Haendel orgun başındaydı. Yapıtını kendi gözetmek ve yönetmek istiyordu, fakat yapıtı alıp başını gitmiş, o içinde kaybolmuştu; sanki

hiç dinlememiş, kendi yaratmanış, kendi biçim vermemiş gibi yabancıydı şimdi yapıtına, yine de kendi yarattığı akıntıya kapılmış sürükleniyordu. Ve sonunda "*Amen*" sesleri yükseldiğinde Haendel'in dudakları da kendiliğinden aralandı, o da koroyla birlikte söylemeye başladı, yaşamı boyunca hiçbir zaman böylesine kendini vererek söylememişti. Fakat az sonra dinleyicilerin coşku ve sevinç dolu çığlıkları salonu inletirken sahneden sessizce uzaklaştı, çünkü kendisini kutlamak isteyen insanlara değil, sadece bu yapıtı kendisine bağışlamış yüce varlığa teşekkür edebilirdi.

Bendin kapağı açılmıştı. Artık bu ses ırmağı yıllar ve yıllar boyunca hep yeniden akacaktı. O andan sonra artık hiçbir şey Haendel'in başını eğemez, yeniden hayata dönen bu insanı hiçbir şey tekrar yere seremezdi. Londra'da kurduğu opera sahnesi yine iflas etti, alacaklılar yine kapısına dayandı, fakat altmış yaşındaki Haendel bütün sorunların karşısında dimdik ayakta durdu ve hiçbir şeye aldırmadan yapıtlarının kilometre taşları boyunca yoluna devam etti. Güçlük çıkaranlar her zaman oldu, ama o bunların üstesinden başarıyla geldi. Yaşı ilerledikçe güçten düştü, kolları tutmaz oldu, gut hastalığı yüzünden bacakları kasılmaya başladı, fakat tükenmeyen ruhsal gücüyle yapıt üzerine yapıt üretti. Sonunda gözlerinin ışığı da söndü ve "*Jephta*"yı yazarken kör oldu. Fakat Haendel de, tıpkı sağır olan Beethoven gibi, gözleri görmez olduktan sonra da üretmeye devam etti, yılmadan, pes etmeden sürekli üretti. Ancak yeryüzündeki başarıları çoğaldıkça Tanrı'nın karşısında daha büyük bir teslimiyetle eğildi.

İşini titizlikle yapan bütün gerçek sanatçılar gibi Haendel de kendi yapıtlarını övmezdi. Fakat bir tanesini, "*Messiah*"yı özellikle seviyordu. Onu kendi içindeki uçurumdan kurtardığı, ruhsal özgürlüğüne kavuşturduğu için bu yapıtına şükran duyuyordu. "*Messiah*"yı Londra'da her yıl seslendiriyor ve her seferinde gelirinin tamamını, beş yüz sterlini,

sağlığına kavuşmuş ve kurtulmuş biri olarak, hastalar ve hâlâ kurtulamamış olanlar yararına hastaneye gönderiyordu. Bu dünyadan ayrılırken de onu ölümden döndürmüş bu yapıtıyla veda etmek istiyordu. 6 Nisan 1759'da yine ağır hasta olan yetmiş dört yaşındaki Haendel bir kez daha Covent Garden'da sahneye çıktı. Bu dev yapılı kör adam orada dostlarının, müzisyenlerin ve ses sanatçılarının arasında durdu. Bakışları boş, ışığı sönmüş gözleriyle hiçbir şey görmesi mümkün değildi. Ne var ki ses dalgaları muazzam bir kabarmayla yükseldiğinde, inançtan duyulan coşkun sevinç birbirine karışan yüzlerce sesle bir kasırga gibi ona doğru taştığında o yorgun yüz aydınlanıp canlandı. Haendel tempoya uyarak kollarını kaldırdı, öylesine bir inanç ve ciddiyetle söylüyordu ki, sanki kendi tabutunun başında durmuş herkesle birlikte kendinin ve herkesin kurtuluşu için dua eden bir rahip gibiydi. Sadece bir kez, "*The trumpet shall sound*" ("Trombonlar çalsın") çağrısı üzerine trombonların sesi gümbürtüyle yükseldiğinde irkildi ve sanki mahşer gününe şimdiden hazırlanmış gibi donuk gözlerini yukarıya doğru çevirdi. İşini iyi yaptığını biliyordu. Tanrı'nın huzuruna başı dik çıkabilirdi.

Dostları gözleri görmeyen Haendel'i evine götürürken derin bir üzüntü içindeydiler. Bunun bir veda olduğunu onlar da hissetmişlerdi. Yatağında yatarken dudakları hâlâ hafifçe kıpırdıyordu. Alçak sesle mırıldanarak Paskalya'dan önceki cuma günü ölmek istediğini söyledi. Doktorlar şaşkınlığa düştüler, ne demek istediğini anlamamışlardı, çünkü Paskalya'dan önceki cumanın 13 Nisan'a denk geldiğini ve bu günün Haendel'in yediği ağır darbeyle yere serildiği gün ve aynı zamanda dünyanın "*Messiah*"yı ilk kez dinlediği gün olduğunu bilmiyorlardı. Haendel, içindeki her şeyin ölü olduğu o gün dirilmişti. Şimdi de dirilişin sonsuz yaşama dönüşeceğinden emin olmak için dirilmiş olduğu aynı günde ölmek istiyordu.

Haendel'in içindeki güçlü istek gerçekten de yaşamı üzerinde olduğu gibi ölümü üzerinde de belirleyici oldu. 13 Nisan günü gücü tümüyle tükendi. Artık hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey duymuyor, iri gövdesiyle yastıklara gömülmüş hareketsiz yatıyordu, ağır ve içi boş bir kabuktan farksızdı. Fakat boş deniz kabuklarının içinde nasıl denizin uğultusu duyulursa Haendel'in içinde de daha önce hiç duymadığı bambaşka ve muhteşem bir müzik sessizce çağıldıyordu. İçindeki müzik usul usul kabararak ruhunu yorgun bedeninden ayırdı, ağırlığın olmadığı yüksekliklere çıkardı. Ölümsüz tınılar ölümsüz gök kubbeye karıştı. Ertesi gün daha Paskalya çanları çalmaya başlamadan Georg Friedrich Haendel'in fani bedeni nihayet ölümle buluştu.

BİR GECELİK DÂHİ

"Marseillaise", 25 Nisan 1792

Yıl 1792. Fransa Millet Meclisi iki üç aydır imparatorlar ve krallar ittifakına karşı savaş açılması veya barışa gidilmesi konusunu görüşmekte, ancak karara bağlayamamaktadır. Kral XVI. Louis'nin kendisi de kararsızdır, devrimcilerin zafer kazanmalarının da yenilgiye uğramalarının da kendisi için ne kadar tehlikeli olacağını sezmektedir. Partiler de kararsızdır. Jirondenler iktidarı elde tutmak için savaşmakta direnirken, Robespierre ve Jakobenler barış için mücadele etmekte ve bu süreçte iktidarı kendileri ele geçirmeyi hedeflemektedir. Gerginlik günden güne artmaktadır. Basın yaygara yapmakta, kulüplerde hararetli tartışmalar sürdürülmekte, ayyuka çıkan söylentiler halkı endişelendirmektedir. Böylece bir karar kesinleştiğinde hep olduğu gibi, sonunda Fransa Kralı 20 Nisan'da Avusturya İmparatoru'na ve Prusya Kralı'na karşı savaş ilan ettiğinde bu bir tür kurtuluş olarak görülür.

Bu haftalar boyunca Paris'i cendere altında tutan gerilim halka ağır ve yıpratıcı günler yaşatmıştır; ne var ki sınır kentlerindeki heyecan çok daha korkutucu ve tehditkâr boyutlardadır. Bütün ordugâhlarda birlikler toplanmış, her kentte, her kasabada gönüllüler ve ulusal muhafızlar silahlandırılmış, her tarafta kaleler berkitilmiştir. Öncelikle de Alsace'ta, Fransa ve Almanya arasında yapılan her savaşta

olduğu gibi, ilk çatışmanın kendi topraklarında geçeceğini herkes bilmektedir. Ren Nehri kıyılarında düşman, Paris'te olduğu gibi belirsiz ve heyecan verici bir sözcük, soyut bir kavram değil, elle tutulur gözle görülür somut bir hasımdır. Çünkü tahkim edilmiş köprü kulesinden veya katedralin kulesinden bakıldığında Prusya birliklerinin yaklaşmakta olduğu çıplak gözle de görülmektedir. Geceleri rüzgâr, düşmanın top arabalarının çıkardığı gıcırtıları, silahlarının şakırtısını, mesaj gönderen trampetlerin takırtısını ay ışığının altında kayıtsızca akan nehrin üzerinden onlara kadar taşımaktadır. Herkes bilmektedir ki, Prusya toplarının gürlemeye ve ateş saçmaya başlaması için tek bir söz, tek bir buyruk yeterli olacaktır ve Almanya'yla Fransa arasındaki bin yıllık savaş yeniden başlayacaktır. Bu kez taraflardan biri yeni bir özgürlük anlayışı uğruna, diğeriyse eski düzeni korumak adına savaşacaktır.

İşte bu yüzden atlı ulakların Paris'in savaş ilan ettiği haberini Strasbourg'a ilettikleri 25 Nisan 1792 günü sıra dışı bir gündür. Halk anında bütün evlerden ve sokaklardan meydanlara akın eder, bütün garnizonun savaşa hazır durumda yaptığı son geçit töreninde alaylar peş peşe yürür. Belediye Başkanı Dietrich üç renkli kuşağını göğsüne çaprazlamış kent merkezindeki meydanda onları beklemekte, kokartlı şapkasını sallayarak selam vermektedir. Boru ve trampet sesleriyle halk sessiz olunması için uyarılır. Dietrich, savaş ilanını kent merkezindeki meydandan başka diğer bütün meydanlarda da Almanca ve Fransızca olarak yüksek sesle okur. Belediye başkanının konuşması bittiğinde alay bandosu, şimdilik devrimin ilk savaş marşı olan "*Ça ira*"yı çalar. Bu aslında hareketli, coşkulu ve alaycı bir dans melodisidir, fakat yürüyen alayların yeri sarsan adımlarının çıkardığı sesle bir marş ritmi kazanır. Sonra kalabalık bu kabaran coşkuyu bütün sokaklara ve evlere taşıyarak dağılır; kafelerde ve kulüplerde hararetli konuşmalar yapılır, duyu-

rular dağıtılır. "*Aux armes, citoyens! L'étendard de la guerre est déployé! Le signal est donné!*"* Duyurular bu ve benzeri cümlelerle başlamakta ve bu güçlü, etkileyici seslenişler her yerde, bütün söylevlerde, bütün gazetelerde, bütün afişlerde, bütün dudaklarda yinelenmektedir: "*Aux armes citoyens! Qu'ils tremblent donc, les despotes couronnes! Marchons, enfants de la liberte!*"** Halk her defasında bu ateşli sözlere büyük bir coşkuyla ve sevinç çığlıklarıyla karşılık verir.

Bir savaş ilanı durumunda halk her zaman sevinç gösterileri yaparak meydanlara, sokaklara dökülür, ama sokakların coşkuyla inlediği böyle dönemlerde kıyıda köşede kalsa, daha alçak perdeden çıksa da başka sesler de varlığını hissettirir. Bir savaş ilan edildiğinde, evlerin kapalı kapıları ardında fısıltıyla dile getirilse veya suskunlukla örtülse bile korku ve kaygı da her zaman tetikte bekler. Her çağda ve her ülkede savaş sırasında insanlar korkmuş, düşman askerleri çocuklarımı katleder mi acaba, diye aklından geçiren anneler olmuştur, çiftçiler tarlalarını, evlerini, hayvanlarını ve ürünlerini kaybetmekten kaygı duymuştur. Düşman çizmeleri ekinlerini çiğneyecek midir? Evleri gözü dönmüş askerler tarafından yağmalanacak mıdır? Onca emek verdikleri tarlaları kanla mı sulanacaktır? Fakat aslında bir aristokrat olan Strasbourg Belediye Başkanı Baron Friedrich Dietrich o dönemde bütün Fransız aristokrasisinin yaptığı gibi kendini tüm ruhuyla yeni özgürlük davasına adamıştır ve sadece yüksek perdeden çıkan coşku ve güven dolu sesleri duymak istiyordur; savaşın ilan edildiği günü bilinçli olarak bir halk şenliğine dönüştürür. Fransız bayrağının renklerini taşıyan kuşağını göğsüne çaprazlamış, halkı coşturmak için toplantıdan toplantıya koşar. Hareket halindeki askerlere şarap ve yiyecek dağıttırır, akşam da generalleri, subayları

---

* Vatandaşlar, silah başına! Savaş bayrağı çekildi! İşaret verildi! (ç.n.)

** Vatandaşlar, silah başına! Başı taçlı despotlar titresin! Yürüyelim, özgürlüğün evlatları! (ç.n.)

ve kentin önde gelen kişilerini bir veda yemeği için Broglie Meydanı'ndaki geniş evinde bir araya getirerek hâkim olan coşkuya peşinen yapılan bir zafer kutlaması havası katar. Her zamanki gibi zaferden emin görünen generaller öne çıkmakta, savaşta yaşamlarının anlam bulacağını düşünen genç subaylar istedikleri gibi konuşmaktadır. Herkes birbirini havaya sokmaktadır. Kılıçlar çekilip havada sallanır, herkes kucaklaşır, kadehler tokuşturulur, sunulan kaliteli şaraplar içildikçe konuşmalar gitgide hararetlenir. Gazetelerde ve bildirilerde yer alan kışkırtıcı cümleler her konuşmada bir kez daha tekrarlanır: "Vatandaşlar, silah başına! Harekete geçelim! Vatanı kurtaralım! O başı taçlı despotları tir tir titretelim! Zafer sancağının açıldığı şu anda bayrağımızın üç rengini tüm dünyaya yayma zamanıdır! Herkes tüm gücüyle savaşmalı! Kral için! Bayrak için! Özgürlük için!" Böyle zamanlarda bütün ülke, bütün halk zafer inancıyla ve özgürlük tutkusuyla kutsal bir birlik halinde toplanmak ister.

Bütün bu söylevlerin ve kadeh tokuşturmaların arasında Belediye Başkanı Dietrich birden bir köşede oturan genç bir subaya, istihkâm birliğinden Yüzbaşı Rouget'ye doğru döner. Bu pek yalıçıklı olmamakla birlikte nazik ve sempatik genç subayın altı ay önce yeni rejimin ilanı vesilesiyle oldukça hoş bir özgürlük marşı yazmış olduğunu ve bunun alay müzisyeni Pleyel tarafından hemen seslendirildiğini hatırlamıştır. Bu iddiasız parçanın seslendirmeye uygun olduğu anlaşılmış, askeri bando marşı öğrenmiş ve halk karşısında koroyla söylenmişti. Şimdi savaş ilanı ve cepheye hareket benzer bir kutlama yapmak için daha önemli bir gerekçe değil miydi? Böylece Belediye Başkanı Dietrich, Yüzbaşı Rouget'ye (Yüzbaşı kendi kendine asalet payesi vererek adını Rouget de Lisle yapmıştı), sanki yakın bir ahbabıyla konuşur gibi teklifsizce, bu yurtseverlik ortamı vesilesiyle yarın cepheye gidecek birlikler için bir marş, Ren Ordusu için bir savaş şarkısı yazıp yazamayacağını sorar.

Kendini hiçbir zaman büyük bir besteci olarak görmeyen –yazdıkları hiçbir zaman basılmamış, bütün operaları geri çevrilmişti– sıradan, alçakgönüllü bir adam olan Rouget böyle bir vesile çıktığında dizelerin kaleminden kolayca aktığını da bilmektedir. Böylece bir belediye başkanını ve iyi bir dostu kırmamak adına denemeye hazır olduğunu söyler. O sırada karşısında oturan generallerden biri de "Bravo Rouget," diyerek kadehini ona doğru kaldırır ve şaka yollu uyararak yazacağı marşı hemen cepheye göndermesini ister, Ren Ordusu'nun adımlarını kanatlandıracak bir yurtseverlik şarkısına gerçekten ihtiyacı vardır. O sırada bir başkası yeni bir söyleve başlar. Tekrar kadehler tokuşturulur, yükselen sesler birbirine karışır, şaraplar içilir. Orada burada yapılan ikili sohbetler ortama hâkim olan coşku dalgaları içinde eriyip gider. Ziyafetin coşkusu giderek artar, konuklar kendilerini eğlenceye iyice kaptırırlar, sesler gitgide yükselir; sonunda belediye başkanının evinden ayrılırlarken vakit artık gece yarısını epey geçmiştir.

Sabahın ilk saatleri başlamıştır. Strasbourg'un savaş ilanının heyecanını yaşadığı 25 Nisan günü sona ermiş, 26 Nisan'a geçilmiştir artık. Gecenin karanlığı henüz evlerin üzerinden çekilmemiştir; fakat bu yanıltıcı bir karanlıktır, kent hâlâ heyecanla kaynamaktadır. Kışlalarda askerler harekete geçmek üzere son hazırlıklarını yaparken belki bazı temkinli insanlar da kapalı kepenklerin ardında gizli bir kaçış hazırlığı içindedirler. Caddelerden arada bir devriyeler geçer, onların seslerine bazen atlı ulakların nal sesleri karışır, sonra ağır topçu birliğinin gürültüsü duyulur ve sürekli bir karakoldan diğerine bağıran nöbetçilerin tekdüze nidaları yükselir. Düşman çok yakındadır ve kent böylesine kritik bir zamanda uyuyamayacak kadar tedirgin ve heyecanlıdır.

Şimdi Grande Rue 126 numaradaki küçük ve mütevazı odasına çıkan döner merdiveni tırmanan Rouget de tuhaf bir

heyecan içindedir. Ren Ordusu için olabildiğince kısa sürede bir savaş marşı yazmak üzere verdiği sözü unutmamıştır. Daracık odasının içinde huzursuzca bir aşağı bir yukarı gidip gelmekte, nasıl başlayacağını bilememektedir. Başlangıcı nasıl olmalıdır? Nasıl başlamalıdır? Kafasında hâlâ söylevlerin, bildirilerin ve kutlamaların ateşli sloganları birbirine karışmaktadır. "*Aux armes, citoyens! ... Marchons, enfants de la liberté! ... Ecrasons la tyrannie! ... L'étendard de la guerre est déployé! ...*"* Ama yoldan geçerken duyduğu başka sözcükleri, oğulları için kaygılanan kadınların seslerini, ekinlerinin yabancı askerler tarafından çiğneneceğinden, tarlalarının kanla sulanacağından endişe eden köylülerin seslerini de anımsar. Bütün bu seslerin, sözcüklerin zihninde çınlamasından, onların bir yankısından başka bir şey olmayan ilk iki dizeyi neredeyse bilincine varmadan kâğıda geçirir.

Allons, enfants de la patrie,
*Le jour de glorie est arrive!***

Sonra bir an durup hayret içinde kalır. İşte sözcükler yerli yerine oturmuştur. Başlangıç iyi olmuştur. Şimdi hemen bu sözcüklere uygun ritmi bulup besteyi yapmalıdır. Dolaptan kemanını çıkarıp bir deneme yapar. Sonuç mükemmeldir, daha ilk mezürlerde ritim sözcüklere tümüyle uyum sağlar. Rouget aceleyle dizeleri yazmaya devam eder. Artık içini dolduran bir güce kapılmış onunla birlikte sürüklenmektedir. Sokaklarda işittiği, akşamki kutlamada duyduğu bütün o sözcükler, zorbalık karşısında hissettiği nefret, vatan toprağı için duyduğu kaygı, zafere olan inancı, özgürlük tutkusu, bunların hepsi birbirine karışıp o anda içinden taşıverir. Rouget'nin artık şiir yazmak, söz-

---

* Vatandaşlar, silah başına! ... Yürüyelim özgürlüğün evlatları! ... Zorbalığı ezelim! ... Savaş bayrağı çekildi!" (ç.n.)

** Haydi, vatan evlatları, / Zafer günü geldi çattı! (ç.n.)

cükler bulmak için uğraşmasına gerek yoktur. Yalnızca uyakları düzenlemesi ve bestesinin sürükleyici ritminin içine o gün, o tek bir gün içinde duymuş olduğu, ağızdan ağıza geçen sözcükleri dizmesi yeterlidir; böylece ulusun ruhunun ta derinlerinde hissettiği her şeyi dile getirmiş, ifade etmiş ve seslendirmiş olacaktır. Çünkü pencerelerin kapalı kepenklerinin arasından sokağın ritmi, anın ritmi içeri sızmaktadır, bu yürüyen askerlerin adım seslerinde, trampetlerin takırtısında, topların zangırtısında duyulan direnişin ve meydan okumanın ritmidir. Belki bu ritmi duyan Rouget'nin bilinçli zihni değildir, bunu kulağıyla algılamıyordur, belki de onun ölümlü bedenine bir geceliğine konuk olan anın dehası ruhunu ele geçirmiştir. Ve melodi, bütün bir ulusun yürek atışını yankılayarak gümbürdeyen, coşan ritme giderek daha büyük bir uysallıkla uyum gösterir. Rouget, sözcükleri ve notaları, sanki görünmeyen bir güç tarafından dikte ediliyormuş gibi gitgide hızlanarak yazar – bu ufku pek de geniş olmayan sıradan adamın ruhunda daha önce hiç tanık olmadığı bir fırtına patlak vermiştir. Aslında onun doğasına ait olmayan büyük bir kabarına ve taşkın bir heyecan büyülü bir gücün etkisiyle bir anda yoğunlaşarak bu zavallı amatör müzisyeni kendi ölçütlerinin yüz binlerce kat üstüne savurmuş ve bir saniyeliğine yükselen bir ışık ve alev demeti gibi yıldızlara kadar fırlatmıştır. Yüzbaşı Rouget de Lisle'a bir geceliğine ölümsüzlerin arasına katılma onuru bahşedilmiştir. Başlangıçta sokaklardaki seslerden ve basında yazılanlardan ödünç aldığı sözcükler kendi yaratıcılığıyla şekillenerek melodinin kendisi kadar ölümsüzleşen benzersiz bir dörtlüğe dönüşmüştür.

Amour sacré de la patrie,
Conduis, soutiens nos bras vengeurs!
Liberté, liberté chérie!
*Combats avec tes défenseurs!**

Kutsal vatan aşkı, / Yol göster, destek ol intikamcı kollarımıza! / Özgürlük, sevgili özgürlük! / Çarpış savunucularınla! (ç.n.)

Sonra bir beşinci dörtlük daha, büyük bir coşkuyla bir anda akarak sözcüklerle melodiyi mükemmel bir şekilde bütünleyen son bir dörtlük daha gelir ve gün ağarmadan bu ölümsüz şarkı tamamlanmış olur. Rouget ışığı söndürür ve kendini yatağa atar. Ne olduğunu bilmediği bir şey onu tutup müthiş bir algı berraklığı düzeyine çıkarmıştır, şimdi de yine ne olduğunu bilmediği bir şey tarafından dipsiz bir bitkinliğin içine savrulmuştur. Ölüme benzer, derin bir uyku uyur. Ve içindeki yaratıcılık ve deha da tekrar ölür gerçekten. Ne var ki tamamlanmış yapıt, kutsal bir sarhoşluğa kapılarak bir mucize yarattıktan sonra uykuya dalan bu sıradan adamdan bağımsız olarak masasının üstünde durmaktadır. Bir şarkının söz ve müziğiyle bu kadar kısa zamanda ve kusursuz biçimde tamamlanışına insanlık tarihi boyunca ikinci bir kez daha rastlamak çok zordur.

Münster'in her zamanki çanları her zaman olduğu gibi yeni bir günün başladığını haber verirken rüzgâr ara sıra Ren tarafından gelen silah seslerini taşımaktadır, ilk çatışmalar başlamıştır. Rouget uyanır. Uykunun derinliklerinden güçlükle sıyrılarak kendine gelmeye çalışır. Bir şeyler olmuştur, bunu belli belirsiz hisseder, net hatırlayamadığı bir şeyler gelmiştir başına. Neden sonra masanın üzerindeki yeni yazılmış kâğıdı fark eder. Dizeler mi? Ne zaman yazdım ki ben bunları? Ah evet, dostum Dietrich'in dün yazmamı rica ettiği şarkı bu, Ren Ordusu için yazdığım marş! Rouget yazdığı dizeleri okur, bir yandan da melodiyi mırıldanır, fakat zaman zaman bütün sanatçıların yaptığı gibi henüz tamamladığı yapıtından emin olamaz. Yan odada aynı alaydan bir arkadaşı kalmaktadır, marşı ona gösterir ve yüksek sesle söyler. Görünüşe bakılırsa arkadaşı marşı beğenmiştir, yalnızca küçük birkaç değişiklik önerir. Bu ilk onayı alınca Rouget bir ölçüde güven kazanır. Tam bir yazar sabırsızlığıyla ve sözünü bu denli çabuk tutmuş olmaktan duyduğu gururla hemen belediye başkanının evine gider.

Friedrich Dietrich zihninde yeni söylevine hazırlanarak bahçede sabah gezintisi yapmaktadır. Nasıl yani Rouget? Bitirdin mi yoksa? Pekâlâ, o zaman hemen bir prova yapmalıyız. Birlikte bahçeden evin salonuna geçerler, Rouget marşı yüksek sesle okurken Dietrich piyanonun başına geçerek ona eşlik eder. Belediye başkanının bu beklenmedik sabah müziğinin çağrısına kapılan eşi de odaya girer ve yeni parçanın kopyalarını çıkarma sözü vererek hemen o akşamki davette diğer parçalarla birlikte konuklarına sunmak üzere piyanoda eşlik etmek için şarkıyı hazırlayacağını söyler. Güzel tenor sesiyle gurur duyan Belediye Başkanı Dietrich ise şarkının üzerinde daha derinlemesine çalışıp seslendirmeyi üstlenir. Böylece 26 Nisan akşamı, yani sabahın ilk saatlerinde bestesinin ve güftesinin tamamlanmış olduğu aynı günün akşamı, marş ilk kez belediye başkanının evinde rastlantıyla toplanmış dinleyicilere sunulur.

Belli ki dinleyiciler parçayı beğenmişlerdir, içtenlikle alkışlarlar, aralarında bulunan bestecisine de gönül alıcı sözler söylemeyi ihmal etmezler. Ne var ki ölümsüz bir melodinin görünmez kanatlarıyla onların fani bedenlerinin arasına inmiş olduğunu Broglie Meydanı'ndaki evde bulunan konuklar hiçbir şekilde sezmemiştir. Bir sanatçının veya bir yapıtın büyüklüğünü çağdaşlarının ilk bakışta kavradıkları pek sık görülmez ve belediye başkanının eşi de, o benzersiz anın bilincine ne kadar az vardığını kardeşine yazdığı bir mektupta bu mucizeyi toplumsal bir olaya indirgeyerek kanıtlar:

"Bizim evde her zaman pek çok konuk ağırlandığını ve sohbetlere renk katmak için hep yeni bir şeyler bulmak gerektiğini bilirsin. İşte böylece kocamın aklına da öylesine yazılmış bir şiiri besteletmek geldi. Aynı zamanda şiir yazan ve besteler yapan nazik bir insan olan istihkâm birliğinden Yüzbaşı Rouget de Lisle, bunu çok kısa sürede bir savaş şarkısı olarak besteledi. İyi bir tenor sesine sahip olan kocam da kendine has bir yanı bulunan bu çok hoş şarkıyı hemen

seslendirdi. Gluck'un şarkılarından daha canlı ve hareketli bir parça. Ben de kendi üstüme düşeni yaptım, orkestrasyon yeteneğimi kullanarak şarkıyı piyano ve diğer enstrümanlara göre düzenledim. Epey uğraşmam gerekti, ama şarkı bizim evde çalınıp söylendi ve bütün konukların beğenisini kazandı."

"Bütün konukların beğenisini kazandı" ifadesi, bugünden baktığımızda şaşılacak derecede coşkusuz geliyor. Fakat o gün sadece hoş bir etki bırakmış ve ılımlı bir beğeni kazanmış olması anlaşılır bir şey, çünkü *La Marseillaise* bu ilk sunumunda gücünü tam olarak açığa çıkaramamıştır. *La Marseillaise* hoş bir tenor sesi için yazılmış bir konser parçası değildir ve küçük burjuva salonlarında romanslar ve İtalyan aryaları arasında tek bir sesle söylenmek için de bestelenmemiştir. "*Aux armes, citoyens*" seslenişinin gümbürdeyen, yükselen, talepkâr ölçüsüyle coşarak kitlelere yönelen bir şarkıdır bu ve gerçek orkestrasyonu da şakırdayan silahlar, uğuldayan borazanlar, yürüyen kıtalardır. Sakin sakin oturup rahatça müziğin zevkine varmak isteyen dinleyiciler için değil, harekete geçecek, savaşacak askerler için düşünülmüştür. O tek bir sopranoya, tek bir tenora göre değil, binlerce gırtlaktan ses verecek bir kitleye göre bestelenmiş bir savaş şarkısı, bir zafer ve ölüm marşı, bir vatan şarkısıdır, o bütün bir ulusun marşıdır. Rouget'nin şarkısına o sarsıcı gücünü ancak içinden doğduğu coşku kazandıracaktır. Şarkı henüz kabuğunu kıramamıştır, ne sözler ne melodi henüz o büyülü yankılarıyla ulusun ruhuna ulaşmıştır; ordu kendi marşıyla henüz tanışmamıştır, devrim kendine mal edeceği bu ölümsüz şarkıyı henüz duymamıştır.

Bir geceliğine bu mucizeyi yaşayan Rouget de Lisle'ın kendisi bile sadakatsiz bir dehanın yönetiminde rüyada dolaşırmış gibi o tek bir gecede yarattığı şeyin önemini diğerlerinden daha fazla algılamış değildir. Bu incelikli ve alçakgönüllü adam davetlilerin şiddetli alkışları ve bir şair olarak aldığı övgüler karşısında elbette yürekten sevinmiştir.

Bu iddiasız insan, kendi gibilere özgü iddiasız bir hevesle bu küçük başarısından yaşadığı küçük taşra çevresinde de yararlanmak için gayretle uğraşır. Yeni şarkısını kafelerde arkadaşlarının karşısında söyler, kopyalarını çıkarttırıp Ren Ordusu'nun generallerine gönderir. Bu arada belediye başkanının direktifi ve askeri makamların önerisiyle Strasbourg askeri bandosu "Ren Ordusu İçin Savaş Şarkısı"nı repertuvarına alır ve dört gün sonra birlikler cepheye giderken Strasbourg Ulusal Muhafız Kıtası Bandosu yeni marşı büyük meydanda seslendirir. Strasbourglu vatanperver bir yayıncı da, Rouget de Lisle tarafından saygıyla General Luckner'e adanan "*Chant du guerre pour l'armée du Rhin*"i basmayı üstlenir. Fakat Ren Ordusu'nun tek bir generali bile birlikler ilerlerken marşı yeni haliyle söyletmeyi ve çaldırmayı düşünmez. Bu durumda "*Allons, enfants de la patrie*"nin salonda seslendirildiğinde kazandığı başarı da Rouget'nin o zamana kadarki tüm girişimlerinde olduğu gibi taşra sınırlarını aşmayan tek günlük bir başarı olarak kalacak ve aynı şekilde unutulacak gibi görünmektedir.

Fakat bir yapıtın özündeki gücü hiçbir zaman sürekli biçimde gizlemek veya bastırmak mümkün değildir. Bir sanat yapıtı zaman içinde unutulabilir, yasaklanabilir ve hatta imha edilebilir, fakat asli olan, geçici olan karşısında her zaman üstünlüğünü kabul ettirir. Bir iki ay boyunca Ren Ordusu Savaş Marşı'nın bir daha hiç sözü edilmez. Basılı veya elyazması kopyalar ortalıkta durmakta veya kayıtsız ellerde dolaşmaktadır. Fakat çoğunlukla bir yapıtın tek bir kişiyi hayran bırakması bile yeterlidir, çünkü her gerçek hayranlık içinde bir yaratıcılık barındırır. Fransa'nın diğer ucunda, Marsilya'da Anayasa Dostları Kulübü cepheye gidecek gönüllüler için 22 Haziran'da bir davet düzenler. Beş yüz genç ve ateşli insan yepyeni Ulusal Muhafız Alayı üniformalarını giymiş uzun bir masanın başında oturmaktadır; grupta 25 Nisan'da Strasbourg'da da yaşanan aynı heyecan hâkimdir,

ancak Marsilyalılar Güneyli mizaçlarıyla biraz daha coşkulu, hararetli ve tutkulu olsalar da savaşın ilan edildiği ilk günkü kadar zafere kesin gözüyle bakan bir güven içinde değildirler. Çünkü devrimci Fransız kıtaları o gün generallerin yüksekten atıp tuttukları gibi hemen Ren'in karşı kıyısına geçememişler ve her yerde onları kucak açarak karşılayan da olmamıştır. Aksine düşman Fransız topraklarında iyice ilerlemiş, özgürlüğü tehdit etmektedir; özgürlük mücadelesi tehlikeyle karşı karşıyadır.

Birdenbire, genç gönüllülerden biri –Mireur adındaki bu genç Montpellier Üniversitesi'nde tıp okumaktadır– ziyafetin ortasında bardağına vurarak ayağa kalkar. Herkes susup bakışlarını ona çevirir. Herkes bir konuşma, bir söylev beklemektedir. Fakat delikanlı bunun yerine sağ yumruğunu havaya kaldırıp bir şarkıya başlar, bu herkesin bilmediği yeni bir şarkıdır ve genç adamın eline nereden geçtiğini de anlamamışlardır: "*Allons, enfants de la patrie.*" Ve bir kıvılcımın barut fıçısına düşüp tutuşturması gibi delikanlının yoğun duyguları herkesin duygularını harekete geçirir. Ertesi sabah cepheye giderek özgürlük için çarpışmaya, vatan için ölmeye hazırlanan bu genç insanlar en derin duygularının, en benimsedikleri düşüncelerin bu şarkının sözlerinde ifade bulduğunu hissederler; ritim onları karşı konulmaz bir biçimde yoğun bir heyecana sürükler. Her dize büyük bir coşkuyla tekrar tekrar söylenir, ellerinde olmadan şarkıyı ikinci kez, üçüncü kez baştan alırlar. Bu artık onların marşıdır, heyecanla ayağa fırlamış, kadehlerini kaldırmış hep bir ağızdan haykırarak nakarata eşlik etmektedirler. "*Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons!*"* Sokaktan geçen insanlar meraklanarak bunca heyecanla söylenen şeyin ne olduğunu anlamak için yaklaşırlar ve bir an sonra onlar da birlikte söylemeye başlarlar. Ertesi gün melodi on binlerce kişinin dudaklarında dolaşmaktadır. Yeni bir baskısı

* Vatandaşlar, silah başına. Taburlarınızı oluşturun. (ç.n.)

yapılarak dağıtılır ve beş yüz gönüllü 2 Temmuz'da cepheye giderken şarkı da onlarla birlikte yola çıkar. Yollarda yorgun düştüklerinde, adımları ağırlaştığında içlerinden birinin marşı söylemeye başlaması yeterli olur, sürükleyici ritim yürüyüşe hemen yeni bir ivme verir. Köylerden geçerken hayret ve merakla toplanan halkın karşısında marşı hep bir ağızdan söylerler. Marş artık onların şarkısı olmuştur, Ren Ordusu için bestelendiğinin farkında olmadan, ne zaman ve kim tarafından yazıldığını bilmeden bu şarkıyı kendi taburlarının marşı, kendi inançlarının, kendi yaşamlarının ve ölümlerinin bir ifadesi olarak benimserler. Artık bu şarkı da taşıdıkları bayrak kadar onlara aittir ve cephede coşku ve azimle ilerlerken onu tüm dünyaya duyurmak isterler.

La Marseillaisse –Rouget'nin marşı çok geçmeden bu ismi alacaktır– ilk büyük zaferini Paris'te görecektir. Tabur 30 Temmuz'da bayrağını dalgalandırarak, marşını söyleyerek Faubourg'dan geçip Paris'e varır. Binlerce, on binlerce kişi onları kutlamalarla karşılamak için caddelerde toplanmış beklemektedir. Marsilya'dan gelen beş yüz gönüllü adımlarının temposuyla ve adeta aynı gırtlaktan çıkarcasına marşı tekrar tekrar söyleyerek yaklaşırken kalabalık kulak kesilir. Marsilyalıların söylediği bu marş ne kadar muhteşem, ne kadar sürükleyicidir! Üflemelilerin yüreğe işleyen seslerine trampetlerin takırtısı eşlik etmektedir: "*Aux armes, citoyens!*" Daha iki üç saat geçmeden şarkının nakaratları Paris'in bütün sokaklarında yankılanmaya başlar. "*Ça ira*" unutulmuştur, eski marşlar, eski şarkılar unutulmuştur: Devrim kendi sesini tanımış, kendi şarkısını bulmuştur.

Marş artık bir çığ gibi her yana yayılmakta, önlenemez yükselişi devam etmektedir. Davetlerde bu marş söylenmektedir, tiyatrolarda ve kulüplerde bu marş söylenmektedir, hatta daha sonra kiliselerde şükran duasından sonra ve sonunda da şükran duasının yerine söylenir. Bir iki ay içinde *La Marseillaise* bütün halkın ve ordunun şarkısı ol-

muştur. Cumhuriyetçilerin ilk Savaş Bakanı Servan, marşın tonalitesiyle, güçlü yükselişiyle eşsiz bir ulusal savaş şarkısı olduğunu hemen fark eder. Derhal bir kararname çıkararak marşın yüz bin kopyasının çıkarılmasını ve bütün komutanlıklara dağıtılmasını emreder ve böylece iki üç gece içinde hiç tanınmayan bir adamın şarkısı Molière'in, Racine'in ve Voltaire'in bütün yapıtlarından çok daha fazla yaygınlık kazanır. *La Marseillaise* ile kapanmayan tek bir şenlik, alay bandosunun bu özgürlük ve savaş şarkısını seslendirmesiyle başlamayan tek bir çarpışma yoktur. Jemappes ve Fleurus'daki alaylar son taarruza bu marşı hep bir ağızdan söyleyerek hazırlanırlar. Kendi askerlerini eski usule göre konyak haklarını iki katına çıkararak harekete geçirmeye çalışan düşman generalleriyse binlerce ve binlerce ağızdan aynı anda söylendiğinde köpürerek, uğuldayarak yükselen bir dalga gibi kendi saflarının üstüne gelen bu "korkunç" marşın patlayıcı gücü karşısında ellerinden hiçbir şey gelmediğini dehşetle fark ederler. Şimdi Fransa'nın bütün savaş meydanlarının üzerinde tıpkı kanatlı savaş tanrıçası Nike gibi sayısız insanı coşturarak ve ölümle korkusuzca karşılaşmasını sağlayarak *La Marseillaise* süzülmektedir.

Bu arada Huningue'deki küçük garnizonda istihkâm birliğinden hiç kimsenin tanımadığı bir yüzbaşı, Yüzbaşı Rouget, oturmuş savunma siperleri ve korunaklar için planlar çizmektedir. 26 Nisan 1792 gecesinde kendinden geçmişçesine yazmış olduğu "Ren Ordusu'nun Savaş Şarkısı"nı belki unutmuştur, belki de zaferlere eşlik eden yeni bir marşın, "Marsilyalıların Şarkısı"nın Paris'i bir fırtına gibi ele geçirdiğini gazetelerde okuduğunda bu marşın sözcüğü sözcüğüne, notası notasına o gece bir mucizeye tutulmuşçasına yarattığı şarkının aynısı olduğunu anımsamaya cesaret edemiyordur. Çünkü yazgının acımasız bir ironisiyle, gökyüzünün dört bir yanında uğuldayan, yankıları yıldızlara varan

bu şarkının yükseklere çıkarmadığı tek bir kişi vardır, o da şarkıyı yaratan kişinin kendisidir. Bütün Fransa'da Yüzbaşı Rouget de Lisle ile ilgilenen tek bir kişi yoktur, o zamana kadar bir şarkının kazanmış olduğu en büyük ünü kazanan bu şarkının ünü tümüyle kendine kalır, yaratıcısı Rouget'nin üzerineyse gölgesi bile düşmez. Şarkı basıldığında onun adı hiçbir basımda yer almaz ve o dönem iktidarı ellerinde tutanlar Rouget'yle hiçbir şekilde ilgilenmezler, kendi kendini hatırlatacak olsa bile bu sadece sorun çıkarabilir. Çünkü ancak tarihin elinden çıkabilecek benzersiz bir çelişkiyle devrim marşının yaratıcısının kendisi devrimci değildir, tam tersine yazdığı ölümsüz şarkıyla devrimin yükselmesine hiç kimsenin bulunmadığı kadar katkıda bulunmuş bu insan şimdi tüm gücüyle devrimin bastırılması için çabalamaktadır. Marsilyalılar ve Paris'in ayaktakımı –dudaklarında onun şarkısıyla– Tuilleries Sarayı'na saldırıp da kral tahttan indirildiğinde Rouget de Lisle devrimi iyice reddeder. Cumhuriyete bağlılık yemini etmeye yanaşmaz ve Jakobenlere hizmet etmektense görevinden ayrılır. Marşındaki "*liberté chérie*", "sevgili özgürlük" sözcükleri bu dürüst adam için boş sözcükler değildir, meclisteki yeni despotlara ve zorbalara duyduğu nefret, sınırın ötesindeki taç giydirilip kutsanmış olanlara duyduğu nefretten daha az değildir. Rouget, şarkısının vaftiz babası ve dostu Belediye Başkanı Dietrich, şarkının adanmış olduğu General Luckner, ilk seslendirildiği gece dinleyiciler arasında bulunan subaylar ve soylular tek tek giyotine gönderildiklerinde sosyal yardım konseyi karşısında duyduğu derin öfkeyi açıkça dile getirir. Hemen ardından tuhaf bir durum yaşanır, devrimin şairi Rouget karşıdevrimci olduğu gerekçesiyle tutuklanır ve vatana ihanet suçundan mahkemeye verilir. Ancak Robespierre'in düşmesiyle hapishanelerin kapılarının açıldığı 9. Termidor sayesinde Fransız Devrimi, ölümsüz marşının şairini "ulusal ustura"ya teslim etmek talihsizliğinden kurtulmuş olur.

Yine de bu Rouget için, kaderine yazıldığı gibi acınası bir halde karanlıkta kaybolup gitmektense hiç olmazsa kahramanca bir ölüm olurdu. Çünkü talihsiz adam, hayatında gerçekten yaratıcı olduğu o tek bir günün ardından kırk yıl daha, yani binlerce ve binlerce gün daha yaşar. Askerlikten uzaklaştırılmış, emekli aylığı kesilmiş, yazdığı şiirler basılmamış, operalar sahnelenmemiştir. Yazgı böyle bir amatörün çağrılmadan ölümsüzler arasına girmesini bağışlamamıştır. Bu zavallı adam her türden küçük ve her zaman da temiz olmayan işlerle hayatını tüketir. Carnot ve daha sonra da Bonaparte ona acıyıp yardım etmek isterlerse de çabaları sonuç vermez. Onu üç saat boyunca bir tanrı ve dâhi düzeyine çıkarıp sonra da hiç umursamadan tekrar kendi önemsizliğinin içine fırlatıveren o rastlantının acımasızlığı Rouget'nin kişiliğinde bir şeyleri onarılmaz biçimde bozmuş ve zehirlemiştir. Rouget tüm gücünü kavga etmek ve aksilikler çıkarmak için kullanır, kendisine yardım etmek isteyen Bonaparte'a küstah ve tumturaklı mektuplar yazar, halk oylamasında oyunu ona karşı kullandığını uluorta söyleyerek övünür. Yaptığı işler yüzünden karanlık maceralara bulaşır, hatta ödenmeyen bir senet yüzünden Sainte-Pelargie Hapishanesi'yle tanışmak zorunda kalır. Hiçbir resmi makamca sevilmeyen, polis tarafından sürekli izlenen bu adam sonunda taşrada bir köşeye çekilir, hayattan tamamen kopmuş ve unutulmuş bir halde, mezarının içinden izlermiş gibi kendi yazdığı ölümsüz şarkının yazgısına oradan kulak kabartır; *La Marseillaise*'in muzaffer ordularla Avrupa'nın bütün ülkelerine akın ettiğini, Napoléon imparator olur olmaz fazla devrimci bulunduğu için bütün programlardan sildirildiğini ve sonra da Bourbonlar tarafından tümüyle yasaklandığını da görür. Hayatı zehir olmuş bu yaşlı adam, bir insan ömrü kadar zaman geçtikten sonra 1830'da Temmuz Devrimi'nin kendi dizelerini ve melodisini Paris barikatlarında yeniden tüm görkemiyle canlandırmasına ve Kral Louis Philippe'in

şarkının yazarı olarak ona küçük bir emekli aylığı bağlamasına sadece hayret eder. Bu kaybolmuş, bu unutulmuş insana hâlâ hatırlanıyor olmak bir düş gibi gelmiştir, ama bu kısacık bir hatırlayıştır ve Rouget sonunda yetmiş altı yaşında Choisy-le Roi'da öldüğünde onu artık ne tanıyan vardır, ne de adını anan. Bir insan ömrü daha bitmiştir; artık çoktandır ulusal marş olan *La Marseillaise*'in Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın bütün cephelerinde tekrar bir savaş şarkısı olarak sesini yükseltmesinden sonra Yüzbaşı Rouget'nin naaşının da Teğmen Bonaparte'ınki gibi Les Invalides Katedrali'ne gömülmesine karar verilir ve böylece ölümsüz bir şarkının çoktan unutulmuş yaratıcısı da, tek gecelik bir şair olmanın ötesine geçememenin hayal kırıklığı içinde hayatını tükettikten sonra ülkesinin önemli insanlarının yattığı anıtmezarda nihayet huzura kavuşur.

WATERLOO'DA YAZGIYI DEĞİŞTİREN AN

Napoléon, 18 Haziran 1815

Yazgı hep güçlülerin ve zorbaların arkasındadır. Yıllar boyunca tek bir kişiye kölece bağlanır: Caesar'a, Büyük İskender'e veya Napoléon'a olduğu gibi; çünkü o kendine, yani o akıl almaz elemente benzeyen, esaslı insanları sever.

Fakat bazen, çağlar boyunca çok ender rastlanan bazı anlarda tuhaf bir kaprisle sıradan birine meylettiği de olur. Ara sıra ki bunlar dünya tarihinin en şaşırtıcı anlarıdır, yazgının ipleri kısacık bir an için de olsa tümüyle önemsiz birinin ellerine geçer. Bu tür insanlarsa onları dünya çapında bir kahramanlık oyununa katan böylesi bir sorumluluk fırtınası içinde mutlu olmaktan çok korkuya kapılırlar ve neredeyse her defasında, yazgının ellerine verilmiş dizginlerini titreyerek bıraktıkları görülür. Böyle bir fırsatı azimle karşılayarak değerlendiren ve kendini de yükseklere çıkarabilenlere çok ender rastlanır. Çünkü o yücelik, kendini güçsüz kişilere sadece bir saniyeliğine bırakır ve bu fırsatı değerlendiremeyenlere de asla ikinci bir şans tanımaz.

Grouchy

Viyana Kongresi danslar, aşklar, entrikalar ve çekişmeler arasında devam ederken Napoléon'un Elbe Adası'nda zincire vurulmuş bir aslan gibi kapatıldığı kafesini parçaladığı haberi geldiğinde ortalığı yerle bir eden bir bomba etkisi yapar ve ardından peş peşe haberler gelmeye devam eder: Napoléon Lyon'u ele geçirdi, Napoléon kralı sürdü, birlikler ellerinde bayraklarıyla Napoléon'un saflarına geçiyor, Napoléon Paris'e girdi, Napoléon Tuilleries Sarayı'nda; yani Leipzig Muharebesi ve yirmi yıl boyunca onca insanın yaşamına mal olan savaş boşuna yapılmıştır. Daha az önce birbirleriyle çekişmekte, kavga etmekte olan bakanlar güçlü bir pençeyle kavranmışçasına bir araya gelirler ve bu iktidar gaspçısını bir kez daha ve bu kez kesin olarak ezmek için aceleyle bir İngiliz, bir Prusya, bir Avusturya ve bir Rus ordusunun hazır edilmesine karar verirler: İmparatorların ve kralların meşru Avrupa'sı hiçbir zaman bu dehşet anında olduğu kadar bütün olmamıştır. Kuzeyden Wellington Fransa üzerine yürür, Blücher komutasında bir Prusya ordusu da yardım için hemen yanındadır; Ren kıyısında ise Schwarzenberg'in kuvvetleri hazırdır, Rus alayları da yedek kuvvet olarak ağır ağır Almanya'yı kat etmektedir.

Napoléon tehlikenin büyüklüğünü derhal görür. Bekleyecek zamanı olmadığının, bu orduların bir araya gelmemesi gerektiğinin farkındadır. Onları bölmek ve imparatorluğunu çökertecek bir Avrupa ordusu haline gelmelerine izin vermeden Prusyalılara, İngilizlere, Avusturyalılara tek tek saldırmak zorundadır. Acele etmek zorundadır, yoksa ülkede halinden hoşnut olmayanlar toparlanacaktır, cumhuriyetçiler güçlenip de kraldan yana olanlarla birleşmeden ve iki yanlı oynayan dönek Fouché rakibi ve benzeri Talleyrand'la anlaşıp onu sırtından vurmadan önce savaş-

ta zaferi kazanan olmalıdır. Ordunun taşkın coşkusundan yararlanarak tek bir hamlede düşmanı çökertmelidir; her geçen gün bir kayıptır, her geçen saat tehlikenin büyümesi anlamına gelmektedir. Böylece salladığı zarlar Avrupa'nın en kanlı savaş alanı Belçika'nın üstüne düşer. 15 Temmuz sabahı saat üçte Napoléon'un tek ve görkemli ordusunun öncüleri sınırı geçerler. Hemen 16'sında Ligny'de Prusya ordusuna saldırıp geri püskürtürler. Bu zincirlerini parçalayan aslanın düşmana indirdiği ilk darbedir, fakat şiddetli olmakla birlikte öldürücü bir darbe değildir. Kan kaybeden, ama yere serilmeyen Prusya ordusu Brüksel'e doğru geri çekilir.

Napoléon artık Wellington'a indireceği ikinci darbeye hazırlanmaktadır. Hiçbir şekilde zaman kaybetmemesi gerekmektedir, çünkü her geçen gün düşmanın güçlenmesine yarayacaktır; ayrıca sırtını dayadığı ülkeyi, kan kaybına uğramış, tedirginlik içindeki Fransız halkını da zafer haberlerinin baş döndürücülüğüyle sarhoş etmelidir. Ayın 17'sinde Napoléon soğukkanlı ve çelik sinirli hasmı Wellington'ın pusuya yatmış olduğu Quatre-Bras tepelerine doğru tüm ordusuyla birlikte harekete geçer. O güne kadar Napoléon'un savaş planları hiç bu kadar titiz, verdiği emirler hiç bu kadar kesin olmamıştır; sadece saldırı planını değil, beraberinde getireceği tehlikeleri de ölçüp biçmektedir. Blücher'in darbe alan ama çökertilemeyen ordusunun Wellington'ınkiyle birleşme olasılığı söz konusudur. Napoléon bunu önlemek için kendi ordusunu bölerek bir kısmını Prusya ordusunu adım adım izleyerek sürmek ve İngilizlerle birleşmesini engellemek için görevlendirir.

Napoléon bu ordunun komutasını Mareşal Grouchy'ye verir. Grouchy dürüst, aklı başında, mert ve güvenilir bir askerdir, pek çok kez üstün hizmetlerde bulunmuş bir süvari komutanıdır, ama sadece bir süvari komutanıdır ve bunun ötesinde bir özelliği yoktur. Ne Murat gibi çekim

gücüne sahip hararetli ve heybetli bir süvaridir, ne Saint-Cyr ve Berthier gibi bir strateji dehası, ne de Ney gibi bir kahramandır. Göğsünde savaşçı zırhı taşımaz, bir söylencenin başkişisi değildir, Napoléon'un efsanevi kahramanlıklar dünyasında ün ve yer edinmesini sağlayacak hiçbir özelliği yoktur: Adını sadece talihsizliğiyle, başına gelen felaketlerle duyurmuştur. Yirmi yıl boyunca İspanya'dan Rusya'ya, Hollanda'dan İtalya'ya kadar bütün savaşlarda savaşmış, ağır ağır mareşalliğe kadar yükselmiştir, bu hak edilmiş bir paye olmakla birlikte olağanüstü bir başarı da sergilememiştir. Avusturyalıların mermileri, Mısır'ın sıcağı, Arapların hançerleri, Rusya'nın dondurucu soğuğu onun önünde olanları; Marengo'da Dessaix'i, Kahire'de Kleber'i, Wagram'da Lannes'i ortadan kaldırarak onun yolunu açmıştı. Grouchy, mareşallik onuruna mücadeleyle ulaşmamış, bu yol savaşlara katıldığı yirmi yıl boyunca kendiliğinden önünde açılmıştı.

Grouchy'nin bir kahraman veya bir stratejist olmadığını, sadece güvenilir, sadık, dürüst ve aklı başında bir adam olduğunu Napoléon da pekâlâ bilmektedir. Fakat mareşallerinin yarısı çoktan toprağın altına girmiş, diğerleri de sonu gelmeyen ordugâh hayatından bezip evlerine çekilmişlerdir. Bu koşullarda Napoléon son derece önemli bir görevi sıradan bir adama vermek zorunda kalmıştır.

17 Haziran öğleden önce saat on birde, Ligny zaferinden bir gün sonra, Waterloo Savaşı'ndan bir gün önce Napoléon Mareşal Grouchy'ye ilk kez bağımsız komuta yetkisi verir. Bu silik adam bir anlığına, tek bir günlüğüne, askeri hiyerarşi içinde sahip olduğu konumdan çıkıp dünya tarihine adım atacaktır. Sadece bir an için, ama nasıl bir an! Napoléon'un buyrukları nettir. Kendisi İngilizlere saldırırken Grouchy de ordunun üçte birini alarak Prusya kuvvetlerini izleyecektir. Bu görev dıştan bakıldığında basit görünmektedir, yanlış anlaşılacak gibi değildir, fakat aynı zamanda da esnek ve iki

yanı keskin bir kılıç gibidir. Çünkü Grouchy'den Prusyalıları izlerken ana orduyla da sürekli bağlantı içinde kalması istenmiştir.

Mareşal bu görevi tedirginlikle üstlenir. Bağımsız hareket etmeye alışık değildir, girişimcilikten uzak temkinli adam kendini ancak dâhiyane bir bakışa sahip olan imparatordan buyruk aldığında güvenli hissetmektedir. Ayrıca generallerinin hoşnutsuzluğunu ve belki de yazgısının karanlık esintisini ensesinde hissetmektedir. İçini rahatlatan tek şey ana karargâha yakın oluşudur, kendi kuvvetleriyle imparatorun kuvvetleri arasındaki mesafe sadece üç saatlik bir hızlı yürüyüş mesafesidir.

Grouchy sağanak yağmur altında harekete geçer. Askerleri balçıklaşmış çamurların içinde ağır ağır yol alarak Blücher ve kuvvetlerinin bulunduğunu tahmin ettikleri yönde ilerler.

Caillou'da Gece

Kuzey yağmuru bir türlü kesilmek bilmez. Napoléon'un alayları ıslak bir sürü gibi karanlıkta güçlükle ilerler, her bir asker çizmelerinde bir kilo da çamur taşımaktadır; konaklayabilecekleri hiçbir yer yoktur, ne bir ev ne bir dam altı. Otlar da üzerlerinde yatılamayacak kadar ıslaktır, böylece hep on-on iki kadar asker birbirlerine sokulup sırt sırta vererek sağanak yağmur altında oturma pozisyonunda uyurlar. İmparatorun kendisinin de durup dinlendiği yoktur. Aşırı bir gerginlik içinde olan Napoléon yerinde duramamaktadır, çünkü hava koşulları keşif yapmaya izin vermemektedir ve gözlemcilerden gelen bilgiler de son derece tutarsızdır. Napoléon Wellington'ın savaşa girip girmediğini hâlâ bilmemektedir, Grouchy'den de Prusyalıların durumu hakkında bir haber henüz gelmemiştir. Böylece gecenin birinde

kendisi, sağanak halindeki yağmura aldırmadan ileri karargâhları geçerek siste arada bir ince, titrek ışığının görüldüğü İngiliz ordugâhına bir top atımlık mesafeye kadar sokulur ve saldırı planını hazırlar. Ancak sabah gün ağarırken durumu pek de iç açıcı olmayan ana ordugâhının bulunduğu Caillou'daki küçük kulübeye döner ve Grouchy'den gelen ilk haberlerle karşılaşır. Prusyalıların geri çekilmesine ilişkin bilgiler pek net değildir, ama mareşalin onları izlemeye devam ettiklerini bildirmesi iç rahatlatıcıdır. Yavaş yavaş yağmur kesilir. İmparator odasında sabırsızlık içinde bir aşağı bir yukarı gidip gelirken soluk ufka bakarak görüntünün açılmasını ve böylece kesin karar anının da gelmesini beklemektedir.

Sabahın beşinde yağmurun dinmesiyle birlikte imparatorun içindeki karar verme sıkıntısı da dağılır. Bütün ordunun sabah dokuzda harekete hazır olmasını buyurur. Dört bir yana haberciler gönderilir. Ardından trampetlerle toplanma çağrısı yapılır. Napoléon ancak o zaman iki saat uyumak üzere kamp yatağına uzanır.

Waterloo'da Sabah

Saat sabahın dokuzudur. Fakat birlikler henüz tümüyle toplanmamıştır. Üç gün süren yağmurla balçıklaşmış toprak her türlü hareketi zorlaştırmakta ve topçunun ilerleyişine engel oluşturmaktadır. Güneş yavaş yavaş kendini gösterirken sert bir rüzgârla birlikte ışımaktadır, fakat bu Austerlitz'in mutluluk vaat eden ışıl ışıl güneşi değil, kuzeyin isteksiz ışığının soluk pırıltısıdır. Birlikler sonunda toplanmıştır ve savaş başlamadan önce Napoléon beyaz kısrağının üstünde bütün cepheyi bir kez daha dolaşır. Bayrakların üzerindeki kartallar sert bir rüzgâra kapılmış gibi eğilir, savaşmaya hazır süvariler kılıç sallar, piyadeler

selam olsun diye keplerini süngülerinin ucuna takar. Bütün trampetler coşkuyla takırdamakta, borazanlar sevinç uğultularıyla imparatoru karşılamaktadır, fakat yetmiş bir askerin gırtlağından yükselen "*Vive l'Empereur!*"* çığlıkları birliklerin üzerinden gümbürdeyerek yuvarlanıp bütün bu coşkun sesleri bastırır.

Napoléon'un yirmi yıllık iktidarı boyunca hiçbir resmigeçit bu sonuncusu kadar görkemli ve heyecan yüklü olmamıştır. Çığlıkların yankıları diner dinmez saat on birde, öngörülenden iki saat –iki uğursuz saat!– sonra topçulara tepelerdeki kırmızı ceketlilere yaylım ateşi açma komutu verilir. Sonra "*le brave des braves*"** Ney, piyadelerle saldırıya geçer ve Napoléon için savaşın en belirleyici anı başlar. Waterloo edebiyat yapıtlarında defalarca betimlenmiştir, fakat kimi zaman Walter Scott'ın muhteşem anlatılarında, kimi zaman Stendhal'in kısa öykülerinde bu savaşın heyecan dolu aşamalarını okumaktan asla bıkılmamıştır. Waterloo Savaşı, yakından da bakılsa, uzaktan da bakılsa, mareşalin durduğu tepeden veya at üstündeki zırhlı süvarinin gözünden de görülse görkemli ve çok katmanlıdır. İçinde korku ve umudun sürekli yer değiştirdiği bir gerilim ve dramla örülen ve aniden büyük bir felaketle sonuçlanan bir sanat yapıtıdır bu savaş. Aynı zamanda gerçek anlamda bir trajedi örneğidir, çünkü tek bir kişinin yazgısıyla birlikte tüm Avrupa'nın yazgısını da belirlemiştir ve Napoléon'un kişiliğinin o olağanüstü pırıltısı titrekleşerek sonsuza kadar sönmeden önce bir kez daha bir roket gibi büyük bir ihtişamla yükselerek tüm gök kubbeyi kaplamıştır.

Fransız alayları saat on birden bire kadar tepelere akın ederler, köyleri ve mevzileri ele geçirirler, tekrar geri püskürtülürler, tekrar saldırıya geçerler. Boş arazideki çamurlu

---

* İmparator, çok yaşa! (ç.n.)

** Yiğitler yiğidi. (ç.n.)

ıslak tepelerin üzerinde şimdiden on bin ceset yatmaktadır, fakat yıpranmanın ötesinde bir şey elde edilebilmiş değildir. İki ordu da bitkin düşmüştür, iki komutan da huzursuzdur. Her ikisi de ilk destek alan ordunun savaşı kazanacağını bilmektedir, Wellington Blücher'den, Napoléon Grouchy'den destek beklemektedir. Napoléon gerginlik içinde sürekli dürbününe uzanır, Grouchy'ye durmadan yeni ulaklar gönderir; mareşal zamanında yardıma gelirse Fransa'nın üzerinde bir kez daha Austerlitz'in güneşi parlayacaktır.

Grouchy'nin Hatası

Farkında olmadan Napoléon'un yazgısını ellerinde tutan Grouchy ise verilen emre uyarak 17 Haziran akşamı harekete geçip öngörülen rotada Prusyalıların peşine düşmüştür. Yağmur dinmiştir. Barutun kokusunu daha dün duymuş bu çiçeği burnunda askerler sanki barış zamanlarındaymış gibi kaygısızca ilerlemektedirler, ancak düşman hâlâ görünmemekte, geri püskürtülen Prusya ordusunun izine rastlanmamaktadır.

Mareşalin bir köy evinde aceleyle kahvaltısını ettiği bir sırada ayaklarının altındaki zemin hafiften sallanır. Herkes kulak kesilir. Peş peşe tekrarlanan ve giderek zayıflayan boğuk bir ses duyarlar. Uzaklardan gelen, aslında o kadar da uzak sayılmayacak en fazla üç saatlik bir mesafeden gelen top sesleridir bunlar. Birkaç subay yere yatarak sesin geldiği yönü saptamak için Kızılderili usulü toprağı dinlerler. Uzaktan gelen bu yankılanmalar boğuk ve süreklidir. Bunlar Saint-Jean toplarının sesidir, Waterloo Savaşı başlamaktadır. Grouchy hemen görüş alışverişinde bulunur. Komutanlardan Gérard heyecan ve hararetle atılır ve "*Il faut marcher au canon,*" der, hemen top seslerinin geldiği yöne gitmeliyiz!

İkinci bir subay onu destekler, evet, hemen o yöne gitmeliyiz! İmparatorun İngilizlerle karşılaştığından ve şiddetli bir çarpışmanın başladığından hiçbirinin kuşkusu yoktur. Grouchy kararsız kalır. İtaat etmeye alışkın biri olarak elindeki yazılı emre, imparatorun çekilen Prusyalıların izlenmesi için verdiği buyruğa uymaktan yanadır. Gérard onun duraksadığını görünce daha fazla ısrar eder: "*Marchez au canon!*" Emri altındaki bir komutanın yirmi subayın ve sivilin önünde bulunduğu bu istekte bir rica değil, bir emir tınısı vardır. Bu Grouchy'nin canını sıkar. İmparatordan karşıt bir emir gelmedikçe görevinin gerektirdiği yoldan sapmayacağını daha sert ve kesin bir dille ifade eder. Subaylar düş kırıklığına uğramıştır, top sesleri şimdi sıkıntılı bir suskunluğun içinde yankılanmaktadır.

O sırada Gérard son şansını dener, en azından kendi tümeni ve birkaç atlıyla birlikte savaş alanına gitmek için yalvarırcasına rica eder ve zamanında yerinde hazır bulunmak için söz verir. Grouchy düşünür. Bir saniye kadar düşünür.

Bir Anın İçindeki Dünya Tarihi

Grouchy bir saniye boyunca düşünür ve bu saniye kendi yazgısıyla birlikte Napoléon'un ve dünyanın yazgısını da belirler. Walhain'daki çiftlik evinde geçen bu tek bir saniye bütün on dokuzuncu yüzyıl için belirleyici olur. Tek bir ana –ölümsüzlük anı– sığan o belirleyici sözcük, o sırada imparatorun yazılı buyruğunu parmaklarının arasında gerginlikle buruşturmakta olan dürüst ve sıradan bir insanın iki dudağının arasındadır. Grouchy şimdi cesaretini toplayıp yürekli bir adım atabilse, kendine ve açık seçik işaretlere güvenip imparatorun buyruğuna aykırı davranmayı göze alabilse Fransa kurtulacaktır. Fakat her zaman komuta al-

tında yaşayan insanlar buyruklara karşı çıkıp yazgının sesini duymayı başaramazlar.

Böylece Grouchy de bu ricayı kararlılıkla geri çevirir. Hayır, böyle küçük bir orduyu bir kez daha bölmek sorumsuzca bir davranış olacaktır. Onun Prusyalıları izlemenin dışında bir görevi yoktur. İmparatorun buyruğuna aykırı davranmayacaktır. Canları sıkılan subaylar suskunlaşırlar. Grouchy'nin çevresini ağır bir sessizlik sarmıştır. Ve bu sessizliğin içinde, ne sözcüklerin ne eylemlerin bir daha asla yakalayabileceği o bir saniyelik karar anı da uçup gider. Wellington kazanmıştır.

Böylece yürümeye devam ederler, Gérard ve Vandamme öfkeden yumruklarını sıkarak, Grouchy de tedirginlik içinde, saatler geçtikçe bu tedirginlik yerini kuşkuya bırakır; çünkü Prusyalıların hâlâ görünmemesi tuhaftır, belli ki Brüksel yönünde ilerlemekten vazgeçmişlerdir. Çok geçmeden ulaklar, Prusyalıların geri çekilişlerinin savaş alanını yandan sarma harekâtına dönüştüğü yolunda belirtiler olduğu haberini getirirler. Acilen imparatorun yardımına koşmak için hâlâ zaman vardır ve Grouchy geri dönme buyruğunun gelmesini beklerken giderek sabırsızlanmaktadır. Fakat hiçbir haber gelmez. Sadece topların uzaklardan gelen boğuk gümbürtüleri sarsılan toprağın üzerinde yankılanmaktadır: Waterloo'da zarlar atılmıştır.

Waterloo'da Öğle Sonrası

Bu arada saat bir olmuştur. Fransızların dört saldırısı geri püskürtülmüşse de Wellington cephesinin merkezi zayıflatılmıştır; Napoléon artık son darbeyi indirecek saldırıya hazırlanmaktadır. Belle-Alliance önlerindeki bataryaları takviye ettirir ve karşılıklı top atışlarıyla iki tepenin arasına bir toz bulutu perdesi inmeden önce son bir kez savaş alanına bakar.

O sırada kuzeydoğu yönünde ormandan dışarı akar gibi ilerleyen karanlık bir gölgenin savaş alanına doğru yayıldığını görür. Yeni kuvvetler gelmektedir! Hemen dürbününe uzanır: Yoksa bu emri göz ardı etme cesaretini göstererek tam zamanında yetişen Grouchy midir? Değildir, karargâha getirilen bir tutsak, yaklaşan askerlerin General Blücher komutasındaki Prusya ordusunun öncü kuvvetleri olduğunu bildirir. İmparator bu yenik düştüğünü sandığı Prusya ordusunun, peşindeki Fransız kuvvetlerini yanıltıp izini kaybettirdiğini ve kendi birliklerinin üçte biri yararsız manevralarla oyalanırken İngilizlere zamanında destek vermek üzere olduğunu ancak o zaman anlar. Derhal Grouchy'ye bir mektup göndererek bağlantıyı ne olursa olsun korumasını ve Prusyalıların savaşa katılmasını önlemesini ister.

Aynı sırada Mareşal Ney de saldırı emrini almıştır. Prusyalılar yetişmeden Wellington mutlaka saf dışı bırakılmalıdır. Şansları aniden bu denli kısıtlanan Fransızlar için artık hiçbir saldırı gereksiz gözü peklik değildir. Piyadeler her seferinde taze kuvvetlerle bütün öğle sonrası boyunca düşmanın bulunduğu tepeye saldırı üstüne saldırı düzenlerler. Her defasında yanmış yıkılmış köyleri ele geçirirler, sonra yine geri püskürtülürler, ardından sancaklar çoktan yıkılmış kalelere karşı yine dalga dalga ilerler. Fakat Wellington hâlâ direnmektedir ve Grouchy'den hiçbir haber yoktur. Prusya ordusunun öncülerinin giderek savaşa katılmaya başladığını gören imparator gerginlik içinde kendi kendine mırıldanmaktadır: Grouchy nerede kaldı? Nerede bu adam? Komutanları da sabırsızlanmaktadır. Grouchy ne kadar temkinliyse o kadar gözü pek olan Mareşal Ney (şimdiden bindiği üç at vurulmuştur) bu bekleyişe zorlu bir atakla son vermek üzere tüm Fransız süvarisini aynı anda düşmanın üstüne sürer. Bu korkunç ölüm yürüyüşüne on bin zırhlı asker ve süvari katılır, kaleleri yerle bir ederler, topçu kuvvetlerini çökertirler, düşmanın ön saflarını ezip geçerler. Gerçi tekrar geri püskürtülürler, ama İngiliz ordusunun gücü de tüken-

mek üzeredir, karşı tepeyi kavramış pençe artık gevşemeye başlamıştır. Kendi de kayba uğrayan Fransız süvarisi top atışları karşısında geri çekilirken Napoléon'un son yedek gücü olan eski muhafız alayı el değiştirmesi Avrupa'nın yazgısını belirleyecek tepeyi almak üzere ağır adımlarla ilerlemeye başlar.

Karar

Dört yüz top sabah saatlerinden beri her iki tarafta da aralıksız gümbürdemektedir. Cephede atlıların mahmuz şakırtıları top atışlarının sesine karışmakta, trampetlerin gergin derisi sürekli darbelerle titremekte, bütün ovanın üzerinde birbirine karışan sesler dalgalanmaktadır. Fakat yukarıda başkomutanlar, her iki tepenin de üstünden bütün bu karmaşanın ötesini dinlerler. İkisi de en küçük sese bile kulak kesilmişlerdir.

Ellerindeki saatler, aşağıda dalgalanan kitlenin üzerinde birer kuş yüreği çarpar gibi sessizce işlemektedir. Napoléon da Wellington da sürekli kronometreye bakıp savaşın sonucunu belirleyecek yardımın geleceği saatleri, dakikaları sayarlar. Wellington Blücher'in yaklaştığını bilir. Napoléon da Grouchy'yi beklemektedir. Artık iki tarafın da yedek kuvveti kalmamıştır, kim önce yetişirse savaşın sonunu o belirleyecektir. Her iki başkomutan da ellerinde dürbünleri, şimdi Prusya öncü kuvvetlerinin kaldırdığı hafif bir toz bulutunun görünmeye başladığı ormanın kıyısını gözlemektedir. Acaba bunlar sadece çatışan küçük gruplar mıdır, yoksa Grouchy'den kaçan Prusya ordusunun tamamı mıdır? İngilizlerin direnci artık kırılmak üzeredir, fakat Fransızların da gücü tükenmektedir. Nefesi tıkanmış, kollarında kuvvet kalmamış iki güreşçi gibi karşılıklı durmuş son bir kez daha atağa geçmeden önce soluklanmaya çalışmaktadırlar. Artık geri

dönüşü olmayan, sonucu belirleyecek kapışma başlamak üzeredir.

Sonunda Prusya ordusunun yan kanadında toplar gürlemeye başlar: Hafif bir çarpışma, piyade ateşi! "*Enfin Grouchy!*" Nihayet! Grouchy! – diye derin bir soluk alır Napoléon. O yandaki kanadın güven altına alındığını düşünür ve son kalan kuvvetlerini toplayarak Avrupa'nın kapılarını açmak üzere Brüksel'deki İngiliz kilidini kırmak için bir kez daha Wellington'ın birliklerinin ortasına sürer.

Ne var ki duydukları çarpışma sesleri yanıltıcıdır, bu yaklaşan Prusyalıların farklı bir üniforma görünce yanlışlıkla Hannover birliklerine açtığı ateşin sesidir. Az sonra yanılgı fark edildiğinde ateş kesilir ve hep birlikte geniş ve güçlü bir kitle halinde hiçbir engelle karşılaşmaksızın dalga dalga yayılarak ormandan çıkarlar. Hayır, gelen yaklaşmakta olan Grouchy'nin kuvvetleri değil Blücher'dir, yani felaketleridir. Haber Napoléon'un birlikleri içinde hızla yayılır, geri çekilmeye başlarlar, ancak hâlâ oldukça düzenli hareket etmektedirler. Wellington durumun ne denli kritik olduğunun farkındadır. Atını başarıyla savundukları tepenin ucuna doğru sürer ve şapkasını çıkarıp havaya kaldırarak çekilmekte olan düşmana karşı sallar. Askerleri bu zafer işaretinin anlamını hemen kavrarlar. İngiliz kuvvetlerinin geri kalanı bir anda toparlanarak artık çözülmüş olan Fransız kuvvetlerinin üstüne yürür. Prusya atlıları da bu bitkin düşmüş ve dağılmış orduya aynı anda yan kanattan saldırır. O zaman Fransız askerlerinin arasından ölümcül bir çığlık yükselir: "*Sauve qui peut!*"* Daha birkaç dakika geçmiştir ki, ana ordu Napoléon dahil her şeyi içine katıp sürükleyen dizginsiz bir korku seli haline gelmiştir. Atlarını mahmuzlayıp peşlerine düşen Prusya süvarileri bu hızla ve akışkan bir şekilde çekilen insan seline dirençsiz bir suyun içine dalar gibi dalarak son darbeyi indirirler. Napoléon'un makam arabası,

* Canını seven kaçsın. (ç.n.)

ordunun hazinesi ve tüm toplar korku ve dehşet çığlıkları atarak kaçmakta olan bu ordu artığının elinden zahmetsizce alınır. İmparator hayatını ve özgürlüğünü kaybetmekten karanlığın basmasıyla kurtulur. Daha sonra gece yarısı üstü başı toz toprak içinde, bitkin bir halde basit bir köy evine sığınıp yorgunluktan bir koltuğun üstüne yığılan kişi artık bir imparator değildir. Yazgısının sonuna gelmiştir, artık ne imparatorluğu ne hanedanı vardır. Gözü pek ve ileri görüşlü bir adamın yirmi yılda kahramanca yarattığı eser basit ve sıradan bir insanın cesaretsizliği yüzünden parçalanıp yok olmuştur.

Gündelik Yaşama Dönüş

Napoléon'un İngiliz ordusu karşısında uğradığı bu ağır yenilgiden hemen sonra neredeyse adı sanı bilinmeyen bir adam özel bir arabayla Brüksel'e doğru hızla yol almaktadır. Oradan da kendisini bir geminin beklediği deniz kıyısına geçer. Niyeti Londra'ya İngiliz hükümetinin habercilerinden önce varmaktır ve haberin henüz yayılmamış olması sayesinde borsayı altüst etmeyi başarır. Bu adam böylesi dâhiyane bir atakla başka bir imparatorluğun, yeni bir hanedanın temelini atan Rotschild'dir. Ertesi gün bütün İngiltere kazandıkları zaferden, Paris'te de ezeli dönek Fouché Napoléon'un yenilgisinden haberdar olmuştur. Brüksel'de ve Almanya'da ortalık zaferi haber veren çan sesleriyle inlemektedir.

Ertesi sabah savaşın geçtiği yerden dört saatlik bir mesafede bulunmasına rağmen Waterloo yenilgisini henüz öğrenmeyen tek bir kişi kalmıştır, o da talihsiz Mareşal Grouchy'dir. Grouchy verilen emre ve plana harfiyen uyarak Prusya ordusunun peşinden ayrılmamış, fakat onları hiçbir yerde bulamadığından tedirginliğe kapılmıştır. Öte yandan yakınlarda top sesleri sanki yardım ister gibi giderek daha

da şiddetlenerek hâlâ gürlemektedir. Ayaklarının altındaki toprağın sarsıldığını hissetmektedirler ve her atış yüreklerine kadar işler. Artık küçük bir çatışmanın söz konusu olmadığını, amansız bir çarpışmanın, sonucu belirleyecek büyük savaşın patlak verdiğini hepsi bilmektedir.

Grouchy atının üstünde asabiyetle subaylarının arasında dolaşmaktadır. Subaylar onunla tartışmaktan kaçınırlar, önerilerini geri çevirmiştir bir kere.

Bu yüzden Wavre yakınlarında Blücher'in artçısı olan tek bir Prusya bölüğüyle karşılaşmaları hepsi için bir kurtuluş olur. Derhal büyük bir hırsla istihkâmlara saldırırlar, Gérard karanlık bir önsezinin çekimine kapılmışçasına ölümünü arar gibi en önde düşmanın üstüne atılır. Bir mermi onu yere serer, Grouchy'yi uyaranların arasında en fazla yükselen ses artık susmuştur. Karanlık basarken köye saldırırlar, fakat bu küçük artçı birliğine karşı üstünlük sağlamalarının hiçbir önemi olmadığını çok geçmeden fark ederler, çünkü uzaklardan, savaş alanından gelen top sesleri birden kesilmiştir. Ortalığa ürkütücü bir sessizlik, tüyler ürperten bir dinginlik, korkunç bir ölüm suskunluğu çökmüştür. Peş peşe patlayan top seslerinin bu sinir bozucu belirsizlikten çok daha iyi olduğunu hepsi içlerinde hissetmektedir. Napoléon'un acil yardım istemek için gönderdiği mesaj Grouchy'nin eline nihayet geçmiştir, fakat artık çok geçtir. Bu müthiş savaş sona ermiş olmalıdır, fakat kimin lehine? Bütün geceyi boşuna bir bekleyişle geçirirler. Hiçbir haber gelmez. Ana ordu onları unutmuş gibidir, o belirsizliğin içindeki varlıkları anlamsız ve boştur. Ertesi sabah karargâhı toplarlar ve tekrar yürüyüşe geçerler, ölesiye yorgundurlar. Artık ne yol almanın ne de manevra yapmanın hiçbir işe yaramayacağının herkes farkındadır. Nihayet öğleden önce saat ona doğru genelkurmaydan bir subay at üstünde hızla onlara doğru yaklaşır. Attan inmesine yardım ederek hemen soru yağmuruna tutarlar. Fakat yüzü dehşetten çarpılmış, ıslak saçları şakakla-

rına yapışmış subay harcadığı insanüstü çabadan titreyerek anlaşılmaz sözcükler mırıldanır sadece; anlamadıkları, anlayamadıkları ve anlamak istemedikleri sözcüklerdir bunlar. Artık ne imparator, ne imparatorluk ordusu kaldığını, Fransa'nın kaybettiğini söylediğinde onu bir meczup, bir sarhoş yerine koyarlar. Fakat yavaş yavaş tüm gerçeği öğrenirler; o ezici, ölesiye şoke edici haberi alırlar. Grouchy bembeyaz bir yüzle kılıcına yaslanmış titremektedir, ölümü göze alma noktasına geldiğinin farkındadır. Fakat bu nankör görevin tüm sorumluluğunu kararlılıkla üstlenir. Belirsizliğin içindeki o büyük karar anında inisiyatifi ele alamayan bu kararsız adam şimdi yakın bir tehlikeyle burun buruna geldiğinde tekrar erkekleşir ve adeta bir kahramana dönüşür. Hemen bütün subayları toplayarak hiddet ve kederden yaşaran gözleriyle kısa bir konuşma yaparak kararsız kalışının gerekçelerini açıklar ve bundan dolayı duyduğu üzüntüyü belirtir. Subaylar daha dün derin bir öfke duydukları komutanlarını sessizce dinlerler. Her biri onu suçlayıp kendi fikrinin daha iyi olduğunu söyleyebilecekken kimse böyle bir şeye cesaret edemez ve böyle bir istek de duymaz.

Karar anında şansını kullanamamış olan Grouchy şimdi –ki artık çok geçtir– tüm askeri gücünü sergiler. Yazılı emre değil de kendine güvenmeye başladığından beri bütün büyük erdemleri, soğukkanlılığı, titizliği, öngörüsü ve güvenilirliği ortaya çıkar. Etrafları beş misli daha büyük bir kuvvetle kuşatılmış olmasına rağmen askerlerini tek bir adam, tek bir top kaybetmeden büyük bir taktik beceriyle düşmanın ortasından geçirerek geri çekmeyi başarır, böylece Fransa'yı ve imparatorluğun son ordusunu kurtarır. Fakat Grouchy geri döndüğünde ne ona teşekkür edecek bir imparator, ne de kuvvetlerini karşısına çıkaracağı bir düşman vardır. Çok geç kalmıştır, sonsuza değin çok geçtir artık; dıştan bakıldığında yaşamda yükselmeye devam etse, başkomutanlığa atansa, Fransız senatosu üyeliğine getirilse ve her görevde mertliğini

ve titizliğini kanıtlasa da bütün bunlar, ona yazgıyı belirleme fırsatı veren, ama yetersiz kalıp değerlendiremediği o tek bir anı geri getiremezdi.

Fanilerin yaşamına çok ender inen o büyük an, kendisinden yararlanmasını bilmeyenlerden böyle korkunç biçimde öç alır. Sağduyu, üste itaat, çalışkanlık ve özenlilik gibi bütün toplumsal erdemler, her zaman sadece dehaları isteyen ve onları sürekli şekillendiren o büyük anın ateşi karşısında direnemez, eriyip gider. Yazgıyı belirleyen böylesi anlar, duraksayanları küçümseyerek geri iter, yalnızca yeryüzünün farklı tanrıları olan yüreklileri ateşten kollarıyla kucaklayarak göklerdeki kahramanlık katına yükseltir.

MARIENBAD AĞIDI

Goethe Karlsbad ve Weimar Arasında

5 Eylül 1823

5 Eylül 1823 günü bir yolcu arabası Karlsbad'dan Eger'e doğru ağır ağır yol almaktadır. Sabah saatlerinde artık sonbahar serinliği hissedilmekte, ürünü kaldırılmış tarlalarda sert bir rüzgâr esmektedir, fakat göz alabildiğine uzanan toprakların üzerinde gökyüzü masmavidir. Arabada üç erkek oturmaktadır, Karlsbad kür oteli kayıtlarında övgüyle anıldığı titriyle Saksonya-Weimar Grandüklüğü danışmanı Goethe ve iki sadık refakatçisi; bunlar yaşlı uşağı Stadelmann ve Goethe'nin yeni yüzyılda üretmiş olduğu neredeyse tüm yapıtları kâğıda geçirmiş olan sekreteri John'dur. İkisi de tek sözcük olsun etmemektedirler, çünkü artık yaşlanmakta olan bu adamın dudakları genç kadınların ve kızların öpücükleriyle uğurlandığı Karlsbad'dan ayrıldıklarından bu yana hiç kıpırdamamıştır. Arabada hareketsiz oturmaktadır, sadece düşünceli ve içedönük bakışları ruhundaki hareketliliği belli etmektedir. İlk mola yerinde arabadan iner, iki yol arkadaşı onun rastgele bir kâğıdın üstüne kurşunkalemle alelacele bir şeyler karaladığını görürler, aynı şey Weimar'a varana kadar bütün molalarda ve yol boyunca devam eder. Zwotau'ya varır varmaz, ertesi gün Hartenberg Şatosu'nda, Eger'de ve sonra Pössneck'de, her vardıkları yerde yaptığı ilk şey yol

boyunca düşündüklerini hızla kâğıda geçirmektir. Günlüğündeki kısa ve sade kayıtlardan da fazla bir şey anlamak mümkün değildir: "Şiir gözden geçirildi" (6 Eylül), "Pazar günü de şiire devam edildi" (7 Eylül), "Yolda şiir birkaç kez gözden geçirildi" (12 Eylül). Son durakları Weimar'a vardıklarında yapıt tamamlanmıştır; bu yaşlanmasının şiiridir; en anlamlı, en kişisel ve bu yüzden Goethe'nin kendisinin en çok sevdiği yapıtı "Marienbad Ağıdı"dır, yürekli bir veda ve kahramanca bir yeniden başlayıştır.

Goethe bir keresinde sohbet sırasında bu şiirleri için "Ruh halimin güncesi" ifadesini kullanmıştı ve belki de yaşam güncesinin hiçbir sayfası karşımıza bu kadar açık çıkmamış, kaynağını ve oluşum sürecini, en derin duygularının bu sorgulamalar ve trajik yakınmalarla dolu belgeleri kadar berrak gözler önüne sermemiştir. Gençlik yıllarının hiçbir lirik ürünü böylesine dolaysızca yaşanmışlığın içinden fışkırmamıştır; yetmiş dört yaşındaki şairin hiçbir yapıtında oluşum sürecini, en derin, en olgun ve gerçek bir sonbahar duygusuyla için için yanan bu geç dönem ürününde, "bu muhteşem şarkı"da olduğu kadar, böyle sözcük sözcük, dize dize, anbean izleyemeyiz. Goethe'nin Eckermann'a söylediği gibi "son derece heyecanlı bir ruh halinin ürünü" olan bu şiirler aynı zamanda olağanüstü birer biçim örneğidir. Yaşamın en yoğun duyarlık anları bu şiirlerde hem açık seçik, hem de aynı zamanda gizemli bir görünümle şekillenir. Şairin geniş dalları ışıltılarla dolu yaşam ağacındaki bu en muhteşem yapraklar yüzyıldan daha uzun bir süre sonra, bugün bile ne solmuş, ne kararmıştır ve o 5 Eylül günü, Alman halkının gelecek kuşaklarının duygu ve düşüncelerinde de daha yüzyıllar boyunca yerini ve değerini koruyacaktır.

Bu sayfanın, bu şiirin, bu insanın, bu anın üzerinde çok ender görülen yeniden doğuş yıldızı parlamaktadır. 1822

Şubat'ında Goethe çok ağır bir hastalık atlatmıştır, bedeni şiddetli ateş nöbetleriyle sarsılmış, bazı zamanlarda bilincini kaybetmiştir ve ölüme yaklaştığı düşünülmüştür. Hastalığın kesin bir belirtisini bulamayan, fakat tehlikeyi sezen doktorlar çaresiz kalmıştır. Fakat hastalık ortaya çıkmış olduğu gibi aniden kaybolur. Goethe haziranda Marienbad'a gittiğinde bambaşka bir insandır; sanki geçirmiş olduğu nöbetler ruhsal bir gençleşmenin, yeni bir "ergenlik dönemi"nin belirtisi olmuş gibi görünmektedir. Şair yanı bilgeliğe dönüşerek neredeyse tümüyle kurumuş bu içedönük, katılaşmış, zor beğenen adam onlarca yıldan beri ilk kez yeniden yalnızca duygularının sesine kulak vermeye başlamıştır. Müziğin "ruhunun katmanlarını açtığını" söyler, kendisi piyanonun tuşlarına dokunur dokunmaz veya Szymanowska gibi güzel bir kadının çalışını duyar duymaz gözleri yaşarır. Goethe derinden gelen bir güdüyle gençliği aramaktadır ve arkadaşları yetmiş dört yaşındaki şairin gece yarılarına kadar kadınlarla hoşça vakit geçirişini, yıllardan sonra yeniden dans etmeye başlayışını hayretle izlerler ki gururla anlattığı gibi onun payına "eş değişimlerinde çoğunlukla en güzel kızlar düşmektedir". Katılaşmış varlığı o yaz sanki efsunlanmış gibi çözülerek açılmış, çiçeklenen ruhu o eski, ölümsüz büyüye kapılmıştır yeniden. Güncesi "iyimser düşler" kurduğunu ele vermektedir, bir zamanların "Werther'i" içinde yeniden uyanmıştır: Kadınların yakınlığı onu, yarım yüzyıl önce Lili Schönemann için yapmış olduğu gibi küçük şiirler yazmaya, şakalaşmalara, flörtleşmelere isteklendirir. Ancak henüz kadınlar arasında seçim yapmada kararsızdır. Önce güzel Polonyalı ilgisini çeker, fakat sonra sağalmış duygularını uyaran on dokuz yaşındaki Ulrike von Levetzow olur. On beş yıl önce de Ulrike'nin annesine âşık olmuş, onu baş tacı etmiştir ve daha bir yıl öncesine kadar kadının "küçük kızına" bir baba gibi sevecenlik göstermiştir, fakat ilgisi şimdi tutkuya dönüşmekte, bir başka hastalık tüm varlığını ele ge-

çirmekte ve onu yıllardan beri hiçbir yaşantının sarsmadığı gibi sarsarak bir yanardağa dönen duygu dünyasında oradan oraya savurmaktadır. Yetmiş dört yaşındaki Goethe'nin bir delikanlı gibi ayakları yerden kesilmiştir. Ne zaman caddeden geçen kızın gülüşünü duysa işini gücünü bırakıp şapkasını, bastonunu bile almadan dışarı fırlayarak soluğu bu neşeli kızın yanında almaktadır. Ama aynı zamanda bir delikanlı gibi, bir erkek gibi kur yapar: Böylece trajedinin içinde hafiften alaycılığı da barındıran tuhaf bir oyun başlar. Goethe doktoruyla gizli bir görüşme yaptıktan sonra en eski dostu Grandük'e yüreğini açar ve Bayan Levetzow'dan kendisi için kızı Ulrike'yi istemesini rica eder. Grandük birlikte elli yıl önce yaşadıkları bazı aşk maceralarını düşünerek ve belki de Almanya'nın, hatta Avrupa'nın en bilge, yüzyılın en olgun ve aydın insanı olarak onurlandırılan bu adamın haline içinden sessizce gülerek nişanlarını ve madalyalarını göğsüne takar ve yetmiş dört yaşındaki şair için on dokuz yaşındaki Ulrike'yi annesinden istemeye gider. Grandük'ün nasıl bir yanıt aldığını tam olarak bilmiyoruz, ama oyalayıcı ve erteleyici bir tavırla karşılaştığı anlaşılıyor. Böyle bir belirsizlik içinde kıza talip olan Goethe sadece uçucu öpücükler ve sevecen sözcüklerle avunurken böylesi narin bir varlıkta gençliği bir kez daha elde etmek için duyduğu ihtiyaç giderek daha tutkulu bir hal alır ve ruhunu altüst eder. Bir an sonrasını düşünmeden bir kez daha arzusunun peşinden giden bu sabırsız yürek Marienbad'dan sonra da Karlsbad'a kadar sadakatle sevdiğini izler, fakat tutkulu duyguları burada da belirsizlikle karşılaşır ve sona eren yazla birlikte acısı derinleşir. Sonunda hiçbir vaat, hiçbir umut yeşermeden veda zamanı yaklaşır ve araba hareket ettiğinde bu sezgileri yoğun büyük insan yaşamındaki müthiş bir dönemin sona erdiğini anlamıştır. Ne var ki en derin acılarının ezeli yoldaşı, yüreğinin eski avutucusu zor zamanında yine yanındadır: Deha acı çeken bu adama doğru eğilir ve dünyevi teselliye

kavuşamayan ruh Tanrı'ya seslenir. Goethe daha önce sayısız kereler yapmış olduğu gibi son olarak bir kez daha yaşamdan uzaklaşıp şiire sığınır ve yetmiş dört yaşındaki şair, bu son lütuf karşısında duyduğu minnetle yazdığı dizelerde kırk yıl önce yazmış olduğu Tasso'nun yoğunluğunu bir kez daha yaşayarak hayrete düşer:

Ve sesim çektiğim acıyla boğulduğunda
Tanrı bana acımı dillendirme gücünü verdi.

Kayarcasına uzaklaşan arabada oturan yaşlı adam zihnindeki soruların belirsizliğiyle umudunu yitirmiş, düşünüp durmaktadır. Daha o sabah erken saatlerde Ulrike kız kardeşiyle birlikte "vedalaşma patırtısı" içinde yanına gelmiş, o taze ve sevgili dudaklarından daha o sabah bir öpücük almıştır, fakat bu aşkla verilmiş bir öpücük müdür acaba, yoksa bir kız çocuğunun babasına vereceği türden bir öpücük mü? Kız onu sevebilecek midir, yoksa unutacak mıdır? Sabırsızca büyük bir mirasın gelmesini bekleyen oğlu ve gelini onunla evlenmesine katlanabilecekler midir? Dünya âleme alay konusu olmayacak mıdır? Bir yıl sonra Ulrike'nin yanında iyice yaşlı durmayacak mıdır? Eğer yeniden görüşecek olurlarsa buna bir umut bağlayabilir mi?

Şair zihninde çalkalanan sorularla tedirgindir. Ve birdenbire bu sorulardan bir tanesi, en esaslısı bir dizeye, sonra bir dörtlüğe dönüşüverir – o sorular, çektiği o sıkıntı şiir olmuştur, Tanrı onun "çektiği acıları dillendirmesini" istemiştir. İçindeki çığlık dolaysızca şiire karışır, ruhundaki çalkantının müthiş dalgasını dizelere taşır:

Tekrar görüşmekten ne umabilirim şimdi,
Bu günün henüz açmamış çiçeğinden?
Cennet de, cehennem de açık karşımda,
Nasıl da çalkalanıyor ruhum!..

Şairin kendi içindeki karmaşayla arınan acısı şimdi kristalleşmiş dizelerde çağlamaktadır. Ve Goethe duyduğu çaresizliğin karmaşasında, ruhunun "boğucu ortamında", yolunu şaşırmışken bakışlarını tesadüfen dışarı çevirir. Yol almakta olan arabanın içinden Bohemya coğrafyasının sabah dinginliğini, kendi iç huzursuzluğunun karşısındaki Tanrısal huzuru görür ve henüz karşılaştığı bu manzaranın verdiği duygular şiirinin içinde akmaya başlar:

Dünya hâlâ durmuyor mu yerinde? Sarp kayalıkları
Kutsal gölgeler taçlandırmıyor mu hâlâ?
Ürün olgunlaşmıyor mu? Yemyeşil topraklar
Çalılıklar ve çayırlar arasından dere boyunca uzanmıyor mu?
Ve bazen bulutlarla şekillenen, bazen bomboş uzanan
Ulu gök kubbe dünyayı kucaklamıyor mu?

Fakat bu dünya şaire çok ruhsuz gelmektedir. Böylesine tutkulu bir anda her şeyi sevdiğinin hayaliyle birlikte algılamaktadır ve anılar içini mutlulukla doldurarak yeniden yaşanırken büyüleyici bir şiire dönüşür:

Öylesine hafif ve latif, öylesine berrak ve narin
Süzülüyor bir melek gibi bulutların mağrur mihrabından
Yukarıda, göğün maviliklerinde yükselen
Işıktan bir hayale benziyor zarif endamı;
İşte görüyorsun onu neşeyle dans ederken,
O en sevgilisini sevgililerin.
Ama sadece bir an için göze alıyorsun
Hayaline sarılmayı bile, değil ki kendine.
Geri dön yüreğine! Onu orada daha kolay bulacaksın,
Değişen suretleriyle dolaşıyor yüreğinin içinde,
Birçoğunun arasından bir tanesi öne çıkıyor,
Binlerce kez ve her zaman, her zaman daha da latifleşerek.

Daha hayalinden kurtulur kurtulmaz Ulrike'nin görüntüsü tüm canlılığıyla gözünün önünde belirir yine. Şair kızın kendisini nasıl karşıladığını ve "aşama aşama mutlu ettiğini", son öpücükten sonra dudaklarına nasıl bir de "en son öpücük" kondurduğunu anlatır ve yaşlı usta şimdi hatırasıyla sarhoş olduğu o mutluluk duygusunun etkisiyle, kendini verme ve aşk üzerine o zamana kadar Alman dilinde veya herhangi başka bir dilde yazılmış en muhteşem kıtalarından birini yazar:

Göğsümüzün saflığında bir özlem dalgalanıyor,
Daha üstün, daha berrak olana, o bilinmeze
Minnetle ve gönülden teslim olmak için,
Sonsuza kadar adsız kalanın sırrını çözerek;
Biz buna iman deriz! – Onun karşısında işte
Kendimi böyle bir yüceliğe varmış hissediyorum.

Fakat tam da böyle bir saadet anının sonrasında, bu terk edilmiş insan yaşadığı ayrılığın acısını öylesine derinden hisseder ki, bu muhteşem şiirin ağıtsı tınısını adeta paramparça eden bir sızı, ancak dolaysız yaşantının getirdiği bir dönüşümle olabilecek, belki de kırk yılda bir görülen bir hissediş açıklığı, adeta fışkırarak çıkar. Bu iç parçalayıcı bir yakınmadır:

Şimdi uzaklardayım! Denk düşen şey nedir
Şu ana? Nasıl söylesem bilmiyorum.
Güzelleştirecek bazı iyi şeyler sunsa da
Sadece yük bana, kurtulmak zorundayım ondan.
Baş edilmez bir özlemle savruluyorum,
Yok artık dinmeyen gözyaşlarından başka avuntum.

Sonra daha da büyük bir yakınmayla en son ve en korkunç çığlık yükselir:

Bırakın beni burada sadık yol arkadaşlarım!
Bırakın beni tek başıma kayalıklarda, bataklıklarda ve
yosunlarda!
Siz ilerilere koşun yeter ki! Kapıları size açık dünyanın,
Yeryüzü geniş, gökyüzü yüce ve büyük,
Gözlemleyin, araştırın, ayrıntıları toplayın,
Taklit edin kekelercesine doğanın gizlerini.
Evren benden yanayken, daha demin tanrıların
gözbebeğiyken,
Ben kendimde yitirdim kendimi:
Sınadılar beni zenginliklerle dolu onca Pandora kutusuyla,
Daha da zengindiler tehlikeden yana;
Armağanlarla yüklü bir dile zorladılar beni,
Şimdi uzaklaştırıyorlar ve – yıkıma sürüklüyorlar.

Daha önceleri her zaman kendini ketleyen şairin kaleminden hiç böyle dizeler döküldüğü görülmemiştir. Delikanlıyken gizlenmesini, olgunluk döneminde kendini tutmasını bilen, en derin sırlarını ancak yansıtmalarla, şifrelerle, simgelerle açığa vuran Goethe, bu şiirle duygularını ilk kez yaşlılığında muhteşem bir özgürlükle dile getirmektedir. İçindeki duygu insanı, o büyük lirik şair, elli yıldan bu yana belki de hiçbir zaman bu unutulmaz şiirde, yaşamındaki bu dönüm noktasında olduğu kadar ete kemiğe bürünmemiştir.

Goethe kendisi de bu şiiri bir gizem olarak, yazgının nadide bir armağanı olarak kabul eder. Weimar'a döner dönmez herhangi bir işe başlamadan ya da kendini ev hayatına bırakmadan önce ilk yaptığı şey bu ağıdı kendi eliyle ve güzel bir yazıyla kâğıda geçirmek olmuştur. Şiiri iri ve süslü harflerle özel olarak seçtiği bir kâğıda geçirmek için hücresine kapanmış bir keşiş gibi üç gün boyunca çalışır ve en yakınındaki hane halkından, hatta en yakın dostlarından bile bir sır gibi saklar. Haber gevezelerin dilin-

de vaktinden önce yayılmasın diye ciltleme işini bile kendi eliyle yapar ve el yazmasını kırmızı maroken kapağa ipek bir şeritle tespit eder (bu kapağı daha sonra Goethe-Schiller arşivinde bugün bile görmenin mümkün olduğu mavi renkli muhteşem bir bez ciltle değiştirir). Sıkıntılı ve kasvetli günler geçirmektedir, evlilik planı evde yalnızca küçümsemeyle karşılanmış, hatta oğlu nefretini açıkça ortaya dökmüştür; Goethe ancak şiirlerinde o sevgili varlığın yanında olabilmektedir. Ancak güzel Polonyalı Szymanowska tekrar ziyaretine geldiğinde o mutlu Marienbad günlerindeki duyguları yeniden uyanır ve paylaşma isteği duyar. Sonunda 27 Ekim'de Eckermann'ı yanına çağırtır, şiiri okumak için büyük bir özenle yaptığı törensi hazırlıkla bu dizelere nasıl farklı bir sevgiyle bağlı olduğunu ele vermektedir. Önce uşak çalışma masasının üstüne iki şamdan yerleştirir, ancak sonra Eckermann'dan ışığın karşısına oturup şiiri okumasını rica eder. Zamanla başkaları da, ama sadece çok güvendiği dostları da şiiri okurlar, çünkü Goethe bu şiiri Eckermann'ın ifadesiyle, kutsal bir emanet gibi sakınmaktadır. Bunun şairin yaşamında ne büyük bir anlam taşıdığı daha birkaç ay geçmeden anlaşılacaktır. Bu gençleşme döneminin verdiği rahatlık çok geçmeden yerini bir çöküntüye bırakır. Goethe yine ölüme yaklaşmış gibidir, huzur bulamadan bedenini yataktan koltuğa, koltuktan yatağa sürüklemektedir; gelini yolculuktadır, oğluysa nefret kusmaktadır, bu terk edilmiş yaşlı ve hasta adamla ilgilenen kimse yoktur. O sırada Goethe'nin en derinden güvendiği kişi Zelter Berlin'den çıkar gelir, belli ki arkadaşları haber vermiştir. Zelter şairin yürek yangınını hemen fark eder. "Karşılaştığım adamın," diye yazar şaşkınlık içinde, "bedeninde aşk saklıydı sanki, gençlikte çekilen bütün acılarıyla birlikte derin bir aşk." Zelter, şairi iyileştirebilmek için ona "yürekten paylaşarak" sürekli kendi şiirini okur ve Goethe dinlemekten hiç bıkmaz.

İyileştikten sonra, "Kendi kendime itiraf edemeyeceğim ölçüde hoşlandığım bir şeyi bana o duyarlı, yumuşacık sesinle defalarca dinlettirmen ne tuhaftı aslında," diye yazar. Ve sonra şöyle devam eder: "Bu şiirleri elimden çıkaramam, ama birlikte kaldığımız zamanlar onları ezberleyecek kadar çok okumalısın bana."

Böylece Zelter'in dediği gibi "şairin şifası da onu yaralayan mızraktan" gelir. Goethe'nin bu şiir sayesinde kurtulduğunu söyleyebiliriz rahatlıkla. Sonunda azaptan kurtulmuş, o trajik umudunu yenmiş, çok sevdiği "gencecik bir kızla" evlenme hayali sona ermiştir. Goethe Marienbad'a, Karlsbad'a, kaygısız insanların neşe dolu eğlence dünyasına bir daha asla gitmeyeceğini bilmektedir, yaşamı o andan sonra sadece çalışmaya adanmıştır. Sınanmış olan şair yazgısını değiştirme çabasından vazgeçer, bunun yerine yaşamına bir başka büyük kavram girer: tamamlamak. Geriye dönüp altmış yıllık bir zamana yayılan yapıtlarına bir kez daha ciddiyetle bakar, bölük pörçük ve dağınık olduklarını görür, artık yenisini kuramayacağına göre en azından var olanı toparlamaya karar verir; "Toplu Yapıtlar" için sözleşme yapar ve telif haklarını alır. Daha kısa bir süre önce yolunu şaşırıp on dokuz yaşındaki bir kıza yönelmiş sevgisi gençliğinin en eski iki yoldaşında yoğunlaşır yeniden. "Wilhelm Meister" ve "Faust". Goethe büyük bir enerjiyle çalışmaya başlar, geçen yüzyılın planı solgun sayfalardan sıyrılarak canlanır. Seksenine gelmeden "Wanderjahre"yi (Gezginlik Yılları) tamamlamıştır. Şair seksen bir yaşındayken kahramanca bir cesaretle yaşamının "en büyük işine" atılır, ağıdı yazdığı o trajik günlerden yedi yıl sonra tamamladığı "Faust" üzerinde tekrar çalışmaya başlar ve bu yapıtına da aynı ağıda olduğu gibi derin bir huşuyla bağlanarak onu da tüm dünyadan gizler. Şairin duygu dünyasının bu iki ucu arasında, son tutkusuyla son vazgeçişi arasında, başlamakla tamamlamak arasında, bir ayrım çizgisi

ve unutulmaz bir içsel dönüşüm anı olarak Karlsbad'dan, sevgiliden ayrıldığı ve dokunaklı bir ağıtla sonsuzluğa mal ettiği o 5 Eylül günü vardır. Bu anmaya değer bir gündür, çünkü Alman şiiri o günden beri o muazzam ağıttan taşan duygu selinden daha güçlüsüyle karşılaşmamıştır.

ELDORADO'NUN KEŞFİ

J. A. Suter, California
Ocak 1848

Avrupa Yorgunu

Yıl 1834. Bir Amerikan buharlı gemisi Le Havre'dan New York'a doğru yol almaktadır. Gemide yolculuk eden yüzlerce umutsuz adamın arasında Johann August Suter de vardır, memleketi Basel'ın Rynenberg kasabası olan otuz bir yaşındaki bu adam okyanusun bir an önce Avrupa mahkemeleriyle arasına girmesi için acele etmektedir. İflas etmiştir, senet sahtekârlığı ve hırsızlık yapmıştır, karısını ve üç çocuğunu ortada bırakıp Paris'te biraz para ve sahte bir kimlik elde ederek yeni bir yaşamın peşinde yola çıkar. 7 Temmuz'da New York'a varır ve iki yıl boyunca orada ambalajcılık, eczacılık, dişçilik, ilaç satıcılığı ve taverna işletmeciliği gibi akla gelebilecek her türlü işi yapar. Sonunda biraz yerleşikleştikten sonra bir lokanta açar, bir süre sonra satar ve çağın büyülü çekimine kapılarak Missouri'ye göç eder. Burada çiftçilik yapar, kısa sürede küçük bir mülk edinir ve rahatça yaşayabilecek hale gelir. Fakat evinin önünde sürekli bir akış vardır; kürk tacirleri, avcılar, serüvenciler ve askerler Batı'dan gelip Batı'ya gitmektedirler ve Batı sözcüğü onun için giderek büyülü bir tını kazanır. Söylendiğine göre önce göz alabildiğine bufalo sürüleriyle dolu, günler, hafta-

lar boyu tek bir insanın geçmediği uçsuz bucaksız bozkırlar gelmektedir, buralarda sadece Kızılderililer kol gezmektedir, sonra sarp ve geçit vermez dağlar gelir, daha sonra nihayet hakkında hiç kimsenin kesin bir şey bilmediği diğer ülkeye varılır, efsanevi zenginlikleriyle ün salmış ve henüz keşfedilmemiş bu ülke California'dır. Derelerinden süt ve bal akan, herkesin istediği her şeyi alabileceği bir yerdir burası – sadece çok, çok uzaklardadır ve varmak için ölüm riskini göze almak gerekir.

Fakat Johann August Suter'in damarlarında serüvenci kanı dolaşmaktadır, sakin bir yaşam sürmek ve verimli toprağı işlemek ona göre değildir. 1837 yılında bir gün malını mülkünü satar, atlar, arabalar ve bufalo sürülerinin de bulunduğu bir araştırma konvoyu hazırlar ve Fort Independence'dan ayrılarak bilinmezliğe doğru yola çıkar.

California'ya Yürüyüş

1838. İki subay, beş misyoner ve üç kadın bufaloların çektiği bir arabayla sonsuz boşluğun içinde yol almaktadır. Birbiri ardına bozkırlar geçip, sonunda dağları aşarak Büyük Okyanus'a doğru ilerlerler. Ekim sonunda Fort van Couver'a varmak için üç aylık bir yolculuk yapmaları gerekir. İki subay Suter'i daha önce terk etmişlerdir, misyonerler daha ileriye gitmek istemezler, çeşitli sıkıntılara dayanamayan üç kadın ise yolculuk sırasında ölmüştür.

Suter yalnız kalmıştır. Van Couver'da onu tutmak için boşu boşuna uğraşırlar, iş önerirler – hepsini geri çevirir, o büyüleyici ismin çağrısı kanına girmiştir. Harap bir yelkenliyle Büyük Okyanus'a açılır, önce Sandviç Adaları'na varır, sonra bitmez tükenmez zorlukları aşarak Alaska kıyılarını dolaşıp San Francisco denilen terk edilmiş bir yere

gelir. San Francisco, –depremden sonra iki misli bir büyüme hızıyla milyonluk nüfusa ulaşan bugünkü kent değildir daha– adını Fransisken misyonerlerinden alan sefil bir balıkçı kasabasıdır sadece, henüz bilinmeyen bir Meksika eyaleti olan ve yeni kıtanın en verimli topraklarında tarımsız ve ürünsüz uzayıp giden California'nın başkenti bile değildir.

Otorite boşluğu, isyanlar, çalıştıracak insan ve hayvan eksikliği, işi sıkı tutacak güçlü bir önderin olmayışı nedeniyle İspanyollar arasında var olan huzursuzluk daha da artmıştır. Suter bir at kiralar ve verimli Sacramento vadisine sürer: Burada sadece bir çiftlik oluşturmaya değil, bir krallık kurmaya bile yetecek toprak olduğunu görmesi için bir gün yetmiştir. Ertesi gün yoksulluktan kırılan başkent Monte Rey'e geçerek kendini Vali Alvarado'ya tanıtır ve ona toprağı ekip biçmek istediğini açıklar. Adalardan yerliler getirmiştir, bu koyu renk derili çalışkan insanları getirmeye devam etmek ve toprağı onları çalıştırarak ıslah edip Yeni Helvetia adında küçük bir devlet kurmak istemektedir.

"Niçin Yeni Helvetia?" diye sorar vali.

"Ben İsviçreliyim ve cumhuriyetçiyim," diye yanıtlar Suter.

"Pekâlâ, istediğiniz gibi yapın, size on yıllık bir ayrıcalık veriyorum."

Görüldüğü üzere işler burada hızla sonuca bağlanmaktadır. Uygar dünyadan binlerce mil uzaklıktayken tek bir insanın enerjisi memleketindekinden çok daha farklı oluyor.

Yeni Helvetia

1839. Bir karavan Sacramento sahili boyunca ağır ağır yukarı tırmanmaktadır. En önde tüfeğini kuşanmış atının üzerinde yol alan Suter vardır, arkasında iki üç Avrupalı ve

onların da arkasında kısa kollu gömlekler giymiş yüz elli yerli gelmektedir, daha geride yiyecek, tohum ve cephane yüklü otuz bufalo arabası, elli at, yetmiş beş katır, inekler ve koyunlar, en sonda da küçük bir artçı grubu vardır – Yeni Helvetia'yı fethetmek isteyen bütün takım bu kadardır işte.

Önlerinde dev bir alev dalgası ilerlemektedir. Ormanı açmak için uğraşmaktansa yakmak daha kolay bir yöntemdir. Ve bu devasa alev dalgası arazinin üzerinden geçer geçmez, daha ağaç gövdeleri tütmeye devam ederken adamlar çalışmaya başlar. Ambarlar yapılır, kuyular açılır, sürülmeye ihtiyacı olmayan toprak hemen ekilir, sonu görünmeyen sürüler için ağıllar hazırlanır; giderek çevredeki terk edilmiş misyoner kolonilerinden buraya akın başlar.

Başarıları gerçekten muazzamdır. Hemen bire beş ürün alırlar. Ambarlar çatlayasıya dolar, sürüdeki hayvan sayısı çok geçmeden binlere varır ve arazide sürekli karşılaşılan güçlüklere, gelişmekte olan yeni sömürgenin topraklarına saldırmaktan vazgeçmeyen yerlilere karşı verilen mücadeleye rağmen Yeni Helvetia devasa bir tropik yayılma gösterir. Kanallar açılır, değirmenler ve işlikler yapılır, nehirlerde gemiler gidip gelmeye başlar, Suter sadece Van Couver ve Sandviç Adaları'nı ikmal etmekle kalmaz, California kıyılarına yanaşan bütün yelkenlilerin gereksinimlerini de o karşılar. California Meyve ağaçları diker, California bugün çok beğenilen ünlü meyvelerini ona borçludur. İşte olmuştur! Ürün bereketlidir, Suter Fransa'dan ve Ren bölgesinden asma çubukları getirtir ve birkaç yıl içinde bağlar geniş arazilere yayılır. Kendisine evler ve bereketli çiftlikler kurar, yüz seksen günlük bir yolculukla Paris'ten, Pleyel'den bir piyano ve New York'tan altmış mandanın çekerek bütün kıtadan geçirdiği bir buhar makinesi getirtir. Fransa'nın ve İngiltere'nin en büyük bankalarında kredisi ve parası vardır,

başarının zirvesine varmış kırk beş yaşındaki bu adam on dört yıl sonra karısını ve üç çocuğunu dünyanın bir köşesinde bir yerlerde bırakıp gitmiş olduğunu hatırlar. Onlara bir mektup göndererek yanına, kurmuş olduğu prensliğe davet eder. Çünkü artık elindeki zenginliği hissetmektedir, Yeni Helvetia'nın efendisi, dünyanın en zengin adamlarından biridir o ve öyle de kalacaktır. Sonunda Amerika Birleşik Devletleri de bu kendi haline bırakılmış sömürgeyi Meksika'nın elinden alır. Artık her şey korunma altına alınmıştır ve güvencededir. Birkaç yıl sonra Suter artık dünyanın en zengin adamıdır.

Uğursuz Kazma Vuruşu

1848 yılının Ocak ayında Suter'in marangozu James W. Marshall heyecan içinde Johann August Suter'in evine gelir ve onunla mutlaka konuşması gerektiğini söyler. Suter şaşırmıştır, Marshall'ı daha dün orada yeni bir bıçkı işliği kurması için Coloma'daki çiftliğine göndermiştir. Ve şimdi adam izinsiz geri dönmüş, karşısında heyecanla tir tir titremektedir; marangoz Suter'i odaya çekip kapıyı kapattıktan sonra cebinden içinde birkaç sarı tanecik bulunan bir avuç kum çıkarır. Dün toprak kazılırken bu tuhaf metal dikkatini çekmiştir, diğerleri ona gülmüşse de o bunun altın olduğunu düşünmektedir. Suter ciddileşir, tanecikleri alır ve ayrıştırma testini yapar: Evet, bunlar altındır. Hemen ertesi gün Marshall'la birlikte çiftliğe gitmeye karar verir, fakat marangoz çok yakında bütün dünyayı sarsacak olan bu korkunç hummaya yakalanmıştır bile: Sabırsızlığından daha o gece atına atlayıp fırtınanın ortasında geri döner.

Ertesi sabah Albay Suter de Coloma'dadır, kanalları kapatırlar ve kumu incelerler. Kara telin üzerinde parlayan

altın taneciklerini görmek için sadece bir elek alıp iki yana biraz sallamak yeterlidir. Suter adamları arasındaki birkaç beyazı yanına çağırır, onlardan bıçkı işliği tamamlanana kadar ağızlarını sıkı tutmaları için namus sözü aldıktan sonra ciddi ve kararlı bir halde çiftliğine geri döner. Aklından tekinsiz düşünceler geçmektedir, bildiği kadarıyla altın hiçbir zaman bu kadar kolay elle tutulacak şekilde toprağın üstünde görülmemiştir ve bu toprak kendi toprağıdır. Bir gecede on yıla bedel bir yükselişle dünyanın en zengin adamı olmuştur.

Altına Hücum

Dünyanın en zengin adamı mı? Hayır, o bu dünyanın en yoksul, en zavallı insanıdır, acınası bir dilenciden farkı yoktur. Sekiz gün sonra sırrı ortaya dökülmüştür. Bir kadın –her zamanki gibi yine bir kadın!– yoldan geçen birine bu olaydan söz etmiş ve taneciklerden birkaç tane vermiştir. Daha sonra olup bitenler benzeri görülmüş bir şey değildir. Suter'in bütün adamları derhal işi bırakırlar; demirciler örslerini, çobanlar sürülerini, bağcılar üzümlerini, askerler silahlarını bırakırlar; hepsinin içine şeytan girmiş gibidir, eline bir elek ve bir saplı tas geçiren derhal bıçkı işliğinin olduğu yere kumdan altın toplamaya koşar. Bir gece içinde herkes yerini yurdunu terk etmiştir. Kimsenin sağmadığı memeleri süt dolu inekler böğüre böğüre telef olur, bufalo sürüleri ağıllarını yıkarak toplanmayan ürünlerin saplarında kuruduğu tarlaları ezerler, mandıralar çalışmaz, samanlıklar yıkılır, o devasa işletmenin muazzam çarkları duruverir. Ülkeler ve denizler aşırı gönderilen telgraflar altın vaatleriyle doludur. Kentlerden, limanlardan akın akın insanlar gelmeye başlar, gemiciler gemilerini, devlet memurları ofislerini

terk eder; onca insan sonu gelmez uzunlukta konvoylar halinde doğudan ve batıdan, trenle, atla veya yayan gelerek bir çekirge sürüsü gibi altına hücum ederler. Yumruğunun gücünden başka yasa, silahtan başka buyruk tanımayan bu dizginsiz ve yabani sürü o verimli toprakların üstüne akın eder. Onlara göre burası sahipsiz bir ülkedir, zaten hiç kimse bu her şeyi göze almış serüvencilere karşı çıkmaya cesaret edemez. Suter'in ineklerini keserler, kendilerine ev yapmak için depolarını yıkarlar, tarlalarını ezip geçerler, makinelerini çalarlar – Johann August Suter bir gecenin içinde dilenecek duruma düşmüş, Kral Midas gibi kendi altınlarının içinde boğulmuştur.

Daha önce bir benzeri görülmemiş bu altına hücum deliliği giderek çığırından çıkar; haber tüm dünyaya yayılmıştır, sadece New York'tan yüz gemi yola çıkar. 1848, 1849, 1850 ve 1851 yıllarında Almanya'dan, İngiltere'den, Fransa'dan ve İspanya'dan gelen serüvenciler ardı arkası kesilmez sürüler halinde bu topraklara akın ederler. Bazıları Horn Burnu'ndan dolaşır, fakat sabırsızlar için bu fazla uzun bir yoldur, onlar Panama kıstağından geçen tehlikeli yolu yeğlerler. Bir şirket hızla davranarak kıstakta bir demiryolu inşa etmeye başlar ve sabırsızları altına üç dört hafta önce kavuşturmak için binlerce işçi yapım çalışmaları sırasında hayatını kaybeder. Her ırktan, her dilden sayısız insan dev kervanlarla kıtayı kat eder ve bunların tümü de kendi mallarıymış gibi Johann August Suter'in topraklarının altını üstüne getirirler. Hükümetin resmi mühürlü belgesiyle Suter'e verilmiş San Francisco topraklarında inanılmaz bir hızla bir kent fışkırır. Yabancı insanlar Suter'in topraklarını birbirlerine satarlar ve Yeni Helvetia adı da, Suter'in hükümranlığı da şu iki büyülü sözcüğün ardında yitip gider: Eldorado, California.

Bir kez daha iflas eden Johann August Suter bu inanılmaz boyutlardaki istilayı felç geçirmiş gibi seyretmektedir. Önce kendisi de kazmak, hizmetkârları ve arkadaşlarıyla birlikte bu zenginlikten yararlanmak ister, fakat hepsi onu terk eder. Böylece o da altın bölgesinden tümüyle çekilerek o lanetli nehirden ve uğursuz kumundan olabildiğince uzaklarda, dağların yakınındaki çiftliği Ermitage'a yerleşir. Yanına çağırmış olduğu karısı ve üç yetişkin çocuğu ona ancak bu çiftlikte ulaşırlar, ne var ki daha varır varmaz karısı ölür, yolculuk onu tüketmiştir. Fakat üç oğlu artık yanındadır, Johann August Suter bu kez oğullarıyla birlikte toprağı yeniden işlemeye başlar, bir kez daha bu toprakların muhteşem verimliliğini değerlendirerek sessiz ve kararlı, adım adım yükselir. Bir kez daha büyük bir plan yapar ve bunu herkesten gizler.

Dava

1850. California, Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmıştır. Devletin sıkı denetimi sayesinde altın çılgınlığına kapılmış ülkeye nihayet düzen gelir. Anarşi dizginlenmiş, yasalar yeniden geçerlilik kazanmıştır.

Bu koşullarda Johann August Suter yeni bir çıkış yaparak hakkını arar ve taleplerini öne sürer. Üzerinde San Francisco kentinin kurulduğu topraklar yasalar uyarınca kendi malıdır. Devlet, malının mülkünün çalınmasıyla uğradığı zararı tazmin etmeli, topraklarından çıkarılan altından payına düşeni vermelidir. Suter hakkını savunmaya kararlıdır ve daha önce görülmemiş çapta bir dava başlar. Suter topraklarına yerleşmiş bulunan on yedi bin iki yüz yirmi bir çiftçiye karşı dava açar ve el koydukları toprakları boşaltmalarını ister. Ayrıca California eyalet hükümetinden de, kendi yaptırmış olduğu yolları, kanalları, köprüleri,

barajları ve değirmenleri bedelsiz olarak sahiplendiği için yirmi beş milyon dolarlık bir tazminat ve çıkarılan altından pay talep eder. Davayı yürütmesi için büyük oğlu Emil'e Washington'da hukuk eğitimi aldırmış ve yeni çiftliklerinden elde ettiği muazzam geliri sadece ve sadece bu pahalı davayı sürdürmeye adamıştır. Dört yıl boyunca bu dava yüzünden bütün mercileri dolaşır.

Sonunda 15 Mart 1855'te karar açıklanır. California'nın en üst dereceden devlet memuru, rüşvet yememesiyle tanınan Yargıç Thompson, Johann August Suter'in toprakları üzerindeki hakkının dokunulmaz ve tamamen yasal olduğunu onaylar.

Kararın açıklandığı gün Johann August Suter amacına ulaşmıştır. Artık dünyanın en zengin adamıdır.

Son

Dünyanın en zengin adamı mı? Hayır, hayır, defalarca hayır, o dünyanın en yoksul dilencisi, en bahtsız adamıdır. Yine yazgının ölümcül şakalarından biriyle karşı karşıyadır, fakat bu kez Suter'in sırtı tümüyle yere gelecektir. Mahkeme kararının açıklanmasından sonra San Francisco ve tüm ülke ayağa kalkar. On binlerce kişi, kendini tehdit altında hisseden bütün bedavacılar, bütün sokak serserileri, yağmadan geçinen ayaktakımı bir araya gelerek adalet sarayını basarlar ve ateşe verirler, linç etmek için yargıcı ararlar ve korkunç sürü Johann August Suter'in çiftliğini yağmalamak üzere harekete geçer. Haydutların zorundan kaçamayan büyük oğlu kendini vurur, ortanca oğlu katledilir, üçüncüsü kaçar, ama vatanına dönüş yolunda boğulur. Yeni Helvetia bir yangın yerine dönmüştür, Suter'in çiftlikleri kül olmuş, bağları dümdüz edilmiştir, mobilyalarını, koleksiyonlarını, parasını gasp ederler, gözü dönmüş bir öfkeyle hareket eden

yağmacılar o muazzam mülkü yıkıp yok ederler. Suter canını zor kurtarır.

Johann August Suter bu darbeden sonra bir daha belini doğrultamaz. Yarattığı her şey yerle bir edilmiş, karısı ve çocukları ölmüştür, ruhu karmakarışıktır: Artık bulanmış zihnine saplanıp kalmış tek bir düşünce vardır: adalet, dava.

Sinirleri harap, üstü başı dökülen yaşlı bir adam olarak Washington'da adalet sarayının çevresinde dolaşarak yirmi beş yılını daha geçirir. Devletten milyarlarını geri isteyen bu kirli ceketli, yırtık pabuçlu "generali" adalet sarayının bütün ofislerinde çok iyi tanırlar. Karşısına sürekli, ona yeniden dava açtırıp emekliliğinin son kırıntılarını da elinden almak isteyen avukatlar, serüvenciler ve dolandırıcılar çıkar. Suter'inse parada gözü yoktur, onu sefil eden, üç çocuğunun yaşamına mal olan, hayatını mahveden altından nefret eder. İstediği sadece adalettir ve bunu takıntı haline getirerek kör bir öfkeyle mücadele eder. Senato'ya ve Kongre'ye şikâyet başvuruları yapar, yardım vaadinde bulunan herkese güvenir ve durumundan faydalanmak için sırtına şatafatlı bir general üniforması giydirip korkuluk gibi o makamdan bu makama sürükleyerek kendisini gülünç düşürmelerine izin verir. Bu acınası durum 1860'tan 1880'e kadar, yirmi yıl boyunca böyle sürüp gider. Dünyanın en zengin topraklarının sahibi olan ve uçsuz bucaksız memleketin ikinci büyük başkentinin kendi toprakları üzerinde her an gelişmeye devam ettiği bu adam bütün memurlara alay konusu, sokak çocuklarına eğlence olarak günbegün Kongre Sarayı çevresinde dolanıp durur. Ne var ki bu huzursuz adamı sürekli oyalarlar. Ve 17 Haziran 1880 gününün öğle sonrasında Suter'i Kongre Sarayı'nın merdivenlerinde yakalayan bir kalp krizi onu bu azaptan kurtarır – yerden kaldırılan bir dilenci ölüsüdür. Evet, bir dilenci ölüsüdür, ama cebinde dünya tarihinde görülmüş

en büyük servetin tüm yasal haklarıyla ona ve vârislerine ait olduğunu onaylayan bir mahkeme kararı bulunan bir dilenci ölüsü.

Bugüne kadar Suter'in mirası üzerinde hak iddia eden hiçbir vârisi çıkmadı. San Francisco denilen bu geniş topraklar hâlâ yabancıların elinde. Hak hâlâ yerini bulmadı. Sadece Blaise Cendrars, yani bir yazar çıkıp, çoktan unutulmuş Johann August Suter'e o şaşırtıcı yazgısının getirdiği yegâne hakkı, en azından sonraki kuşakların zihinlerinde yaşama hakkını verdi.

BİR KAHRAMANLIK ANI

Dostoyevski, Petersburg, Semenovsk Meydanı 22 Aralık 1849

Gecenin ortasında uykusundan koparıp alıyorlar onu,
Kılıç şakırtıları geliyor kalenin dehlizlerinden,
Emir veren sesler duyuluyor, belirsizliğin içinde
Hayalet gibi tehditkâr gölgeler titreşiyor.
İterek ilerletiyorlar onu, derin bir koridor uzanıyor,
Uzun ve karanlık, karanlık ve uzun.
Bir menteşe inliyor, bir kapı gıcırdıyor.
Sonra gökyüzünü hissediyor ve buz gibi havayı
İtiyorlar onu aceleyle bir arabanın,
Tekerlekli bir mezarın içine.

Yanında sımsıkı zincire vurulmuş
Dokuz yoldaş,
Suskun ve yüzleri solgun;
Hiç kimse konuşmuyor,
Çünkü arabanın onu nereye götürdüğünü
Hissediyor her biri
Ve yaşamının
Altlarında dönen tekerlerin dingili arasında durduğunu.

Durdu şimdi
Takırdayarak yol alan araba, kapı gıcırdadı:
Açılan demir parmaklıktan
Şaşkın ve kederli bakıyorlar
Karanlık bir yeryüzü parçasına.
Kasvet ve kar dolu bir alanı çevreliyor
Alçak damlı pis evler.
Yüce mahkeme
Sisin gri örtüsüyle sarılı.
Sadece altın kiliseyi okşuyor
Sabahın kan rengi soğuk ışığı.

Sessizce sıraya giriyor hepsi,
Bir teğmen haklarında verilen hükmü okuyor.
İhanet suçunun cezası ölüm, kurşuna dizilecekler,
Ölüm!
Ağır bir taş gibi düşüyor bu sözcük
Sessizliğin buzdan aynasına,
Sert geliyor kulağa,
Bir şeyi ikiye bölermişçesine
Sonra buz gibi sabah sessizliğinde kayıp
Düşüyor kof tınısı
Mezar suskunluğunun içine.

Sanki bir düşte gibi
Hissediyor adam bütün olan bitenleri,
Ve bildiği tek şey şimdi ölmek zorunda olduğu.
Biri öne çıkarak sessizce atıveriyor sırtına
Dalgalanan beyaz kefeni.
Son bir sözcük ve sıcak bir bakış
Selamlıyor yoldaşları
Sessiz bir feryatla,
Rahibin ciddiyetle ve uyararak uzattığı

Haçın üstündeki Mesih'i öpüyor
Sonra onu birden,
Üçerli üçerli
Kazıklara bağlanıyor.

Hızla
Yaklaşıyor bir Kazak
Gözlerini bağlamaya tüfekleri görmesinler diye.
O zaman –biliyor ki bu son kezdir!–
Yutarcasına bakıyor o küçücük yeryüzü parçasına
Gözleri sonsuza kadar kapanmadan önce
Gökyüzünün önüne serdiği.
Sabahın ilk ışıklarıyla ışıldayan kiliseyi görüyor,
Son akşam yemeğindeki gibi
Kora benziyor
Kutsal sabah kızıllığıyla dolu kubbesi.
Ve uzanıyor ani bir mutlulukla ona doğru
Ölümden sonra Tanrı'nın bağışladığı yaşama uzanır gibi...

O sırada bağlıyorlar gözlerini geceyle.

Fakat içinde o an
Başlıyor kanı daha kırmızı akmaya,
Köpüren bir sel gibi
Fışkırıyor kanından yaşam,
Ve o ölüm anında
Tüm yitirilmiş geçmişinin
Ruhundan geçtiğini hissediyor yeniden:
Yeniden canlanıyor içinde bütün bir yaşam
Ve dolaşıyor gözlerinin önünde hayaletler gibi görüntüleri;
Çocukluğu soluk, yitik ve kasvetli,
Annesiyle babası, kardeşi, karısı,
Üç beş dost, iki yudum haz,
Ün kazanma düşleri ve bir yığın rezillik;

Ve yitik gençliğin zorlu görüntüleri
Tutuşturuyor damarlarındaki kanı,
Kazığa bağlı olduğu o anda
Tüm varlığını bir kez daha hissediyor ta derinden.
Sonra ağır ve karanlık bir sezginin
Gölgesi düşüyor ruhuna.
Ve yaklaştığını hissediyor
Birinin yanına,
Karanlık, sessiz adımlarını yakınında,
Çok yakınında hissediyor
Ve elini kalbinin üstüne koyduğunda
Giderek... giderek... daha yavaş attığını,
Sonunda atmaz olduğunu hissediyor –
Bir dakika sonra her şey bitecek.
Kazaklar,
Diziliyorlar karşısında pırıltılı bir sıra halinde,
Silahlar omza dayanıyor... horozlar kalkıyor.
Trampet sesleri havayı yırtarken
Bir saniyede bin yıl yaşlanıyor insan.

O sırada bir çığlık:
Durun!
Subay,
Öne çıkıyor, elinde dalgalanan beyaz bir kâğıt,
Keskin ve berrak sesiyle bölüyor
Ağır sessizliği:
Çarımız,
Kutsal iradesinin lütfuyla
Kararı değiştirdi ve daha hafif bir cezaya çevirdi.

Sözcükler yabancı geliyor hâlâ kulağa,
Anlamlarını kavrayamıyor,
Fakat damarlarında akan kana

Renk geliyor yeniden,
Canlanarak bir şarkıya başlıyor hafiften.
Ölüm,
Tereddütle uzaklaşıyor katılaşmış eklemlerinden,
Hâlâ karanlığın örttüğü gözleri
Sonsuz ışığın selamını hissediyor.

Gardiyan
Bağlarını çözüyor sessizce,
Gözlerindeki beyaz bandı çekip alıyor bir çift el
Yanan şakaklarından
Çatlamış bir kayın kabuğunu sıyırır gibi.
Bakışları bocalayarak uzaklaşıyor mezardan
Ve yeniden girmeye çalışıyorlar acemice,
Kamaşmış ve halsiz,
Bu çoktan terk edilmiş varlığın içine.

Ve görüyor o an
Aynı altın kaplamalı kilise kubbesini,
Yükselen sabah kızıllığında
Mistik bir pırıltı yaymakta şimdi.

Şafağın olgun gülleri
Kutsal dualar gibi sarmış çevresini,
Pırıltılı kubbesinin üstünde
Kutsal bir kılıç gibi yükselen haç yukarıları,
Neşeyle kızıllaşmış bulutları gösteriyor.
Ve orada, sabah aydınlığında,
Yükseliyor kilisenin üzerinde gök kubbe.

Bir ışık seli
Saçıyor kor gibi ışıyan dalgalarını
Çınlayan göğün dört bir yanına.

Sis bulutları,
Yükselmekte duman duman
Sabah ışığının Tanrısallığında,
Bütün dünyevi karanlığı yüklenmişçesine
Yayılmakta derinlerden gelen sesler
Bin sesli bir korodan yükselir gibi göğe.
Ve o ilk kez duyuyor,
Bütün o dünyevi azabın
Nasıl yürekten haykırdığını
Yakıcı acısını göklere.

Duyuyor seslerini küçüklerin ve güçsüzlerin,
Boşu boşuna tükenen kadınların,
Kendi kendilerini alaya alan fahişelerin sesini duyuyor,
Her zaman incitilenlerin karanlık öfkesini,
Dudaklarına asla bir gülümseyişin dokunmadığı
Yalnız insanları duyuyor.
Hıçkırarak yakınan çocukları
Ve gizlice baştan çıkarılanların derin çaresizliğini duyuyor.
Bütün acı çekenlerin,
Dışlanmışların, kaygılıların, horlananların
Bütün yolların ve bütün zamanların
Değeri bilinmemiş şehitlerinin sesini duyuyor,
Hepsinin seslerini ve bu seslerin nasıl muhteşem bir melodiyle
Gökyüzünün sonsuzluğuna süzüldüğünü duyuyor.
Ve görüyor ki,
Diğerlerinin ağır yaşamları
Kurşun gibi bir mutlulukla yeryüzüne yapışırken
Tanrı'ya kadar ulaşan sadece acıdır.
Fakat yukarıda ışık sonsuzca yayılıyor
Hep bir ağızdan yükselen
Yeryüzü azaplarının seli altında;

Ve o biliyor, biliyor ki, Tanrı
Hepsinin sesini duyacaktır,
Onun göklerinde bağışlayıcılığın nefesi dolaşmaktadır!

Yoksulları yargılamaz Tanrı,
Onun mekânlarını ebedi ışıkla aydınlatır
Sonsuz bir merhamet.
Mahşerin atlıları uzaklaşıyorlar,
Acılar hazza, mutluluk azaba dönüşüyor
Ölümün içinde yaşamı tadanlar için.
Ve ateşten bir melek süzülüyor işte
Yeryüzüne doğru
Ve saplıyor yüreğinin
Derinlerine pırıl pırıl
Işığını acıdan doğan kutsal sevginin.

O zaman düşüyor
Dizlerinin üstüne vurulmuş gibi.
Bir anda hissediyor içinde tüm âlemi
O sonsuz acısıyla birlikte.
Bedeni sarsılıyor,
Ağzı beyaz köpükler içinde,
Çarpılıyor yüzü kasılmalarla
Fakat gözyaşları ıslatıyor
Kefenini huzurla.
Çünkü anlıyor ki,
Ölümün kekre dudaklarını hissettiğinden beri
Yaşamın tadını daha fazla duyumsamakta yüreği.
Ruhu yanıp tutuşuyor işkence için, yaralar almak için,
Ve anlıyor ki,
O tek bir an için
Bin yıl önce çarmıha gerilmiş olanın
Yerine geçmiştir

Ve aynı İsa gibi
O yakıcı ölüm öpücüğünden sonra
Yaşamı acı pahasına sevmek zorundadır.

Askerler çekip kazıktan uzaklaştırıyorlar onu.
Yüzü solgun ve silinmiş gibi.
Kabaca
İterek trene geri götürüyorlar onu.
Bakışları
Yabancı ve içedönük tümüyle,
Ve titreyen dudaklarının kıyısında
Karamazov'ların sarı gülüşü asılı.

OKYANUSU AŞAN İLK SÖZCÜK

Cyrus W. Field, 28 Temmuz 1858

Yeni Ritim

İnsan denen tuhaf varlığın yeryüzüne adımını atmasından bu yana geçen binlerce, belki de yüz binlerce yıl boyunca uygarlığın gelişmesinin en büyük ölçütü olarak atın bir yük hayvanı olarak kullanılması, tekerleğin bulunması, yelkenli ve kürekli gemilerin yapılması geçerli olmuştur. Dünya tarihi diye adlandırdığımız ve bilincin ışığıyla aydınlanan o dar zaman dilimi içinde gerçekleşen tüm teknik ilerlemeler hareketin ritminin hızlanması açısından dikkate değer bir gelişme göstermemiştir. Wallenstein'ın orduları Caesar'ın lejyonlarından daha büyük bir hızla ilerlememiş, Napoléon'un askerleri Cengiz Han'ın akıncılarından daha hızlı hareket etmemiştir, Nelson'ın gemileri de Vikinglerin korsan teknelerinden veya Finikelilerin ticaret filolarından çok daha hızlı değildi. Lord Byron, "Child Harold'ın Hac Yolculuğu" adlı şiirini esinleyen yolculuğa çıktığında bir günde kat ettiği mesafe Ovidius'un Portus'a sürgüne giderken kat ettiğinden fazla değildi. Goethe'nin on sekizinci yüzyılda yaptığı yolculuklar bin yılının başlarında yaşamış Havari Paulus'un yolculuklarından daha rahat veya daha hızlı değildi. Oysa ülkelerin zaman ve mekân olarak birbirlerinden uzaklıkları Napoléon döneminde de Roma İmparatorluğu döneminde

de değişmemişti; maddenin direnci hâlâ insanın istemine üstün gelmekteydi.

Dünyevi hızın ölçüsü ve ritmi ancak on dokuzuncu yüzyılda esaslı bir değişim geçirir. On dokuzuncu yüzyılın ilk yirmi yılında halklar ve ülkeler, daha önceki binlerce yıl boyunca olduğundan çok daha hızlı bir şekilde birbirlerine yaklaşır; tren ve buharlı gemi sayesinde önceleri günlerce süren yolculuklar tek bir güne sığmakta, saatler süren yollarsa on beş dakikada, hatta bazen birkaç dakikada alınmaktadır artık. Tren ve buharlı geminin sağladığı bu hızlanma çağın insanları tarafından her ne kadar büyük bir kazanım olarak görülse de sonuçta kavranabilir sınırların içindedir. Çünkü bu araçlar o zamana kadar bilinen hızı ancak beşe, ona, yirmiye katlamıştı, insanın gözle kavrama ve zihnen içselleştirme kapasitesi henüz bu gelişimleri izleyebiliyor ve görünürdeki bu mucizeleri açıklayabiliyordu. Ne var ki henüz beşiğindeki bir Hercules gibi ortaya çıkan elektriğin ilk performansları o zamana kadar geçerli olan bütün yasaları sarstı, bütün ölçütleri yerle bir etti. O zamanki kuşağın elektrikli telgrafta ilk başarılı sonuçlar alındığında düştüğü şaşkınlığı biz sonraki kuşaklar hiçbir zaman anlayamayacağız, daha düne kadar Leiden Şişesi'nden ancak bir parmak boyu uzaklaşabilen ve varlığı güçlükle hissedilen o aynı küçücük elektriksel kıvılcımın bir anda ülkeleri, dağları ve kıtaları aşacak şeytansı bir güç kazanması karşısında duyulan o hayranlık dolu hayret ölçüsüzdü. Daha henüz sonu getirilmemiş düşüncenin, henüz mürekkebi kurumamış sözcüğün aynı anda binlerce mil uzaklıkta kaydedilebilmesi, okunabilmesi, anlaşılabilmesi ve küçücük volt sütunlarının iki kutbu arasında titreşen görünmez akımın bir uçtan bir uca tüm gezegeni dolaşabilmesi karşısında hayrete düşmemek mümkün değildi. Daha dün fizik laboratuvarında camla sürtünme yoluyla sadece kâğıt parçacıklarını kendine çekebilen bu oyuncak gibi aygıtın, insanın kas gücünün ve

hızının milyonlarca, milyarlarca katı bir potansiyele çıkacak ve Ariel gibi gözle görünmeden sadece havadan geçerek haberler iletecek, trenleri hareket ettirecek, yolları ve evleri aydınlatacak kadar geliştirilmesi karşısında insanlık şaşkına dönmüştü. Dünya var olduğundan beri zaman ve mekân arasındaki ilişki ilk kez bu keşifle bu denli kökten bir değişim geçirmiştir.

O zamana kadar kapalı yaşanan insan hayatını anında ulaşılabilir kılan telgrafın bulunduğu ve insanlık tarihi için büyük önem taşıyan 1837 yılına, tek bir komutanın veya ulusun kazandığı zaferlere ve savaşlara insanlığın ortak kazanımlarından daha fazla yer verilen okul kitaplarımızda ne yazık ki yeterince değinilmemektedir. Bununla birlikte yakın geçmişin hiçbir olayı zaman ölçütlerindeki bu değişimin yarattığı psikolojik etkinin gücüyle boy ölçüşemez. Paris'teyken aynı anda Amsterdam'da, Moskova'da, Napoli'de veya Lizbon'da neler olup bittiğini bilmek mümkün olduğundan beri dünya değişmiştir. Dünyanın diğer bölümlerini de bu muhteşem ağa katmaya ve tüm insanlığın ortak bilincini oluşturmaya sadece tek bir adım kalmıştır.

Fakat doğa bütünleşmenin bu son adımına hâlâ direnmekte, hâlâ engeller çıkarmaktadır, denizlerle birbirinden ayrılan bu ülkeler daha yirmi yıl boyunca iletişim ağının dışında kalacaktır. Çünkü telgraf direklerinde porselen yalıtkanlar sayesinde elektrik dalgaları engelsizce iletilirken, su elektrik akımını kendine çekmektedir. Islak maddenin içinden geçen bakır ve demir telleri tam olarak yalıtacak bir malzeme henüz bulunmadığı için deniz aşırı bir bağlantı henüz mümkün değildir.

Neyse ki bu ilerleme çağında art arda gelen buluşlar birbirlerine yol açmaktadır. Telgrafın karada kullanılmaya başlamasından birkaç yıl sonra elektrik akımını suyun içinde de yalıtmaya uygun bir malzeme olan gütaperka bulunur; artık kıtanın ötesindeki en önemli ülke olan İngiltere'yi Avrupa

telgraf ağına katma çalışmaları başlatılabilir. Brett adında bir mühendis, daha sonraki günlerde ilk kez Blériot'nun uçakla geçeceği Manş Kanalı'na ilk kabloyu döşer. O sırada dikkatsizlikle meydana gelen bir olay bu girişimin hemen başarıya ulaşmasını engeller, iri bir yılanbalığı tuttuğunu sanan Bolonyalı bir balıkçı döşenmiş olan kabloyu yerinden söker. Fakat 13 Kasım 1851'de ikinci deneme başarılı olur. Artık İngiltere'nin kıtayla bağlantısı kurulmuştur ve böylece Avrupa ilk kez çağın olaylarını tek yürek ve tek akıl olarak izleyen gerçek bir Avrupa olur.

Böyle kısa bir zaman dilimi içinde –on yıl koca bir insanlık tarihi içinde bir göz açıp kapama süresinden başka nedir ki?– gelen böyle müthiş bir başarı doğal olarak dönemin kuşağı için ölçüsüz bir cesaret kaynağı olur. Bütün denemeler başarıyla sonuçlanmaktadır, hem de inanılmaz bir hızla. Henüz birkaç yıl geçmiştir ki, İngiltere İrlanda'yla, Danimarka İsveç'le, Korsika da anakarayla telgraf bağlantısını kurmuştur; ayrıca Mısır ve Hindistan'ı da ağa katmak için çalışmalar başlamıştır. Ne var ki dünyanın bir bölümü, hem de çok önemli bölümü dünyayı saran bu zincirin dışında kalacak gibi görünmektedir: Amerika kıtası. Atlantik Okyanusu da, Büyük Okyanus da o uçsuz bucaksız alanlarıyla ara istasyonlara olanak vermezken bu mesafeleri tek bir kabloyla aşmak mümkün olacak mıdır? Elektriğin ilk bulunduğu yıllarda henüz bütün etmenler bilinmemektedir. Denizin derinliği henüz ölçülmemiştir, okyanusun jeolojik yapısı henüz tam olarak çözümlenmemiştir, öylesi bir derinliğe yerleştirilecek bir kablonun o denli büyük bir su kitlesinin basıncına dayanıp dayanmayacağı kestirilemiyordur. Bu kadar uzun bir kabloyu onca derinliğe döşemek teknik olarak mümkün olsa bile iki bin mili aşacak bu kablonun demir ve bakır ağırlığını taşıyacak büyüklükte bir gemi nereden bulunacaktır? Elektrik akımını, buharlı gemiyle geçmesi hâlâ iki üç hafta süren

bir mesafeden kesintisiz aktaracak güçte bir dinamo nerededir? Gerekli koşullar henüz mevcut değildir. Dünya okyanuslarının derinliklerinde elektrik akımını engelleyecek manyetik akımların olup olmadığı da henüz bilinmemektedir, henüz yeterli yalıtım tekniği, gerekli ölçüm aygıtları yoktur, yüzlerce yıllık uykunun ardından gözlerini daha yeni açmış olan elektrik enerjisinin başlangıç yasalarından ötesi bilinmemektedir. Bu nedenle bilim insanları okyanus aşırı kablo döşenmesinin sözünün edilmesine bile, "Olamaz! Saçma!" diye hemen şiddetle karşı çıkarlar. En gözü pek teknik insanlar bile "Belki daha sonra," derler. Telgraf sisteminin geliştirilmesinde en fazla katkıda bulunmuş kişi olan Morse bile bu planı sonucu kestirilemez bir gözü karalık olarak görür, fakat bir kehanette bulunur gibi, okyanusu aşan bir kablo döşenmesi başarılırsa da bunun "*the great feat of the century*", yani yüzyılın en fazla ses getiren olayı olacağını sözlerine eklemekten de geri kalmaz.

Bir mucizenin veya mucizevi bir şeyin gerçekleşebilmesi için her zaman ilk koşul, tek bir kişi bile olsa birinin buna inanmasıdır. Bilgiden yoksun birinin çocuksu cesareti, tam da bilim insanlarının duraksadığı noktada yaratıcı bir atılım yapılmasını sağlayabilir ve burada da büyük bir girişimi başlatan çoğunlukla basit bir rastlantı olur. 1854 yılında gemilerden iletilen haberlerin birkaç gün daha erken ulaşabilmesi için New York'la Amerika'nın doğusundaki en son nokta Newfoundland arasına hat çekmek isteyen Gisborne adındaki bir İngiliz mühendis parasal kaynakları tükendiği için işi yarım bırakmak zorunda kalır. Yeni para kaynakları bulmak üzere New York'a dönen Gisborne tümüyle rastlantısal olarak, pek çok projede fikir öncülüğü yapmış Cyrus W. Field adındaki genç bir adamla tanışır. Bir rahibin oğlu olan Field iş yaşamında öylesine çok girişimde öylesine hızla başarıya ulaşmıştır ki genç yaşta köşesine çekilmesini sağlayacak büyük bir servet edinmiştir. Gisborne, uzun süre

hiçbir şey yapmadan duramayacak kadar genç ve enerjik olan bu adamı New York ve Newfoundland arasına hat çekme projesinin tamamlanması için kazanmaya çalışır. Ne var ki Cyrus W. Field –neyse ki!– ne bir teknik adamdır ne de bu konuda bir uzmanlığı vardır. Elektrik konusundan anlamaz, hayatında bir kablo görmemiştir. Fakat bu rahip çocuğunun kanında tutkulu bir inanç, içinde Amerikalılara özgü bir enerji ve girişimcilik cesareti vardır. Ve uzman mühendis Gisborne sadece New York'u Newfoundland'a bağlama hedefine odaklanmışken bu girişimci genç insan daha ilerisini görür. O halde Newfoundland niçin bir deniz dibi hattıyla doğrudan İrlanda'ya bağlanmasın diye düşünür. Ve Cyrus W. Field tüm engelleri aşmaya kararlı olarak büyük bir azimle –bu genç adam o yıllar boyunca dünyanın bu iki köşesi arasında otuz bir kez okyanus aşarak gider gelir– derhal işe koyulur. O andan itibaren elindeki maddi manevi tüm olanakları bu projeye yatırmaya kesinlikle kararlıdır. Böylece ilk belirleyici adım atılmış ve bu sayede çok büyük bir fikir gerçekleşme gücü kazanmıştır. Yeni ve mucizevi güç elektrik, yaşamın en güçlü dinamiğiyle, yani insan iradesiyle birleşmiştir. Bir adam yaşamının en büyük görevini, bir görev de onu yerine getirecek insanı bulmuştur.

Hazırlık

Cyrus W. Field, akıl almaz bir azim ve enerjiyle kendini bu işe adar. Bütün uzmanlarla ilişkiye geçer, çalışma ruhsatları için hükümetlere başvurur, gerekli parasal desteği sağlamak için her iki kıtada da kampanyalar başlatır ve hiç kimsenin tanımadığı bu genç adamın yarattığı ivme öylesine güçlü, inancı o kadar tutkulu, yeni mucizevi güç elektriğe güveni o kadar güçlüdür ki, üç yüz elli bin poundluk anapara İngiltere'de birkaç gün içinde toplanır. Liverpool, Manchester

ve Londra'daki en varlıklı tüccarları Telegraph Construction ve Maintenance Company'yi kurmak üzere bir araya çağırmak yeterli olur ve para akmaya başlar. Herhangi bir ticari amaç gütmeden, sadece etik bir coşkuyla hareket eden Thackeray'lerin ve Lady Byron'ın isimleri de projeye destek verenler arasındadır. Stevenson'ların, Brunel'lerin ve İngiltere'nin diğer büyük mühendislerinin yaşadığı bu çağda bütün teknik ve mekanik gelişmelere ne denli iyimser bakıldığını, tamamen düş gücüne dayanan bir girişime böylesine büyük miktarda bir paranın geri dönüşü beklenmeden yatırılması için tek bir çağrının yeterli olmasından daha iyi anlatacak başka bir şey olamaz.

Çünkü işin başlangıcında neredeyse kablo döşeme aşamasının yaklaşık maliyetinden başka önceden hesaplanabilir bir veri yoktur. Bu projenin, teknik uygulamada yol gösterecek önceden uygulanmış hiçbir benzeri yoktur. On dokuzuncu yüzyılda daha önce benzer boyutlarda bir proje ne düşünülmüş ne de planlanmıştır. Koca bir okyanusa hat döşemekle daracık Manş Denizi üzerinden Dover ve Calais arasında kurulan bağlantıyı karşılaştırmak mümkün müdür? Orada sıradan bir yandan çarklı buharlı geminin güvertesinden çıpa zinciri döşer gibi otuz kırk mil mesafeye kablo salmak yeterli olmuştu. Kanala hat çekerken rahatça sakin bir havayı beklemişlerdi, deniz dibi derinliği tam olarak biliniyordu, iki kıyıdan biri sürekli görüş alanı içinde kalıyor ve böylece tehlikeli bir kaza olasılığı ortadan kalkıyordu; bağlantı tek bir günün içinde kolayca kurulmuştu. Fakat en azından üç haftalık kesintisiz denizde kalmayı gerektiren okyanus aşırı bir yolculuk sırasında Manş'ta kullanılandan yüz kat daha uzun, yüz kat daha ağır bir kabloyu olası bütün hava koşullarına açık olarak güvertede bırakmak mümkün değildir. Ayrıca o dönemde hiçbir geminin ambarı demir, bakır ve gütaperkadan oluşan bu devasa yumakları alacak ve taşıyacak kapasitede değildir. En azından iki gemi

kullanılmalıdır ve en kısa rotadan çıkılmaması ya da tehlike anında yardım alınması için bu iki ana gemiye de eşlikçiler gereklidir. Gerçi İngiliz hükümeti Sivastopol önlerinde çarpışmış en büyük savaş gemilerinden *Agamemnon*'u, Amerikan hükümeti de beş bin ton yük kapasitesiyle çağın en büyük gemisi sayılan *Niagara*'yı bu proje için tahsis eder. Fakat önce iki kıtayı birbirine bağlamak için gereken muazzam uzunluktaki kablo yükünün yarısını biri, yarısını diğeri alabilecek şekilde her iki gemide de değişiklikler yapılması gereklidir. Aslında başlıca sorun kablonun kendisidir. Çünkü iki kıtayı birbirine bağlayacak bu dev göbek bağından çok fazla şey beklenmektedir. Bu kablonun bir yandan çelik bir halat kadar sağlam ve dayanıklı olması ve aynı zamanda kolay döşenebilmesi için esnekliğini koruması gerekmektedir. Her türlü basıncı ve yükü kaldırabilmeli, ama buna rağmen ibrişim gibi kolayca kayarak boşalmalıdır. Sağlam olmalı, ama fazla hantal olmamalıdır. Dayanıklı olmalı, ama aynı zamanda en hafif elektrik akımını iki bin mil öteye aktarabilecek kadar da hassas olmalıdır. Bu dev kablonun herhangi bir yerindeki en ufak bir yırtılma, en küçük bir pürüz bile on dört günlük yol üzerinden yapılacak bu bağlantıyı kolayca kesintiye uğratabilir.

Fakat her şey göze alınır! Fabrikalar şimdi gece gündüz çalışmaktadır, tek bir insanın müthiş iradesi bütün çarkları harekete geçirmiştir. Bu tek bir teli çekmek için madenler dolusu bakır ve demir kullanılır, onca mesafeyi kat edecek teli saracak gütaperkayı elde etmek için ormanlar dolusu kauçuk ağacının özsuyu alınır. Hiçbir şey bu girişimin devasa boyutlarını, üç yüz altmış yedi bin mil uzunluğunda tek bir kablonun örülmesi için dünyanın etrafını on üç kez saracak veya dünya ile ay arasında düz bir çizgi çekmeye yetecek kadar tel kullanıldığını belirtmekten daha somut bir biçimde ortaya koyamaz.

İlk Adımlar

Bir yıl boyunca makineler aralıksız çalışır; tel ince, akışkan bir iplik gibi kesintisiz bir biçimde fabrikalardan iki geminin ambarlarına akar ve sonunda binlerce kez döndürülüp bobinlere sarıldıktan sonra kablonun bir yarısı bir gemide, bir yarısı diğer gemide kullanıma hazır hale gelir. Kabloyu bir hafta, iki hafta, üç hafta demeden aralıksız olarak okyanusun dibine boşaltacak fren ve geri vites donanımlı yeni makineler de monte edilmiş ve yerlerine yerleştirilmiştir. Kablonun döşenmesi sırasında elektrik akımında bir kesinti olup olmadığını denetlemek üzere bizzat Morse'un da aralarında bulunduğu en yetkin elektrikçiler ve teknisyenler güvertede bir araya gelmiştir. Kolomb ve Macellan'dan bu yana insanlık tarihinde çıkılan bu en heyecan verici deniz yolculuğunu sözcükler ve çizgilerle kaydetmek ve aktarmak üzere muhabirler ve ressamlar da ekibe katılmıştır.

Artık yola çıkmak için her şey hazırdır, o zamana kadar çoğunluğun kuşkuyla bakmış olduğu bu girişim şimdi bütün İngiltere tarafından heyecanla izlenmektedir. 5 Ağustos 1857 günü İrlanda'nın Valentia limanı önünde pek çok küçük tekne ve gemi, kablonun bir ucunun botlarla kıyıya taşınarak Avrupa kıtasına bağlanacağı o tarihsel anı izlemek için hat çekme filosunun çevresini sarmıştır. Vedalaşma anı kendiliğinden büyük bir törene dönüşür. Hükümet temsilcilerini göndermiştir, konuşmalar yapılır, etkileyici bir dille Tanrı'dan bu gözü pek girişim için yardımını esirgememesini dileyen rahip sözlerine şöyle başlar: "Ey yüce Tanrım, varlığı tüm gökyüzünü kaplayan, bütün azgın denizlere hükmeden sadece sensin, rüzgârlar ve akıntılar sadece sana boyun eğer, lütfunu üstümüzden eksik etme... bu önemli eserin tamamlanmasını engelleyebilecek her türlü direnci ortadan kaldırarak bize yardımını bağışla!" Sonra kıyıda ve denizde binlerce el, binlerce şapka sallanarak gemiler uğurlanır.

Kara yavaş yavaş gözden kaybolur. İnsanlığın en gözü pek düşlerinden birini gerçekleştirmek için yolculuk başlamıştır.

Talihsizlik

Aslında her biri kablonun yarısını taşıyacak olan iki büyük gemi *Agamemnon* ve *Niagara*'nın okyanusun ortasındaki önceden hesaplanmış bir noktaya kadar birlikte gitmeleri ve kabloların ancak orada birbirine perçinlenmesi planlanmıştır. Sonra gemilerden biri batıya, Newfoundland'a doğru, diğeri doğuya, İrlanda'ya doğru gidecektir. Fakat bu çok değerli kablonun tümünü ilk girişimde riske atmak pek cüretkârca görünmüş olmalı ki sonra fikir değiştirilir ve denizaltından yapılacak telgraf bağlantısının bu mesafede başarılı olup olmayacağını anlayabilmek için kablonun ilk bölümünün anakaradan itibaren döşenmesine karar verilir.

Kabloyu anakaradan başlayarak okyanusun orta noktasına kadar döşeme işi *Niagara*'ya düşer. Amerikan gemisi bir örümceğin ipini salması gibi, kabloyu iri gövdesinden ağır ağır boşaltarak büyük bir özenle yol almaktadır. Güvertedeki kablo makarasının ağır ve düzenli gıcırtılarla çalışırken çıkardığı ses bütün denizcilerin rüzgârla dönen çıpa zincirini bırakan bocurgattan tanıdıkları bildik bir sestir. Ve birkaç saat sonra güvertede çalışan herkes bu sese kendi yürek atışının sesiymişçesine alışıp duymaz olur.

Peşlerinden sulara gömülen kabloyu aralıksız boşaltarak okyanusun derinliklerine doğru açılmaya devam ederler. Bu yolculuk hiç de maceralı geçecek gibi görünmemektedir. Sadece özel bir kamarada oturan elektrik teknisyenleri kulak kesilmiş, İrlanda'ya sürekli gönderdikleri sinyalleri izlemektedirler. Sonuç harikadır, karanın gözden kaybolmasının üstünden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen sualtı hattın-

dan kurulan bağlantı, iki Avrupa şehri arasında kurulan bir bağlantı kadar nettir. Artık sığ sular geride kalmış, İrlanda açıklarında başlayan derin sualtı vadisinde epey yol alınmıştır ve metal halat hâlâ bir kum saatinden kayan kumlar gibi geminin dümen suyunda rahatça akmakta ve aynı zamanda haber alıp haber göndermektedir.

Üç yüz otuz beş mil, yani Dover'la Calais arasındaki mesafenin on katı geride bırakılmış, ilk günlerin güvensizliğinin üstünden beş gün, beş gece geçmiştir bile. 11 Ağustos'ta, altıncı günün akşamı Cyrus W. Field yoğun bir heyecanla geçen ve saatler süren bir çalışmanın ardından dinlenmeye çekilir. O sırada birdenbire makinenin sesi kesilir – acaba ne olmuştur? Hareket halindeki bir trende uyuyan yolcu tren aniden durduğunda nasıl yerinden fırlarsa, değirmenin çarkı beklenmedik biçimde dönmez olduğunda değirmenci nasıl yatağından uğrarsa gemide bulunan herkes de anında uyanıp güverteye koşar. İlk bakışta makinenin boşa döndüğünü görürler. Kablo birden rüzgâra kapılmış, boşalmıştır; kaçan ucu yakalamak mümkün olmadığı gibi kaybolduğu derinliklerde bulup tekrar yukarı çıkarmak da hiç olası değildir. Küçük bir teknik hata yılların emeğini bir anda yok etmiştir. Öylesine büyük bir cesaretle yola çıkmış olan ekip, bütün işaretlerin ve sinyallerin bir anda susmasıyla kendini kötü habere hazırlamış İngiltere'ye yenilgiye uğramış olarak geri döner.

Bir Talihsizlik Daha

Gözü pekliği kadar tüccar yanı da güçlü olan Cyrus W. Field yenilgiyi kabul etmeyen tek kişi olarak hemen bilançoyu çıkarır. Kayıp ne kadardır? Üç yüz millik kablo, hissedarların yatırdığı sermayenin yaklaşık yüz bin poundu ve bir daha geri getirilemeyecek koca bir yıl, ki onu en çok

üzen de bu olmuştur. Çünkü bu girişim için elverişli günleri yakalamak ancak yaz aylarında mümkündür ve artık mevsim çok ilerlemiştir. Kazanç hanesiyse fazla yüklü değildir. Bu ilk girişimde en azından biraz uygulama deneyimi kazanılmıştır. İşe yaradığı kanıtlanmış kablo makaradan açılıp bir sonraki girişim için saklanacaktır. Değiştirilmesi gereken sadece o talihsiz kazaya yol açan kablo boşaltma makinesi olacaktır.

Böylece onarım ve hazırlıklarla bir yıl daha geçer. Ancak 10 Haziran 1858'de aynı gemiler, yeni umutlar ve eski kabloyla donanmış olarak tekrar denize açılır. Elektrik sinyalleri gönderme işlemi ilk yolculukta sorunsuz gerçekleşmiş olduğu için yine eski plan uygulanarak kablo döşeme işine okyanusun ortasından iki yöne doğru ilerleyerek başlanacaktır. Bu yeni yolculuğun ilk günlerinde kayda değer bir olay yaşanmaz. Hesaplanan noktaya yedi gün sonra varılacak ve asıl iş, yani kablo döşeme işlemi o zaman başlayacaktır. Yolculuk o zamana kadar bir eğlence gezisi görünümündedir. Makineler henüz çalıştırılmaz, gemiciler dinlenir ve güzel havanın tadını çıkarırlar; gökyüzü bulutsuz, deniz dingindir, belki de fazla dingindir.

Fakat üçüncü gün *Agamemnon*'un kaptanı içinde bir huzursuzluk sezer. Barometreye bir göz atmak civa çubuğun nasıl ürkütücü bir hızla alçaldığını göstermeye yetmiştir. Olağandışı boyutlarda bir fırtına yaklaşıyor olmalıdır ve gerçekten de dördüncü gün, Atlas Okyanus'unda sefere çıkan en deneyimli denizcilerin bile nadiren karşılaştığı türden bir fırtına patlak verir. Bu kasırgadan en büyük darbeyi İngiliz gemisi *Agamemnon* alır. Aslında bütün denizlerde, savaş ortamında ve en kötü koşullarda seyretmiş dayanıklı bir gemi olan *Agamemnon*'un bu fırtınaya dayanabilmesi gerekir, ne var ki o muazzam kablo yükünü taşıyabilmesi için yapısında esaslı bir değişiklik yapılmıştır. Böyle bir yükü taşıyan bu gemide, sıradan yük gemilerinde olduğu

gibi ağırlığı ambarda bütün yönlere eşit olarak dağıtmak mümkün olmamıştır, aksine dev bocurgatın tüm ağırlığı ortada yoğunlaşmış, geminin ön kısmına yükün ancak bir kısmı aktarılabilmiştir, ki bunun sonuçları daha da ağır olur, geminin burnu her inip kalktığında sarkaç hareketinin mesafesi ikiye katlanır. Böylece fırtınanın kurbanıyla oynadığı oyun son derece tehlikeli bir hal alır; gemi sağa, sola, öne, arkaya doğru kırk beş derecelik bir açıyla yalpa vururken şiddetli dalgalar güverteyi döver, ortada ne varsa paramparça eder. Daha da kötüsü, güvertede yığılı kömürün içinde durduğu tahta çit gemiyi salmasından direğin ucuna kadar sarsan bu korkunç darbelerden birine dayanamayarak dağılır. Bütün kömür, zaten bitkin ve perişan durumdaki tayfaların üzerine değdiği yerde taş etkisi bırakan kara bir dolu sağanağı gibi akar. Gemicilerden bazıları savrulma sırasında yaralanır, bazıları devrilen mutfak kazanlarıyla haşlanır. On gün süren bu fırtına sırasında gemicilerden biri aklını yitirir, artık yapılacak en son şeyi, yani o uğursuz kablonun bir kısmını denize atmayı düşünmeye başlarlar. Neyse ki kaptan bu sorumluluğu üstlenmeyi reddeder ve haklı da çıkar. *Agamemnon* akıl almaz sınavlardan geçerek bu on günlük fırtınayı atlatır ve büyük bir gecikmeyle de olsa diğer gemiyle okyanusun ortasında, kablo döşeme işinin başlatılacağı noktada buluşur.

Ne var ki binlerce kez üst üste sarılmış olan o hassas ve değerli telin fırtınada sürekli savrulmaktan ne denli hasar gördüğü ancak o zaman ortaya çıkar. Kablo bazı yerlerde birbirine dolanmış, gütaperka kılıf aşınmış veya yırtılmıştır. Fazla umut bağlamamakla birlikte kabloyu döşemek için yine de birkaç deneme yaparlar, fakat bu sadece iki yüz metre kablonun boşu boşuna denizde kaybolup gitmesine yol açar. Bunun anlamı, ikinci kez bayrağı indirmek ve ülkeye zaferle değil, boynu bükük dönmektir.

Üçüncü Deneme

Uğranan talihsizliği önceden haber alan Londralı hisse sahipleri akıllarını çelip bu işe önderlik etmiş olan Cyrus W. Field'i bet beniz atmış bir halde beklemektedirler. Hissedarların yatırdığı sermayenin yarısı bu iki girişim sırasında ziyan olmuş ve hiçbir şey kanıtlanmamış, hiçbir kazanım elde edilmemiştir; pek çoğunun "Yeter artık!" demesinde anlaşılmayacak bir taraf yoktur. Başkanın önerisi geriye kurtarılabilecek ne kaldıysa onu kurtarmaktır. Kablonun kullanılmadan kalan kısmını gemilerden indirtip gerekirse zararına satarak okyanusa kablo döşemek gibi böylesi belalı bir girişime son vermekten yanadır. Başkan yardımcısı da onu destekler ve bu anlamsız projeyle bir daha ilgilenmek istemediğinden görevden çekildiğini yazılı olarak bildirir. Fakat Cyrus W. Field'in kararlılığı ve idealizmi sarsılacak gibi değildir. Hiçbir şekilde kayba uğranmadığını bildirir. Kablo yapılan denemelerden parlak bir başarıyla geçmiştir ve elde hâlâ girişimi tekrarlamaya yetecek kadar kablo vardır, gemiler hazırdır, tayfa heyecanla beklemektedir. Son yolculukta atlattıkları olağandışı fırtına da şimdi güzel ve rüzgârsız bir dönemin geleceğine işarettir. Gereken cesaret, sadece cesarettir! Sonuna kadar gitme cesareti ya şimdi gösterilecektir veya başka bir şans daha olmayacaktır.

Hissedarlar giderek artan bir güvensizlikle birbirlerine bakmaktadırlar, yatırdıkları sermayenin kalanını da bu çılgına emanet etmeli midirler? Güçlü bir irade her zaman kararsızları kendi yoluna çektiğinden Cyrus W. Field de sonunda yeni bir girişimi kabul ettirir. Başarısızlığa uğrayan ikinci girişimden beş hafta sonra 17 Temmuz 1858'de gemiler üçüncü kez İngiltere kıyılarından yola çıkar.

Önemli işlerin neredeyse her zaman gizli tutulduklarında gerçekleştiğini gösteren o kadim deneyim bir kez daha doğrulanır. Bu kez yolculuk neredeyse hiç ilgi uyandırma-

dan başlar; ne uğurlamaya gelen kayıklar, ne de iyi şanslar dilemek için gemilerin çevresinde fır dönen tekneler vardır. İnsanlar kıyıda toplanmamış, törensi veda konuşmaları yapılmamış, söylevler verilmemiştir, Tanrı'nın yardımını dilemek için dua edecek bir rahip bile gelmemiştir. İki gemi sanki yola kaçak çıkıyormuşçasına tedirgin ve sessiz, limandan ayrılır. Fakat deniz onları dostça karşılar. *Agamemnon* ve *Niagara*, Queenstown'dan ayrılışlarından on bir gün sonra, tam kararlaştırılan zamanda kararlaştırılan noktaya vararak okyanusun ortasındaki bu zorlu işe girişirler.

Tuhaf bir oyun sahneler gibi iki gemi kıç kıça birbirine yanaşır ve aralarında kablonun iki ucunu perçinlerler. Bu demir ve bakırdan örülme halat herhangi bir tören yapılmadan, hatta güvertede bulunanlardan bile ilgi görmeden (başarısızlığa uğrayan girişimlerden sonra herkes bir yorgunluk ve bir bıkkınlık içindedir çünkü) iki geminin arasından okyanusun en dibine, henüz hiç ulaşılmamış derinliklere bırakılır. İki gemi borda bordaya son bir kez selamlaşıp bayraklar çekildikten sonra İngiliz gemisi İngiltere'ye, Amerikan gemisi de Amerika'ya doğru yola çıkar. Gemiler okyanusun sonsuz sularındaki iki hareketli nokta gibi birbirinden uzaklaşırken döşedikleri kablo aralarında sürekli bir bağ oluşturur – insanlık tarihinde ilk kez iki geminin arasında rüzgarın ve dalgaların, zamanın ve mekânın ötesinde görünmez bir haberleşme hattı vardır. Birkaç saatte bir iki gemiden biri okyanusun derinliklerinden diğerine sinyal göndererek kaç mil yol almış olduğunu bildirir ve her seferinde diğeri de uygun hava koşulları sayesinde aynı mesafeyi kat etmiş olduğunu doğrular. Böylece günler peş peşe geçip gider. Sonunda 5 Ağustos'ta *Niagara* bin otuz mil kablo döşedikten sonra, Neufoundland'ın Trinity Körfezi'ne vardıklarını ve Amerika sahillerinin karşılarında belirdiğini bildirir; aynı sırada yine bin mil kadar kabloyu güvenle okyanusun dibine bırakmış olan *Agamemnon* da İrlanda sahillerini gördüklerini bildirir.

İnsanın gönderdiği bir sözcük ilk kez bir kıtadan bir kıtaya, Amerika'dan Avrupa'ya ulaşmıştır. Fakat bunun gerçekleştiğini sadece bu iki gemide bulunan birkaç yüz kişi bilmektedir. Bu serüveni çoktan unutmuş olan dünyanın bu son gelişmeden henüz haberi yoktur. Ne Newfoundland'da ne de İrlanda'da gemileri kıyıda karşılayan olmaz. Fakat okyanusu aşan yeni kablo karadaki kabloya bağlandığı anda bu olağanüstü ortak kazanımdan tüm insanlığın haberi olacaktır.

Yürekten Bir Şükür Seslenişi

Tümüyle açık gökyüzünden dökülen bu sevinç sağanağı çok şiddetli olur. Eski ve yeni kıta son girişimin başarıya ulaştığı haberini ağustosun ilk günlerinde hemen hemen aynı saatlerde alır; haberin yarattığı etkiyi sözcüklere dökmek olası değildir. İngiltere'de, her zaman çok temkinli olan *Times* haberi başmakale olarak şöyle verir: "Kolomb'un yaptığı keşiften bu yana insanlığın hareket alanını böylesine genişleten, bununla kıyaslanabilecek başka bir şey olmamıştır." Londra'da herkes heyecan içindedir. Fakat haber ulaşır ulaşmaz Amerika'da patlayan sevinç kasırgasıyla karşılaştırıldığında İngiltere'nin ağırbaşlı sevinci gölgede kalmaktadır. Amerika'da derhal bütün işler durmuş, soru soran, patırtı yapan, tartışan insanlar sokaklara akın etmiştir. Daha önce hiç kimsenin tanımadığı Cyrus W. Field adında bir adam bir gecede bütün bir halkın ulusal kahramanı haline gelmiştir. Adı Franklin ve Kolomb'la birlikte anılmaya başlar; bütün kent halkı ve ardından yüzlerce başkası, kararlılığıyla "Genç kıta Amerika'yla Eski Dünya'nın birleşmesini sağlayan" bu adamı görmenin sabırsızlığıyla çalkalanmakta ve yer yerinden oynamaktadır. Fakat coşku daha en üst noktasına varmamıştır,

çünkü kablonun döşenmiş olduğunun dışında ayrıntılı bir haber gelmemiştir henüz. Bu bağlantı sözcükleri iletmeye yetecek midir? Girişim gerçekten başarıya ulaşmış mıdır? Görkemli bir seyirliktir bu – koca bir kent, koca bir ülke kulak kesilmiş okyanusu aşarak gelecek ilk sözcüğü beklemektedir. İlk mesajı İngiltere Kraliçesi'nin göndereceğini ve tebriklerini ileteceğini herkes bilmektedir, bu bekleyişin sabırsızlığı her geçen saat daha da artar. Fakat talihsiz bir rastlantı sonucu tam da Newfoundland tarafındaki kabloda bir hasar oluştuğu için daha günlerce beklemeleri gerekir. Kraliçe Victoria'nın mesajının akşam saatlerinde New York'a ulaşması 16 Ağustos'u bulur.

Beklenen haber resmi açıklamanın gazetelerde yayımlanamayacağı kadar geç bir saatte ulaşmıştır, dolayısıyla ancak telgraf ofislerine ve gazete binalarına asılarak duyuru yapılır ve anında muazzam bir kalabalık toplanır. Giysileri yırtılan, üstleri başları perişan gazete satıcısı çocuklar kalabalığın içinden geçebilmek için kendilerine zorlukla yol açarlar. Haber tiyatrolarda ve restoranlarda da duyurulur. Telgrafın hedefine en hızlı gemiden bile günlerce önce vardığını henüz akılları almamış binlerce kişi bu barışçıl zaferi kazanmış kahramanlar gemisi *Niagara*'yı selamlamak için Brooklyn limanına hücum ederler. Ertesi gün, yani 17 Ağustos'ta gazeteler bu haberi büyük punto başlıklarla verirler: *"The cable in perfect working order"*, *"Everybody crazy with joy"*, *"Tremendous sensation throughout the city"*, *"Now is the time for an universal jubilee"*.* Benzersiz bir zaferdir bu: İnsanın düşünmeye başladığı ilk andan bu yana yeryüzünde ilk kez bir düşünce kendi hızıyla okyanusu aşmıştır. Battery'den yapılan yüzlerce top atışıyla Birleşik Devletler Başkanı'nın Kraliçe'ye

* "Kablo mükemmel çalışıyor", "Herkes sevinçten deliye döndü", "Şehrin dört yanını büyük bir heyecan dalgası sardı", "Evrensel bir kutlama yapmanın zamanı". (ç.n.)

yanıt gönderdiği ilan edilir. Artık kimsenin kuşkusu kalmamıştır; akşam olduğunda New York ve diğer bütün şehirler on binlerce ışıkla ve meşaleyle pırıl pırıl aydınlatılır. Her pencerede ışık vardır ve bu arada City Hall'un kubbesinde yangın çıkması bile bu sevinç havasını etkilemez. Çünkü hemen ertesi gün yeni bir şenlik daha vardır. *Niagara* limana varmıştır, büyük kahraman Cyrus W. Field şehirdedir! Kablonun geri kalanı törenle şehirde dolaştırılırken halk ekibe eşlik eder. Amerika keşfedilmesini ikinci kez kutluyormuş gibi manifestolar Büyük Okyanus'tan Meksika Körfezi'ne kadar her kentte her gün tekrarlanır.

Fakat bununla da yetinilmez! Asıl zafer alayı daha da görkemli olmalıdır, Yeni Dünya'nın o zamana kadar gördüklerinin en muhteşemi olmalıdır. Hazırlıklar iki hafta sürer, fakat sonra 31 Ağustos'ta koca bir kent tek bir insanın, yani Cyrus W. Field'in başarısını, imparatorların ve kayzerlerin çağından beri hiçbir zafer kazanmış komutanın kutlanmadığı gibi kutlar. O güzelim sonbahar gününde toplanan zafer alayı öylesine uzundur ki şehrin bir ucundan diğer ucuna varması altı saat sürer. Bayraklar ve çeşitli flamalar taşıyan yürüyüş alayları bayraklarla donatılmış caddelerden geçer, mahalle dernekleri, müzik toplulukları, itfaiye elemanları, okullar ve eski asker dernekleri sonu gelmez bir kol halinde birbirlerini izler. Eli ayağı tutan herkes yürümekte, şarkı söylemekte, coşmaktadır. Cyrus W. Field zafer kazanmış bir antik dönem kahramanı gibi dört atlı bir arabayla geçide katılır, bir diğerinde *Niagara*'nın komutanı, üçüncüsünde Birleşik Devletler'in başkanı vardır; onların arkasında da belediye başkanları, memurlar ve profesörler vardır. Konuşmalar, kutlamalar, fener alayları aralıksız birbirini izler; kilise çanları çalar, toplar gümbürder, coşku tekrar tekrar yükselerek bu yeni Kolomb'un, iki dünyayı birleştiren, uzaklığı alt eden ve o an Amerika'nın en ünlü, en tapınılan kişisi olan bu adamın, yani Cyrus W. Field'in etrafını sarar.

Büyük Çarmıh

O gün kent binlerce, milyonlarca insanın sesiyle, taşkın coşkusuyla inler. Yalnızca tek bir şey ve en önemli şey bütün bu şenlikler sırasında sessiz kalır, o da telgraftır. Belki de Cyrus W. Field, bütün bu kutlamaların ortasında ürkünç gerçeği sezmiştir; son günlerde artık sadece okunamayacak belirsizlikte sinyaller vermeye başlamış olan Atlantik Okyanusu'ndaki kablonun tam da o gün son nefesini verip tümüyle sustuğunu bilen tek kişi olmak onun için ne kadar korkunç olmuştur kim bilir. Bütün Amerika'da kablonun yavaş yavaş işlev görmez hale geldiğini bilen, gönderilen sinyallerin Newfoundland'daki alıcıya ulaşıp ulaşmadığını denetleyen iki üç kişinin dışında kimse yoktur ve onlar da ölçüsüz bir coşkuyla kutlama yapan insanlara bu kötü haberi vermekte günlerce tereddüt ederler. Fakat çok geçmeden gelen haberlerin azalması dikkat çeker. Amerika artık her saat başı okyanus aşırı haberlerin geleceğini ummuştur – oysa bunun yerine arada bir belirsiz ve denetim dışı haberler gelmektedir. Daha kaliteli iletiler sağlama çabası ve sabırsızlığı içinde fazla güçlü elektrik akımları gönderildiği ve bu yüzden zaten sorunlu olan kablonun tamamen hasar gördüğü şeklinde bir söylentinin ortalıkta dolaşması uzun sürmez. Ancak hâlâ arızayı giderme umudu vardır. Ne var ki bir süre sonra sinyallerin giderek bozulduğunu ve anlaşılmaz bir hal aldığını yadsımak imkânsızlaşır. Tam da büyük kutlamadan sonraki o acınası 1 Eylül sabahından sonra okyanus ötesinden ne net bir ses ne de temiz bir titreşim gelir.

İnsanların en zor bağışladıkları şey, içten bir hayranlık duydukları ve çok şey bekledikleri biri tarafından aldatılarak hayal kırıklığına uğratılmaktır. Onca göklere çıkarılan telgraf sisteminin çalışmadığı söylentilerinin gerçek olduğu anlaşılınca o coşku seli geri tepip büyük bir öfke dalgası ha-

linde bu işteki suçsuz suçluyu, yani Cyrus W. Field'i hedef alır. O bir şehri, bir ülkeyi ve bütün dünyayı kandırmıştır. Şehirde herkes Field'in sistemdeki arızayı uzun zamandır bildiği halde çevresini saran hayranlık dolu kutlamalara izin verdiğini ve bu arada zaman kazanıp kendi hisse senetlerini büyük kârlarla sattığını konuşmaktadır. Daha kötü niyetli kara çalmalar da eksik değildir, bunlardan en tuhafı da Atlantik'ten geçen telgraf hattının hiçbir zaman işlemediğini, gelen bütün haberlerin düzmece olduğunu, Kraliçe'nin telgrafının da önceden yazıldığını ve asla okyanusu geçerek ulaşmadığını kesin bir dille öne sürenidir. Bu iddiaya göre kablo döşendiğinden beri denizi aşarak gelen tek bir anlaşılır haber olmamıştır ve teknisyenler de gelen bölük pörçük sinyallerden sadece tahminlere dayanarak hayali telgraf metinleri üretmişlerdir. Büyük bir skandal kopar. Daha dün kutlamalarda en büyük coşkuyu sergilemiş olanlar şimdi en fazla öfke saçanlardır. Bütün bir kent, bütün bir ülke sergilenmiş aceleci ve aşırı coşkudan utanmaktadır şimdi. Bu öfkeye hedef olarak seçilen Cyrus W. Field, daha dün Franklin'in dengi, Kolomb'un selefi olarak ulusal kahraman ilan edilip tapınılırken artık eski dostlarından ve hayranlarından bir suçlu gibi kaçmak zorundadır. Tek bir günde her şey göklere çıkarılmış, tek bir günde her şey yerle bir edilmiştir. Beklenmedik bir yenilgi olmuştur bu, sermaye tüketilmiş, kazanılan güven yitirilmiştir ve artık kullanılmaz hale gelmiş kablo da okyanusun ulaşılmaz derinliklerinde Midgard Yılanı* gibi yatmaktadır.

İskandinav mitolojisinde bütün kıtaların etrafını dönerek kendi kuyruğunu ısırabildiği rivayet edilen yılan. (ç.n.)

Altı Yıllık Suskunluk

Unutuluşa terk edilen kablo altı yıl boyunca bir işe yaramadan okyanusun dibinde yatar, bir saatlik bir süre için birbirinin kalp atışını duymuş iki kıtanın arasında altı yıl boyunca yine eski soğuk suskunluk hâkim olur. Bir süreliğine birkaç yüz sözcüğü dillendirecek kadar, birbirinin soluğunu hissedecek kadar yakınlaşmış Amerika ve Avrupa kıtalarının arasına binlerce yıldır olduğu gibi tekrar aşılması zor bir uzaklık girmiştir. On dokuzuncu yüzyılın daha dün neredeyse gerçekleşmiş olan en gözü pek planı yine bir efsaneye, bir mite dönüşmüştür. Bu tamamına erdirilememiş girişimi yeniden gündeme getirmeyi artık kimse aklından geçirmemektedir; o korkunç yenilgiden sonra kimsede böyle bir şey için ne güç ne de heyecan kalmıştır. Amerika'da Kuzey ve Güney arasında süren iç savaş yüzünden kimse başka bir konuyla ilgilenmemektedir; İngiltere'deki komiteler hâlâ ara sıra toplanıyor olsa da, ilkesel olarak bir kablonun deniz altında işlev görmesinin mümkün olduğu yolundaki cılız savın ortaya atılması iki yıl sürer. Ne var ki bu akademik saptamanın eyleme geçirilmesi yolunda adım atmayı kimse aklından geçirmemektedir, altı yıl boyunca tüm çalışmalar tıpkı denizin dibinde unutulmuş olan kablo gibi tamamen atıl kalır.

Altı yıl tarihin muazzam akışı içinde ancak bir göz açıp kapama süresi sayılsa bile elektrik enerjisi gibi onca yeni bir bilimsel gelişme açısından bin yıla denk düşer. Bu alanda her yıl, her ay yeni gelişmeleri olgunlaştırmaktadır. Dinamolar giderek daha güçlenmekte, daha mükemmelleşmekte, kullanım alanları çeşitlenmekte, düzenekler giderek kusursuzlaşmaktadır. Artık bütün kıtalar kendi içlerinde telgraf ağıyla donatılmış, Akdeniz geçilmiş ve Avrupa ile Afrika arasında telgraf bağlantısı kurulmuştur; böylece Atlantik Okyanusu'na kablo döşeme fikri, yıllar geçtikçe farkına bile varılmadan onca zamandır üzerine yapışıp kalmış düşsel bir girişim

olma özelliğini yitirir. Bu girişimin tekrarlanma zamanının gelmesi artık kaçınılmazdır; sadece eski planı yeni enerjiyle ele alacak biri gereklidir.

Sonunda birden bu adam da ortaya çıkar ve görün bakın ki bu kişi, mahkûm edilmiş olduğu sessizliğin ve aşağılanmanın içinden aynı inanç ve aynı güvenle silkinmeyi başarıp adeta yeniden doğan o eski ve aynı Cyrus W. Field'den başkası değildir. Otuzuncu kez okyanusu geçerek tekrar Londra'da ortaya çıkar ve eski imtiyazlarını altı yüz bin poundluk yeni bir sermayeyle canlandırmayı başarır. Ayrıca uzun zamandır hayali kurulan gemi de sonunda yapılmıştır; Isambard Brunel tersanesi o muazzam yükü tek başına taşıyabilecek devasa bir gemiyi, dört bacalı, yirmi iki bin tonluk ünlü *Great Eastern*'ı üretmiştir. Ve mucizeler birbirini izler: Gemi o yıl, yani 1865'de, çağının çok ötesinde tasarlanmış olduğu için boştadır ve iki gün içinde satın alınması ve yeni girişim için donatılması mümkün olur.

Eskiden ölçüsüz zorluklar çıkaran her şey artık kolaylaşmıştır. Dev gemi, yüklendiği yeni kabloyla birlikte 23 Temmuz 1865 günü Thames'den ayrılır. İlk deneme başarısızlıkla sonuçlansa ve hedefe varmaya iki gün kala kabloda oluşan bir yırtık yüzünden döşeme işlemine başlanamasa ve doymak bilmez okyanus bir kez daha altı yüz bin poundu yutsa bile teknik artık kimsenin bundan dolayı cesaretini kaybetmeyeceği kadar gelişmiştir. 13 Temmuz 1886'da *Great Eastern* ikinci kez yola çıktığında bu yolculuk zaferle sonuçlanır, kablo bu kez Avrupa'yla net ve sorunsuz bir iletişim kurmayı başarmıştır. Birkaç gün sonra eski kayıp kablo da bulunur, artık Eski ve Yeni Dünya iki hat üzerinden birleşip ortak bir dünya haline gelmektedir. Dünün mucizesi bugünün olağan bir uygulaması haline gelmiş ve o andan itibaren tüm yeryüzü tek bir yürek olmuştur, artık insanlık dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar birbirini duyarak, görerek, anlayarak yaşamaya başlamıştır ve bu Tanrısal

gelişmeyi sadece kendi yaratıcı gücüne borçludur. Ve insan kendine bu gücü sağlayan unsurları kendi kendini yok etmek ve o harika bütünlüğü bozmak üzere harcamak için uğursuz bir çılgınlıkla sürekli çabalamış olmasaydı zaman ve mekân üzerinde kazandığı bu zaferden sonra sonsuza kadar muhteşem bir birlik halinde yaşayacaktı.

TANRI'YA SIĞINIŞ

1910 Ekim Sonu

Lev Tolstoy'un Tamamlanmamış Oyunu "Ve Işık Karanlıkta Parlıyor" İçin Yazılmış Bir Sonsöz

Giriş

Lev Tolstoy 1890 yılında, ölümünden sonra geriye kalan yapıtları arasında tamamlanmamış bir oyun halinde bulunacak ve daha sonra "Ve Işık Karanlıkta Parlıyor" başlığıyla yayımlanarak sahnelenecek bir özyaşamöyküsü yazmaya başlar. Bu tamamlanmamış dram, daha ilk sahnenin ele verdiği gibi, kendi evinde yaşadığı trajedinin en açık haliyle anlatılmasından başka bir şey değildir ve hem niyetlendiği bir kaçış girişimini haklı çıkarmak hem de karısını bağışladığını göstermek için yazıldığı bellidir, yani son derece derin bir ruhsal çöküntünün içinde mükemmel bir ahlaki dengelilikle kaleme alınmış bir yapıttır.

Tolstoy'un, Nikolay Mikelayeviç Sarinzev karakterinde kendisini anlattığı rahatlıkla görülmektedir ve oyunun ancak çok küçük bir kısmının kurmaca olduğu söylenebilir. Tolstoy bu yapıtını kuşkusuz kendi yaşamı için ihtiyaç duyduğu çözümü öngörmek üzere kaleme almıştır. Fakat ne yapıtında, ne yaşamında, ne oyunu yazmaya başladığı 1890 yılında, ne de on yıl sonra 1900'de bir karara, bir sonuca

varma yolunu ve cesaretini bulamaz. İradenin bu yenilgisi sonucu oyun tamamlanmadan kalır, ellerini kaldırmış Tanrı'ya ona destek olması ve onun yerine bu ikilemi çözmesi için yalvaran kahramanının çaresizliğiyle yapıt noktalanır.

Tolstoy oyununun eksik olan son bölümünü yazmayı bir daha denememiş, ama daha önemlisini yapmış, bizzat yaşamıştır. 1910 Ekim'inin son günlerinde çeyrek yüzyıl süren bir kararsızlık nihayet son bulmuş ve bunalım Tolstoy'u özgürleştirmiştir: Müthiş dramatik geçen birkaç hesaplaşmadan sonra Tolstoy kaçar, hem de kaderine mükemmel bir son biçerek kutsayacak o muhteşem ve benzersiz ölümü bulmak üzere tam zamanında kaçar.

Bu trajedinin yaşanmış sonunu yarım kalmış oyuna eklemek kadar olağan bulduğum başka bir şey yok. Burada, elimden geldiğince tarihi olaylara bağlı kalarak ve gerçeklere saygı göstererek denediğim şey sadece ve sadece budur. Tolstoy'un itiraflarını keyfi olarak tamamlamak veya yazdıklarını ona eşdeğerde görmek densizliğine kapılmadığımı biliyorum, niyetim onun yapıtının devamını getirmek değil, ona hizmet etmektir. Dolayısıyla burada yapmayı denediğim şey, yapıtı tamamlamak değil, tamamlanmamış bir yapıt ve çözümsüz kalmış bir çelişki üzerine bağımsız bir sondeyiş yazmaktır ve yegâne niyetim bu bitirilmemiş trajediye törensi bir son tını katmaktır. Böylece bu sondeyişi yazarken gösterdiğim saygı dolu çaba yerini bulmuş olacaktır. Sahnelenme olasılığını göz önüne alarak bu sondeyişin "Ve Işık Karanlıkta Parlıyor"un on altı yıl sonrasında geçtiğini ve bunun Tolstoy'un dış görünümüne mutlaka yansıtılması gerektiğini de vurgulamalıyım. Yaşamının son yıllarındaki güzel fotoğraflardan, özellikle de onu Şamardino Manastırı'nda kız kardeşinin yanında gösteren fotoğraftan ve ölüm döşeğinde çekilmiş olan fotoğrafından yararlanılabilir. Etkileyici sadeliğiyle çalışma odası da aslına sadık kalınarak canlandırılabilir. Sırf sahneleme tekniği açısından baktığım-

da (Tolstoy'u Sarinzev karakterinin ardına gizlemeden kendi adıyla anan) bu sondeyişin, verilecek uzunca bir aranın ardından "Ve Işık Karanlıkta Parlıyor" başlıklı tamamlanmamış oyunun dördüncü perdesinden sonra yer almasını dilerim. Bağımsız olarak sahnelenmesi amaçlanarak yazılmamıştır.

KİŞİLER

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY (seksen üç yaşındaki hali)
SOFYA ANDREYEVNA TOLSTOY, karısı
ALEKSANDRA LİVOVNA (Saşa diye çağrılır), kızı
SEKRETER
DUŞAN PETROVİÇ, Aile doktoru ve Tolstoy'un arkadaşı
İVAN İVANOVİÇ OSOLİNG, Astapovo istasyon şefi
KİRİL GREGOROVİÇ, Astapovo polis müdürü
BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ
İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ
ÜÇ YOLCU

İlk iki sahne 1910 yılı Ekim'inin son günlerinde Yasnaya Polyana'daki çalışma odasında, son sahne 31 Ekim 1910'da Astapovo İstasyonu'nun bekleme salonunda geçer.

BİRİNCİ SAHNE

1910 Ekim sonu, Yasnaya Polyana
Tolstoy'un çalışma odası, sade ve gösterişsiz, aynı o bilinen resimdeki gibi.

Sekreter iki üniversiteliyi odaya alır. Üstlerinde Rus tarzı, yakasız siyah mintanlar vardır, ikisi de gençtir ve yüz hatları keskindir. Hareketleri özgüven sergilemektedir, çekingen olmaktan çok iddialı bir halleri vardır.

SEKRETER: Buyurun oturun, Lev Tolstoy sizi fazla bekletmeyecektir. Yalnız sizden onun yaşını göz önüne almanızı rica ediyorum! Tolstoy tartışmayı öylesine sever ki yorulduğunu sık sık unutur.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Lev Tolstoy'a soracağımız fazla bir şey yok, sadece tek bir soru soracağız, elbette bizim için de, onun için de önemli bir soru olacak bu. Yanında fazla kalmayacağımıza söz veriyorum – yeter ki rahatça konuşabilelim.

SEKRETER: Mükemmel. Ne kadar resmiyetten uzak olursanız o kadar iyi. Öncelikle de ona unvanıyla hitap etmeyin – bundan hoşlanmaz.

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *gülerek:* Endişe etmeyin, bizden her şeyi bekleyebilirsiniz, ama bunu değil.

SEKRETER: İşte merdivenden çıkıyor.

Tolstoy hızlı adımlarla, adeta rüzgâr gibi içeriye girer, ileri yaşına rağmen hareketli ve asabidir. Konuşurken sık sık elindeki kurşunkalemi çevirir veya dinlerken söze girme sabırsızlığıyla bir kâğıt parçasını buruşturur. Hızla üniversitelilerin yanına gider, ellerini sıkar, her birinin yüzüne bir an için keskin bakışlarla incelercesine bakar, sonra kendini karşılarındaki maroken koltuğun üzerine bırakır.

TOLSTOY: Siz komitenin bana gönderdiği gençlersiniz değil mi? *Bir mektupta bir şeyler arar.* Bağışlayın, isimlerinizi unuttum...

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: İsimlerimizi önemsemenizi rica ediyoruz. Biz size sadece yüz binlerin içinden çıkan iki kişi olarak geldik.

TOLSTOY, *ona sertçe bakarak*: Bana soracağınız sorular mı var?

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Tek bir soru.

TOLSTOY, *ikincisine dönerek:* Ya siz?

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Benim sorum da aynısı. Hepimizin, bütün devrimci Rus gençliğinin size yönelteceği tek bir soru var Lev Nikolayeviç Tolstoy – başkaca bir sorumuz da yok. Niçin bizim yanımızda değilsiniz?

TOLSTOY, *son derece sakin:* Bunu kitaplarımda ve bu arada artık yayımlanmış olan birkaç mektubumda yeterince açık ifade ettiğimi sanıyorum. Bilmem kitaplarımı okudunuz mu?

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *heyecanla*: Kitaplarınızı okumak mı dediniz, Lev Tolstoy? Böyle bir şey sormanız ne tuhaf. Okudum demek yetersiz olurdu. Biz çocukluğumuzdan beri sizin kitaplarınızla yaşadık, gençlik çağına geldiğimizde yüreklerimizdeki heyecanı uyandıran yine siz oldunuz. İnsanın ürettiği bütün zenginliklerin dağılımındaki eşitsizliği görmeyi sizden başka kim öğretebilirdi bize? İnsanlığı korumak yerine insanlar arasındaki adaletsizliği destekleyen tek devlet, tek din, tek hükümdar anlayışını yüreklerimizden söküp çıkaran sizin kitaplarınızdı. Bu bozuk düzen tümden yıkılana kadar tüm yaşamımızı bu yolda adamayı bize siz öğrettiniz.

TOLSTOY, *sözünü keserek konuşur:* Ama şiddet yoluyla değil...

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *o da söz kesmekten çekinmeden:* Konuşmayı öğrendiğimiz günden beri sizin kadar güvendiğimiz hiç kimse olmadı. Kendi kendimize bu haksızlığı kim ortadan kaldıracak sorusunu sorduğumuzda verdiğimiz yanıt hep şu oldu: O! Kim bir gün kalkıp bu alçaklığa son verecek sorusunun yanıtı da aynıydı: O, Lev Tolstoy! Bizler sizin öğrencileriniz, sizin hizmetkârlarınız, kullarınızdık, o zamanlar elinizin bir hareketiyle canımı

vermeye hazırdım ve bu eve birkaç sene önce girmeme izin verilmiş olsaydı bir azizin karşısına çıkmış gibi karşınızda eğilirdim. Siz bizler için buydunuz Lev Tolstoy, yüz binler için, bütün bir Rus gençliği için birkaç yıl öncesine kadar siz bir azizdiniz – ve o zamandan beri bizlere uzak durmanızdan, neredeyse karşımıza geçmenizden şikâyetçiyim, bundan hepimiz şikâyetçiyiz.

TOLSTOY, *daha yumuşak bir tonda:* Peki, sizlere bağlı kalmak için ne yapmalıydım sizce?

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Size akıl öğretme densizliğinde bulunacak değilim. Sizi bizlere, yani tüm Rus gençliğine yabancılaştıran şeyin ne olduğunu siz de biliyorsunuz.

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Bunu açıkça ifade etmemek için hiçbir neden göremiyorum, meselemiz nezaket kurallarına uymaktan çok daha önemli: Artık gözlerinizi açmalı ve hükümetin halkımıza uyguladığı korkunç zulüm karşısında ılımlı davranmayı bırakmalısınız. Artık çalışma masanızın başından kalkmalı, açık, net ve koşulsuz bir biçimde devrimci kanatta yer almalısınız. Hareketimizin nasıl bir gaddarlıkla ezildiğini biliyorsunuz Lev Tolstoy, şu anda sizin bahçenizdeki yapraklardan çok daha fazla sayıda insan hapishanelerde çürüyor. Ve siz, siz bunların hepsini seyrediyor ve söylenenlere bakılırsa arada sırada bir İngiliz gazetesine insan yaşamının kutsallığı üzerine makaleler yazıyorsunuz. Fakat bugün sözcüklerin bu kanlı terör karşısında bir yararı olmadığını biliyorsunuz, artık tek çözümün tam bir altüst oluş, bir devrim olduğunu bizim kadar siz de biliyorsunuz ve sizin bir çağrınızla bir ordu kurulabilir. Bizlerin birer devrimci olmamızı sağlayan sizsiniz, fakat şimdi tam yanımızda olmanızın zamanı gelmişken temkinli davranmayı seçip bize sırt çeviriyorsunuz ve böylece şiddeti onaylamış oluyorsunuz!

TOLSTOY: Asla! Asla şiddeti onaylamadım ben! Sırf ikti-

dar sahiplerinin işlediği suçlara karşı mücadele verebilmek için otuz yıldır kendi işlerimi bıraktım. Ben otuz yıldır –ki siz o zamanlar daha dünyaya gelmemiştiniz– sosyal yapının iyileştirilmesini değil, tamamen yeni bir düzen kurulmasını sizden çok daha radikal bir biçimde talep ediyorum.

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *Tolstoy'un sözünü keserek:* Peki, sonuç nedir? Otuz yıldır hangi talebiniz yerine getirildi, bizlere hangi haklar verildi? Sizin çağrınıza uyan Duhoborlar'ın* kırbaçlanması ve göğüslerine altı kurşun sıkılması mı? Sizin o ılımlı yol göstericiliğiniz, yazdığınız kitaplar ve broşürler Rusya'da neyin daha iyi olmasını sağladı? Halkı sabır ve tevekküle yönlendirerek, bin yıllık devlet avuntularıyla oyalayarak zorbalara yardım ettiğinizi görmüyor musunuz? Hayır, Lev Tolstoy, bu gözü dönmüş zalimlere sevgi adına seslenmenin hiç yararı yok, meleklerin diliyle konuşsanız bile! Çarın uşakları biz gırtlaklarına yapışmadıkça sizin İsa'nızın hatırına ceplerinden tek bir ruble bile çıkarmayacaklar, tek bir borcu bile silmeyeceklerdir. Halk sizin kardeşlik sevginizi yeterince bekledi, daha fazla beklemeyeceğiz, artık harekete geçme zamanı.

TOLSTOY, *oldukça sert:* Biliyorum, bildirilerinizde bundan "kutsal eylem" diye söz ediyorsunuz hatta, "nefreti körüklemek" sizin için kutsal bir eylem. Fakat ben nefret nedir bilmem, bilmek de istemem, hatta halkımıza karşı suç işleyenlerden bile nefret etmem. Çünkü kötülük yapan ruhunun derinliklerinde kötülüğe maruz kalandan daha mutsuzdur – ona acırım, ama ondan nefret etmem.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *öfkeyle:* Ama ben insanlık karşısında adaletsiz davrananların hepsinden nefret ediyorum

---

Rus Kilisesi'nin 18. yüzyılda ortaya çıkan mistik ve savaş karşıtı bir mezhebi. (ç.n.)

– kan içici canavarlardan farkı olmayan bu insanlara karşı hoşgörüm yok, her birinden nefret ediyorum! Hayır Lev Tolstoy, bu canilere acımamı asla sağlayamayacaksınız!

TOLSTOY: Cani de benim kardeşimdir.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Benim kardeşim, anamın evladı bile olsa insanlığa acı çektirenleri kuduz bir köpeği yok eder gibi ezerim. Hayır, acımasız olana acımak yok artık! Çarların ve baronların cesetleri toprağın altına girmeden Rus topraklarında huzur olmayacak; biz kendi gücümüzle kurmadıkça insanca ve hakça bir düzen kurulmayacaktır.

TOLSTOY: Hakça bir düzen zor yoluyla kurulamaz, çünkü her türlü şiddet kaçınılmaz olarak yine şiddet doğurur. Silaha sarıldığınız anda yeni bir despotluk rejimini başlatırsınız. Yok etmek istediğiniz şeyi kalıcılaştırırsınız.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Fakat iktidarı elinde tutanlara karşı savaşmanın tek yolu iktidarı yıkmaktır.

TOLSTOY: Bunu kabul ediyorum; ama bana inanın ki, gerçek güç şiddete şiddetle karşılık vermez, onu ılımlılıkla etkisiz hale getirir. İncil'de der ki...

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *söz keserek*: Ah, İncil'i bırakın. Papazlarımız halkı uyuşturmak için İncil'i çoktan kanyağa çevirdiler. Bunlar iki bin yıl önce de söylenmişti ve kimseye bir yararı dokunmadı, yoksa dünya ağzına kadar kan ve sefaletle dolmuş olmazdı. Hayır, Lev Tolstoy, sömürenlerle sömürülenler, efendilerle uşaklar arasındaki uçurumu İncil'de söylenenlerle kapatmak artık mümkün değil. Her iki yakanın arasında çok fazla sefalet birikti. Bugün yüzlerce, hayır, binlerce inançlı ve yardımsever insan Sibirya'da veya hapishanelerde yok olup gidiyor, binler yarın on binlere varacak. Şimdi size soruyorum, bir avuç suçlunun çıkarı uğruna milyonlarca suçsuz insan gerçekten acı çekmeli mi?

TOLSTOY, *toparlanarak*: Tekrar kan dökülmesindense acı çekmeleri daha iyi; özellikle suçsuzların acı çekmesi haksızlığa karşı daha etkili ve iyidir.

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *öfkeden köpürerek*: Rus halkının binlerce yıldır çektiği bitmek bilmez acıya iyi mi diyorsunuz siz? O halde hapishaneleri ziyaret edin Lev Tolstoy, acı çekmenin gerçekten iyi olup olmadığını kırbaçlananlara sorun, kentlerimizde ve köylerimizde açlık çekenlere sorun.

TOLSTOY, *öfkeyle*: Sizin şiddetinizden iyi olduğu kesin. Bombalarınız ve silahlarınızla kötülüğü yeryüzünden tümüyle silebileceğinize gerçekten inanıyor musunuz? Hayır, böyle olmayacak, kötülük o zaman sizin içinizde işlemeye başlayacak ve şunu tekrarlıyorum; bir inanç uğruna acı çekmek onun için cinayet işlemekten yüzlerce kez iyidir.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *o da öfkeyle*: Pekâlâ, acı çekmek o kadar iyi ve yararlıysa Lev Tolstoy – o halde siz kendiniz niye acı çekmiyorsunuz? Niçin başkalarına hep fedakârlığı överken ve köylüleriniz –kendi gözlerimle gördüm– paçavralar içinde dolaşıp kulübelerinde yarı aç soğuktan donarken siz niye sıcak evinizde oturup yemeğinizi gümüş takımlardan yiyorsunuz? Niçin sizin öğretileriniz yüzünden eziyet gören Duhoborlar'ınız yerine kendinizi kırbaçlatmıyorsunuz? Niçin artık şu seçkin evinizi terk edip sokağa çıkmıyorsunuz, görünüşe bakılırsa o kadar şahane bulduğunuz sefaletle tanışmak için niçin kendiniz rüzgâra, dona, yağmura karşı yürümüyorsunuz? Niçin kendi öğretinize uygun yaşamak yerine sadece konuşuyorsunuz, niçin kendiniz buna örnek olacak bir eylemde bulunmuyorsunuz?

TOLSTOY *geri çekilmiştir. Sekreter ileri atılarak öğrencileri sert bir biçimde uyarmak ister, fakat bu arada Tolstoy kendini toparlamıştır, onu nazikçe uzaklaştırır*:

Siz karışmayın! Bu genç insanın vicdanıma yöneltmiş olduğu soru iyi bir soruydu. Dürüstçe yanıtlamaya çalışacağım. *Gençlere doğru ufak bir adım daha atar, duraksar, kendine çekidüzen verir, sesi boğuk ve pusludur.* Niçin kendi öğretilerime ve söylediklerime uygun olarak benim de acı çekmediğimi soruyorsunuz? Size büyük bir utançla şu yanıtı vereceğim: Bugüne kadar bu en kutsal görevimi yerine getirmekten uzak durduysam bunun nedeni.... bunun nedeni... fazlasıyla korkak, fazlasıyla güçsüz ve ikiyüzlü olmamdı; alçak, değersiz, günahkâr biri olmamdı, çünkü Tanrı bana bugüne kadar kaçınılmaz olanı yapma gücünü henüz bağışlamadı. Siz, tanımadığım genç adam, sakınmadan konuşarak beni vicdanımla yüzleştirdiniz. Yapılması gerekenin binde birini bile yapmadığımı biliyorum ve utanarak itiraf ediyorum ki, benim görevim bu evin lüksünü ve bir günah olarak gördüğüm acınası yaşam biçimimi çok önceden terk etmek ve sizin de söylediğiniz gibi, bir hacı misali yollara düşmek olmalıydı. Oysa şimdi ruhumun en derinlerine kadar utanç hissettiğimi ve kendi zavallılığım karşısında başımın eğik olduğunu söylemekten başka verecek bir yanıtım yok. *Üniversiteliler birer adım geri çekilirler, etkilenmiş ve sessizleşmişlerdir. Bir an kimse konuşmaz. Sonra Tolstoy sesini daha da alçaltarak devam eder:* Fakat belki de... belki de yine de acı çekiyorumdur, yeterince güçlü ve dürüst olamadığım için, kendi sözlerimi insanlar karşısında yerine getiremediğim için acı çekiyorumdur. Belki de vicdanen, bedenin çekebileceği en korkunç acılardan daha büyük bir acı çekiyorumdur, belki de Tanrı'nın benim için uygun gördüğü ceza budur ve bu nedenle bu evdeki hayatımı ayağımda prangalarla bir hücrede yaşamaktan daha korkunç bir hale getirmiştir... Fakat sizler haklısınız, sadece bana ait bir acı olduğu için bu

acıyı çekmenin kimseye yararı yok, bir de bununla övünmeye kalkmak kendini beğenmişlikten başka bir şey değil.

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ, *biraz utanarak*: Kendimi heyecanıma kaptırarak sizi kişisel olarak incittiysem özür dilerim Lev Nikolayeviç Tolstoy.

TOLSTOY: Hayır, hayır, aksine size teşekkür ediyorum! Vicdanımızı sarsan, hem de sertçe sarsan kişi bize iyilik etmiştir. *Bir an sessizlik olur. Tolstoy sakin bir sesle tekrar konuşmaya başlar:* Bana soracağınız başka bir sorunuz var mı?

BİRİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Hayır, tek sorumuz buydu. Ve ben bize katılmaktan kaçınmanızın Rusya ve bütün insanlık için bir talihsizlik olduğuna inanıyorum. Çünkü bu altüst oluşu, bu devrimi artık kimse durduramaz ve öyle hissediyorum ki, devrim giderek şiddetlenecek, dünyadaki bütün devrimlerden daha güçlü olacak. Bu devrime önderlik edecek adamlar da kaya gibi sağlam, kararlı, ödün vermez adamlar olacak. Eğer siz başımıza geçmiş olsaydınız milyonlarca kişi sizi izlerdi ve daha az kurban verilirdi.

TOLSTOY: Tek bir kişinin ölümünden bile sorumlu olsam, bunun yükünü vicdanen kaldıramam.

Alt kattan bir gong sesi duyulur.

SEKRETER, *konuşmayı kesmek için Tolstoy'a dönerek:* Öğle yemeği zamanı.

TOLSTOY, *buruk bir sesle*: Evet, yemek yemek, çene çalmak, yemek yemek, uyumak, dinlenmek, çene çalmak – avare hayatımız böyle geçiyor ve bu arada başkaları çalışıp Tanrı'ya hizmet ediyorlar. *Tekrar gençlere doğru döner.*

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Bu durumda dostlarımıza bizi geri çevirdiğinizden başka bir haber götüremeyecek miyiz? Bize cesaret verecek bir şeyler söylemeyecek misiniz?

TOLSTOY, *ona dik dik bakarak düşünür:* Dostlarınıza benim adıma şunları söyleyin: Kardeşlerinizin acısını öylesine güçlü hissedebildiğiniz ve onların yaşamını iyileştirmek için kendi yaşamlarınızı ortaya koyabildiğiniz için siz Rus gençliğini seviyorum ve saygı duyuyorum. *Sesi sertleşerek yükselir.* Fakat kardeşçe sevginizi *bütün* insanlara yöneltmediğiniz sürece size katılmayı reddediyorum.

Üniversiteliler sessiz kalırlar. Sonra ikinci üniversiteli kararlı bir tavırla öne çıkarak sertçe konuşur:

İKİNCİ ÜNİVERSİTELİ: Bizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz, açıksözlülüğünüz için de teşekkür ediyoruz. Sanırım bir daha hiçbir zaman karşınıza çıkmayacağım – siz de benim, bu tanımadığınız insanın vedalaşırken açıksözlülükle konuşmasına izin verin. Size şunu söyleyeyim ki, eğer insanlar arası ilişkilerin sadece sevgi yoluyla düzelebileceğine inanıyorsanız yanılıyorsunuz Lev Tolstoy, bu ancak zenginler ve tasasızlar için geçerli olabilir. Fakat çocukluklarından itibaren açlık çekerek yaşayanlar ve bütün yaşamları boyunca efendilerinin baskısı altında ezilenler, gökyüzünden İsa'nın vaat ettiği kardeşlik sevgisinin inmesini daha fazla bekleyemeyecek kadar yorgunlar ve kendi yumruklarına güvenmeyi yeğleyeceklerdir. Ve size yaşamınızın sonuna yaklaşırken şunu söylemek isterim Lev Nikolayeviç Tolstoy, dünya kana boğulacak, sadece efendiler değil, artık bu yeryüzünde onlardan beklenecek bir kötülük kalmasın diye efendile-

rin çocukları da öldürülecek ve parça parça edilecekler. Dilerim kendi yanılgınıza tanık olmak yoktur kısmetinizde – bunu yürekten diliyorum! Tanrı size huzurlu bir ölüm bağışlasın!

Tolstoy, bu ateşli genç adamın sözlerindeki yoğunluktan ürkerek geriler. Sonra kendini toparlayarak ona tekrar yaklaşır ve çok sade bir dille konuşur:

TOLSTOY: Size özellikle son cümleniz için teşekkür ediyorum. Benim için otuz yıldır özlemini çektiğim şeyi, yani Tanrı'yla ve bütün insanlarla barışık, huzurlu bir ölümü dilediniz. *İki üniversiteli eğilerek selam verip giderler, Tolstoy uzun süre arkalarından bakar, sonra heyecanla bir aşağı bir yukarı yürümeye başlayarak sekreterine şunları söyler:* Ne müthiş delikanlılar, Rus gençleri ne kadar cesur, gururlu ve güçlüler! Bu inançlı, pırıl pırıl gençlik ne kadar muhteşem! Altmış yıl önce Sivastopol önlerinde de onları böyle tanımıştım, aynı özgür ve korkusuz bakışlarla ölüme gidiyorlardı, hiçbir tehlikeden yılmadan – bir hiç uğruna gülümseyerek ölmeye, o harikulade taptaze yaşamlarını boş işler, boş sözler için, gerçeklikten uzak bir fikir için harcamaya hazırdılar, sırf fedakârlık adına. Bu hiç tükenmeyen Rus gençliği olağanüstü! Ve şimdi bütün bu heyecanları ve enerjileriyle sanki kutsal bir davaya hizmet eder gibi hizmet ettikleri şey nefret ve cinayet! Ve buna rağmen bana iyilikte bulundular! O iki genç beni kendime getirdi, çünkü gerçekten haklıydılar, artık içinde bulunduğum zayıflıktan silkinip kendi sözlerimin arkasında durmam gerekiyor! Artık ölümüme iki adım kalmışken ben hâlâ tereddüt ediyorum! Gerçekten de, insan doğruyu gençlikten ve sadece gençlikten öğrenebiliyor!

Kapı açılır ve Kontes soğuk bir rüzgâr gibi içeriye girer, asabi ve telaşlıdır. Hareketlerinde bir güvensizlik vardır, bakışları durmadan eşyalar arasında gidip gelmektedir. Konuşurken aklından başka şeylerin geçtiği ve derin bir huzursuzluğun içini kemirdiği hissedilmektedir. Sekreteri, sanki orada yokmuş gibi özellikle görmezden gelerek sadece kocasıyla konuşur. Kontes'in peşinden kızları Saşa da içeriye girmiştir; sanki annesine göz kulak olmak için peşinden gelmiş gibi bir hali vardır.

KONTES: Yemek çoktan hazır, ayrıca *Daily Telegraph*'ın muhabiri ölüm cezası üzerine yazdığın makale için yarım saattir aşağıda ve sen onu şu zibidiler yüzünden bekletiyorsun. Bunlar ne yol yordam bilmez, ne küstah insanlar böyle! Aşağıda uşak, Kont'a geleceğiniz bildirildi mi, diye sorduğunda içlerinden biri, hayır, dedi, herhangi bir konta bir şey bildirilmedi, bizi Lev Tolstoy çağırttı. Ve sen tutmuş dünyayı da kendi kafaları gibi karıştırmak isteyen böyle ukala züppelerle görüşüyorsun! *Kontes huzursuzlukla odayı gözden geçirmektedir.* Şuranın haline bak, kitaplar yerde, her şey toz içinde ve karmakarışık, daha düzgün birileri gelmiş olsaydı gerçekten rezaletti. *Koltuğun yanına giderek eliyle yoklar.* Döşemesi lime lime olmuş artık, utanç verici, hayır, hayır, bakılacak hali kalmamış. Neyse ki yarın Tula'dan döşemeci gelecek, hemen koltuğu elden geçirsin. *Kimse yanıt vermez. Kontes odanın içinde asabiyetle gidip gelir.* Hadi ama gel artık! Adamı daha fazla bekletemeyiz.

TOLSTOY, *birden benzi solmuş ve huzursuzlaşmıştır:* Hemen geliyorum, sadece... sadece burada yapacağım birkaç şey daha var... Saşa bana yardım eder... Bu arada sen konuğumuzla ilgilen, ben hemen geleceğim. *Kontes bütün odayı bakışlarıyla kıvılcımlar saçarak bir kez daha gözden geçirdikten sonra gider. Tolstoy karısı dışarı çıkar*

çıkmaz arkasından gidip çabucak anahtarı kilitte çevirir.

SAŞA, *babasının telaşından korkmuştur:* Neyin var baba?

TOLSTOY, *büyük bir heyecan içindedir, elini kalbinin üstüne bastırıp kesik kesik konuşur:* Yarın döşemeci... Tanrı'ya şükür... zaman var daha... Tanrı'ya şükür.

SAŞA: İyi ama ne oldu?

TOLSTOY, *heyecanla:* Bir bıçak verin bana, çabuk bir bıçak veya makas... *Sekreter yazı masasından aldığı kitap açacağını şaşkın bakışlarla ona uzatır. Tolstoy gerginlik ve telaş içinde, arada bir kapıdan yana bakarak, döşemenin yırtık yerini genişletmeye çalışır, sonra gerginlik içinde elini uzatıp dışarı taşan at kıllarının arasını karıştırır, sonunda mühürlü bir mektubu bulup çıkarır.* İşte! Ne gülünç... değil mi? Gülünç ve olmayacak bir şey... tıpkı bayağı bir Fransız romanı gibi... tam bir rezillik... Benim gibi aklı henüz başında bir adam, kendi evinde ve seksen üç yaşındayken en önemli belgelerini saklamak zorunda kalsın, çünkü her şeyim karıştırılıyor, çünkü izleniyorum, yazdığım her sözcük, her sırrım izleniyor! *Biraz sakinleşir, mektubu açar ve Saşa'ya okur.* Bu mektubu on üç yıl önce, annenden ve bu cehennem gibi evden kaçmak istediğimde yazmıştım. Bu bir vedaydı, sonradan gerçekleştirme cesaretini bulamadığım bir veda. *Mektubu titreyen parmaklarının arasında hışırdatarak alçak sesle kendi kendine okur:* "... on altı yıldır bir yandan size karşı mücadele ederek, bir yandan sizi kışkırtmak zorunda kalarak sürdürdüğüm bu yaşama ne olursa olsun artık katlanmam mümkün değil. Aslında uzun zaman önce yapmış olmam gereken şeyi yapmaya, yani kaçmaya karar verdim. Bunu açıkça yaparsam üzüntü verecek. Belki zayıf davranacağım ve kararımı uygulayamayacağım, oysa uygulanması gerekli. Beni bağışlayın, atacağım adım size acı verecek de olsa beni bağışlayın ve öncelikle sen Sonya beni içtenlikle yüreğinden çıkar,

beni arama, benden yakınma ve beni yargılama." *Derin bir soluk alarak:* Ah üzerinden on üç yıl geçmiş, on üç yıl daha kendime eziyet etmeyi sürdürmüşüm ve yazdığım her sözcük o zamanki kadar gerçek, bugünkü hayatım da aynı korkaklık ve zayıflık içinde sürüp gidiyor. Hâlâ, hâlâ kaçmış değilim, hâlâ bekliyor da bekliyorum ve neyi beklediğimi bilmiyorum. Her zaman her şeyi net biçimde görmeme rağmen yanlış davrandım. Sonya'ya karşı her zaman fazlasıyla zayıf, fazlasıyla iradesizdim! Mektubu pis defterini öğretmeninden saklayan okul çocuğu gibi buraya sakladım. Sonya'ya sadece yapıtlarımın mülkiyetinin tüm insanlığa bağışlanmasını istediğim vasiyetnameyi verdim, bunu kendi vicdanım karşısında huzurumu korumak yerine evin huzuru bozulmasın diye yaptım.

Ara

SEKRETER: Peki, Lev Nikolayeviç Tolstoy... böyle beklenmedik bir vesile ortaya çıkmışken... size bir soru sormama izin verir misiniz... Tanrı... Tanrı sizi yanına çağıracak olsaydı... son ve en önemli isteğinizin, yani yapıtlarınız üstündeki mülkiyet hakkından vazgeçme isteğinizin gerçekten yerine getirileceğine inanıyor musunuz?

TOLSTOY, *korkmuştur:* Elbette... yani... *Tedirginlikle:* Hayır, bunu ben de bilmiyorum... Sen ne dersin Saşa?

Saşa arkasını döner ve sesini çıkarmaz.

TOLSTOY: Tanrım, bunu hiç düşünmemiştim. Ya da... hayır, yine, yine dürüst davranmadım kendime – ben bunu düşünmek istemedim sadece, her açık ve dolaysız kararlardan kaçtığım gibi yine kaçtım. *Keskin bakışlarla sekretere bakar.* Evet, kesinlikle, kesinlikle biliyorum ki, karım ve oğullarım bugün benim inancımı ve manevi görevlerimi

nasıl önemsemiyorlarsa son isteğimi de önemsemeyeceklerdir. Benim yapıtlarımı ucuz ticarete dökeceklerdir ve insanlar ölümümden sonra bile beni sözünün arkasında duramayan biri olarak göreceklerdir. *Eliyle kararlılığını gösteren bir hareket yapar.* Ama böyle bir şey olmamalı, bu gerçekleşmemeli! Artık her şey netliğe kavuşmalı! O üniversiteli, o dürüst ve doğru insan ne diyordu bugün? Dünya benden bir eylem bekliyor, sonunda dürüstçe, net, açık bir karar vermemi bekliyor – bu bana gönderilmiş bir işaretti! İnsan seksen üç yaşına gelmişse ölüm karşısında gözlerini kapamamalı artık, onun doğruca yüzüne bakmalı ve kesin kararını vermeli. Evet, bu hiç tanımadığım insanlar bana yararlı bir uyarıda bulundular: Hiçbir şey yapmamanın ardında her zaman korkaklık saklanmaktadır. İnsan açık ve sahici olmalı ve ben hayatının sonuna varmış, seksen üç yaşına gelmiş biri olarak artık böyle olmak istiyorum. *Sekretere ve kızına doğru döner.* Saşa ve Vladimir Georgeviç dinleyin, yarın vasiyetnamemi hazırlayacağım; açık, sağlam ve kesin bir biçimde kaleme alacağım ve yazdıklarımdan gelen tüm geliri, etraflarında biriken bütün o kirlenmiş parayı herkese, bütün insanlığa bırakacağım – tüm insanlar için ve vicdanımın zorlamasıyla yazdığım ve söylediğim hiçbir sözcükle ticaret yapılamayacak. Yarın sabah yanıma gelin, yanınızda ikinci bir tanık da getirin – daha fazla bekleyemem, yoksa ölüm engelleyebilir beni.

SAŞA: Bir dakika dur baba – seni vazgeçirmek istediğimden değil, ama annem bizi burada dört kişi toplanmış görürse sorun çıkabileceğinden korkuyorum. Hemen kuşkulanacak ve senin istemini son dakikada yine sarsacaktır belki de.

TOLSTOY, *düşünceli:* Haklısın! Burada, bu evde temiz ve doğru bir şey yapmaya imkân yok. Burada insanın bütün hayatı yalana dönüşüyor. *Sekretere dönerek:* İşleri benimle yarın öğleden önce saat on birde Grumont Ormanı'nda

çavdar tarlasının arkasında soldaki büyük ağacın altında buluşacak şekilde ayarlayın. Ben her zamanki at gezintisine çıkıyormuş gibi davranacağım. Her şeyi hazırlayın, orada Tanrı'nın bana nihayet bu son ayak bağından kurtulmak için gereken kararlılığı vereceğini umuyorum.

Öğle yemeği gongu daha da şiddetli olarak ikinci kez çalar.

SEKRETER: Yeter ki şimdi Kontes'e hiçbir şey belli etmeyin, yoksa her şey boşa gider.

TOLSTOY, *güçlükle nefes alarak:* İnsanın kendini sürekli farklı göstermesi, sürekli gizlenmesi korkunç bir şey! İnsan dünyaya karşı dürüst olmak isterken, Tanrı'ya ve kendine karşı dürüst olmak isterken niçin karısının ve çocuklarının karşısında dürüst olmaya hakkı yoktur! Hayır, böyle yaşanamaz, *insan böyle yaşayamaz!*

SAŞA, *korkuyla:* Annem!

Sekreter telaşla kapının üstündeki anahtarı çevirir, Tolstoy heyecanını gizlemek için yazı masasının başına gider ve içeriye girene doğru sırtını döner.

TOLSTOY, *inleyerek:* Bu evin içindeki yalanlar beni zehirliyor – ah, insan hiç olmazsa bir kerecik dürüst olabilse, hiç olmazsa ölüm karşısında!

KONTES, *hızla içeri girer:* Niçin gelmiyorsunuz hâlâ? Her zaman böyle ağırdan alırsın sen.

TOLSTOY, *karısına doğru döner, yüz ifadesi artık tümüyle dinginleşmiştir ve ağır ağır, sadece ötekilerin anlayabileceği bir ses tonuyla konuşmaya başlar:* Evet, haklısın, ben her zaman ve her konuda ağırdan alırım. Ama önemli olan tek şey, insanın doğru olanı zamanında yapabilmesidir.

İKİNCİ SAHNE

Aynı odada. Ertesi gün gecenin geç saatlerinde.

SEKRETER: Bugün erken yatmalısınız Lev Nikolayeviç, uzun süre at binmekten ve günün heyecanından yorgun düşmüş olmalısınız.

TOLSTOY: Hayır, hiç yorgun değilim. İnsanı yoran şey sadece gidiş gelişler ve kararsızlıktır. Her eylem insanı özgürleştirir, en kötü eylem bile hiçbir şey yapmamaktan iyidir. *Odanın içinde bir aşağı bir yukarı gider gelir.* Bugün doğru mu davrandım bilmiyorum, bunu önce vicdanıma sormalıyım. Yapıtlarımı, onları borçlu olduğum bütün insanlara geri vermek ruhumu hafifletti, ama vasiyetnamemi böyle gizlice yazmamalıydım, herkesin karşısında ve inancın cesaretiyle yazmalıydım. Doğruluk adına açıkça yapmam gereken şeyi belki de yakışık almayacak şekilde yaptım – ama Tanrı'ya şükürler olsun ki yapabildim, hayatımda bir adım daha ileriye gittim, ölüme bir basamak daha yaklaştım. Şimdi geriye en zoru, en sonuncusu kaldı: Sonu yaklaşan bir hayvanın yaptığı gibi doğru zamanda sürünerek de olsa çalılıklara gitmek, çünkü bu evin içinde ölümüm de yaşamım gibi samimiyetten uzak olacak. Seksen üç yaşındayım ve hâlâ, hâlâ kendimi dünyevi olandan tümüyle sıyıracak gücü bulamıyorum ve belki de doğru zamanı kaçırıyorum.

SEKRETER: Öleceği anı kim bilebilir ki! İnsan bunu bilseydi her şey daha iyi olurdu.

TOLSTOY: Hayır, Vladimir Georgeviç, hiç de iyi olmazdı. Şu eski söylenceyi bilmez misiniz? İsa'nın, insanların ne zaman öleceklerini bilmelerini nasıl engellediğini bir keresinde bana bir köylü anlatmıştı. Daha önceleri herkes öleceği zamanı bilirmiş, ama İsa dünyaya geldiğinde bazı köylülerin topraklarını işlemediklerini ve günahkâr bir

yaşam sürdüklerini görmüş. İçlerinden birini avareliğinden ötürü yermiş, fakat bu sefil köylü homurdanarak, ürünü göremeyecekse toprağı kimin için ekeceğini sormuş sadece. O zaman İsa insanların ölecekleri zamanı önceden bilmelerinin iyi olmadığını anlamış ve bu bilgiyi onlara yasaklamış. O zamandan beri köylüler sanki ölümsüzmüş gibi tarlalarını son ana kadar sürer olmuşlar, zaten doğrusu da budur, çünkü insan sonsuzluğa ancak üreterek katılabilir. Bugün ben de böyle davranıp –günlüğünü işaret eder– kendi günlük işimi yapmak istiyorum.

Dışarıdan sert adım sesleri duyulur, Kontes üzerinde geceliğiyle içeriye girer ve Sekreter'e kötü kötü bakar.

KONTES: Demek böyle... ben de sonunda yalnız kaldığını düşünüyordum... seninle konuşacaklarım var...

SEKRETER, *selam vermek için eğilerek:* Ben de gidiyordum.

TOLSTOY: Hoşça kalın sevgili Vladimir Georgeviç.

KONTES, *kapı sekreterin ardından kapanır kapanmaz:* Sürekli senin dibinde, kene gibi yapışıyor sana... oysa benden... benden nefret ediyor, bu sinsi kötü adam seni benden uzaklaştırmaya çalışıyor.

TOLSTOY: Ona haksızlık ediyorsun Sonya.

KONTES: Haksızlık etmemeye çalışmıyorum zaten! İkimizin arasına zorla girdi bu adam, seni benden çaldı, çocuklarına yabancılaştırdı. O geldiğinden beri benim senin için hiçbir önemim kalmadı, evimiz de, sen de artık bütün dünyaya aitsiniz, ama bizler, en yakınların bunun dışında kaldık.

TOLSTOY: Keşke bunu gerçekten yapabilsem! Tanrı'nın istediği de insanın herkese ait olmasıdır, kendini sadece yakınlarına saklamamasıdır.

KONTES: Evet, biliyorum, çocuklarımın hakkını çalan bu adam aklına sokuyor bunları, seni hepimize karşı kışkır-

tıyor. Bu yüzden onun bu evdeki varlığına katlanamıyorum artık.

TOLSTOY: Ama Sonya, çalışmalarım için ona ihtiyacım olduğunu biliyorsun.

KONTES: Başka yüzlercesini bulabilirsin! *Eliyle kovalar gibi bir hareket yaparak.* Onun yakınımda olmasına katlanamıyorum. Bu insanın ikimizin arasına girdiğini görmek istemiyorum.

TOLSTOY: Sonya, canım, sinirlenme lütfen. Gel, otur şöyle, sakince konuşalım birbirimizle ilk beraber olduğumuz o eski zamanlardaki gibi, bir düşünsene daha söyleyecek kaç güzel sözümüz, yaşayacak kaç güzel günümüz kaldı ki! *Kontes tedirginlikle çevresine bakınır ve eli ayağı titreyerek oturur.* Bak Sonya, bu insanın yardımına ihtiyacım var – belki de inanç bakımından zayıf olduğum için ona ihtiyacım var, çünkü Sonya ben olmak istediğim kadar güçlü değilim. Gerçi her geçen gün bana şu koca dünyanın pek çok köşesinde benim inancımı paylaşan insanlar olduğunu kanıtlıyor, ama beni anlamalısın, dünyevi duygularla çarpan kalbimizin güven hissetmek için yakında bulunan, nefes alan, gözle görülen en azından tek bir insanın somut sevgisine ihtiyacı var. Azizler belki hiçbir yardımcıya ihtiyaç duymadan hücrelerinin içinde inançlarını koruyabilir ve bir tanıkları olmasa da umutsuzluğa kapılmazlardı, fakat Sonya kabul et ki, ben bir aziz değilim, ben sadece güçsüz ve yaşlı bir adamım artık. Bu yüzden şu ihtiyarlık günlerimde en değerli desteğim inancımı paylaşan birinin yakınımda olmasına ihtiyacım var. Benim için en büyük mutluluk, dini inancımı kırk sekiz yıldan beri şükran ve saygıyla birlikte yaşadığım eşimle paylaşmak olurdu elbette. Fakat Sonya, sen bunu hiçbir zaman istemedin. Benim tüm ruhumla değer verdiğim şeye sen sevgiyle bakmadın, hatta korkarım nefret ettin. *Kontes huzursuzca kıpırdanır.* Hayır Sonya, beni yanlış

anlama, seni yargılamıyorum. Sen bana da, şu dünyaya da verebileceğin ne varsa verdin, bir anne sevgisi ve ihtimam gösterdin, ama kendi ruhunun derinliklerinde hissetmediğin bir inanç için nasıl özveride bulunabilirdin ki. Benim içtenlikle bağlandığım düşünceleri paylaşmadığın için seni nasıl suçlayayım, her insanın ruh dünyası, son düşünceleri her zaman kendisi ve Tanrı arasındadır. Ama sonunda inancından dolayı Sibirya'da acılar çekmiş bir insan kalkıp evime geldiyse, benim inancımı paylaşıyorsa, benim yardımcım ve sevgili konuğum olduysa, ruhsal yaşamımı destekleyip güçlendiriyorsa niçin bu insanı benden esirgemek istiyorsun?

KONTES: Seni benden uzaklaştırdığı için ve ben buna katlanamıyorum, katlanamıyorum. Bu durum beni deli ediyor, hasta ediyor, çünkü yaptığınız her şeyin bana karşı olduğunu hissediyorum. Bugün öğlen yine onu yakaladım, telaş içinde bir kâğıdı benden sakladı ve hiçbiriniz doğrudan gözlerimin içine bakamıyorsunuz, ne o ne sen ne de Saşa! Benden bir şey gizliyorsunuz. Evet, evet biliyorum, benim arkamdan kötü bir şeyler çevirdiniz.

TOLSTOY: Umarım Tanrı ölümüme bir adım kala bilerek kötü bir şey yapmaktan korumuştur beni.

KONTES, *heyecanlanarak:* Gizli bir şeyler yaptığınızı, bana karşı bir şeyler yaptığınızı yadsımıyorsun yani. Ah biliyorsun ki, benim karşımda başkalarının karşısında yaptığın gibi yalan söyleyemezsin sen.

TOLSTOY, *büyük bir öfkeyle:* Başkalarına yalan mı söylüyorum şimdi ben? Senin yüzünden çoktandır herkesin karşısında yalancı durumuna düşmüşken bunu bana sen mi söylüyorsun? *Kendini tutarak.* Tanrı'nın huzurunda dilerim ki, bilerek yalan söyleme günahını işlemeyeyim. Belki de benim gibi zayıflıkları olan bir insan her zaman tümüyle gerçeği söyleyemez, ama inanıyorum ki yalan söyleyen, insanları aldatan biri de değilim.

KONTES: O zaman ne yaptığınızı söyle bana – o mektup, o kâğıt neydi... bana daha fazla eziyet etme...

TOLSTOY, *karısına yaklaşarak çok yumuşak bir sesle:* Sonya Andreyevna, sana eziyet eden ben değilim, artık beni sevmediğin için kendi kendine eziyet eden sensin. Bana hâlâ sevgi duyuyor olsaydın güven de duyardın – beni anlamadığın zamanlarda bile güven duyardın. Sofya Andreyevna, senden rica ediyorum, lütfen kendi içine dönüp bir bak, kırk sekiz yıldır birlikte yaşıyoruz! Belki bunca yılı gözden geçirdiğinde geçmiş zamanlardan varlığının bir kuytusunda gizlenip kalmış bir parçacık sevgi bulursun. Bu kıvılcımı canlandırmanı, bana karşı yine eskisi gibi sevgi ve güven dolu, yumuşak başlı ve özverili olmaya çalışmanı rica ediyorum senden, çünkü Sonya, bana karşı şimdiki davranışlarından zaman zaman korku duyuyorum.

KONTES, *sarsılmış ve heyecanlanmış bir halde:* Nasıl olduğumu ben de bilmiyorum artık. Evet, haklısın, ben çirkin ve kötü biri haline geldim. Ama senin insan olmanın ötesine geçmek için kendine nasıl işkence ettiğini –Tanrı'nın yanında olma hırsını, böyle bir günahı– görmeye kim dayanabilirdi ki. Çünkü Tanrı'ya böyle zorla yaklaşmaya ve bizlerden gizli tutulmuş bir gerçeği bulmaya çalışmak günahtır, kibirdir ve alçakgönüllülük değil, kendini beğenmişliktir. Eskiden, eskiden her şey iyiydi, bütün diğer insanlar gibi yaşıyorduk, dürüst ve saftık, işimiz gücümüz vardı, mutluyduk, çocuklarımız büyüyordu, huzurla yaşlılığı karşılamaya hazırlanıyorduk. Ama otuz yıl önce birdenbire sen bu korkunç çılgınlığa kapıldın, seni ve hepimizi mutsuz eden bu inanca bağlandın. Bütün dünyanın büyük bir sanatçı olarak sevip saydığı senin gibi bir insanın soba temizlemesini, su taşımasını ve eski çizmeleri tamir etmesini bugün bile hâlâ anlayamıyorsam bunda benim ne hatam olabilir? Hayır, bizim

çalışkan insanlar olarak tutumlu, sakin ve sade bir biçimde sürdürdüğümüz temiz hayatın niçin başka insanlara karşı bir günah sayılması gerektiğini hâlâ bir türlü kavrayamıyorum. Hayır bunu, bunu anlayamıyorum, elimden gelmiyor.

TOLSTOY, *çok sevecen:* Bak Sonya, ben de sana tam bunu söylemek istiyordum: Asıl aklımızın almadığı noktada sevginin gücüyle güven duymalıyız. İnsanlar karşısında da, Tanrı karşısında da bu böyledir. Gerçekten doğruyu bildiğim iddiasında olduğumu mu sanıyorsun? Hayır, ben sadece dürüstlükle yapılan şeylerin ve çekilen acıların Tanrı'nın ve insanların karşısında tamamen anlamsız ve değersiz kalmayacağına güveniyorum. Beni tamamen anlayamadığın noktada sen de biraz inanmaya çalış Sonya, en azından benim haktan yana olduğuma güven, bunu yapabilirsen günün birinde her şey düzelecek.

KONTES, *huzursuz:* O zaman bana her şeyi anlatacaksın ama... her şeyi, bugün yaptıklarınızı...

TOLSTOY, *son derece sakin:* Her şeyi anlatacağım sana, artık senden hiçbir şeyi gizlemek istemiyorum, ölümün eşiğinde biri olarak gizliyle saklıyla yaşamak istemiyorum. Sadece Seryoşka ve Andrey'in geri dönmelerini bekliyorum, o zaman hepinizin karşısında son günlerde aldığım kararları açıkça anlatacağım. Fakat şu kısa süre içinde Sonya Andreyevna artık güvensizliği bırak ve beni izleme, bu senden yegâne ve en içten isteğim. Bunu yerine getirecek misin Sonya Andreyevna?

KONTES: Evet... evet... elbette... elbette.

TOLSTOY: Sana teşekkür ederim. Açıklık ve güven olunca her şey ne kadar kolaylaşacak bak, göreceksin! Böyle dinginlikle ve dostça konuşuyor olmamız ne güzel. Yüreğimi yeniden ısıttın. Odaya girdiğinde yüzünde güvensizliğin karanlığı vardı, huzursuzluk ve nefret

seni bana yabancılaştırmıştı ve ben bir zamanların Sonya'sını göremiyordum artık. Şu anda ifaden yine berraklaştı ve ben yeniden gözlerini görüyorum Sonya Andreyevna, eskisi gibi sevgiyle bana çevrilmiş gözlerini. Ama artık git dinlen biraz canım, geç oldu! Sana yürekten teşekkür ediyorum. *Karısını alnından öper, Kontes giderken kapıda durup bir kez daha heyecanla ona döner.*

KONTES: Ama bana her şeyi anlatacaksın, bütün her şeyi değil mi?

TOLSTOY, *hâlâ çok sakin:* Her şeyi anlatacağım Sonya. Ama sen de verdiğin sözü unutma.

Kontes çalışma masasına doğru huzursuz bir bakış atarak ağır ağır uzaklaşır.

TOLSTOY *odada birkaç kez bir aşağı bir yukarı gidip geldikten sonra çalışma masasının başına oturup günlüğüne bir şeyler yazar. Bir süre sonra tekrar odanın içinde gidip gelir, yine yazı masasına döner, düşünceli bir şekilde günlüğünün sayfalarını karıştırır ve yazdıklarını alçak sesle okur:* "Sofya Andreyevna'ya karşı olabildiğince sakin ve kararlı davranmaya çalışıyorum ve sanırım amaçladığım gibi onu da sakinleştirmeyi biraz olsun başaracağım... Bugün ilk kez iyilikle ve sevgiyle onun direncini kırabileceğimi anladım... Ah, keşke..." *Günlüğü masanın üstüne bırakır, derin bir nefes alır, sonra bitişikteki yatak odasına geçerek ışığı yakar. Bir kez daha geri döner, ayaklarındaki ağır köylü çizmelerini güçlükle çıkarır, ceketini asar. Sonra ışığı söndürerek üzerinde sadece bol pantolonu ve iş gömleğiyle yatak odasına geçer.*

Bir süre için oda tümüyle sessizlik içinde ve karanlık kalır. Hiçbir kıpırtı yoktur. Tek bir soluk bile duyulmaz. Birdenbire yavaşça, bir hırsız sessizliğiyle çalışma odasının

kapısı açılır. Yalmayak yürüyen birisi elinde fenerle zifiri karanlık odaya girer, feneri çevirdiğinde sadece döşemeye ince bir ışık demeti düşer. Gelen Kontes'tir. Ürkekçe çevresine bakınır, önce yatak odasının kapısından içerisini dinler, rahatladığı anlaşılır, sonra çalışma masasına doğru süzülür. Feneri, karanlıkta sadece yazı masasının çevresini aydınlatacak şekilde bırakır. Yalnızca ışığın altında titreyen elleri görülen Kontes önce günlüğü alır, asabi ve huzursuz okumaya başlar, sonra çekmeceden birbiri ardına kâğıtları çıkarır ve giderek daha telaşlı karıştırmaya başlar, ama bir şey bulamaz. Sonunda ani bir hareketle feneri tekrar eline alır ve odadan çıkar. Yüzünde bir uyurgezerinkine benzeyen yılgın ve şaşkın bir ifade vardır. Kapı Kontes'in arkasından kapanır kapanmaz Tolstoy yatak odasının kapısını ani bir hareketle açar. Elinde tuttuğu mum şiddetle titremektedir, çünkü karısına kulak kabartmış olan yaşlı adam yaşadığı heyecanla müthiş sarsılmıştır. Hemen Kontes'in peşinden gitmeye davranır, tam kapının tokmağını kavramıştır ki birden geri döner, mumu sakin ve kararlı bir hareketle yazı masasının üstüne bırakır, diğer yandaki kapıya giderek çok hafif ve dikkatlice tıklatır.

TOLSTOY, *alçak sesle:* Duşan... Duşan...

DUŞAN'IN SESİ *yan odadan gelir:* Siz misiniz Lev Nikolayeviç?

TOLSTOY: Yavaş Duşan, alçak sesle konuş! Ve hemen buraya gel...

Duşan yan odadan gelir, o da yarı giyiniktir.

TOLSTOY: Kızım Aleksandra Lvovna'yı uyandır, hemen buraya gelsin. Sonra derhal ahıra koş ve Grigor'a atları hazırlamasını söyle, fakat çok sessiz davransın, evde kimse bir şey fark etmesin. Sen de sessiz ol. Ayakkabılarını giyme ve kapıları gıcırdatmamaya dikkat et. Buradan he-

men uzaklaşmak zorundayız, kaybedecek hiç zamanımız yok.

Duşan aceleyle çıkar. Tolstoy oturur, kararlı hareketlerle yeniden çizmelerini giyer, ceketini alıp aceleyle onu da sırtına geçirir. Sonra arayıp bulduğu bazı kâğıtları toparlar. Hareketleri enerjiktir, bazen de heyecanlı olduğunu belli eder. Yazı masasının başına oturup bir kâğıda birkaç sözcük yazarken de omuzları titremektedir.

SAŞA, *sessizce içeriye girer:* Ne oldu baba?

TOLSTOY: Ben gidiyorum kızım, buradan kaçıyorum... sonunda... sonunda karar verebildim. Annen daha bir saat önce bana güveneceğine yemin etmişken gecenin üçünde gizlice odama girdi ve kâğıtlarımı karıştırdı... Fakat iyi oldu bu... çok iyi oldu... Bunu kendi iradesiyle yapmadı, bir başka irade bunu ona yaptırdı. Zamanı geldiğinde bana bir işaret göndermesi için Tanrı'ya o kadar çok yalvarmıştım ki – şimdi bu işaret geldi, ruhumu terk eden bu kadını yalnız bırakma hakkına sahibim artık.

SAŞA: Ama nereye gideceksin baba?

TOLSTOY: Bilmiyorum, bilmek de istemiyorum... neresi olursa, yeter ki burada sürdürdüğüm güven duygusu kalmamış yaşamdan kurtulayım... neresi olursa gideceğim. Yeryüzünde gidilecek pek çok yol var ve bir yerlerde yaşlı bir adamın son nefesini huzur içinde vereceği bir döşek veya saman yığını mutlaka bulunur.

SAŞA: Seninle geleceğim.

TOLSTOY: Hayır. Sen kalıp anneni sakinleştirmelisin... deliye dönecektir biliyorsun... ah, ne kadar acı çekecek zavallı! Ve onun acı çekmesinin nedeni ben olacağım... Fakat başka türlüsü elimden gelmez, artık katlanamıyorum... burada boğulacağım yoksa. Andrey ve Seryoşka

gelene kadar sen burada kalacaksın. Sonra yanıma gelirsin. Ben önce Şamardino Manastırı'na kız kardeşimle vedalaşmaya gideceğim, çünkü benim için vedalaşma zamanının geldiğini hissediyorum.

DUŞAN *telaşla içeriye girer:* Arabacı arabayı hazır etti.

TOLSTOY: O zaman sen de hazırlan Duşan. Şu birkaç kâğıdı da sen taşıyacaksın...

SAŞA: Ama kürkünü almalısın baba, gece zehir gibi soğuk oluyor.

TOLSTOY: Hayır, hayır, artık olmaz. Tanrım, oyalanmamalıyız... artık beklemek istemiyorum... yirmi altı yıldır bu anı, bu işareti bekliyordum ben... acele et Duşan... biri gelip bizi engellemeden yola çıkalım. Evet, şu kâğıtları, günlükleri ve kalemi de al...

SAŞA: Tren için para gerekir, gidip getireyim.

TOLSTOY: Hayır, para istemiyorum artık! Bundan sonra elimi sürmeyeceğim. İstasyonda beni tanıyorlar, bana bilet verirler, sonrasında da Tanrı yardım eder. Duşan, hadi artık hazırlan da gel. *Saşa'ya dönerek:* Sen de bu mektubu annene ver, benim veda mektubum, umarım beni bağışlar! Nasıl karşıladığını da bana yaz sonra.

SAŞA: İyi ama baba, sana nasıl yazayım? Postanede senin adını ve adresini verdiğim anda evdekiler derhal öğrenip peşine düşerler. Sahte isim kullanmalısın.

TOLSTOY: Ah, yalanlar bitmiyor! Hep yalan söylemek, bu gizli kapaklı davranışlarla ruhu hep alçaltmak... ama haklısın... Haydi, Duşan!.. İstediğin gibi olsun Saşa, benim iyiliğim için söylüyorsun zaten... Hangi ismi kullanayım peki?

SAŞA, *bir an düşünür:* Sana göndereceğim bütün mektuplarda Frolova imzasını kullanırım, sen de T. Nikolayev adını kullanırsın.

TOLSTOY, *aceleden heyecan içindedir.* T. Nikolayev...

pekâlâ... pekâlâ... Haydi hoşça kal kızım! *Kucaklaşırlar.* T. Nikolayev adını kullanayım diyorsun. Yine, yine bir yalan işte! Tanrı'dan dilerim bu insanlara söylediğim son yalan olsun!

Telaşla çıkar.

ÜÇÜNCÜ SAHNE

Üç gün sonra (31 Ekim 1910). Astapovo İstasyonu'nun bekleme salonu. Sağ tarafta perona açılan büyük bir cam kapı vardır, soldaki küçük kapıdan istasyon şefi İvan İvanoviç Osoling'in odasına geçilir. Bekleme salonundaki ahşap banklarda ve bir masanın etrafında oturan yolcular Danlov'dan gelecek ekspresi beklemektedir. Örtülerine sarınmış uyuklayan köylü kadınlar, koyun postundan kürkler giymiş küçük tüccarlar, görünüşlerine bakılırsa memur veya tüccar olabilecek birkaç da büyük kentli vardır.

BİRİNCİ YOLCU, *gazete okurken birden sesini yükselterek:* Harika, çok iyi yapmış! İhtiyarın yaptığı müthiş! Artık bunu ondan kimse beklemiyordu.

İKİNCİ YOLCU: Ne olmuş?

BİRİNCİ YOLCU: Lev Tolstoy evden kaçmış, nerede olduğunu kimse bilmiyor. Gece kalkmış çizmelerini, paltosunu giymiş, yanına hiçbir şey almadan ve kimseyle vedalaşmadan çıkıp gitmiş, sadece doktoru Duşan Petroviç yanındaymış.

İKİNCİ YOLCU: Yaşlı karısını evde mi bırakmış? Sonya Andreyevna için pek hoş bir şey değil. Tolstoy şimdi seksen üçünde olmalı. Bunu ondan kimse beklemezdi, peki, nereye gitmiş dedin?

BİRİNCİ YOLCU: Herkesin öğrenmek istediği de bu zaten, evdekilerin de, gazetelerin de. Şimdi dünyanın dört bir yanına telgraflar yağdırıyorlar. Biri onu Bulgaristan sınırında gördüğünü söylüyor, bir diğeri Sibirya'da, ama gerçeği bilen hiç kimse yok. İhtiyar iyi iş başardı!

ÜÇÜNCÜ YOLCU, *genç bir üniversiteli:* Ne diyorsunuz siz? Lev Tolstoy evinden mi kaçmış, lütfen gazeteyi bana da verir misiniz, kendi gözlerimle bir okuyayım. *Gazeteye göz atar.* Oh, bu iyi işte, sonunda kendini toparlamış olması çok iyi.

BİRİNCİ YOLCU: Niçin iyi olsun ki?

ÜÇÜNCÜ YOLCU: Sürdürdüğü yaşam biçimi söyledikleri göz önüne alındığında utanç vericiydi çünkü. Kont rolü oynaması için yeterince zorladılar onu ve pohpohlayarak sesini kıstılar. Şimdi Lev Tolstoy nihayet özgürce, kendi yüreğinin sesiyle konuşacak insanlar karşısında ve Tanrı izin verir de, bütün dünya Rusya'da olup bitenleri onun sayesinde öğrenir umarım. Evet, bu aziz insanın sonunda kendini kurtarmış olması Rusya'ya da hayır ve iyilik getirecek.

İKİNCİ YOLCU: Ama belki de bütün bu yazılanlar doğru değildir, belki de – *dinleyen var mı diye çevresine bakınır ve fısıldayarak devam eder:* Belki de gazeteler bunları kafa karıştırmak için yazıyordur ve aslında onu ortadan kaldırmışlardır.

BİRİNCİ YOLCU: Lev Tolstoy'u ortadan kaldırmakta kimin çıkarı olabilir ki?

İKİNCİ YOLCU: Onların... yoluna çıktığı herkesin, Sinod'un, polis ve ordunun, ondan korkan herkesin. Daha önce de böyle ortadan kaybolanlar oldu – o zaman yurtdışına çıktıkları söylenmişti. Ama yurtdışıyla ne kastedildiğini biliyoruz...

BİRİNCİ YOLCU, *o da alçak sesle:* Pekâlâ olabilir...

ÜÇÜNCÜ YOLCU: Hayır, buna cesaret edemezler. Bu bir

tek adam sadece sözleriyle bile hepsinden daha güçlüdür, hayır, buna cesaret edemezler, çünkü onu yumruklarımızla geri alacağımızı bilirler.

BİRİNCİ YOLCU, *telaşla:* Arnan... dikkat... Kiril Gregoroviç geliyor... gazeteyi kaldırın hemen...

Polis Müdürü Kiril Gregoroviç üstünde resmi üniformasıyla peron tarafındaki camlı kapının ardından görünür. Hemen istasyon şefinin odasına yönelerek kapıyı çalar.

İVAN İVANOVİÇ OSOLİNG, *istasyon şefi başında resmi kıyafet kepiyle odasından çıkar:* Ah, siz miydiniz, Kiril Gregoroviç...

POLİS MÜDÜRÜ: Sizinle hemen görüşmem gerekiyor. Eşiniz içeride, yanınızda mı?

İSTASYON ŞEFİ: Evet.

POLİS MÜDÜRÜ: O zaman burada konuşsak daha iyi! *Sert ve buyurgan bir tonda yolculara seslenerek:* Danlov ekspresi birazdan istasyona girecek, lütfen hemen bekleme salonunu boşaltıp perona geçin. Herkes ayağa kalkar ve aceleyle dışarı çıkar. *Polis müdürü istasyon şefine dönerek:* Az önce çok önemli bir şifreli telgraf geldi. Lev Tolstoy'un evden kaçtıktan sonra önceki gün Şamardino Manastırı'nda kız kardeşinin yanında olduğu saptanmış. Edinilen izlenim oradan da ayrılıp yola devam edeceğini gösteriyor ve dünden beri Şamardino'dan geçen tüm hatlarda hareket eden her trene sivil polisler de binmekte.

İSTASYON ŞEFİ: Peki ama bunun nedenini bana açıklayabilir misiniz Sevgili Kiril Gregoroviç? Lev Tolstoy ortalığı karıştıranlardan biri değil ki, o bizim onurumuz, bu büyük adam ülkemiz için gerçek bir hazine.

POLİS MÜDÜRÜ: Fakat bütün o devrimciler çetesinden daha fazla tehlike ve huzursuzluk yaratıyor. Ayrıca bunlar beni ilgilendirmez, benim görevim buradan geçen

her treni denetlemek. Ama Moskova'dakiler bu denetimi kendimizi asla belli etmeden uygulamamızı istiyorlar. Bu yüzden sizden ricam İvan İvanoviç, üniformamla kendimi hemen belli edeceğim için benim yerime perona sizin çıkmanız. Tren istasyonda durur durmaz bir gizli polis inip size yolculuk sırasındaki gözlemlerini rapor edecek. Ben de bu bilgileri hemen üst makamlara ileteceğim.

İSTASYON ŞEFİ: Ben hallederim, bana güvenebilirsiniz.

Peron girişinden trenin yaklaştığını bildiren çan sesi duyulur.

POLİS MÜDÜRÜ: Sivil polisi eski bir tanıdığı selamlar gibi hiç göze çarpmadan selamlayacaksınız, anlaşıldı mı? Yolcular polis denetimini fark etmemeli; her şeyi beceriyle halledersek bu ikimizin de yararına olur, çünkü her rapor Petersburg'da en yüksek makama kadar ulaşıyor. Belki bizim de payımıza bir şeyler düşer.

Tren büyük bir gümbürtüyle perona girer. İstasyon şefi hemen camlı kapıdan dışarı fırlar. Birkaç dakika sonra ilk yolcular da gelir, ağır sepetleriyle kadınlı erkekli köylüler yüksek sesle konuşup gürültü yaparak camlı kapıdan geçerler. Bazıları dinlenmek veya çay pişirmek için bekleme salonunda oturur.

İSTASYON ŞEFİ, *aniden kapıda belirerek heyecan içinde yolculara bağırır:* Derhal burayı boşaltın! Hepiniz! Hemen dışarıya...

YOLCULAR, *şaşkınlıkla söylenirler:* Ama niçin... biletlerimizin parasını verdik... niçin bekleme salonunda oturamıyoruz... Treni bekleyeceğiz sadece.

İSTASYON ŞEFİ, *bağırarak:* Size derhal çıkın diyorum! He-

piniz dışarı! *Yolcuları telaşla dışarı itekler, tekrar kapıya koşar ve sonuna kadar açar.* Lütfen buyurun, Sayın Kont'u içeriye alalım!

Tolstoy sağ koluna Duşan, sol koluna kızı Saşa girmiş halde zorlukla yürüyerek içeriye girer. Kürkünün yakasını iyice kaldırmış ve boynuna bir atkı dolamıştır, ama bu kadar sarılıp sarmalanmış olmasına rağmen tüm bedeninin tir tir titrediği ve üşüdüğü belli olmaktadır.

İSTASYON ŞEFİ, *içeri girmeye çalışanlara:* Dışarıda kalacaksınız!

SESLER: Ama izin verin de girelim... biz sadece Lev Nikolayeviç'e yardım etmek istiyoruz... biraz konyak veya çay iyi gelir belki...

İSTASYON ŞEFİ, *aşırı heyecanlı:* Kimse içeriye giremez! *İnsanları zorla geri iterek perona açılan camlı kapıyı kilitler; ama meraklı yüzler sürekli camın arkasında gezinirler ve içeriyi görmeye çalışırlar. İstasyon şefi hemen bir koltuğu tutup çekerek masanın yanına yerleştirir.* Kont hazretleri biraz dinlenmek istemezler mi?

TOLSTOY: Bana Kont hazretleri demeyi bırakın... Tanrı aşkına, bunu duymak istemiyorum artık... bir daha asla, bitti. *Tedirginlikle etrafına bakınır, camlı kapının ardındaki insanları fark eder.* Gönderin şu insanları... gitsinler... yalnız kalmak istiyorum... karşımda sürekli bir yığın insan... bir kez olsun yalnız kalmak istiyorum...

Saşa hemen camlı kapıya koşar, üzerine mantolar asarak görüntüyü kapatmaya çalışır.

DUŞAN, *o sırada alçak sesle istasyon şefiyle konuşmaktadır:* Onu hemen yatırmalıyız, trende aniden ateşi çıktı, kırk derecenin üstünde, durumu pek iyi değil bence. Yakınlarda düzgün birkaç odası olan bir otel var mı?

İSTASYON ŞEFİ: Hayır, yok. Bütün Astapovo'da tek bir otel bile yok.

DUŞAN: Ama hemen yatması gerekir. Ateşten nasıl titrediğini görüyorsunuz. Durum tehlikeli bir hal alabilir.

İSTASYON ŞEFİ: Hemen bitişikte bulunan odamı Lev Tolstoy'a sunmak benim için bir onurdur elbette... fakat beni bağışlayın... öyle yoksul, öyle basit ki... basık ve dar bir mesai odası... Lev Tolstoy'u orada ağırlamaya nasıl cesaret edebilirim?

DUŞAN: Bunların hiç önemi yok, öncelikle onu hemen bir yatağa yatırmamız gerekiyor. *Ani üşüme nöbetleriyle titreyerek masanın başında oturan Tolstoy'a dönerek:* İstasyon şefi bize odasını verme nezaketini gösterdi. Şimdi hemen yatıp dinlenmelisiniz, yarın sabah tamamen zindeleşmiş olursunuz ve yolumuza devam edebiliriz.

TOLSTOY: Yola devam etmek mi?.. Hayır, hayır, sanırım ben devam etmeyeceğim... bu benim son yolculuğumdu ve artık hedefe vardım.

DUŞAN, *ona cesaret vererek:* Ateşiniz birkaç derece yükseldi diye kaygılanmanıza gerek yok, bu önemsiz bir şey. Biraz soğuk aldınız sadece, yarın sabah kendinizi gayet iyi hissedeceksiniz yine.

TOLSTOY: Ben kendimi şimdi de iyi hissediyorum... çok, çok iyi... Sadece bu gece çok korkunç geçti, evdekilerin peşime düşüp bana yetişeceklerini, tekrar o cehenneme geri götüreceklerini sandım... o zaman kalkıp sizleri de uyandırdım, öylesine sarsılmıştım. Yol boyunca bu korkudan kurtulamadım, ateşim çıktı, dişlerim birbirine vurdu... Ama şimdi, buraya geldiğimden beri... iyi ama şimdi neredeyim ben?.. daha önce hiç görmemiştim burasını... şimdi kendimi çok farklı hissediyorum... içimde hiç korku kalmadı artık... beni bir daha geri götüremezler.

DUŞAN: Elbette, elbette götüremezler. İç rahatlığıyla yatabilirsiniz, burada sizi kimse bulamaz.

Duşan ve Saşa Tolstoy'un kalkmasına yardım ederler.

İSTASYON ŞEFİ, *Tolstoy'a yaklaşarak:* Bağışlayın beni lütfen... size sunabildiğim çok basit bir oda maalesef... kendi odam... yatak da pek iyi değildir belki... bir demir karyola sadece... Ama her şeyi yoluna koyacağım, ilk trenle gelmesi için telgraf çekerek bir yenisini isteyeceğim...

TOLSTOY: Hayır, hayır, yenisini istemiyorum... O kadar, o kadar uzun bir süre başkalarınınkinden daha iyisine sahip oldum ki! Şimdi ne kadar kötü olursa benim için o kadar iyi! Köylüler son nefeslerini nerede veriyorlar?.. ve buna rağmen huzur içinde ölüyorlar...

SAŞA, *babasına yardım etmeyi sürdürerek:* Hadi gel baba, gel, çok yorgun olmalısın.

TOLSTOY, *bir kez daha olduğu yerde durarak:* Bilmiyorum... ama haklısın, yorgunum, bütün uzuvlarım çekiliyor sanki, çok yorgunum, ama yine de beklediğim bir şey var, sanki insanın beklediği güzel bir şeyleri düşündüğü için uykusunun gelmesine rağmen uyuyamaması gibi... Çok tuhaf, daha önce hiç böyle bir şey başıma gelmemişti... belki de ölümle ilgili bir şey bu... Sizin de bildiğiniz gibi ben uzun yıllar boyunca ölümden hep korktum, yatağımda yatarken rahat vermeyen, bir hayvan gibi böğürerek sinip saklanınama yol açabilecek bir korkuydu bu. Belki de şimdi ölüm şu odanın içinde beni bekliyor. Ama ben hiç korkmadan ona doğru yürüyorum. *Saşa ve Duşan kapıya varana kadar Tolstoy'a yardım ederler.*

TOLSTOY, *kapıda durup içeriye bakarak:* Bu oda iyi, çok iyi. Küçük, dar, basık ve sade bir oda... Sanki bir keresinde böyle bir şeyi düşlemiştim, böyle yabancı bir yerde, yabancı bir yatakta yatan biri... yaşlı, yorgun bir adam... dur bakayım... adı neydi acaba... birkaç yıl önce hikâyesini yazmıştım, neydi şu yaşlı adamın adı?.. bir zamanlar zenginken çok yoksul bir şekilde geri dönen yaşlı bir

adam, kimse onu tanımaz ve o sobanın yanındaki döşeğe kıvrılır... Ah, ah benim bunak kafam! Neydi şu yaşlı adamın adı? Eskiden zenginken artık üzerindeki gömlekten başka bir şeyi kalmamıştır... ve onu incitmiş olan kadın ölürken bile yanında değildir... Evet, evet hatırladım şimdi, hikâyemde ona Korney Vasilyev adını vermiştim. İhtiyarın öldüğü gece Tanrı karısı Marfa'nın yüreğine bir kıvılcım düşürür ve Marfa onu bir kez daha görmek için gelir... Fakat çok geç kalmıştır, ihtiyar o yabancı yatakta gözleri kapalı kaskatı yatmaktadır ve kadın kocası kendine hâlâ küskün müydü, yoksa bağışlamış mıydı bilemez. Sonya Andreyevna bunu bilemez... *Uykudan uyanır gibi:* Hayır, hayır, kadının adı Marfa'ydı... kafam karışmaya başladı... Evet, uzanmak istiyorum. *Saşa ve istasyon şefi biraz daha ilerlemesine yardım ederler. Tolstoy istasyon şefine dönerek*: Tanımadığım biri olmana rağmen beni barındırdığın için, ormanda bir hayvanın bulabileceği gibi bir sığınağı bana sağladığın için sana teşekkür ederim, beni buraya Tanrı getirdi. *Aniden korkuyla irkilerek*: Kapıları kapatın ama, içeriye kimseyi almayın, artık hiç kimseyi görmek istemiyorum... sadece onunla yalnız kalmak istiyorum, hayatım boyunca olmadığım kadar yakın olmak istiyorum ona... *Saşa ve Duşan Tolstoy'u yatak odasına götürürler, istasyon şefi kapıyı arkalarından özenle kapatır ve orada durur, sarsılmış olduğu bellidir.*

Dışarıdan camlı kapıya şiddetle vurulduğu duyulur. İstasyon şefi kapıyı açar ve polis müdürü hızla içeriye girer.

POLİS MÜDÜRÜ: Lev Tolstoy ne anlattı size? Derhal her şeyi rapor etmeliyim, her şeyi! Sonunda burada mı kalmak istedi? Ne kadar kalacak?

İSTASYON ŞEFİ: Bunu ne kendisi biliyor ne de bir başkası. Ancak Tanrı bilir.

POLİS MÜDÜRÜ: Ama resmi bir binada kalmasına nasıl izin verirsiniz? Burası sizin görev yeriniz, bir yabancıyı barındıramazsınız.

İSTASYON ŞEFİ: Lev Tolstoy'un benim yüreğimde yeri var. Kardeşimden bile daha yakın hissediyorum onu kendime.

POLİS MÜDÜRÜ: Göreviniz daha önce ondan bilgi almaktı.

İSTASYON ŞEFİ: Ben vicdanımın sesini dinledim.

POLİS MÜDÜRÜ: Bu durumda sorumluluk sizindir. Ben derhal raporu geçiyorum. Birdenbire böyle bir sorumluluğun altında kalmak ne korkunç! Hiç olmazsa yukarıdakilerin Lev Tolstoy hakkındaki niyetlerini bilebilsek...

İSTASYON ŞEFİ, *gayet sakin:* Gerçek anlamda en yukarıdakinin Lev Tolstoy için hep iyi niyetler beslediğinden eminim ben...

Polis müdürü hayretle ona bakar.

Duşan ve Saşa kapıyı arkalarından usulca kapatarak odadan çıkarlar.

Polis müdürü hızla uzaklaşır.

İSTASYON ŞEFİ: Kontumuzun durumu nasıl?

DUŞAN: Çok sakin, yatıyor, onun yüzünü hiç bu kadar dingin görmemiştim. İnsanların ona bir türlü bağışlayamadığı şeyi sonunda burada buldu. İç huzuruna kavuştu. İlk kez Tanrı'sıyla baş başa.

İSTASYON ŞEFİ: Bağışlayın beni, ben basit bir insanım, ama yüreğim sızlıyor, olanları bir türlü aklım almıyor. Nasıl olur da Tanrı, Lev Tolstoy'a evinden kaçacak kadar, benim ona layık olmayan sefil yatağımda ölmek isteyecek kadar çok acı çektirmiş olabilir? İnsan, Rus insanı, nasıl olur da bu aziz kişiye saygı ve sevgi göstermek yerine ona böylesine rahatsızlık verebilir?

DUŞAN: İşte tam da böyle büyük bir insanı sevenler çoğunlukla onunla misyonu arasında kalırlar ve o en fazla, kendisine en yakın olanlardan kaçmak zorunda kalır.

Lev Tolstoy için her şey olması gerektiği gibi oldu: Ancak böylesi bir ölüm onun yaşamına anlam verecek ve kutsayacaktır.

İSTASYON ŞEFİ: Ama yine de... yine de bu insanın, Rus topraklarının bu büyük değerinin bizim gibi insanlar yüzünden acı çekmek zorunda kalışını ve bizim kaygısızca hayatımıza devam edişimizi içim kaldırmıyor, aklım almıyor... Bu durumda insan aldığı nefesten bile utanç duymalı...

DUŞAN: Onun için yakınmayın siz iyi yürekli, sevgili insan; renksiz ve sıradan bir yazgı onun büyüklüğüne denk düşmezdi. Eğer o biz insanlar yüzünden acı çekmeseydi asla bugün bütün insanlığa mal olan bir Lev Tolstoy olamazdı.

GÜNEY KUTBU İÇİN MÜCADELE

Kaptan Scott, 90. Enlem Derecesi
16 Ocak 1912

Yeryüzü İçin Mücadele

Yirminci yüzyılın dünyası gizemden yoksun bir dünyadır. Bütün ülkeler araştırılmış, en uzak denizler bile köşe bucak keşfedilmiştir. Daha bir kuşak öncesine kadar insanların huzur ve özgürlük içinde yaşadığı varlığı bilinmeyen ülkeler artık Avrupa'nın gereksinimlerini karşılamak üzere sömürgeleştirilmiştir, buharlı gemiler Nil'in onca zaman ulaşılamayan kaynaklarına kadar gidebilmektedir, bir Avrupalı gözünün ilk defa elli yıl önce görmüş olduğu Victoria Şelaleleri artık ehlileştirilmiş elektrik üretmektedir, insan eli değmemiş son yabanıl ormanlar olan Amazon Ormanları'na da girilmiş, bakir kalmış tek ülke Tibet'in bekâret kemeri kırılmıştır. Bilgi çağının insanı, eski haritalarda ve yerkürelerinde yer alan "terra incognita"* kavramının üstünü çizmiştir, yirminci yüzyılın insanı kendi yaşamının yolunu açmıştır. Araştırmacı ruh yeni yollar aramaya başladı bile, artık derin denizlerin dibindeki olağanüstü sualtı dünyasının veya gökyüzünün sonsuzluklarının peşinde. Çünkü ayak basılmamış tek rota artık gökyüzünde ve yeryüzü insanın merakına ye-

---

Bilinmeyen topraklar. (ç.n.)

nik düşüp gizemini yitirdiğinden beri uçaklar yeni yüksekliklere ulaşma yarışında çelik kırlangıçlar gibi yükseldikçe yükseliyor.

Fakat yeryüzü son sırrını insanoğlundan gizlemeyi yaşadığımız yüzyıla kadar başardı, onca zaman didik didik edilmiş, parçalanmış bedeninin iki küçücük noktasını kendi sakinlerinin hırsından koruyabildi. Yeryüzü, bedeninin omurgası sayılan, etrafında döndüğü eksenin geçtiği ve neredeyse hiçbir canlının yaşamadığı Güney ve Kuzey kutuplarını dokunulmamış olarak sakladı. Bu son sırrının önüne buz kütlelerini yığdı, insanın hırsının karşısına bekçi olarak bitmeyen bir kışı çıkardı. Don ve fırtına giriş yolunu kale duvarı gibi kapadı, dehşet ve tehlike en gözü peklerin içine bile ölüm korkusu salarak kaçmalarını sağladı. Bu dışa kapalı alana güneş bile ancak kaçamak bakışlarla dokunabiliyor ve hiçbir zaman bir insan gözü değmiyor.

Onlarca yıldan beri peş peşe bölgeye giden keşif gruplarından hiçbiri hedefe varamıyor. Balonla kutbu geçmek isteyen ve bir daha asla geri dönmeyen cesurların en cesuru Andrées ise orada bir yerlerde, buzun camdan tabutu içinde, otuz üç yıldan beri sonsuz uykusunu uyuyor. Bu bölgeye yapılan her hücum buzdan duvarlara çarpıp dağıldı. Yeryüzü binlerce yıldan beri bu yüzünü insanın keşif tutkusu karşısında zaferle gizlemeyi günümüze kadar başardı. Kutuplar tüm dünyanın merakına karşın bakirliğini korudu.

Ne var ki genç yirminci yüzyıl sabırsızlıkla ellerini ovuşturmaktadır. Laboratuvarlarda yeni silahlar geliştirmiş, tehlikelere karşı yeni zırhlar üretmiştir ve karşılaştığı direnç hırsını daha da artırmaktan başka bir şeye yaramamaktadır. Yirminci yüzyıl evrenin bütün gerçeklerini bilmek ister, daha ilk on yılında bile daha önceki binlerce yılda ulaşılamamış hedefler zorlanmıştır. Bireylerin cesaretiyle ulusların rekabeti bir arada yol almaktadır. Artık mücadele sadece kutup için

değildir, bu yeni diyarın üzerinde ilk olarak hangi bayrağın dalgalanacağı da önemlidir. Ele geçirme özleminin kutsallaştırdığı bu hedefe doğru her ırktan ve ulustan Haçlı Orduları gönderilmektedir. Yeryüzünün her köşesinden yeni hücumlar başlatılır. Yaşam alanımızın son gizinin söz konusu olduğunu bilen insanlık sabırla beklemektedir. Amerika'da Peary ve Cook Kuzey Kutbu'na gitmeye hazırlanır, iki gemi de Güney Kutbu'na doğru yol almaktadır, gemilerden birine Norveçli Amundsen, diğerine İngiliz Kaptan Scott komuta etmektedir.

Scott

Scott: İngiliz donanmasının kaptanlarından biridir. Herhangi biri. Yaşamöyküsü mesleki terfilerinden ibarettir. Üstleri hizmetlerinden hoşnuttur, daha sonra Shackleton'ın keşif grubuna katılmıştır. Onu bir kahraman yapacak, yüceltecek özel bir başarısı yoktur. Fotoğrafında yansıyan yüzü binlerce, on binlerce İngilizinkinden biridir: soğuk, dinamik, mimiksiz, içselleştirilmiş enerjinin adeta dondurduğu bir yüz. Çelik mavisi gözler, sımsıkı kapalı bir ağız. Dünya işlerine yatkınlığın ve iradenin öne çıktığı bu yüzde ne romantik bir ifadenin izi ne de bir neşe pırıltısı vardır. Süssüz ve kıvrımsız el yazısı da kıvrak ve güvenli hatlarıyla herhangi bir İngilizin el yazısıdır. Üslubu açık ve doğrudandır, gerçeklere parmak basar, ancak bir rapor kadar düş gücünden yoksundur. Scott, İngilizceyi Tacitus'un Latinceyi kullandığı gibi kullanır, adeta yontulmamış taş blokları gibi. İnsan onun tümüyle düş yoksunu biri, bir nesnellik fanatiği, yani İngiliz ırkının sahici bir örneği olduğunu hisseder, ondaki deha bile yüksek bir görev bilincinin kristalleşmiş kalıbı içine sıkıştırılmıştır. Bu Scott İngiliz tarihinde yüzlerce kez görülmüştür, hep aynı çelikten enerjiyle, aynı kolektif bilinçle ve aynı soğuk,

mesafeli yüz ifadesiyle Hindistan'ı fethetmiş ve adı duyulmamış adaları ele geçirmiştir, Afrika'yı sömürgeleştirmiş ve tüm dünyaya karşı savaşlar vermiştir.

Fakat iradesi çelik gibidir, bu daha eyleme geçmeden hissedilir. Scott, Shackleton'ın başlattığı şeyi sonuna vardırmak ister. Bir keşif grubu hazırlar, ama bütçesi yetersiz kalır. Bu da ona engel olmaz. Servetini gözden çıkarır ve başarısına duyduğu güvenle borca girer. Genç karısı ona bir oğul verir – fakat o Hektor'un da Andromakhe'ye yapmış olduğu gibi oğlunu karısına bırakıp yola çıkmakta tereddüt etmez. Hemen dostlar ve yol arkadaşları da bulunur, artık istemine engel olacak hiçbir şey kalmamıştır. Onları buz denizinin sınırına kadar götürecek acayip geminin adı "Terra Nova"-dır. Gemi acayiptir, çünkü canlı hayvan yüküyle bir yandan Nuh'un gemisine benzerken, diğer yandan içindeki binlerce kitap ve araç gereçle modern bir laboratuvar gibidir. Çünkü kimselerin yaşamadığı bu boş ve ıssız diyara giderken insan bedeninin ve ruhunun tüm gereksinimlerini de beraberlerinde götürmeleri gereklidir ve böylece ilk insanların ilkel korunma gereçleri olan kürkler, postlar ve canlı hayvanlarla yirminci yüzyılın en komplike ve gelişmiş donanımları bu gemide bir araya gelmiştir. Ve bu gemi gibi bütün bu girişimin de iki ayrı yüzü vardır: Çıktıkları bir serüven yolculuğudur, ama bir iş gezisine çıkar gibi ince hesaplar yapılmıştır, her türlü önlemin alındığı bir gözü peklik örneğidir bu – kesin ve ayrıntılı hesapların sonsuzluğuna karşı rastlantının daha da güçlü olan sonsuzluğu.

1 Haziran 1910'da İngiltere'den ayrılırlar. Anglosakson ada imparatorluğu yazın bu günlerinde ışıl ışıl parlamaktadır. Güneşin sıcak ışıkları berrak bir yeryüzü parçasında yayılan yeşil ve taze çayırları ısıtmaktadır. Kıyının karşılarında kayboluşunu izlerken hepsi etkilenmiştir, gemideki herkes bilir ki, güneşe ve sıcak havaya yıllar sonrasına kadar, belki de bazıları sonsuza kadar, veda etmektedirler. Ne var ki geminin

burnunda İngiliz bayrağı dalgalanmaktadır ve tümüyle fethedilmiş yeryüzünün ele geçmemiş son noktasına doğru yol alırken bu ulusal simgenin onlara eşlik etmesiyle avunurlar.

Universitas Antarctica

Ocak ayında Yeni Zelanda'da kısa bir mola verdikten sonra sonsuz buzlar ülkesinin kıyısındaki Evans Burnu'na varırlar ve kışı geçirmek için bir ev kurarlar. Bütün yıl boyunca güneş sadece bu aylarda oradaki metalsi beyazlıktaki gökyüzünde günde birkaç saatliğine parladığı için aralık ve ocak bu bölgenin yaz ayları sayılır. Eski keşif gezilerinde de olduğu gibi bu evin duvarları da ahşaptan yapılmıştır, fakat içten bakıldığında çağın gelişmeleri hissedilmektedir. Kendilerinden önce buralara gelenler güneşsiz günlerin tekdüzeliğiyle bitkin düşmüş, kendi yüzlerinden yorulmuş, kötü kötü kokan ve tüten balıkyağı lambalarıyla yarı karanlıkta otururken, yirminci yüzyıl insanı bütün bir dünyayı, bilim ve tekniğin bütün olanaklarını, dört duvarının arasına getirmiştir. Onlar asetilen lambasının beyaz ve sıcak ışığıyla aydınlanmakta, kinematografın bir büyücü gibi gözlerinin önüne serdiği uzak ülkelerin görüntülerini, daha ılıman iklimlerin tropik manzaralarını izleyebilmektedirler, pianoladan müzik dinlemekte, gramofondan insan sesi işitmekte, kütüphanelerinden çağın bilimine ulaşabilmektedirler. Odalardan birinden daktilo tıkırtıları gelmektedir, diğerinde hareketli ve renkli görüntülerin banyo edildiği bir karanlık oda kurulmuştur. Jeologlar taşlardaki radyoaktifliği incelemekte, zoologlar yakalanan penguenlerde yeni parazitler keşfetmekte, meteorolojik gözlemlerle fizik deneyleri birbirini izlemektedir; karanlık geçecek aylar boyunca herkesin üstüne düşen bir iş vardır ve akıllıca kurulmuş bir sistemle, dünyadan izole oldukları koşullarda sürdürülen bu araştır-

ma yolculuğunu bir birlikte öğrenme sürecine dönüştürürler. Çünkü bu otuz kişi kutup soğuğunda ve buz bloklarının arasında her akşam konferanslar ve seminerler düzenlerler, herkes kendi bilgisini diğerlerine aktarmaya çalışır ve bu bereketli bilgi paylaşımı sayesinde dünyaya bakışlarını mükemmelleştirirler. Araştırmada uzmanlaşma, bireysel kibri bırakmalarını ve birlikte üretme anlayışına varmalarını sağlamıştır. Dünyanın en ıssız ve ulaşılmamış köşesinde, zamanın dışında kalmış bir bölgesinde yapayalnız olan bu otuz insan, yirminci yüzyılda varılmış en son bilimsel bulguları birbirleriyle paylaşırken yalnızca saatlerin değil, dakikaların bile geçişini tek tek hissederler. Noel ağacının etrafındaki bir kutlamanın ya da kendi çıkardıkları mizah dergisi *South Polar Times*'daki bazı küçük şakaların bu ciddi insanları ne kadar sevindirebildiğini, bir balinanın görünmesi veya bir midillinin tökezleyip düşmesi gibi ufak tefek şeyler büyük olaylar haline gelirken, keskin kuzey ışığının, korkunç soğuğun, muazzam yalnızlığın gündelik bir rutine dönüştüğünü okumak insanın içine dokunuyor.

Ara sıra küçük atılımları göze alırlar. Motorlu kızaklarını denerler, kayak yapmasını öğrenirler, köpekleri eğitirler. Büyük yolculuk için gerekenleri depolamaya başlarlar, fakat zaman o kadar ağır akmaktadır ki, evlerinden mektup getirecek geminin buz tabakalarının arasından geçebileceği yaz aylarının gelmesi çok uzun sürer. Kışın bu en zorlu günlerinde bile soğuğa karşı dayanıklılık kazanmak için küçük gruplar halinde gündelik yürüyüşlere çıkarlar; çadırlar denenir, deneyimler pekiştirilir. Bütün işler yolunda gitmese de zorluklar karşısında cesaretlerini yitirmemeyi öğrenirler. Bu gezilerden soğuktan buz kesmiş ve bitkin bir halde geri döndüklerinde evde sevinçle ve ocaktaki ateşin sıcaklığıyla karşılanırlar. Yetmiş yedinci enlemdeki bu küçük ve rahat ev günler süren yokluklardan sonra onlara dünyanın en huzurlu yeri olarak görünür.

Fakat bir gün batı yönünden dönen bir keşif kolunun getirdiği haber evi sessizliğe boğar. Yürüyüşleri sırasında Amundsen'in kış kampını görmüşlerdir. Scott bir anda kavrar ki, soğuğun ve tehlikelerin dışında, adının bu sert doğa parçasının gizemini ilk çözen kişi olarak geçmesini engelleyebilecek başka bir etmen daha vardır. O da Norveçli Amundsen'dir. Harita üzerinde ölçüm yapar. Amundsen'in kış kampının kutba kendi kampından yüz on kilometre daha yakın olduğu ortaya çıktığında duyduğu dehşet günlüğünün satır aralarından hissedilir. Korkmuş, ama cesaretini yitirmemiştir. Günlüğüne "Ülkemin onuru adına ileri!" cümlesini yazar gururla.

Amundsen adı Scott'ın günlüğünün sayfalarında tek bir kez görülür. Bir daha tekrarlanmaz. Ama şu hissedilir ki, o günden sonra korkunun gölgesi yalnızlığın ve buzların ortasındaki bu evin üstünden eksik olmaz. Bu ismin verdiği tedirginlik o andan itibaren Scott'ın gecesinin de gündüzünün de her anına sızar.

Kutba Hareket

Barakadan bir mil uzaklıktaki gözlem tepesinde kesintisiz nöbet tutulmaktadır. Tepenin dik meyili üzerinde, görünmez bir düşmana doğru çevrilmiş bir topa benzeyen bir düzenek kurulmuştur: Bu yaklaşan yaz günlerinde güneşin yayacağı ilk sıcaklığı ölçmeye yarayan bir aygıttır. Günler boyunca ısı değişimini saptamak için beklerler. Sabahları gökyüzünde görülen kızıl yansımalar büyüleyici bir renk oyununu başlatmıştır bile, fakat güneş henüz ufka kadar yükselmemektedir. Fakat gökyüzü yaklaşan ışığının büyüsüyle dolmuştur artık ve bu yansımalar bile bekleyiş içindeki gözlemcileri heyecanlandırmaya yeter. Sonunda tepedekilerden evdekilere beklenen telefon gelir, güneş kendini göster-

miş, aylardan beri ilk kez başını birkaç saatliğine olsun kış gecesine doğru kaldırmıştır. Pırıltısı çok zayıf, çok solgundur, buz gibi soğuk havayı ısıtmaya gücü yetmez, ısı dalgaları aygıtın göstergesini henüz harekete geçiremez, ama bu kadarı bile onları mutlu eder. Bizim için sert bir kıştan farkı olmayan, fakat orada ilkbahar, yaz ve sonbaharın hepsini içine sığdıran bu kısacık ışıklı dönemden sonuna kadar yararlanmak amacıyla derhal hareket hazırlıklarına başlarlar. Motorlu kızaklar önden gider. Onları Sibirya midillilerinin ve köpeklerin çektiği kızaklar izler. Yolculuğun etapları tek tek özenle planlanmıştır. Geri dönecekler için yedek besin, giysi ve en önemlisi, o sonsuz soğuğa karşı yoğunlaştırılmış ısı kaynağı olarak gazyağı hazır bulundurmak amacıyla her iki günde bir bir depo kurarlar. Geriye küçük gruplar halinde ayrı ayrı dönmek ve böylece en üstün donanımı, yani en güçlü hayvanları ve en iyi kızakları kutbu fethetmek için seçilmiş son gruba bırakmak üzere bütün kafile hep birlikte harekete geçer.

Plan ustaca hazırlanmış, olası aksilikler bile öngörülmüştür. Zaten bazı sorunlarla karşılaşırlar da. İki gün sonra motorlu kızaklar arıza yapar, onları gereksiz bir yük olarak geride bırakırlar. Midilliler de bekledikleri kadar dayanıklı çıkmaz, fakat yine de organik yapının teknik malzeme karşısındaki üstünlüğü kendini gösterir, yolculuğa dayanamayan ve vurmak zorunda kaldıkları hayvanlar da köpeklerin enerjisini yükselten taze ve güçlü bir besin kaynağı olur.

1 Kasım 1911'de gruplara ayrılarak yola devam ederler. Çektikleri fotoğraflarda önce otuz, sonra yirmi, sonra on ve sonunda sadece beş kişiden oluşan bu tuhaf kervanın o ıssız ve yabanıl diyarda bembeyaz bir çölün içinde yol aldığı görülür. Önde her zaman kürklere ve örtülere sarınmış, aradan sadece sakalı ve gözleri görünen bir öncü vardır, bu haliyle yabanıl bir yaratığa benzer. Kürkler içindeki bir el tıklım tıklım yüklü bir kızağı çeken midillinin yularından

tutmaktadır. Ardından aynı kıyafetlere bürünmüş, aynı görünümde bir başkası gelir, onun ardından bir başkası daha, göz kamaştırıcı sonsuz bir beyazlığın içinde hareket eden yirmi kara nokta. Geceleri çadırlara sığınıp yatarken midillileri korumak için de rüzgâr yönünde kar siperleri kazarlar ve sabah yürüyüş tekrar başlar; binlerce yıldan beri ilk kez insan soluğunun karıştığı dondurucu havada yapılan tekdüze ve umarsız bir yürüyüş.

Bir yandan da kaygılar artmaktadır. Sert hava koşullarında bir değişiklik olmaz, bazen günde kırk kilometre yerine ancak otuz kilometre yürüyebilirler ve görmeseler de bu ıssızlığın içinde bir başkasının daha bir başka yönden aynı hedefe doğru yürüdüğünü öğrendiklerinden beri onlar için tek tek her gün büyük bir önem kazanmıştır. Bu buz çölünde en küçük şey bile tehlikeye dönüşmeye açıktır. Bir köpeğin kaçması, bir midillinin yemini yemek istememesi gibi şeyler bile ürkütücüdür, çünkü bu ıssızlığın ortasında insanın değer ölçütleri öyle müthiş bir değişim geçirmektedir ki. Canlı olan her şeyin değeri burada bin katına çıkar, zaten yerine başkasını koymak da mümkün değildir. Ölümsüzlük bir midillinin dört nalından birinde gizli olabilir veya bulutlarla kaplı bir gökyüzü ve fırtına bu ölümsüzlük girişimini sonsuza dek engelleyebilir. Bu arada kafiledekilerin sağlık durumu da bozulmaya başlamıştır, kiminde kar körlüğü görülür, kiminin uzuvları donar, yemlerini kısmak zorunda kaldıkları midilliler giderek güçten düşerler ve sonunda Beardmore Buzulu'na varmak üzereyken yığılıp kalırlar. Üzücü bir görevi yerine getirmeleri gerekmektedir, bu ıssızlığın içinde iki yıl boyunca yalnızlıklarını paylaşarak dost oldukları, her birini ismiyle çağırdıkları ve sayısız kereler sevip okşadıkları bu emektar hayvanları öldürmek zorundadırlar. Bu üzücü olayın yaşandığı yere "Mezbaha Kampı" adını verirler. Keşif grubunun bir kısmı bu kanlı mevkide ayrılıp geri dönüşe geçer, diğerleri de kutbu çevreleyen buz

dağını aşmak zorunda oldukları ve ancak tutkulu bir insan iradesinin ateşiyle geçebilecekleri en son ve en zorlu etap için hazırlanırlar.

Yürüyüş hızları giderek düşer, çünkü yerdeki kum gibi gevşek kar tabakasının üstü buzdan kabuk bağlamıştır, artık kızakları çekmek yerine ancak sürükleyerek ilerleyebilmektedirler. Sert buz tabakası kızakların tabanlarını aşındırmakta, altındaki karın içine bata çıka yürüyen adamların da ayakları sürtünmeden dolayı yara olmaktadır. Ama pes etmezler. 30 Aralık'ta seksen yedinci enlem dairesine, Shackleton'ın ulaşmış olduğu en uç noktaya varırlar. Burada son grubun da ayrılıp geri dönmesi gerekmektedir, kutba kadar ancak seçilecek beş kişi gidebilecektir. Scott adamlarını gözden geçirir. Elenenler karşı çıkmaya cesaret edemezler, fakat hedefe bu denli yaklaşmışken geri dönmek zorunda kalmak ve kutbu ilk görenler olma onurunu diğer arkadaşlarına bırakmak da ağır gelir. Ne var ki zarlar atılmıştır bir kere. Kırgınlık duygularını gizlemek için erkekçe bir çaba harcayarak arkadaşlarıyla bir kez daha el sıkıştıktan sonra iki gruba ayrılırlar. Bu küçücük iki gruptan biri Güney'deki bilinmezliğe doğru, diğeri geriye, memlekete doğru harekete geçer. Arkadaşlarını bir kez daha görmek ve kendileri dışında başka insanların varlığını hissetmek için arada bir durup geriye bakarlar. Çok geçmeden son siluetler de gözden kaybolur. Girişimi sonuçlandırmak için seçilmiş beş kişi, Scott, Bowers, Oates, Wilson ve Evans, bilinmeze doğru yolculuklarına yalnız başlarına devam ederler.

Güney Kutbu

Bu son günlerde düşülen notlardan ekibin tedirginliği hissedilmektedir, kutba yaklaştıkça satırlar da pusulanın mavi ibresi gibi titrekleşir. "Gölgelerimizin etrafımızda ağır ağır

dolaşarak sağ yanımızdan ön tarafa doğru geçmesi ve sonra ön taraftan sol yanımıza kayması ne kadar da uzun sürüyor!" Fakat satır aralarında hissedilen umut ışığı pırıltısını korumaktadır. Scott geride bıraktıkları mesafeleri gerilimi giderek yükselen bir dille aktarır: "Kutba varmak için sadece yüz elli kilometrelik yolumuz kaldı, böyle devam edersе dayanamayacağız"; yorgunluğun yazdırdığı sözcüklerdir bunlar. İki gün sonra ise: "Kutba varmaya yüz otuz yedi kilometre daha var, fakat bizi müthiş zorlayacak." Fakat sonra birdenbire zafer duygusuyla yazılmış şöyle bir cümle gelir: "Kutba sadece doksan dört kilometre kaldı! Henüz varmış olmasak da müthiş yaklaştık!" 14 Ocak'taysa umut güvene dönüşmüştür: "Artık yetmiş kilometre kaldı, hedef karşımızda!" Bir gün sonrasındaysa notlardan sevinç, hatta neredeyse neşe fışkırmaktadır: "Yalnızca elli kilometrecik kaldı, ne pahasına olursa olsun kutba varacağız!" Heyecanın had safhaya vardığı bu satırlardan, umutlarına sarılan bu adamların sinirlerinin ne kadar gerilmiş olduğu, beklenti ve sabırsızlıkla yüreklerinin nasıl titrediği derinden hissedilmektedir. Avlarına çok yaklaşmışlardır artık, yeryüzünün son gizemine dokunmak üzeredirler. Son bir hamle daha ve sonra hedefe varmış olacaklardır.

16 Ocak

Günlüğe "Keyfimiz çok yerinde!" notu düşülmüştür. Sabah her zamankinden daha erken yola çıkmışlardır, yeryüzünün o müthiş güzellikteki gizemini bir an önce görmek için duydukları sabırsızlık onları erkenden uyku tulumlarından çıkmaya zorlamıştır. Kutba varmaya kararlı bu beş adam öğleden sonraya kadar on dört kilometreyi daha geride bırakırlar, hiçbir sesin, hiçbir nefesin duyulmadığı o beyaz çölde içleri neşeyle dolarak yol alırlar. Artık hedefi şaşırmak söz

konusu değildir, insanlık için çok önemli bir girişim daha sonuçlandırılmak üzeredir. Birdenbire ekipten biri, Bowers, huzursuzlaşır. Gözleri o muazzam kar tarlasındaki küçücük bir kara beneğe sabitlenmiştir. Bowers aklından geçirdiği şeyi dillendirmeye cesaret edemez, fakat bir insan elinin bırakmış olduğu bir işaretle karşılaşabilecekleri düşüncesi hepsinin yüreğini korkuyla titretmiştir. Zorlama bir çabayla –Robinson'ın adada bir ayak iziyle karşılaştığında bunu kendi ayak izi olarak görmeye çalışması gibi– kendilerini rahatlatmaya çalışarak gördükleri şeyin buzdaki bir yarık veya yansıma olması gerektiğini düşünürler. Sinirleri yay gibi gerilmiş bir halde gördükleri karaltıya yaklaşırken birbirlerini avutmaya çalışsalar da hepsi gerçeğin farkındadır: Amundsen'in önderliğindeki Norveçliler onlardan önce buradan geçmiştir.

Kızakların ve köpeklerin bıraktığı izlerin hâlâ belirgin olduğu terk edilmiş bir kamp yerinde bir kızak direğine çekilmiş kara bayrağı gördüklerinde artık hiç kuşkuları kalmaz: Amundsen burada kamp kurmuştur. İnsanlık tarihinde önemli ve inanması zor bir olay gerçekleşmiştir: Binlerce ve binlerce yıldan beri, belki de yaşamın başladığı andan beri yeryüzünde hiçbir insan gözünün değmediği, hiçbir canlının yaşamadığı kutup noktası on beş gün gibi küçücük bir zaman dilimi içinde iki kez keşfedilmiştir. Ve onlar ikinci gelenlerdir, milyonlarca ayın içinde sadece bir ay gecikmişler, birinciyi her şey, ikinciyiyse hiçbir şey olarak gören bir dünyanın karşısında ikinci olmuşlardır. Yani göstermiş oldukları onca çaba boşunadır, çektikleri onca yoksunluk gülünçtür; haftalarca, aylarca, yıllarca besledikleri umut delilikten başka bir şey değildir. "Bunca çaba, bunca yoksunluk, bunca eziyet – ne için?" diye yazar Scott günlüğüne. "Şu anda artık sonu gelmiş olan bir düş için sadece." Üzüntüden hepsinin gözlerine yaş dolmuştur, aşırı yorgun olmalarına rağmen o gece uyuyamazlar. Kutba kadar olan son mesafeyi hüküm giymiş mahkûmlar gibi umutsuz ve

cesaretleri kırık bir halde yürümeye başlarlar, oysa bu etabı güle oynaya yürüyeceklerini düşünmüşlerdir. Hiçbiri diğerini teselli etmeye çalışmaz, tek söz etmeden sürüklenir gibi yürürler. Kaptan Scott 18 Ocak'ta dört adamıyla birlikte kutba ulaşır. Birinci olmanın sevinciyle gözleri kamaşmayan Scott o hüzünlü coğrafyayı donuk bakışlarla inceler. "Burada görülecek hiçbir şey yok, son günlerin ürpertici tekdüzeliğinden farklı hiçbir şey yok" – Robert F. Scott'ın Güney Kutbu'yla ilgili yaptığı tüm yorum budur. Orada karşılaştıkları tek ayrıksı şey de doğanın ürünü değildir, düşman bir insan elinden çıkmıştır: Üzerine çekilmiş Norveç bayrağının yeryüzünün bu fethedilmiş bölgesinde pervasızca ve zaferle dalgalandığı Amundsen'in çadırı. Burada Amundsen'in bir mektubu kendisinden sonra kutba varacak olan bilinmeyen ikinciyi beklemekte ve ondan bu belgenin Norveç Kralı Hakon'a ulaştırılmasını rica etmektedir. Scott bu ağır görevi sadakatle üstlenir, kendisinin gerçekleştirmek için yanıp tutuştuğu bir şeyi bir başkasının başarmış olduğuna dünya önünde tanıklık edecektir.

Birleşik Krallık bayrağını Amundsen'in zafer nişanesinin yanına hüzünle asarlar. Sonra onca çabalarını boşa çıkaran bu sadakatsiz yerden ayrılırlar, arkalarından soğuk bir rüzgâr esmektedir. Scott kâhince bir kuşkuyla günlüğüne şunları yazar: "Dönüş yolu gözümü korkutuyor."

Çöküş

Dönüş yolunda tehlikeler on kat daha fazladır. Kutba giden yolu pusula gösterirken şimdi dönüşte bir de kendi izlerini yitirmemeye dikkat etmeleri gerekmektedir, haftalar sürecek yolculuk boyunca bir kez bile yitirmemelidirler, çünkü yolda belli noktalarda depolamış oldukları erzakı, giyecekleri ve ısınmak için kullanacakları birkaç galon gazyağını

bulmaları buna bağlıdır. Küçük bir yanılgı ve yoldan sapma bile doğruca ölüme götüreceği için kar yağışının görüş alanlarını kapattığı zamanlar attıkları her adımda tedirginlik duyarlar. Ayrıca bedenlerinde, Antarktika'da kurmuş oldukları ilk barakalarındaki sıcaklığın ve aldıkları zengin besinlerin verdiği kimyasal enerjiyle kutup yoluna çıktıkları zamanki tazelik de yoktur.

Üstelik yüreklerinde irade gücünün çelik yayı da gevşemiştir. Gidiş yolunda, tüm insanlığın merakını ve özlemini kendilerinde somutlaştırmanın verdiği olağanüstü umutla enerjileri yükselmiş, ölümsüz bir eylemi gerçekleştirecek olma bilinciyle insanüstü bir güç kazanmışken; şimdi uğrunda mücadele ettikleri tek şey kendi canları, kendi ölümlü bedensel varlıkları, belki de içlerinin derinlerinde özlem duymaktan çok korku duyarak çıktıkları sessiz sedasız bir yuvaya dönüş yolculuğudur.

Günlüğe o günlerde düşülen notları okumak insanın içini ürpertir. Hava koşulları giderek kötüleşmektedir, kış vaktinden önce başlamıştır, yumuşak kar ayakkabılarının altında sıkışıp sertleşerek kalın bir tabaka oluşturur, adım atmalarını zorlaştırır, dondurucu soğuk yorgun bedenlerini iyice bitkin düşürür. Bu yüzden günlerce süren tedirginliklerden ve duraksamalardan sonra bir sonraki depoya her varışları küçük bir şenlik olur ve sözcüklerinde zayıf da olsa bir güven alevi pırıldar. O muazzam ıssızlığın ortasındaki bu birkaç insanın nasıl kahramanca bir mücadele verdiklerini, araştırmacı Wilson'ın kendi kızağında diğer elzem yüklerin yanı sıra on altı kilo ağırlığında ender bulunan taş örneklerini de taşıması kadar iyi anlatacak başka bir şey yoktur.

Fakat insan ruhunun cesareti, burada tüm yıkıcı güçlerini, soğuğu, donu, karı ve rüzgârı, binlerce yılın çelikleştirdiği bir azimle ve amansızca bu beş gözü pek adama karşı harekete geçiren doğanın karşı konulmaz kuvveti karşısında yavaş yavaş yenik düşmeye başlar. Ayakları zaten çoktandır

yara bere içindedir, günde bir öğün sıcak yemekle yeterince ısınamayan ve aldıkları besin miktarını azaltmak zorunda kalmalarıyla zayıf düşen bedenleri de pes etmeye başlamıştır. Günün birinde aralarındaki en güçlü adam olan Evans'ın birdenbire garip davranışlar sergilemeye başladığını ürpererek fark ederler. Evans yolda geride kalmakta, sürekli olarak gerçekten çektiği veya hayal ettiği acılardan yakınmaktadır, sonunda talihsiz adamın bu garip konuşmalarından bir düşme sonucunda veya çektiği acılar yüzünden çıldırmış olduğunu anladıklarında dehşete kapılırlar. Bu durumda ne yapacaklardır? Onu buz çölünün ortasında nasıl bırakabilirler? Ama diğer yandan depoya gecikmesiz olarak varamazlarsa – Scott cümlenin sonunu getirmeye cesaret edemez. 17 Şubat gecesi saat birde, uzun zamandan beri ilk kez, bir ay önceki midilli katliamından kalma bolca besine kavuşacakları şu "Mezbaha Kampı"na ulaşmalarına bir gün kala Evans hayata gözlerini yumar.

Dört kişi olarak tekrar yola çıkarlar, fakat felaketler peşlerindedir! Bir sonraki depoda sert bir hayal kırıklığıyla karşılaşırlar. Burada çok az gazyağı vardır ve bunun anlamı, en vazgeçilmez malzeme olan yakıtı kısıtlı kullanmak, dona karşı tek koruyucu silahları ısıdan tasarruf etmek zorunda olduklarıdır. Buz gibi soğuk fırtınalı gecelerden sonra umutsuzluk içinde uyandıklarında keçe postallarını ayaklarına geçirecek gücü bile zor bulurlar. Fakat kendilerini zorla sürükleyerek de olsa yola devam ederler, aralarından Oates'in ayak parmaklarının bazıları donmuştur bile. Rüzgâr her zamankinden sert esmektedir ve 2 Mart'ta ulaştıkları depoda aynı acımasız hayal kırıklığını tekrar yaşarlar: Mevcut yakıt yine çok azdır.

Artık korku sözcüklerin içine kadar sızmıştır. Scott'ın yaşadıkları dehşeti belli etmemek için nasıl çaba gösterdiği satır aralarından hissedilir, fakat peş peşe gelen keskin umutsuzluk çığlıkları onun bu zorlama dinginliğini sarsar.

"Böyle devam edemez" veya "Tanrım bize yardım et! Bunca zorlanmaya daha fazla dayanamayız" ya da "Oyunumuzun sonu trajik olacak" ve sonunda korkunç gerçekle yüzleşir: "Ancak Tanrı isterse kurtuluruz! İnsanlardan bekleyeceğimiz bir şey kalmadı artık." Fakat dişlerini sıkarak umutsuzca sürüklene sürüklene yola devam ederler. Durumu kötüleşen Oates'in onlara ayak uydurması giderek zorlaşmaktadır, artık arkadaşları için bir destekten ziyade bir yüktür. Öğlen saatlerinde sıcaklığın eksi kırk iki derece olduğu bir gün yürüyüşü bırakmak zorunda kaldıklarında talihsiz adam arkadaşlarının felaketine yol açacağını anlar ve hisseder. Artık hepsi yapılacak son şeye hazırlanır. Gerektiğinde ölümlerini çabuklaştırabilmek için her biri araştırmacı Wilson'dan onar tane morfin hapı alır. Her şeye rağmen hasta arkadaşlarıyla bir gün daha yürümeyi denerler. Sonunda talihsiz adam onu uyku tulumunda bırakıp yollarını ayırmalarını arkadaşlarından kendisi ister. Diğerleri bu öneriyi kesinlikle geri çevirirler, oysa bunun nasıl bir kolaylık getireceğini hepsi gayet iyi bilmektedir. Hasta adam geceleyecekleri yere kadar donmuş bacaklarıyla birkaç kilometre daha kendini sürükler. Arkadaşlarıyla birlikte sabaha kadar o da uyur. Uyandıklarında dışarıda müthiş bir fırtınanın başlamış olduğunu görürler.

Oates birden yerinden doğrulur. "Biraz dışarı çıkmak istiyorum," der arkadaşlarına, "belki bir süre dolaşırım." Bu sözler üzerine diğerlerinin eli ayağı kesilir. Böyle bir gezintinin ne anlama geldiğini hepsi bilmektedir. Fakat kimse onu tutmak için bir şeyler söylemeye cesaret edemez. Hiçbiri vedalaşmak için elini uzatmayı göze alamaz, çünkü hepsi de Inniskilling Hafif Süvari Alayı' ndan Yüzbaşı Lawrence J. E. Oates'in kahramanca ölümüne doğru gittiğini bilmektedir.

Yorgun ve güçsüz üç insan uçsuz bucaksız buz çölünün dondurucu soğuğunda kendilerini adım adım sürükleyerek ilerlerler, artık umutları tükenmiş, bitkin düşmüşlerdir, an-

cak yaşama içgüdüsüyle gerilen sinirleri onları hâlâ ayakta tutmaktadır. Hava koşulları giderek kötüleşir, vardıkları her depoda aynı hayal kırıklığı onları beklemektedir; hep yakıt azdır, bir türlü ısınamazlar. 21 Mart'ta dışarıda rüzgâr öyle öldüresiye bir şiddetle esmektedir ki, bir sonraki depodan sadece yirmi kilometre uzaklıkta olmalarına rağmen çadırlarından çıkamazlar. Her akşam ertesi sabah havanın hedeflerine varmalarına izin vermesini umutla beklerler, bu arada yiyecekleri biter ve böylece son umutları da tükenir. Yakacakları da kalmamıştır ve termometre sıfırın altında kırk dereceyi göstermektedir. Tüm umutları söner, artık karşılarında iki seçenek vardır, açlıktan veya soğuktan ölmek. Bu üç insan, uçsuz bucaksız bir vahşi beyazlığın ortasındaki küçücük çadırlarının içinde kaçınılmaz sonlarına karşı sekiz gün mücadele ederler. 29 Mart'ta artık hiçbir mucizenin onları kurtaramayacağını anlamışlardır. Böylece talihsiz yazgılarına karşı çıkmamaya, diğer bütün felaketleri nasıl karşıladılarsa ölümü de öyle başları dik karşılamaya karar verirler ve uyku tulumlarına girerler. Çektikleri son acılardan tek bir inilti bile dünyaya ulaşmaz.

Ölmekte Olan Birinin Mektupları

Dışarıdaki kasırga kudurmuş gibi incecik çadıra saldırırken Kaptan Scott o yalnızlığın içinde gözle görmese de nefesini hissettiği ölümle karşı karşıyayken bağlı olduğu bütün ortak değerleri aklından geçirir. Daha önce hiçbir insan soluğunun karışmadığı o buz gibi sessizliğin içindeki yalnızlıkta onu ulusuyla ve tüm insanlıkla birleştiren kardeşlik bağlarını yüreği heyecanla kabararak duyumsar. Scott'ın iç dünyasında beliren bir serap, hayatı boyunca sevgiyle, sadakatle, dostlukla bağlanmış olduğu insanları bu beyaz çölün ortasında bir kez daha karşısına çıkarır.

Bütün bu insanlara seslenmek isteyen Kaptan Scott, ölüm anı yaklaşırken donmuş parmaklarıyla tüm sevdiklerine mektuplar yazar.

Muhteşem mektuplardır bunlar. Ölümün kaçınılmaz yakınlığı bütün önemsiz ayrıntıları silmiştir, o kimsesiz göğün kristal berraklığındaki havası satırlara sinmiştir sanki. Mektuplar belli insanlara yazılmış olsalar da tüm insanlığa seslenirler. Bir dönem için yazılmışlar, ama sonsuzluğa mal olmuşlardır.

Scott, karısına yazdığı mektupta bıraktığı en önemli mirası, yani oğullarını koruması için onu uyarır, evladını özellikle de tembellikten korumasını ister ve kendisi de dünya tarihinin en büyük girişimlerinden birinin sonuna gelmişken bir itirafta bulunur: "Senin de bildiğin gibi azimli olmak için hep kendimi zorlamam gerekti – her zaman tembelliğe eğilimli oldum ben." Ancak ölüme bir adım kala bile verdiği karardan yakınmak yerine gururla söz eder: "Bu yolculukla ilgili daha neler neler anlatabilirdim sana! Fakat şu kadarını söyleyeyim ki, yola çıkmış olmak evde kalıp rahatını bozmadan oturmaktan çok daha iyiydi!"

Scott, kendisiyle birlikte ölüme giden yol arkadaşlarının karılarına ve annelerine de yazar ve kahramanlıklarına tanıklık ederek dostlarına bağlılığını gösterir. Kendisi ölmek üzereyken yaşadıkları anın büyüklüğünü ve yok oluşun etkileyiciliğini insanüstü bir duyguyla dile getirerek diğerlerinin geride bıraktığı yakınlarını da teselli eder.

Ayrıca arkadaşlarına da mektuplar yazar. Kendi adına alçakgönüllü davransa da ulusu adına gururlanarak ve o anda onun bir parçası olmaktan onur duyarak şunları yazar: "Büyük bir keşifte bulundum mu? Bilmiyorum, fakat bizim sonumuz, ırkımızın cesaretini ve dayanma gücünü henüz yitirmediğinin bir kanıtı olacak." Erkek katılığının ve ruhsal arılığın bir ömür boyu onu söylemekten men ettiği şeyi şimdi ölüm onun ağzından çekip almakta, dostça

duygularını açıkça dile getirmesini sağlamaktadır. En iyi arkadaşına şunları yazar: "Hayatım boyunca size duyduğum kadar hayranlık ve sevgi duyduğum başka biriyle hiç karşılaşmadım, fakat dostluğunuzun benim için ne anlama geldiğini de size hiçbir zaman ifade edemedim, çünkü sizin bana verecek çok şeyiniz varken benim size verecek hiçbir şeyim yoktu."

Scott, bütün mektuplarının içinde en güzeli olan son mektubu da İngiliz ulusuna yazar. İngiltere uğruna girdiği bu savaşımda kendi hatası yüzünden olmasa da yenik düştüğü için bir açıklama yapma yükümlülüğü hissetmektedir. Sanki ona karşı birleşmiş gibi peş peşe gelen beklenmedik aksilikleri bir bir sayar ve ölümün yansısının muhteşem bir duyarlılık kattığı bir seslenişle tüm İngilizlerden geride bıraktıklarını terk etmemelerini rica eder. En son düşündükleri bile kendi yazgısının ötesindedir. Son satırlarında kendi ölümünden değil başkalarının yaşamından söz etmektedir: "Tanrı aşkına geride bıraktıklarımızla ilgilenin!" Bundan sonraki sayfalar boş kalmıştır.

Kaptan Scott son ana kadar, yani parmakları tamamen donup da kalem elinden kayana kadar günlüğüne yazmaya devam etmiştir. Kendi cesaretine ve İngiliz ırkının cesaretine kanıt olacak bu sayfaların cesedinin başında bulunacağı umuduyla bu insanüstü çabayı gösterebilmiştir. Artık donmak üzere olan titrek parmaklarıyla yazarak son isteğini de dile getirir: "Bu günlüğü karıma gönderin!" Sonradan "karıma" sözcüğünün üstünü acımasız bir kesinlikle çizerek yerine "dul eşime" yazmıştır.

Yanıt

Önceden geri dönmüş olanlar haftalarca kulübede beklerler. Önceleri güvenle, sonra hafif bir tedirginlikle, sonun-

da da artan bir endişeyle beklerler. İki kez yardım ekibi gönderirler, fakat kötü hava koşulları yüzünden her defasında geri dönmek zorunda kalırlar. Lidersiz kalan grup upuzun bir kış boyunca ne yapacağını bilemeden kulübede zaman geçirir, hissettikleri felaketin gölgesi yüreklerini karartmaktadır. Bu aylar boyunca Kaptan Robert Scott'ın yazgısı ve yaptıkları karlara ve suskunluğa gömülü olarak kalır. Buz onları camsı bir tabuta kilitlemiştir, ancak 29 Ekim gelip de kutup ilkbaharı başladığında bu kahraman insanların en azından cesetlerini ve bıraktıkları mesajı bulmak için bir araştırma ekibi yola çıkar. 12 Kasım günü çadıra ulaşırlar ve kahramanların uyku tulumlarının içinde donup kalmış cesetlerini bulurlar; Scott ölüm anında bile Wilson'a kardeşçe sarılmıştır; mektupları, belgeleri bulurlar ve trajik bir ölümle hayata veda eden bu kahraman insanlar için bir mezar hazırlarlar. Sade, siyah bir haç, insanlığın bu kahramanca girişiminin kanıtlarını sonsuza kadar altında saklayacak bir kar tepesinin üstünde tek başına sonsuz beyazlığa karşı yükselmektedir şimdi.

Ama her şeyin sonu değildir bu! O kahraman insanların eylemleri beklenmedik bir mucizeyle yeniden can bulur, çağın tekniğinin gerçekleştirdiği bir mucizedir bu. Scott'ın ekibinden sağ kalan arkadaşları onlardan kalan filmleri ve kayıtları ülkeye dönerken beraberlerinde götürürler, filmler banyo edildiğinde ortaya çıkan resimlerle Scott'ın arkadaşlarıyla birlikte yürürkenki görüntüleri ve onlardan başka bir de Amundsen'in görmüş olduğu kutup bölgesinin manzaraları bir kez daha karşılarında canlanır. Scott'ın mektupları ve son mesajları telgraf yardımıyla şaşkınlık içindeki dünyaya ulaştırılır; kral, imparatorluk katedralinde bu kahramanların anısına diz çöker. Böylece boşa gittiği sanılan bir çaba yeniden meyve vererek güçlerini ulaşılmazlığına inandıkları hedeflere yöneltmeleri için insanlığa yapılan coşkulu bir çağrıya dönüşür; böylece muhteşem bir

yansımayla kahramanca bir ölümden yaşamın yüceltilmesi, bir çöküşten de sonsuzluğa yükselme istemi doğar. Çünkü rastlantısal ve kolay başarılar insanda sadece hırsı alevlendirir, oysa bir insanın yazgının alt edilmez üstünlüğüne karşı verdiği mücadelede yıkıma uğraması kadar yürek kabartan başka hiçbir şey yoktur ve bu, ara sıra bir şairin binlerce kez de yaşamın elinde şekillenen bütün zamanların en büyük trajedisidir.

MÜHÜRLÜ TREN

Lenin, 9 Nisan 1917

Ayakkabı Tamircisinin Evinde Oturan Adam

Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük fırtınanın dalgalarının dört bir yandan dövdüğü küçük barış adası İsviçre 1915, 1916, 1917 ve 1918 yılları arasındaki dönemde heyecanlı bir polisiye romana sahne olmuştur. Düşman ülkelerin daha bir yıl önce birbirlerini evlerine davet edip karşılıklı dostça briç oynayan diplomatları artık lüks otellerde karşılaştıklarında hiç tanışmıyorlarmış gibi soğuk tavırlarla birbirlerinin yanından geçip gitmektedirler. Odalarına kim oldukları belli olmayan bir sürü insan sessizce süzülerek girip çıkmaktadır. Her biri gizli görevler üstlenmiş olan milletvekilleri, sekreterler, ataşeler, işadamları, yüzleri açık veya tüllerin ardına gizlenmiş kadınlardır bunlar. Otellerin önünde duran yabancı asalet armalarıyla bezeli ihtişamlı otomobillerden sanayiciler, gazeteciler, ünlü sanatçılar ve görünüşe bakılırsa eğlence gezisine çıkmış konuklar iner. Fakat neredeyse hepsinin amacı aynıdır: Bir şeyler öğrenmek, birilerini izlemek, ayrıca onları odalarına götüren kapı görevlisinin ve odaları temizleyen kızın da zorunlu görevleri gözlemek ve izlemektir. Her yerde, lokantalarda, pansiyonlarda, postanelerde, kafelerde, bütün örgütler birbirlerine karşı iş çevirmektedir. Propaganda dedikleri şeyin yarısı casusluktur, sevgi olduğu iddia edi-

len şeyse ihanet. Bu telaş içinde gelip gidenlerin görünürdeki işlerinin ardında hep bir ikinci ve üçüncü boyut gizlidir. Her şey rapor edilmekte, her şey izlenmektedir; belli bir rütbesi olan bir Alman Zürich'e adımını attığında bunu Bern'deki karşıt tarafın elçiliği anında öğrenir, bir saat sonrasındaysa haber Paris'e de ulaşmıştır. Önemli önemsiz casuslar günbegün ciltler dolusu gerçek veya uydurma haberleri ataşelere iletir, onlar da bunları üstlerine ulaştırır. Bütün duvarlar şeffaftır, telefonlar dinlenmektedir, çöp sepetlerine atılmış notlar ve kurutma kâğıtları üzerinden tüm haberleşmeler izlenmektedir ve bu pantomim öyle bir çılgınlık noktasına tırmanır ki; sonunda herkes av mıdır avcı mıdır, casusluk mu yapmaktadır yoksa peşine casus mu takılmıştır, hain midir ihanete uğrayan mıdır, bilemez hale gelir.

O günlerin tüm bu hareketliliğine rağmen hakkında çok az rapor yazılmış tek bir adam görüyoruz, belki de dikkat çeken biri olmadığı, büyük otellere pek girip çıkmadığı, kafelerde oturmadığı, propaganda toplantılarına katılmadığı, aksine karısıyla birlikte bir ayakkabı tamircisinin evinde gayet kapalı bir hayat yaşadığı içindir. Hemen Limmat Nehri'nin arkasına düşen eski kent merkezinin dar ve kıvrımlı sokaklarından biri olan Spiegelgasse'de, duvarları kısmen zamanın etkisiyle, kısmen avludaki küçük sucuk imalathanesinin isleriyle kararmış o sağlam yapılı, yüksek damlı eski evlerden birinin ikinci katında kalmaktadır. Komşuları İtalyan bir fırıncı kadınla Avusturyalı bir tiyatro oyuncusudur. Pek konuşkan olmadığı için ev sakinleri onun hakkında Rus olduğundan ve adının zor telaffuz edildiğinden başka bir şey bilmemektedirler. Oda kiralayan kadın, öncelikle öğünlerini kısıtlı tutmalarından ve taşındıklarında yanlarında getirdikleri yıpranmış giysilerin tüm diğer eşyalarıyla birlikte küçük bir bavula sığmış olmasından onun yıllardır vatanından uzak yaşadığını, büyük bir servete sahip olmadığını ve para getirecek bir iş de yapmadığını anlamıştır.

Bu ufak tefek, kısa boylu adamın göze çarpan hiçbir yanı yoktur ve olabildiğince dikkat çekmeden yaşamaktadır. İnsan arasına karışmaktan kaçınmaktadır, ev sakinleri onun koyu renkli çekik gözlerindeki keskin bakışlarla nadiren karşılaşırlar, ziyaretine gelen de pek olmaz. Fakat her sabah saat dokuzda düzenli olarak kütüphaneye gider, saat on ikide kapanana kadar orada kalır. Saat tam on ikiyi on geçe eve döner. Sonra saat bire on kala, kütüphaneye ilk giren olabilmek için tekrar evden çıkar ve akşam altıya kadar zamanını yine kütüphanede geçirir. Fakat herkes hakkında bilgi toplayan casuslar, dikkatlerini hep fazla konuşan insanlara yönelttiklerinden ve aslında çok okuyan, çok bilgi edinen yalnız insanların dünya devrimini hazırlayanlar arasında en etkinleri olduklarını fark etmediklerinden ayakkabı tamircisinin evinde kalan bu silik adam hakkında rapor yazmazlar. Sosyalist çevrelerde onun hakkında bilinenlerse Londra'da Rus mültecilerin çıkardığı küçük ve radikal bir derginin yazı işleri sorumlusu olduğu, Petersburg'da da adı anılmaktan kaçınılan bir partinin önderi olarak bilindiğidir; fakat sosyalist partinin önde gelenleri hakkında bile sert ve küçümseyici sözler ederek yöntemlerini yanlış bulduğunu açıkladığı ve uzlaşmaz biri olarak tanındığı için kimse onunla pek ilgilenmez. Bazen akşamları küçük bir işçi kahvesinde düzenlediği toplantılara en fazla on beş yirmi kişi katılır, bunların çoğu gençlerdir, böylece bol bol çay içip bol bol tartışarak beyinlerini kızıştıran diğer Rus mülteciler gibi bu ayrıksı adamı da kabullenip kendi haline bırakırlar. Fakat bu ufak tefek ve tutucu adamı önemseyen yoktur, Zürich'te ayakkabı tamircisinin evinde oturan bu adamın, Vladimir İlyiç Ulyanov'un adını öğrenmeye zahmet edenlerin sayısı otuz kırk kişiyi geçmez. O zamanlar elçilikler arasında son hızla gidip gelen lüks arabalardan biri sokakta ona rastlantı sonucu çarpıp ölümüne yol açsaydı dünya onu ne Ulyanov ne de Lenin adıyla tanıyacaktı.

Gerçekleşme...

Günlerden bir gün, 15 Mart 1917'de, Zürich Kütüphanesi'nde görevli memur büyük bir şaşkınlık yaşar. Saat dokuz olmuştur ve bütün kütüphane konuklarının içinde en düzenlisi olan adamın yeri boştur. Saat dokuz buçuk olur, on olur, ama bu okumaktan bıkmayan adam hâlâ görünürde yoktur ve bir daha da gelmeyecektir. Çünkü yolda onu bir Rus tanıdığı durdurmuş ve Rusya'da devrimin başladığı haberini vermiştir.

Lenin önce buna inanmak istemez. Duyduğu haberle sersemlemiş gibidir. Fakat sonra kendine has kısa ve sert adımlarla göl kıyısındaki gazete büfesine koşar. Hem orada hem gazete binasının önünde saatler ve günler boyunca bekler. Evet, doğrudur. Haber doğrudur ve her geçen gün gerçekliği daha da kesinleşmektedir. Önce sadece saraya karşı bir devrimden ve bakanların değişmesinden söz edilirken daha sonra Çar'ın tahttan indirildiği, ilk geçici hükümetin kurulduğu, Duma'nın toplandığı, Rusya'nın özgürlüğüne kavuştuğu, siyasi tutukluların serbest bırakıldığı haberleri gelir – yıllardan beri düşlediği her şey, yirmi yıldan beri gizli örgütlerde, zindanlarda, Sibirya'da ve sürgünde uğrunda çabaladığı her şey gerçekleşmiştir. Lenin bir anda bu mücadelede hayatını kaybeden milyonlarca kişinin boşuna ölmediklerini düşünmeye başlar. Artık onları anlamsızca kaybedilmiş insanlar olarak değil, yeni bir özgürlük ve adalet ülkesinin kurulması uğruna, sonsuz barış uğruna can vermiş kahramanlar olarak görmekte ve aslında düşleri soğuk ve kesin hesaplara dayalı biriyken şimdi kendini sarhoş gibi hissetmektedir. Cenevre, Lozan ve Bern'de küçücük odalarda kalan diğer yüzlerce Rus mülteci de bu müthiş haberle taşkın bir sevinç yaşarlar. Artık Rusya'ya dönebileceklerdir! Sahte pasaportlarla, ödünç isimlerle, ölüm tehlikesi altında girecekleri Çarlık Rusya'sına değil, özgür vatandaşlar olarak özgür bir ülke-

ye döneceklerdir. Hepsi de üç beş parça eşyasını toplamaya başlamıştır, çünkü gazetelerde Gorki'nin "Hepiniz ülkeye geri dönün!" çağrısı yayımlanmıştır. Dört bir yana gönderilen telgraflar ve mektuplarla çağrı yaygınlaştırılır: Ülkeye geri dönün! Toplanın! Birleşin! Kendilerini bildiklerinden beri uğrunda canlarını ortaya koydukları eser için, Rus Devrimi için, bir kez daha hayatlarını adayacaklardır.

Ve Düş Kırıklığı...

Fakat birkaç gün sonra gelen haberler düş kırıklığı yaratır: Gerçekleştiğini duyduklarında yüreklerini göğe yükselen bir kartal gibi coşturan Rus Devrimi, düşledikleri gibi Rus halkının devrimi değildir. Bu sadece Çarlık Sarayı'na yönelik bir ayaklanmadır ve Çar'ın Almanlarla barış yapmasını engellemek isteyen İngiliz ve Fransız diplomatlar tarafından kışkırtılmıştır. Bu, haklarını elde etmek ve barış sağlamak isteyen Rus halkının devrimi değildir. Uğruna yaşadıkları ve uğrunda ölmeye hazır oldukları devrim değil, aksine savaşan tarafların, planlarının bozulmasını istemeyen emperyalistlerin ve generallerin bir entrikasıdır. Çok geçmeden Lenin ve yoldaşları herkese yapılan bu "Geri dönün!" çağrısının Karl Marx'ın yolundaki gerçek radikal devrimciler için geçerli olmadığını anlarlar. Gerçek devrimcilerin ülkeye dönüşlerinin engellenmesi için Milyukov ve diğer liberallere buyruk verilmiştir bile. Savaşın uzatılması için gereksindikleri Plekhanov gibi ılımlı sosyalistler İngiltere'nin torpido botlarıyla onur kıtası eşliğinde Petersburg'a ulaştırılırken Troçki'yi Halifax'ta, diğer radikal devrimcileri de sınırlarda tutuklarlar. Bütün İtilaf Devletleri'nin sınırlarına, Üçüncü Enternasyonel'in Zimmerwald Kongresi'ne katılanların isimlerinin yer aldığı kara listeler asılır. Lenin umutsuzluk içinde Petersburg'a telgraf üstüne telgraf gönderir, fakat telgraflara ya el konulur ya da

yerine ulaştırılmaz. Oysa Zürich'tekilerin bilmediği, Avrupa'nınsa hiç bilmediği bir şeyi Rusya'dakiler gayet iyi biliyordur: Vladimir İliç Lenin'in hasımları karşısında ne kadar azimli, ne kadar kararlı ve ne kadar tehlikeli olabileceğini.

Dönüşü engellenen ve ellerinden hiçbir şey gelmeyenlerin içine düştükleri umutsuzluk ölçüsüzdür. Yıllardan beri Londra'da, Paris'te, Viyana'da yaptıkları sayısız kongrede Rus Devrimi'nin bütün stratejilerini geliştirmişlerdir. Örgütlenmenin bütün inceliklerini ölçüp biçmişler, sınamışlar ve en küçük ayrıntısına kadar tartışmışlardır. Yıllardır çıkardıkları dergilerde yollarındaki zorlukları, tehlikeleri, olasılıkları kuram ve uygulama açısından sonuna kadar karşılaştırarak değerlendirmişlerdir. Bu adam tüm hayatı boyunca durmaksızın sadece ve sadece devrim fikrini geliştirmek için düşünmüş ve yetkin tanımını yapmıştır. Şimdi İsviçre'den ayrılmasına izin verilmediği için, kendi devrimi, kutsal saydığı halkın özgürlüğü fikri yabancı uluslara ve onların çıkarlarına hizmet eden diğerleri tarafından yozlaştırılacak ve mahvedilecektir. Kırk yıl boyunca Rusya seferinin hazırlıklarını yaptıktan sonra savaş başladığında sivil kıyafetleriyle evinde oturup harita üzerinde küçük bayraklarla cephedeki generallerin hatalarını ve başarılarını izlemek zorunda kalan Hindenburg'un yazgısıyla Lenin'in o günlerdeki durumu arasında tuhaf bir benzerlik vardır. Her zaman son derece gerçekçi olan Lenin o umutsuzluk günlerinde en olmayacak, en hayali planlar arasında gidip gelmiştir. Bir uçak kiralayıp Rusya'ya Almanya veya Avusturya üzerinden mi geçmelidir? Fakat daha ilk yardım vaat eden kişi casus çıkar. Kaçış fikirleri giderek çığırından çıkar. İsveç'e yazarak oradakilerden kendisi için bir İsveç pasaportu çıkarmalarını ister. Herhangi bir bilgi vermek zorunda kalmamak için de dilsiz rolü oynayacaktır. Elbette bu türden çözümler hayal ederek geçirdiği gecelerden sonra bu çılgınca düşlerin gerçekleşmesinin asla söz konusu olamayacağını sabah ilk fark eden

yine kendisi olur. Ancak her zaman kesinlikle bildiği tek bir şey vardır: Rusya'ya dönmek zorundadır, kendi devrimini başkaları değil kendisi yapmalıdır ve bu politika sahnesinde değil, gerçek ve sahici bir devrim olmalıdır. Rusya'ya dönmek zorundadır, hem de hemen. Ne pahasına olursa olsun Rusya'ya dönmelidir!

Almanya Üzerinden Gitmek: Evet mi, Hayır mı?

İtalya, Fransa, Almanya ve Avusturya'nın bir çember gibi sardığı bir ülkedir İsviçre. Lenin'in devrimcilere kapalı olan İtilaf Devletleri sınırlarından geçmesi mümkün değildir, Rus uyruklu olduğu, dolayısıyla düşman bir ülkenin vatandaşı olduğu için Almanya ve Avusturya'dan da geçemez. Fakat mevcut koşulların bileşiminden doğan beklenmedik ortamda Lenin, Alman İmparatoru Wilhelm'den, Rusya'da Milyukov'un veya Fransa'da Poincaré'nin göstereceğinden daha fazla anlayış bekleyebilecektir. Amerika savaş ilan etmeye hazırlanırken Almanya, ne pahasına olursa olsun Rusya'yla barış istemektedir. Bu durumda ülkedeki İngiliz ve Fransız diplomatları için sorun yaratacak bir Rus devrimciyi kendilerine destek olarak görüp hoşnutlukla karşılamaları gerekmektedir.

Fakat yazılarında yüzlerce kez ağır biçimde eleştirdiği ve gözdağı verdiği Almanya'yla şimdi birdenbire bağlantı kurmaya kalkışmak Lenin için büyük bir sorumluluk altına girmek demektir. Çünkü o ana kadar savunduğu etik değerlere göre, savaşın ortasında düşman genelkurmayının onayıyla karşı tarafın topraklarından geçmek elbette ihanetlerin en büyüğü olacaktır. Lenin böyle bir adım atarsa kendi partisini ve kendi davasını daha ilk baştan tehlikeye atacağını, zan altına gireceğini, Alman hükümeti tarafından satın alınarak Rusya'ya gönderilmiş bir casus

muamelesi göreceğini, hemen barış sağlama planı gerçekleşirse de Rusya'da gerçek ve muzaffer bir barışı engellemiş olma suçlamasıyla sonsuza kadar tarihe geçeceğini gayet iyi bilmektedir. Lenin başka çare kalmazsa bu çok tehlikeli ve davaya leke düşürebilecek yoldan bile geçmeye hazır olduğunu açıkladığında sadece ılımlı devrimciler değil, kendi yoldaşları da dehşete düşerler doğallıkla. Şaşkınlık içinde kalan arkadaşları Lenin'e İsviçre sosyalistlerinin, Rus devrimcilerinin tutsak değişimi kuralları uyarınca meşru ve tarafsız yollardan ülkelerine dönebilmeleri için başlatmış oldukları girişimi hatırlatırlar. Ne var ki Lenin, bu girişimden sonuç alınmasının ne kadar uzayacağını, Rus hükümetinin geri dönüşlerini bir yığın uydurma ve kasti gerekçeyle sonsuza kadar ertelemeye çalışacağını görmektedir, oysa içinde bulundukları koşullarda geçen her gün, her saat hayati önem taşımaktadır. Lenin gözlerini sadece hedefe dikmişken diğerleri biraz yılgınlıktan, biraz cesaretsizliklerinden, geçerli bütün yasalara ve değer yargılarına göre ihanet kabul edilecek bir eyleme girişmekte kararsız kalırlar. Fakat Lenin kararını vermiştir, sorumluluğunu kendi adına üstlenerek Alman hükümetiyle görüşmelere başlar.

Anlaşma

Lenin, söylentilere yol açacak ve şimşekleri üstüne çekecek bir adım attığını bildiği için olabildiğince açık hareket eder. İsviçre İşçi Sendikası Sekreteri Fritz Platten Lenin'in isteği üzerine, Rus mültecileriyle daha önce de genel konularda görüşmüş Alman elçisini ziyaret ederek ona Lenin'in koşullarını iletir. Adını sanını kimsenin bilmediği bu sıradan mülteci –sanki yakında kazanacağı gücü önceden sezmiş gibi– Alman hükümetinden bir ricada bulunmaz,

aksine Rus mültecilerin Alman hükümetinin yardımını kabul etmek için öne sürdükleri koşulları bildirir: Binecekleri vagona dokunulmazlık tanınmalıdır, ülkeye giriş ve çıkış sırasında kimlik ve pasaport kontrolü yapılmamalıdır. Bilet ücretlerini normal tarife üzerinden kendileri karşılayacaklardır. Yolculuk ettikleri vagonu hiçbir koşulda terk etmeyeceklerdir. Bakan Romberg bu istekleri üst makamlara iletir. Bu konuda kararı Ludendorff verir, ancak vermiş olduğu kararlar içinde dünya tarihi açısından bu en büyük önemi taşıyanına anılarında tek bir sözcükle dahi değinmez. Alman elçisi isteklerdeki bazı ayrıntılarda değişiklikler yapmak ister, çünkü Lenin protokolü kasıtlı olarak yoruma açık biçimde kaleme almıştır ki, trende sadece Ruslar değil, Radek gibi Avusturyalılar da kimlik kontrolünden geçmeden yolculuk edebilsin. Fakat Lenin'in olduğu kadar Alman hükümetinin de acelesi vardır. Çünkü o gün, takvimler 5 Nisan'ı gösterirken, Amerika Birleşik Devletleri Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

Böylece 6 Nisan günü Fritz Platten beklediklerini önemli yanıtı alır: "Mesele istenilen doğrultuda çözümlenmiştir." 9 Nisan 1917 tarihinde, saat iki buçukta, üstü başı dökülen bir grup ellerinde bavullarıyla Zaehringerhof Lokantası'ndan ayrılarak Zürich Garı'na giderler. Aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu toplam otuz iki kişidir hepsi. Erkekler arasında sadece Lenin, Zinovyev ve Radek'in isimleri sonradan ünlenmiştir. Birlikte mütevazı bir öğle yemeği yedikten sonra *Petit Parisien* gazetesinde yer alan ve geçici Rus hükümetinin Almanya üzerinden yolculuk eden Rusları vatan haini ilan edeceğini bildiren makaleden haberdar olduklarını açıklayan bir belgeyi imzalarlar. Bu yolculuğun tüm sorumluluğunu üstlendiklerini ve tüm koşulları kabul ettiklerini onaylayan imzaları zor okunan eğri büğrü harflerle atılmıştır. Sessiz ve kararlı bir şekilde bu tarihsel yolculuğa çıkmaya hazırdırlar.

İstasyona vardıklarında kimsenin ilgisini çekmezler. Ne gazete muhabirleri ne de basın fotoğrafçıları gelmiştir. Sandıklar ve bohçalar yüklenmiş kadınlı erkekli bir grubun arasında başında ezilmiş bir şapka, üzerinde aşınmış bir ceket ve ayaklarında tuhaf dağcı ayakkabılarıyla (o ayakkabılarla İsveç'e kadar gitmiştir) dikkat çekmeden ve sessizce trende bir yer arayan bir Bay Ulyanov'u İsviçre'de kim tanıyacaktır ki! Bu insanlar Yugoslavya'dan, Rutenya'dan veya Romanya'dan gelip Fransa kıyılarına ve oradan da deniz aşırı ülkelere gönderilmeden önce Zürich Garı'nda birkaç saat bavullarının üstünde oturup mola veren sayısız göçmenden farklı görünmemektedirler. Bu yolculuğu onaylayan İsviçre İşçi Partisi gara bir temsilcisini göndermemiştir, sadece gidenlere biraz yiyecek vermek ve memlekete mektup göndermek için gelen birkaç Rus vardır, birkaç kişi de Lenin'i son dakikada da olsa bu "anlamsız ve riskli" yolculuktan vazgeçirme umuduyla gelmiştir. Fakat karar verilmiştir bir kez. Saat üçü on geçe hareket memuru kalkış işaretini verir. Tren Alman sınır istasyonu Gottmadingen'e doğru yola çıkar. Saat üçü on geçe tren kalkmıştır ve o andan itibaren dünya saatinin akışı da yön değiştirmiştir.

Kurşun Mühürlü Tren

Dünya Savaşı sırasında nice yıkımlara yol açan sayısız silah ateşlenmiş, mühendisler daha uzun menzilli, daha etkili mermiler ve roketler geliştirmişlerdir. Fakat yakın tarihteki hiçbir atış, o sırada İsviçre sınırından son hızla geçerek Almanya üzerinden Petersburg'a giden ve orada mevcut düzeni değiştirecek olan yüzyılın en tehlikeli ve en kararlı devrimcilerini taşıyan bu tren kadar etkili ve tarihin akışı üzerinde belirleyici olmamıştır.

Kadınların ve çocukların ikinci sınıf, erkeklerin üçüncü sınıf kompartımana yerleştiği bir vagondan oluşan bu çok özel mermi şimdi Gottmadingen İstasyonu'nun rayları üzerinde durmaktadır. Trende zemine tebeşirle bir çizgi çekilerek Rusların alanıyla, bu canlı mermilerin Almanya'dan geçirilmesine eşlik eden iki Alman subayın kompartımanı arasındaki tarafsız bölge belirlenmiştir. Tren gece boyunca kayda değer bir olayla karşılaşılmadan yol alır. Yalnızca Frankfurt'ta Rus devrimcilerin trende olduğunu duyan Alman askerler aniden trenin üstüne yürürler. Bir keresinde de Alman sosyal demokratlarının Rus yolcularla görüşme isteği geri çevrilir. Lenin, Alman toprakları üzerinde herhangi bir Almanla tek bir kelime bile konuşacak olsa nasıl bir zan altında kalacağını gayet iyi biliyordur. İsveç'te heyecanla karşılanırlar. Açlıktan gözü kararmış yolcular İsveçlilerin hazırladığı kahvaltı sofrasına adeta saldırırlar, *smörgas* denilen sandviçler onlara akıl almaz bir mucize gibi gelir. Sonra Lenin o hantal dağcı çizmelerini çıkarıp kendine bir çift ayakkabı ve birkaç parça giysi aldırır. Sonunda Rus sınırına varmışlardır.

Mermi Hedefi Buluyor

Lenin'in Rus topraklarına ayak bastığında ilk yaptığı şey tipiktir: İnsanlara hiç bakmadan önce gazetelere saldırır. On dört yıldır Rusya'dan uzaktadır, on dört yıldır memleket toprağını, ülkenin bayrağını ve üniformalı askerlerini görmemiştir. Fakat bu demir iradeli ideolog diğerleri gibi gözyaşları dökmez, kadınların yaptığı gibi, bir şeyden haberi olmayan şaşkın askerleri kucaklamaz. Önce gazetesi *Pravda*'ya kavuşmalıdır, gazetesinin enternasyonalist duruşunu kararlılıkla koruyup korumadığını görmelidir. Ve öfkeyle buruşturur *Pravda*'yı. Hayır, yeterince kararlılık sergileme-

mektedir, *Pravda* hâlâ vatan millet edebiyatı yapmakta, hâlâ onun görüşlerine uyan katıksız bir devrim anlayışı sergilememektedir. Tam zamanında ülkesine döndüğünü hisseder, dümeni ele alıp sonuç zafer de olsa yenilgi de, hayatını adadığı görüş uğruna harekete geçmelidir. Fakat bunu yapma olanağını bulabilecek midir? Lenin şimdi son tedirginlikleri, son korkuları yaşamaktadır. Milyukov daha Petrograd'da –şehrin adı henüz değişmemiştir– onu tutuklatmayacak mıdır? Sınırda onu karşılamaya gelen ve boğuk bir ışığın aydınlattığı loş üçüncü mevki kompartımana giren arkadaşları Kamenev ve Stalin'in dudaklarında tuhaf, gizemli bir gülümseme vardır. Sorularına yanıt vermezler ya da vermek istemezler.

Fakat yaşanan anın vereceği yanıt inanılır gibi değildir. Tren Petrograd'da Finlandiya İstasyonu'na girdiği anda önündeki devasa meydanı binlerce işçi doldurmuştur, her türden askeri birlik sürgünden dönenler için saygı duruşundadır, ortalık Enternasyonal Marşı'yla inlemektedir. Ve Vladimir İliç Ulyanov trenden iner inmez yüzlerce el daha dün bir ayakkabı tamircisinin evinde oturan bu adamı kavrayarak zırhlı bir otomobile bindirir. Evlere ve kaleye yerleştirilmiş projektörler Lenin'e çevrilmiştir ve o halk karşısında ilk söylevini bu zırhlı otomobilin içinden verir. Sokaklarda yer yerinden oynamaktadır, "dünyayı sarsan on gün"* başlamaktadır. Mermi hedefi bulmuş ve bir imparatorluğu, bir dünyayı paramparça etmiştir.

Amerikalı gazeteci John Reed'in tanıklık ettiği 1917 Devrimi'ni anlattığı kitap. (ç.n.)

CİCERO

1940

Zeki ama fazla cesur olmayan bir adamın kendinden daha güçlü biriyle karşılaştığında yapacağı en akıllıca şey onun yolundan çekilmek ve hiç gocunmadan bir değişimin olmasını ve yolun kendisi için tekrar açılmasını beklemektir. Dünya imparatorluğu Roma'nın ilk hümanist düşünürü, büyük bir hatip ve adalet savaşçısı olan Marcus Tullius Cicero otuz yıl boyunca ata mirası yasaların ve cumhuriyetin korunması için çalışmıştır, onun söylevleri tarihin sayfalarına mühürlenmiş, edebi yapıtları Latincenin yapıtaşları sayılmıştır. Catilina'nın kişiliğinde anarşiye, Verres'in kişiliğinde yolsuzluğa, muzaffer generallerin kişiliğinde diktatörlüğe karşı savaş açmıştır, *De re publica* [Devlet Üzerine] adlı kitabı kendi dönemi içinde ideal devlet biçiminin etik yasası olarak kabul edilir. Ama sonra daha güçlü biri gelir. Önceleri daha tanınmış ve yaşça daha büyük bir devlet adamı olarak hiçbir güvensizlik duymadan desteklediği Julius Caesar, Galya lejyonlarını arkasına alarak bir gece içinde kendini İtalya'nın efendisi ilan eder; askeri gücün koşulsuz hâkimi olan bu adamın Antonius'un toplanan halkın önünde ona sunduğu krallık tacını alması için ellerini uzatması yeterlidir. Cicero, Caesar'ın tüm iktidarı tek başına kendinde toplaması karşısında boşu boşuna mücadele eder, çünkü Caesar

Rubicon Nehri'ni ordusuyla geçtiği anda zaten yasaları tanımadığını ilan etmiş ve dönüşü olmayan bir yola girmiştir. Cicero'nun zorbalığa karşı çıkmak için son özgürlük savunucularına yaptığı çağrılar da boşunadır. Her zaman olduğu gibi askeri güç sözün gücüne baskın geldiğini gösterir. Hem fikir hem eylem adamı olan Caesar zaferini sonuna kadar kutlar, ancak çoğu diktatör gibi intikam hırsıyla davranmaz, aksine kazandığı bu ezici zaferden sonra bu yolundan şaşmaz yasa savunucusunu kolaylıkla tasviye eder veya en azından sürgüne gönderirdi. Ne var ki zaferden sonra gösterdiği yüce gönüllülük Julius Caesar'a askeri başarılarından daha fazla onur kazandırmıştır. Onu hiçbir biçimde küçük düşürmeden yenik düşmüş muhalifi Cicero'nun hayatını bağışlamış, sadece artık tamamen kendisine ait olan ve diğer herkesin sessizce boyun eğen birer figüran rolü alacağı politika sahnesinden çekilmesini istemiştir.

Bir düşünce adamını hiçbir şey kamu ve siyaset alanının dışında kalmak kadar mutlu edemez, çünkü bir düşünür ve sanatçı, ancak böylelikle acımasızlık ve ikiyüzlülükten başka bir yöntemle başa çıkamayacağı onur kırıcı bir ortamdan kurtulabilir ve kimsenin el süremeyeceği, zarar veremeyeceği kendi iç dünyasına dönebilir. Sürgünün her türlü şekli bilge bir insan için içte yoğunlaşmayı teşvik eder, işte bu hayırlı talihsizlik Cicero'nun başına en uygun ve onu en mutlu edecek zamanda gelir. Bu büyük hatip ve münazara ustası zaten sürekli çalkantılar ve gerginliklerle geçen ve yaratıcılık için ona çok az zaman tanıyan yaşamında giderek yaşlılık dönemine yaklaşmaktadır. Altmış yaşındaki Cicero yaşadığı çağın dar alanı içinde birbiriyle çelişen öylesine çok şey yaşamıştır ki. Bir *homo novus** olarak kararlılığıyla, becerikliliğiyle ve fikirlerinin üstünlüğüyle kendine yol açıp öne çıkarak, normalde sıradan bir taşralıya

---

Bir aileden Roma Senato'suna ilk giren ve özellikle konsüllük görevini üstlenen kişi için kullanılan terim. (ç.n.)

asla verilmeyen ve titizlikle sadece soylulara ayrılan kamu görevlerindeki tüm makamlara sırasıyla yükselmiş ve onurlandırılmıştır. Kamu tarafından göklere çıkarıldığı da, yerlere çalındığı da olmuştur. Catilina'yı yenilgiye uğrattıktan sonra Kapitol'ün basamaklarından zaferle çıkmış, halk onu taçlandırmış, Senato ise şanlı *pater patriae** payesiyle onurlandırmıştır. Diğer yandan bir gece içinde sürgüne gitmek zorunda bırakılmış, aynı Senato tarafından yargılanmış, aynı halk tarafından ortada bırakılmıştır. Yorulmak bilmezliği sayesinde görev almadığı hiçbir makam, yükselmediği hiçbir mevki kalmamıştır. Hukuk adamı olarak forumda davalara bakmış, asker olarak savaşta lejyonlara komutanlık etmiş, konsül olarak cumhuriyeti, prokonsül olarak eyaletleri yönetmiş, bir zamanlar parmaklarının arasından milyonlarca *sestertius*** akıp giderken gün gelmiş milyonlarca *sestertius* borçlanmıştır. Palatino Tepesi'ndeki en güzel evde otururken düşmanlarının evini yakıp yıkarak harabeye çevirdiğini görmüştür. Önemli incelemeler yazmış ve değerli konuşmalar yapmıştır. Çocukları olmuştur ve çocuklarını kaybetmiştir; cesur davrandığı da olmuştur, zayıflık gösterdiği de, zaman gelmiş başına buyruk davranmıştır, sonra yine çoğunluğun övgüsünü kazanmıştır, hayranları da çok olmuştur nefret edenleri de; kırılganlıklar ve ışıltılarla dolu değişken bir karakter, sonuç olarak döneminin en çekici ve en heyecan uyandıran kişiliğidir, çünkü Marius'tan Caesar'a kadar dolu dolu yaşanan bir kırk yılın bütün önemli olaylarının içinde olmuştur. Döneminin tarihine ve dünya tarihine Cicero kadar mal olmuş bir başkası daha yoktur; sadece tek bir şey için, en önemli şey için zaman ayıramamıştır, kendi özel yaşamıyla ilgilenememiştir. Durup dinlenmek nedir bilmeyen bu adam kapıldığı başarı sarhoşluğu içinde dingin ve rahat bir zaman ayırıp kendi

---

* Vatanın babası. (ç.n.)

** Roma cumhuriyeti döneminde bir gümüş sikke. (ç.n.)

düşüncelerini ve birikimini gözden geçirme olanağı bulamamıştır.

Ancak Caesar'ın yaptığı hükümet darbesinin ardından *res publica*'dan [devlet işleri] uzaklaştırıldıktan sonra aslında dünyanın en önemli işi olan *res privata*'yla [özel işler] verimli bir şekilde ilgilenme fırsatı bulur. Cicero durumu kabullenerek forumu, Senato'yu ve imparatorluğu Julius Caesar diktasına terk eder. Siyasetten çekildikten sonra kamu alanındaki her şeye karşı duyduğu isteksizlik ağır basar. Vazgeçer ve halkın haklarının savunulmasını, arenadaki oyunları ve gladyatör mücadelelerini önemseyenlere bırakır, artık onun için sadece kendi içsel özgürlüğünü arayıp bulmak ve pekiştirmek vardır. Böylece Marcus Tullius Cicero ilk kez altmışına geldiğinde kendi içine dönüp ne için yaşadığını ve çabaladığını dünyaya göstermek üzere dinginlikle ve sessizce iç dünyasını gözlemler.

Cicero, yolu yalnızca bir yanlışlık sonucu kitapların dünyasından sapıp siyasetin güvenilmez alanına düşen doğuştan sanatçı ruhlu biri olarak yaşamını bundan sonra yaşına ve en derinlerdeki eğilimlerine uygun olarak biçimlendirmeye yoğunlaşır. Roma'nın gürültülü metropol hayatından uzaklaşarak Tusculum'a, yani bugünkü Frascati'ye yerleşerek evini İtalya'nın en güzel köşelerinden birinde kurar. Gölgeli ormanlarla kaplı yumuşak eğimli tepeler Campagna'ya doğru akarcasına alçalır, suların müziği o derin sessizliğin içinde gümüşten tınılarla yankılanır. Meydanlarda, forumda, savaş çadırlarında ve yollarda araba içinde geçen onca yıldan sonra bu yaratıcı düşünür, burada ruhunun nihayet gerçek anlamda canlandığını hisseder. O kışkırtıcı, yorucu şehir hayatı ufukta süzülen bir duman kadar uzakta kalmıştır, ama aynı zamanda zihin açıcı sohbetler ettiği dostlarının sık sık ziyaretine gelebilecekleri kadar da yakındır. Gelenler arasında en güvenilir dostu Atticus, genç Brutus, genç Cassius da vardır, hatta bir keresinde büyük diktatör Julius Caesar –tehlikeli

bir konuk!– bile gelmiştir. Fakat Roma'dan arkadaşlarının gelmediği zamanlarda da diğer arkadaşları hep yanındadır; onu asla düş kırıklığına uğratmayan, sessiz kalmaya da, konuşmaya da aynı şekilde hazır olan yoldaşları: kitapları. Marcus Tullius Cicero, taşradaki evinde balı tükenmeyen bir bilgelik kovanı, muhteşem bir kütüphane kurmuştur. Yunan bilgelerinin yapıtlarını Roma kronikleri ve yasa kitapları izler; böyle her çağdan her dili konuşan dostlarla hiçbir akşamı yalnız geçmez. Sabahlarını çalışmaya ayırır. Eğitimli bir köle dikte ettiklerini yazmak üzere her zaman hazır bekler, çok sevdiği kızı Tullia'yla yemeklerde zamanın nasıl geçtiğini anlamaz, oğlunun eğitimi her güne yeni bir heyecan ve değişiklik katar. Bilgeliğin son aşamasındaysa bu altmışındaki adam yaşlılığın en tatlı deliliğini yapar, yaşama sanatında deneyimli biri olarak güzelliği sadece mermer heykellerde veya dizelerde değil, en ateşli ve büyüleyici haliyle de yaşayabilmek için genç bir kadınla evlenir, kadın kızından da gençtir.

Böylece Marcus Tullius Cicero altmışında nihayet kendi dünyasına dönmüş gibidir; artık demagog değil filozoftur, hatip değil yazardır, halkın işi başından aşkın hizmetkârı değil kendi hayatının efendisidir. Artık hitabet sanatını pazar meydanlarında rüşvetçi hâkimlerin önünde etkileyici konuşmalar yapmak yerine, *De oratore* [Hitabet Üzerine] başlıklı yapıtında yazıya dökerek kendi yolundan gelecek olanlara örnek sunmak için kullanmaktadır. Gerçek bir bilgenin, yaşlılığın ve yaşanmış onca yılın asıl onurunun vazgeçişi kabullenmek olduğunu bilmesi gerektiğini kendi kendine öğretmek için *De senectute* [Yaşlılık Üzerine] başlıklı denemesini yazar. En güzel, en akıcı mektuplarını kendi içine döndüğü bu dönemde yazmıştır, sevgili kızı Tullia'nın ölümü gibi yıkıcı bir felaketle karşılaştığında bile sanatı bunu felsefi bir onurlandırmaya dönüştürmesine yardım etmiştir ve yüzlerce yıl sonra bugün bile aynı kaderi yaşayanları teselli etmeye

devam eden *Consolationes*'i [Teselliler] yazmıştır. Sonraki kuşaklar bir zamanların usta hatibinin büyük bir yazara dönüşmesini onun sürgüne gönderilmiş olmasına borçludurlar. Sessizlik içinde yaşadığı bu üç yıl boyunca ünü ve yapıtları adına ürettikleri, kendini savurganca *res publica*'ya [devlet işleri] adadığı önceki otuz yıldakinden çok daha fazladır.

Cicero adeta bir filozof hayatı sürmeye başlamıştır artık. Roma'dan her gün gelen haberleri ve mektupları dikkate almaz bile, Caesar diktatörlüğünün iktidarsız bıraktığı Roma cumhuriyetinin bir vatandaşı olmaktan çok ölümsüz düşün ülkesinin bir vatandaşıdır artık o. Dünyevi hukuk alanında bir öğretici konumunda olan Cicero, kamu işlerinde etkin olan herkesin eninde sonunda görmek zorunda kalacağı acı gerçekle karşılaşmıştır: Sürekli olarak kitlelerin özgürlüğünü savunmak mümkün değildir, insan her zaman kendi içsel özgürlüğünü savunabilir sadece.

Bir dünya vatandaşı, bir hümanist, bir filozof olan Marcus Tullius Cicero böylece çağının olaylarının ve siyasi işleyişin uzağında –kendisi bunun artık hep böyle olacağını söylemektedir– verimli bir yaz, yaratıcı bir sonbahar ve bir İtalyan kışı geçirir. Roma'dan gelen günlük haberleri ve mektupları umursamaz, artık kendi katkısına ihtiyaç duyulmayan bu oyuna kayıtsızdır. Yazarların kapıldığı kitlelerin gözü önünde olma hevesinden tümüyle kurtulmuştur, o artık kendini savunmadan şiddete teslim olan rüşvetçi ve iktidarsız bir cumhuriyetin değil, daha çok görünmez bir ülkenin vatandaşıdır. Ne var ki mart ayında bir öğle zamanı, toz toprak içinde kalmış, ciğerleri körük gibi inip kalkan bir haberci yıkılırcasına evden içeri girer. Getirdiği haberi zor verir ve sonra yere yığılıp kalır. Diktatör Julius Caesar Roma forumunda öldürülmüştür.

Cicero sapsarı olur. Daha birkaç hafta önce bu gönlü cömert muzaffer komutanla aynı masada yemek yemiştir

ve gücü elinde tutan bu tehlikeli adama karşı her ne kadar muhalefet etse ve onun askeri başarılarına kuşkuyla bakmış olsa da, saygınlığını koruyan bu tek düşmanının özgür düşüncesini, örgütçü zekâsını ve insani yanını gizliden gizliye takdir etmekten kendini alamamıştır. Fakat Julius Ceasar, Roma halkının zaten katliamcı olduğu gibi bayağı bir gerekçe öne süren bu adam, pek çok ayrıcalık ve beceriye sahip olmakla birlikte, kendisi de vatanının evlatlarına karşı en lanetlenesi katliamları yapmamış, yani bir anlamda *parricidium patriae** uygulamamış mıdır? Ülke için en büyük tehlikeyi onun dehası oluşturmamış mıdır? Bu adamın ölümü insani açıdan üzücü de olsa kutsal davanın kazanmasına yarayacaktır, çünkü cumhuriyet ancak Ceasar'ın ölümüyle yeniden dirilecektir. Bu ölüm en ulvi düşüncenin, özgürlük düşüncesinin zaferini sağlayacaktır.

Cicero duyduğu ilk dehşeti böylelikle atlatır. Böyle sinsice bir cinayet onun isteyeceği bir şey değildir, en gizli düşlerinde bile bunu içinden geçirmemiştir. Her ne kadar Brutus kanlı hançerini Ceasar'ın göğsünden çekerken Cicero'nun adını haykırarak cumhuriyetçi düşüncenin bu bilge kişisini eylemine tanık olmaya çağırmış olsa da Cassius'la ikisi onu bu komplodan haberdar etmemişlerdir. Fakat bu eylem artık bir kere geri döndürülmez biçimde gerçekleşmiş olduğuna göre durumu en azından halkın yararına değerlendirmek gerekmektedir. Cicero şunu görmüştür: Roma'nın eski özgürlük anlayışına giden yol bu imparator cesedinin üstünden geçmektedir ve diğerlerine yol göstermek görevidir. Bir daha tekrarlanmayacak böylesi kritik bir an ziyan edilmemelidir. Marcus Tullius Cicero kitaplarını, yazılarını ve içinde yaşadığı kutsal sanatçı rahatlığını daha o gün bir kenara bırakır. Ceasar'ın gerçek mirası olan cumhuriyeti hem onun katillerinden, hem de intikamını almak isteyenlerden korumak için yüreği deli gibi çarparak Roma'ya koşar.

Evlat katli. (ç.n.)

Cicero Roma'ya vardığında şaşkın, çaresiz ve karmaşa içinde bir kentle karşılaşır. Julius Ceasar'ın öldürülmesi olayı, daha gerçekleştirildiği anda etki gücünün katillerin gücünden çok daha üstün olduğunu kanıtlamıştır. Rastgele bir araya toplanmış bu komplocuların elinden hepsinden daha üstün olan bu adamı öldürmekten ötesi gelmemiştir. Şimdi sıra bu olayı değerlendirmeye geldiğinde ne yapacaklarını bilemeden çaresizlik içinde kalakalmışlardır. Senatörler de işlenen cinayete arka mı çıksınlar, yargılasınlar mı bilememektedirler, umursamaz eller tarafından güdülmeye uzun zamandır alışmış olan halkın görüş belirtmeye cesareti yoktur. Antonius'un ve Ceasar'ın diğer arkadaşlarının komploculardan gözü korkmuştur ve canlarından endişe etmektedirler. Diğer yandan da komplocular Ceasar'ın arkadaşlarının intikam almasından korkmaktadır.

Bütün bu karışıklığın içinde tek kararlı kişi olarak Cicero ortaya çıkar. Bir fikir adamı olarak her zaman sinirlerini denetlemeyi bilen Cicero normalde duraksayan ve çekingen davranan biri olsa da cinayetle hiçbir ilgisi olmadığı için bu kez duraksamadan öne çıkar. Ceasar'ın kanının henüz kurumadığı mozaik zeminin üstünde dimdik durarak toplanmış Senato'ya karşı diktatörün ölümünün cumhuriyetçi düşüncenin bir zaferi olduğunu ilan eder. "Ey halkım, bir kez daha özgürlüğüne kavuştun!" diye seslenir. "Brutus ve Cassius, sizler sadece Roma'nın değil, dünyanın en büyük eylemini gerçekleştirdiniz." Ama aynı zamanda da aslında bir cinayet olan bu eylemin daha yüce anlamıyla tanımlanmasını ister ve komploculların en kısa zamanda Ceasar'ın ölümüyle boşta kalan iktidarı ele alarak cumhuriyetin kurtarılması ve eski Roma anayasasının tekrar hayata geçirilmesi için azimle kullanmaları gerektiğini vurgular. Antonius'tan konsüllüğün alınması, yürütmenin de Brutus ve Cassius'a verilmesi gerektiğini söyler. Bu yasa adamı, özgürlüğün

diktatoryasını sonsuza kadar kabul ettirmek üzere çok kısa bir süre için de olsa ilk kez yasanın katılığını deler.

Fakat o sırada komplocuların zayıflığı ortaya çıkar. Onların elinden sadece bir komplo hazırlamak ve bir cinayet işlemek gelmiştir. Onların gücü sadece hançerlerini savunmasız birinin bedenine beş inç derinliğinde saplamaya yetmiş ve kararlılıkları o noktada sona ermiştir. İktidarı ele geçirip cumhuriyetin yeniden kurulması için kullanmak yerine anlamsız bir af çıkarmak için uğraşırlar ve bunun için de Antonius'la pazarlık ederler. Bu arada Ceasar'ın arkadaşlarına toparlanmak için fırsat vermiş ve çok değerli bir zamanı boşa harcamış olurlar. Cicero tehlikeyi hemen fark eder. Antonius sadece komplocuları değil, cumhuriyetçi düşünceyi de ortadan kaldırmak için bir karşı darbe hazırlamaktadır. Cicero halkı ve komplocuları kararlı bir şekilde harekete geçmeye teşvik etmek için konuşmalar yapar, uyarılarda bulunur, uğraşır, çabalar. Fakat tarihi bir hata yaparak kendisi harekete geçmez. O anda bütün olanaklar bariz bir şekilde onun elindedir. Senato onu desteklemeye hazırdır, halk Ceasar'ın güçlü ellerinden düşmüş dizginleri cesaret ve kararlılıkla ele alacak birini beklemektedir sadece. Cicero şimdi hükümeti kursa ve kaosa bir düzen getirse hiç kimse karşı durmayacak, herkes rahat bir nefes alacaktır.

Marcus Tullius Cicero'nun Catilina'ya karşı yaptığı konuşmalarından bu yana özlemle beklediği o tarihi an o mart ayının ortasında nihayet gelmiştir; eğer değerlendirmesini bilmiş olsaydı bugün tarih derslerinde o dönemi farklı okuyacaktık, Cicero'nun adı Livius'un ve Plutarkhos'un yıllıklarına sadece saygın bir düşünür ve yazarın adı olarak değil, cumhuriyetin kurtarıcısı ve Roma'ya özgürlüğünü kazandıran dâhinin adı olarak geçecekti. Bir diktatörün iktidarını ele geçirmiş ve onu kendi isteğiyle tekrar halka devretmiş olmanın ölümsüz şanını kazanacaktı.

Fakat içinde hissettiği sorumlulukla hızlı hareket edemeyen bir fikir adamının kritik bir anda eylem adamına dönüştüğüne pek sık rastlanmadığı için bu trajedi tarih boyunca sürekli tekrarlanır. Düşünce yönü ağır basan yaratıcı insanlarda bu ikilem her zaman yinelenir: Çağının budalalıklarını herkesten iyi gördüğü için müdahale etme zorunluluğu duyar ve bir heyecan anında tutkuyla politikaya atılır. Ama aynı zamanda da şiddete şiddetle karşılık vermekte duraksar. İçsel sorumluluğu onu terör uygulamaktan ve kan dökmekten alıkoyar, fakat kararın verileceği, acımasızlık gerektiren o tek bir anda duraksamak ve sakınarak davranmak, onun bütün gücünü bloke eder. İlk coşku anı geçtikten sonra Cicero keskin bir netlikle durumu görür. Daha dün kahraman olarak ortalıkta dolaşan komploculara bakar ve aslında kendi eylemlerinin gölgesinden korkan zayıf insanlar olduklarını görür. Halka bakar ve onun da çoktan beri hayalindeki o eski *populus romanus* olmadığını görür, halk artık sadece kendi çıkarına ve eğlencesine bakan, *panem et circenses*'ten, yani yemek içmekten ve arenadaki oyunlardan başka bir şey düşünmeyen yozlaşmış bir güruhtur; bir gün Ceasar'ın katillerini, Brutus ve Cassius'u göklere çıkarır, ertesi gün onlardan intikam alınmasını isteyen Antonius'u; bir sonraki gün ise Caesar'ın büstlerini yıktıran Donabella'ya övgüler düzer. Bu yozlaşmış kentte dürüstçe özgürlük düşüncesine hizmet eden kimse kalmadığını görür. Herkes sadece ya iktidar sahibi olmayı ya da kendi rahatını düşünmektedir: Ceasar boşu boşuna ortadan kaldırılmıştır, çünkü herkes sadece onun mirasını, parasını, lejyonlarını ele geçirmek için uğraşmakta, pazarlıklar yapmakta ve kavga etmektedir; kimsenin tek kutsal davaları olması gereken Roma'nın geleceğiyle ilgilendiği yoktur, herkes kendi çıkarının peşindedir.

İlk başta duyduğu büyük heyecandan sonra geçen iki hafta içinde Cicero'nun kuşkuları giderek çoğalmış ve artık

yorgun düşmüştür. Ondan başka hiç kimsenin cumhuriyetin yeniden yapılandırılmasıyla ilgilendiği yoktur, ulus duygusu körelmiş, özgürlük düşüncesi silinip gitmiştir. Kente hâkim olan boğucu kargaşadan tiksinmeye başlamıştır. Kendini daha fazla kandırmak istemez, sözlerinin etkisiz kaldığını ve başarılı olamadığını kabul etmek zorunda kalır; sahip olduğu uzlaştırıcılık konumunu değerlendirememiş, ülkesini iç savaş tehlikesinden koruyacak cesareti veya gücü bulamamıştır, böylece Roma'yı yazgısına terk eder. Nisan başında kentten ayrılarak defalarca hayal kırıklığına ve yenilgiye uğramış bir durumda kitaplarına ve Napoli Körfezi kıyısındaki Puteoli'ye*, yalnızlık içinde yaşadığı villasına geri döner.

Marcus Tullius Cicero ikinci kez dünyaya sırt çevirerek yalnızlığına sığınmıştır. Bir düşünür, bir hümanist ve hukuku savunan biri olarak daha ilk başından beri gücün yasalardan daha üstün sayıldığı, vicdansızlığın bilgeliğe ve uzlaşmaya ağır bastığı yanlış bir yerde durmuş olduğunu artık kesinlikle görmüştür. Ülkesi için hayal etmiş olduğu o ideal cumhuriyetin ve eski Roma geleneğinin böyle yozlaşmış bir çağda yeniden canlandırılmasının artık mümkün olmadığını içi yanarak kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat kurtuluşu getirecek eylemi gerçekliğin çelişkilerle dolu dünyasında hayata geçiremediğinden kendinden sonra gelecek daha bilge kuşaklara aktarmak için hiç olmazsa düşlerini kurtarmak ister; yaşadığı altmış yıl boyunca harcanmış çabalar, edinilmiş deneyimler boşa gitmemelidir. Bu yenik düşmüş adam böylece kendi asıl gücünün farkına varır ve bu yalnızlık günlerinde, gelecek kuşaklar için bir vasiyetname olarak özgür ve ahlaklı insanın kendine ve devlete karşı yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini ele aldığı en son ve en büyük yapıtını, *De Officiis*'i [Yükümlülükler Üzerine] yazar.

Bugün Pozzuoli. Roma İmparatorluğu döneminde önemli bir limandı. (ç.n.)

Marcus Tullius Cicero, bu siyasi ve ahlaki vasiyetnameyi aynı zamanda kendi hayatının da sonbaharı olan 44 yılının sonbaharında Puteoli'de kaleme almıştır.

Görevinden ayrılmış ve kamusal alandaki bütün tutkularından vazgeçmiş bir insanın, bireyin devletle ilişkisi üzerine yazdığı bu incelemenin bir vasiyetname olduğu daha girişindeki seslenişle kanıtlanmaktadır. *De Officiis* oğluna hitaben yazılmıştır; Cicero kamu görevlerinden kayıtsızlığı yüzünden değil, özgür düşünceli ve cumhuriyet yanlısı bir Romalı olarak bir diktatöre hizmet etmeyi onuruna ve namusuna yakıştıramadığı için ayrıldığını oğluna açıkça itiraf eder. "Devlet benim seçtiğim adamlar tarafından yönetildiği sürece tüm gücümü ve fikirlerimi *res publica*'ya[devlete] adadım, fakat her şey *dominatio unius*'un [tek kişinin egemenliği] altına girdikten sonra kamu hizmetleri veya kamu adına otorite kullanma olanağı kalmadı artık." Senato feshedildikten, mahkemeler kapatıldıktan sonra kendine biraz olsun saygısı olan birinin senatoda veya forumda ne işi olabilirdi? O zamana kadar kamu hizmetleri ve siyasi etkinlikler kendine ait zamandan çalmıştı. "*Scribendi otium non erat*" [yazara yazmak için boş zaman tanınmamıştı] ve hiçbir zaman dünya görüşünü bütünsel olarak kaleme alamamıştı. Fakat şimdi hiçbir şey yapmamaya zorlandığı şu dönemde, Scipio'nun "asla hiçbir şey yapmadığım zamanlardaki kadar etkin olmadım, asla tek başıma kaldığım zamanlardaki kadar az yalnızlık hissetmedim" derken mükemmel bir biçimde ifade ettiği gibi bundan yararlanmak ister hiç değilse.

Marcus Tullius Cicero'nun bireyle devlet ilişkisi üzerine oğluna yönelterek geliştirdiği bu düşüncelerin çoğu yeni ve özgün değildir. Okuduklarını derledikleriyle birleştirmiştir, çünkü altmışına geldiğinde bile bir hatip birdenbire bir şaire veya bir derlemeci yaratıcı bir yazara dönüşemez. Fakat şimdi Cicero'nun görüşleri, yaşadığı keder ve yılgınlığın tınılarının da karışmasıyla daha etkileyici ve coşkulu bir biçim

kazanmıştır. Kanlı iç savaşların sürdüğü ve askeri gruplarla parti çetelerinin iktidar için çatıştığı bir dönemde bu gerçek anlamda hümanist adam –tek başına kalan bireylerin böyle dönemlerde hep yaptıkları gibi– ahlaki anlayışı ve uzlaştırıcılığıyla yine barış dolu bir dünya düşlemektedir. Devletin temel taşları adalet ve hukuk olmalıdır. Devletin gücü ve hukuk sistemi demagogların değil, gerçek fikir adamlarının elinde olmalıdır. Hiç kimse kendi kişisel iradesini ve dolayısıyla keyfi isteklerini halka dayatamamalıdır ve herkes "*hoc omne genus pestiferum acque impium*"a, yani yönetimi halkın elinden almak isteyen bu türden hırslı kişilere boyun eğmemeyi görev bilmelidir. Asla boyun eğmeyen bu bağımsızlık yanlısı adam, bir diktatörle her türlü işbirliğini ve ona hizmet etmeyi reddetmektedir. "*Nulla est enim societas nobis cum tyrannis et potius summa distractio est.*"

Cicero zorbaların egemenliğinde her türlü hakkın çiğnendiğini söyler. Bir toplumda gerçek uyum, ancak birey kamusal alandaki konumundan kendi çıkarı için yararlanmaya bakmak yerine kişisel çıkarlarını kamu çıkarının gerisine çektiğinde mümkün olur. Toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşması ancak zenginliğin lüks ve savurganlıkla tüketilmek yerine iyi yönetilerek düşünsel ve sanatsal alanda kültüre katılmasıyla, aristokrasinin kibrinden vazgeçmesiyle, halkın da demagogların etkisinde kalarak devleti bir partiye satmak yerine kendi olağan haklarını savunmasıyla gerçekleşebilir. Bütün hümanistler gibi ortayı bulmaktan yana olan Cicero zıtlıkların dengelenmesini ister. Roma'nın ne Sulla'lara, ne Ceasar'lara ihtiyacı vardır, öte yandan Gracchus'lara da ihtiyacı yoktur; diktatörlük tehlikelidir ve devrim de bir o kadar tehlikelidir.

Cicero'nun söylediklerinden pek çoğunu Platon daha önce *Devlet*'inde söylemiştir ve aynı şeyleri yine Jean-Jacques Rousseau'da ve bütün idealist ütopistlerde okumak mümkündür. Fakat Cicero'nun vasiyetnamesini çağının bu denli

ötesine taşıyan şey, Hıristiyanlıktan yarım yüzyıl önce ilk kez bu metinde kendini gösteren yepyeni bir duygudur: insancıllık duygusu. Gaddarlığın en vahşi boyutlarına vardığı, Ceasar'ın bile bir kenti ele geçirdiğinde iki bin tutsağın ellerini bileklerinden kestirdiği, işkencelerin ve gladyatör dövüşlerinin, çarmıha germelerin ve katliamların sıradan gündelik olaylar sayıldığı bir çağda Cicero gücün kötüye kullanılmasına karşı çıkarak protesto eden ilk ve tek kişi olmuştur. Savaşı vahşi hayvanlara (*beluarum*), canavarlara özgü bir yöntem olarak yargılar; kendi halkının uyguladığı militarizmi, emperyalizmi ve eyaletlerin sömürülmesini de yargılayarak Roma İmparatorluğu'nun sınırları içindeki ülkeleri asla kılıç gücüyle değil, kültür ve gelenekle kendisine bağlaması gerektiğini söyler. Şehirlerin yağmalanmasına karşı çıkar ve o zamanın Roma'sı için olmayacak bir talepte bulunarak hiçbir hakka hukuka sahip olmayan kölelere karşı bile hoşgörülü davranılmasını ister (*adversus infimos iustitiam esse servandam*). Peygamberce bir öngörüyle, zaferlerin hazmedilmeden peş peşe gelmesinin ve sadece askeri istilacılıkla sınırlı kalmasının sağlıksız olduğunu ve Roma'nın çöküşünü hazırlayacağını önceden görür. Cicero'ya göre, Roma Sulla'yla birlikte sırf ganimet için savaşmaya başladığından beri ülkede adalet ortadan kalkmıştır ve ne zaman bir halk başka bir halkın özgürlüğünü zor yoluyla elinden alsa gizemli bir intikam gibi kendi yalnızlığının mucizevi gücünü kaybeder.

İmparatorluğun geçici deliliğine hizmet etmek için lejyonlar hırslı kumandanların komutası altında Parth'ların, Perslerin, Germenlerin, Brötonların, İspanyolların ve Makedonların üzerine yürürken yalnız kalmış tek bir ses bu tehlikeli zaferleri protesto eder, çünkü fetih savaşlarının kanlı tohumundan daha da kanlı iç savaşların boy atacağını görmüştür. İnsanlığın bu güçsüz düşmüş sözcüsü oğluna seslenerek onu, *adiumenta hominum*'u, yani insanların birlikte hareket etmesini, en üstün ve en önemli ülkü olarak benim-

semeye çağırır. Çok uzun süre hatiplik yapmış, avukat ve politikacı olarak para ve ün için iyisiyle kötüsüyle her türlü davayı aynı cesaretle savunmuş, her türlü devlet görevini almak için çaba göstermiş, zenginlik uğruna, halkın saygısını ve desteğini kazanmak uğruna mücadele vermiş bu adam ancak hayatının sonbaharında bu gerçeği açıkça görebilmiştir. Önceleri yalnızca hümanist olan Marcus Tullius Cicero hayatının sonuna yaklaşırken insanlığın avukatlığını üstlenen ilk kişi olmuştur.

Cicero Roma'dan uzakta kendi dingin ve sessiz ortamında etik kurallar temelinde bir devlet hukukunun anlamı ve yöntemi üzerine düşünürken ülkede huzursuzluk büyümektedir. Senato da halk da Ceasar'ın katillerinin övülmesi mi, yoksa sürgüne mi gönderilmesi gerektiğine hâlâ karar verememiştir. Antonius, Brutus ve Cassius'a meydan okumak için hazırlanmıştır ki beklenmedik biçimde ortaya yeni bir talip çıkar; Ceasar'ın kendi mirasçısı olarak ilan etmiş olduğu Octavianus şimdi bu mirası gerçekten devralmak istemektedir. İtalya'ya varır varmaz Cicero'ya yazarak desteğini ister. Aynı sırada Antonius da Cicero'ya yazarak Roma'ya gelmesini rica eder, bir yandan da Brutus ve Cassius savaştıkları cephelerden ona çağrıda bulunurlar. Hepsi de bu büyük hak savunucusunu kendi davaları için kazanmanın peşindedir, bu ünlü hukuk adamının yaptıkları haksızlıkları haklı göstermesini beklerler. Yerinde bir dürtüyle iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen politikacıların henüz iktidara gelmedikleri sürece her zaman yaptıkları gibi bir düşünce adamının desteğini aramaktadırlar (istediklerini elde ettikten sonra da küçümseyerek bir kenara iterler). Cicero hâlâ o eski kibirli ve hırslı politikacı olsaydı, onu yoldan çıkarabilirlerdi.

Fakat Cicero artık hem yorulmuş hem bilgeleşmiştir, çoğu zaman birbirine tehlikeli biçimde benzeyen durumlardır bunlar. Artık kendisi için neyin gerçekten gerekli olduğu-

nu bilmektedir: Yapıtını tamamlamalı, yaşamını ve düşüncelerini düzene koymalıdır. Odysseus'un Sirenler'in şarkıları karşısında yapmış olduğu gibi o da kulaklarını iktidar sahiplerinin baştan çıkarıcı çağrılarına kapatır. Ne Antonius'un, ne Octavianus'un, ne de Brutus ve Cassius'un çağrılarını dikkate alır, hatta Senato'nun ve kendi dostlarının çağrılarına bile yanıt vermez; aksine eylemden çok sözcüklerin alanında güçlü olduğunu, bir güruhun ortasındayken değil de yalnızken zihninin daha berrak olduğunu hissederek ve bunun dünyayla son vedalaşması olduğunu sezerek kitabını tamamlamak üzere yazmaya devam eder.

Cicero ancak bir anlamda vasiyetnamesi olan kitabını tamamladıktan sonra başını kaldırıp etrafına bakar. Bu onun için çok kötü bir fark ediş olur. Ülkesi iç savaşın eşiğindedir. Ceasar'ın ve tapınağın kasalarını boşaltmış olan Antonius çalıntı parayla asker toplamayı başarmıştır. Fakat karşısında hepsi de silahlanmış üç ordu vardır: Octavianus'un, Lepidus'un ve Brutus'la Cassius'un orduları. Uzlaştırma ve arabuluculuk için çok geç kalınmıştır, artık karar verme zamanıdır. Antonius yeni bir Ceasar diktatörlüğü mü kuracaktır, yoksa cumhuriyeti mi korumaya çalışacaklardır. Böyle bir anda herkes kararlı olmak zorundadır. Her zaman partiler üstü tutumuyla denge arayan veya çekinceli davranarak partiler arasında gidip gelen Marcus Tullius Cicero, bu temkinli ve sakınımlı adam, şimdi kesin bir karar vermek zorundadır.

O sırada çok garip bir şey olur. Cicero, bir vasiyetname olarak kaleme aldığı *De Officiis*'i oğluna gönderdikten sonra –belki de artık yaşamı önemsemediği için– adeta yeni bir cesaret kazanır. Siyasi ve edebi kariyerinin sonuna geldiğini bilmektedir. Söylemesi gereken her şeyi söylemiştir, artık deneyimleyeceği fazla bir şey de kalmamıştır. Yaşlanmış ve eserini tamamlamıştır, acınası hayatından geriye kalanı savunmanın ne anlamı vardır? Vahşi köpeklerin soluğunu ensesinde hisseden bitkin düşmüş bir av hayvanının sonu-

nu çabuklaştırmak için aniden durup peşindeki köpeklere dönmesi gibi, Cicero da gerçekten ölümüne bir cesaretle kendini bir kez daha kavganın tam ortasına, yani en tehlikeli noktasına atar. Aylardan, yıllardan beri sadece sessizce kalemini kullanmış olan bu adam sonunda hitabet sanatının yıldırımlar yağdıran kılıcını bir kez daha çekerek cumhuriyetin düşmanlarının üstüne yürür.

Sarsıcı bir oyun sahnelenir: Saçlarına ak düşmüş bu adam aralık ayında tekrar Roma forumuna çıkar ve Roma halkına bir kez daha atalarının onuruna, *ille mos virtusque maiorum*, layık olduğunu göstermeye çağırır. Verdiği on dört savaş söyleviyle (*Philippikas*) senatoya ve halka hizmet etmeyi reddeden zorba Antonius'a karşı esip gürlerken harekete geçmeye ve öldürmeye hazır lejyonlarını etrafında toplamış bir diktatörün karşısına silahsız çıkmanın ne denli tehlikeli olduğunun tamamen farkındadır. İnsanları cesaret göstermeye çağıran birinin sözleri ancak kendisi gerçek bir cesaret örneği verebiliyorsa etkili olur. Cicero bir zamanlar boş sözlerle mücadele vermiş olduğu aynı forumda bu kez inançları uğruna yaşamını ortaya koyması gerektiğinin tümüyle farkındadır. *Rostra*'dan [hatip kürsüsü] kararlılıkla seslenerek itirafta bulunur: "Ben genç bir adam olduğum zamanlarda da cumhuriyeti savundum. Yaşlılık günlerimde de bundan vazgeçecek değilim. Eğer bu ülkede özgürlük benim ölümümle sağlanabilecekse seve seve canımı da vermeye hazırım. Tek isteğim ölürken geride özgür bir Roma halkı bıraktığımı bilmektir. Ölümsüz tanrıların bana bundan daha büyük bir lütfu olamaz." Antonius'la pazarlık yapmaya artık zaman kalmadığını özellikle vurgular. Ceasar'ın aralarında kan bağı olan bir akrabası ve onun mirasçısı olsa da cumhuriyet davası adına konuşan Octavianus desteklenmelidir. Söz konusu olan artık insanlar değil, kutsal bir davadır –*res in extremum est adducta discrimen: de libertate decernitur*– artık en son ve en önemli kararı alma zamanı gelmiştir. Söz

konusu olan özgürlüktür. Bu en kutsal varlık tehdit altındayken her türlü duraksama bir düşkünlük anlamına gelecektir. Böylece pasifist Cicero cumhuriyetin ordularının diktatörlüğün ordularının karşısına çıkmasını ister ve çok sonra onun yolunu izleyecek olan Erasmus gibi kendisi de *tumultus*'tan, iç savaştan, ölesiye nefret ettiği için ülkede olağanüstü durum ilan edilmesini ve diktatörün sürgüne gönderilmesini ister.

Artık kuşkulu davaların sözcülüğünü yapmayı bırakıp yüce bir davanın avukatlığını üstlendikten sonra yaptığı bu on dört konuşmasında gerçekten de olağanüstü etkileyici ve harekete geçirici sözcükleri bulur. "Başka halklar esaret altında yaşamak istiyor olabilirler," diye seslenir kent halkına, "ama biz Romalılar bunu istemiyoruz. Özgürlüğümüzü tekrar kazanamazsak ölelim daha iyi. Eğer devlet gerçekten alçalmanın en son noktasına kadar düştüyse, o zaman tüm dünyaya egemen olan bir halka *–nos principes orbis terrarum gentiumque omnium–* köle durumundaki gladyatörlerin bile arenada yaptığını yapmak düşer: Yerlerde sürünerek öldürülmektense düşmanın yüzüne bakarak ölmek. *Ut cum dignitate potius cadamus quam cum ignominia serviamus*, yani utanç içinde hizmet etmektense, onurla ölmek yeğdir.

Senato ve meydanlarda toplanan halk bu konuşmaları şaşkınlıkla dinler. Belki de bazıları böylesi konuşmaların yüzyıllar boyunca bir daha yapılamayacağını, pazar meydanında böylesi sözcüklerin bir daha dillendirilemeyeceğini sezmiştir. Çok geçmeden meydanda imparatorların mermer heykelleri önünde kölece eğilmekten başka bir şey yapamaz olacaklardır, Caesar'ların imparatorluğunda bir zamanlar özgürce yapılan konuşmalar yerine sadece dalkavukların ve kendini beğenmişlerin ikiyüzlü fısıltılarına izin verilecektir. Dinleyiciler ürperirler: Biraz korkudan, biraz da fikir özgürlüğünü ve cumhuriyet hukukunu deli cesaretiyle, çaresiz kalmış birinin cesaretiyle, tek başına savunan bu yaşlı adama

duydukları hayranlıktan ürpermişlerdir. Fakat Cicero'nun hararetli sözcükleri bile Roma gururunun artık sönmüş ateşini bir daha tutuşturamaz. Ve bu yalnız kalmış idealist, pazar meydanında özveri çağrılarında bulunurken lejyonların haysiyetsiz komutanları onun arkasından birleşerek Roma tarihinin en rezil ittifakını yaparlar.

Cicero'ya cumhuriyetin savunucusu olarak övgüler düzen aynı Octavianus, Roma halkına yaptığı hizmetlerden ötürü onun bir heykelinin dikilmesini isteyen aynı Lepidus, zorba Antonius'u yok etmeyi akıllarına koydukları için gizli bir iş çevirmeyi yeğlerler. Bu üç komutandan hiçbiri, ne Octavianus ne Antonius ne de Lepidus Roma İmparatorluğu'nu kendi kişisel ganimeti olarak ele geçirecek kadar güçlü olmadığından bu üç can düşmanı Caesar'ın mirasını aralarında paylaşmak için anlaşırlar; Roma bir gecede büyük Ceasar'ın yerine üç küçük Ceasar sahibi olur.

Bu üç generalin senatoya itaat etmek ve Roma halkının yasalarına saygı göstermek yerine kendi triumvirliklerini kurmak ve üç kıtaya yayılan dev bir imparatorluğu ucuz bir savaş ganimeti gibi kendi aralarında paylaşmak üzere anlaşmaya varmaları dünya tarihini etkileyen bir andır. Bolonya yakınında Reno ve Lavino ırmaklarının birleştiği küçük bir adada bu üç haydudun buluşması için çadır kurulur. Elbette bu büyük savaş kahramanlarından hiçbiri diğerine güvenmemektedir. Çünkü üçü de, birbirlerinin sinizmini görmemek için, diğerlerini açıkça yalancı, rezil, zorba, devlet düşmanı, haydut ve hırsız olmakla suçlamıştır. Fakat iktidar hırsına kapılanlar için önemli olan fikirler değil, sadece kendi güçleridir, onlar için onur değil ele geçirecekleri ganimet önemlidir. Üç taraf da bütün korunma önlemlerini alarak peş peşe buluşma noktasına yaklaşırlar; dünyanın gelecekteki hâkimleri ancak içlerinden hiçbirinin bir diğerini katletmek amacıyla üstünde silah taşınadığına karşılıklı

emin olduktan sonra birbirlerine dostça gülümseyerek hep birlikte gelecekteki triumvirliklerini kararlaştıracakları ve kuracakları çadıra girerler.

Antonius, Octavianus ve Lepidus bu çadırda hiç kimsenin tanıklığı olmadan üç gün kalırlar. Karara bağlayacakları üç şey vardır. İlk maddede, yani dünyayı nasıl paylaşacakları konusunda çabucak anlaşırlar. Octavianus Afrika'yı ve Numidya'yı, Antonius Galya'yı, Lepidus da İspanya'yı alacaktır. Lejyonerlere ve partili ahlaksızlara aylardır borçlu oldukları paraları nasıl ödeyeceklerini ele aldıkları ikinci maddede de fazla sorun çıkmaz. Bu konuyu o zamandan beri hep örnek alınan bir yöntemle hemen halledeler. Ülkenin en zengin adamlarının servetlerini gasp ettikten sonra seslerini çıkarmasınlar diye onları da ortadan kaldırtacaklardır. Bu üç adam rahat rahat masalarının başında oturup İtalya'nın en zengin iki bin adamının isimlerinin yer aldığı bir *Proskriptionsliste* [damgaladıklarının isimlerinin resmen ilan edileceği bir liste] hazırlarlar, bunların arasında yüz kadar da senatör vardır. Herkes tanıdığı zenginlerin adını verirken ayrıca kişisel düşmanlarının ve rakiplerinin isimlerini de yazdırır. Yeni triumvirlik hızlı birkaç kalem oynatmayla toprak sorunlarından sonra ekonomik sorunları da halletmiştir.

Şimdi sırada üçüncü madde vardır. Her kim bir diktatörlük kurmak isterse kuracağı diktatörlüğün kalıcılığını sağlamak için önce muhaliflerini susturur – bağımsız insanları, o ölümsüz ütopyanın, düşünce özgürlüğünün savunucularını ortadan kaldırır. Antonius bu son listeye ilk olarak Marcus Tullius Cicero'nun adının yazılmasını ister. Bu adam onu gerçek kişiliğiyle tanımış, gerçek adıyla anmıştır. Düşüncenin gücüne ve özgürlük istencine sahip olduğu için herkesten daha tehlikelidir. Ortadan kaldırılmalıdır.

Octavianus korkup karşı çıkar. Henüz katılaşmamış ve politikanın riyakârlığıyla zehirlenmemiş genç bir adam olarak iktidardaki hayatına İtalya'nın en ünlü yazarını ortadan

kaldırarak başlamaya çekinir. Cicero onun en güvenilir sözcüsü olmuş, onu senatonun ve halkın önünde övmüştür; Octavianus daha birkaç ay önce alçakgönüllülükle ondan kendine yol göstermesini ve yardım etmesini rica etmiş ve yaşlı adama onu "gerçek babası" kabul ettiğini söyleyerek saygı göstermiştir. Octavianus utanç duyduğu için karşı çıkışında direnmeyi sürdürür. Kendi onurunu yükseltecek sağlıklı bir içgüdüyle Latincenin bu en yetkin ustasını parayla tutulmuş katillerin rezil hançerine terk etmek istemez. Fakat Antonius ısrar eder, düşünceyle şiddetin birbirine sonsuza dek düşman olduğunun ve diktatörlük için hiç kimsenin söz ustası bu adam kadar tehlikeli olamayacağının farkındadır. Cicero'nun başı için yapılan kavga üç gün sürer. Sonunda Octavianus pes eder ve Cicero'nun adı Roma tarihinin belki de en aşağılık belgesini karara bağlar. Bu tek bir ismin listeye geçmesiyle cumhuriyetin ölüm fermanı gerçek anlamda imzalanmış olur.

Cicero bu üç eski can düşmanının anlaşmaya vardığını öğrendiği anda yaşama şansının kalmadığını anlar. Hırs, kibir, gaddarlık, insafsızlık gibi ilkel dürtülerini sözcüklerin beyaz koruyla dağlayarak yüzüne vurduğu için Antonius'tan, daha sonra Shakespeare'in bir düşün adamı yerine koyarak maalesef hak etmediği bir şekilde yücelteceği bu vahşi zorbadan Ceasar'ın yüce gönüllülüğünü bekleyemeyeceğini gayet iyi bilir. Eğer canını kurtarmak istiyorsa tek mantıklı çözüm hemen kaçmaktır. Cicero cumhuriyetçi özgürlüğün son karargâhı olan Yunanistan'a, Brutus'un, Cassius'un, Cato'nun yanına kaçmalıdır; orada en azından peşinden gönderilen alçak katillerden korunabilecektir. Adı damgalananlar listesine girmiş bu yaşlı adam gerçekten de iki üç kez kaçmaya karar verecek gibi olur. Hazırlıklarını yapar, dostlarına haber verir, gemiye binip yola çıkar. Fakat her seferinde son anda yine duraksar; sürgünün umarsızlığını bir kez tanımış olan kişi en

büyük tehlikenin ortasındayken bile memleket toprağında yaşamanın hazzını ve sürekli kaçarak yaşamanın onursuzluğunu derinden hisseder. Aklın ötesine geçen, belki de akla karşı çıkan gizemli bir irade Cicero'yu onu bekleyen yazgıyı kabullenmeye zorlar. Zaten yorgun düşmüş olan yaşlı adam sonuna geldiği yaşamında birkaç günlük daha huzur diler sadece. Biraz daha dinginlik içinde düşüncelere dalmak, birkaç mektup daha yazmak, birkaç kitap daha okumak – ondan sonra yazgısında ne varsa karşılaşmaya hazırdır. Bu son aylarda Cicero bir tehlike belirir belirmez yer değiştirerek, ama asla tümüyle kaçmaya çalışmadan çiftlik evlerinin bazen birinde, bazen diğerinde saklanır. Ateşli bir hastanın durmadan yastık değiştirmesi gibi o da yarı yarıya saklanarak kaldığı bu evleri değiştirir, ne yazgısıyla karşılaşmaya ne de ondan kaçmaya tam olarak karar verebilmiştir, sanki bilincinde olmasa da bu ölüme hazır haliyle, *De senectute*'de [Yaşlılık Üzerine], yaşlı bir adam ne ölümü aramalı ne de onu geciktirmelidir, cümlesiyle ifade ettiği ilkeyi hayata geçirmek istemektedir. *Neque turpis mors forti viro potest accedere:* Ruhu güçlü olanlar için alçaltıcı ölüm yoktur.

Böylece Cicero gemisi Sicilya'ya doğru yol aldığı sırada birdenbire adamlarından dümeni tekrar düşmanlarının elindeki İtalya topraklarına doğru kırmalarını ve küçük bir çiftliğinin bulunduğu Cajeta'ya, bugünkü Gaeta'ya yanaşmalarını ister. Büyük bir yorgunluk içindedir; bu uzuvlarının, sinirlerinin yorgunluğu değil, bütün bir yaşamın yorgunluğudur; üzerinde ölüme ve toprağa duyduğu gizemli özlemin ağırlığı vardır. Sadece bir kez daha dinlenmek ister. Memleketinin hoş kokusunu içine çekmek ve dünyaya veda etmek ister, fakat tek bir gün veya tek bir saat bile olsa sadece bir molaya ihtiyacı vardır!

Karaya ayak basar basmaz evin koruyucu ruhlarını saygıyla selamlar. Altmış dört yaşındaki bu adam yorgundur artık, deniz yolculuğu da onu bitkin düşürmüştür, hemen

cubiculum'a [yatak odasında veya mezar odasında uzanılan yere] uzanır, hafif bir uykuda sonsuz dinlenişin hazzını önceden tatmak için gözlerini kapatır.

Fakat Cicero henüz uzanmıştır ki sadık kölelerinden biri telaşla içeri girer ve çevrede kuşku uyandırıcı silahlı adamların görüldüğünü söyler. Evinde çalışanlardan yaşamı boyunca pek çok iyilikte bulunmuş olduğu bir tanesi bulunduğu yeri sırf para için katillerine bildirmiştir. Cicero kaçmalıdır, hemen kaçmalıdır, dışarıda bir tahtırevan hazır beklemektedir ve evdeki bütün köleler de silahlanarak gemiye giden kısa yol boyunca onu savunmak üzere eşlik edeceklerdir. Orada güvenlikte olacaktır. Fakat yaşlı adam karşı çıkar. "Ne yararı olacak ki," der, "benim artık ne kaçacak, ne de yaşamaya devam edecek gücüm var. Bırakın kurtarmaya çalıştığım bu topraklarda öleyim." Sonunda sadık yaşlı hizmetkârı onu ikna eder; silahlanan köleler Cicero'yu hayatını kurtaracak yelkenliye ulaştırmak üzere tahtırevanını koruluğun içindeki dolambaçlı yollardan geçirirler.

Fakat evindeki alçak ihanetinin karşılığında alacağı paradan olmak istemez, hemen bir *centurio*'ya [yüzbaşı] haber vererek birkaç silahlı adam toplar. Adamlar korulukta kafilenin peşine düşerler ve avlarını yerine varamadan ele geçirirler.

Silahlı köleler derhal tahtırevanın etrafında çember oluştururlar ve direnmeye hazırlanırlar. Ne var ki Cicero onlara çekilmelerini emreder. Kendisi yaşamının sonuna gelmiştir, niçin başka insanları da genç yaşlarında kurban edecektir? Her zaman kararsız kalan, emin olamayan ve nadiren cesaret gösteren bu adam hayatının son anlarında tüm korkularından kurtulur. Bir Romalı olarak kendini bu son sınavda da kanıtlamasının ancak ölümün üstüne dosdoğru gitmesiyle –*sapientissimus quisque aequissimo moritur*– mümkün olacağını hisseder. Hizmetkârlar emri üzerine geri çekilirler, Cicero silahsız olarak ve hiç direnmeden, yaşlı

başını katillerine şu olağanüstü güçlü sözlerle teslim eder: "*Non ignoravi me mortalem genuisse*", ölümlü olduğumu her zaman bildim. Oysa katillerin istediği felsefe değil, paradır. Fazla duraksamazlar. *Centurio* şiddetli bir darbeyle bu savunmasız adamı yere yıkar.

Roma'nın özgürlüğünün son savunucusu Marcus Tullius Cicero, yaşamının bu son anlarında geride bıraktığı ömrün binlerce ve binlerce anında yapmadığı kadar kahramanlık, cesaret ve kararlılık göstererek son nefesini verir.

Trajediyi kanlı bir hiciv izler. Katiller, Antonius'un özellikle bu cinayeti emrederken gösterdiği acelecilikten bu başın özel bir değeri olması gerektiğini tahmin etmişlerdir – tahmin ettikleri elbette bu başın, içinde yaşadıkları çağın ve daha sonraki kuşakların düşünce dağarcığındaki değeri değil, bu kanlı eylemi emredenler için taşıdığı özel değerdir. Alacaklarını ödülü sağlama bağlamak için verilen emri hakkıyla yerine getirdiklerinin somut kanıtı olarak Cicero'nun başını Antonius'a sunmaya karar verirler. Böylece haydutların elebaşı ölünün başını ve ellerini kesip gövdeden ayırarak bir çuvala koyar ve içinden henüz maktulün kanının damlamakta olduğu çuvalı sırtına vurarak Antonius'a, Roma cumhuriyetinin en önemli savunucusunun alışılmış yöntemlerle ortadan kaldırıldığı müjdesini vermek üzere hemen Roma'ya doğru yola çıkar.

Ayrıca bu sıradan haydut, bu küçük çete reisi hesabını doğru yapmıştır. Cinayet emrini veren büyük çete reisi bu katliamdan duyduğu sevinci adamları cömertçe ödüllendirerek gösterir. Antonius İtalya'nın en zengin iki bin adamını öldürtüp malını mülkünü gasp ettiği için sonunda cömertleşebilmiştir. Cicero'nun vahşice kesilmiş başının ve ellerinin içinde bulunduğu kanlı çuval için *centurio*'ya tam bir milyon *sestertius* öder. Ne var ki Cicero'ya duyduğu ahmakça kin yüreğinde hâlâ soğumamıştır ve bu elleri kanlı adam bir ölü

için, aslında kendisini sonsuza kadar onursuzlaştıracak özel bir aşağılama daha düşünür. Antonius, Cicero'nun ellerinin ve başının, üstünde yaptığı konuşmalarla halkı ona karşı Roma'nın özgürlüğünü savunmaya çağırdığı aynı hatip kürsüsüne, *rostra*'ya, çivilenmesini ister.

Ertesi gün Roma halkı rezil bir oyunla daha karşılaşacaktır. Cicero'nun ölümsüz konuşmalarını yaptığı hatip kürsüsünde özgürlüğün bu son savunucusunun kanı çekilmiş başı ve elleri asılıdır. Paslı kocaman bir çivi, içinden binlerce düşüncenin geçmiş olduğu alnının ortasına çakılmıştır, Latincenin keskin sözcüklerini herkesten daha güzel dillendirmiş dudakları sımsıkı kapalıdır, altmış yıl boyunca cumhuriyete bekçilik yapmış olan gözleri morarmış gözkapaklarıyla örtülüdür, döneminin en muhteşem mektuplarını yazmış olan gücü çekilmiş elleri kürsüden sarkmaktadır.

Fakat yine de bu büyük hatibin şiddete, iktidar hırsına ve kanunsuzluğa karşı bu kürsüden yöneltmiş olduğu hiçbir suçlama haksızlık ve zorbalık karşısında bu kesik ve suskun baş kadar çok şey söylememiştir: Halk çekinerek *rostra*'nın çevresinde toplanır, sonra üzüntü ve utanç içinde tekrar geri çekilirler. Karşı çıkmaya kimse cesaret edemez –ülkede diktatörlük vardır!–, fakat yaşadıkları sarsıntıyla yürekleri daralır ve çarmıha gerilmiş cumhuriyetlerinin bu hazin simgesi karşısında gözlerini derin bir kederle yere indirirler.

WILSON BAŞARISIZLIĞA UĞRUYOR

1940

13 Aralık 1918 günü, güvertesinde Amerikan başkanı Woodrow Wilson'ın da bulunduğu heybetli buharlı gemi *George Washington* Avrupa kıyılarına doğru seyretmektedir. Dünya kurulalı beri tek bir geminin, tek bir kişinin milyonlarca insan tarafından böylesine bir umut ve güvenle beklendiği görülmemiştir. Avrupa'da uluslar dört yıl boyunca birbirlerine gazap yağdırmış, yüz binlerce genci daha hayatlarının baharındayken makineli tüfeklerle, toplarla, alev makineleri ve zehirli gazlarla karşılıklı olarak katletmişler, dört yıl boyunca birbirlerine sadece nefret ve zehir kusmuşlardır. Ama böylesine körüklenen bu galeyana rağmen, bütün bu yapılanların ve söylenenlerin anlamsız olduğunu ve yüzyılımızı onursuzlaştırdığını söyleyen insanın içindeki gizli ses susturulamamıştır. Bu milyonlarca insan içten içe, ister bilinçli olsun ister bilinçsiz, çoktan geçmiş yüzyıllara karışıp kaybolduğu sanılan vahşi bir barbarlığa geri dönüldüğü duygusunu taşımaktadır.

O sırada dünyanın öbür ucundan, Amerika'dan, daha dumanları dağılmamış savaş meydanlarına doğru yükselen bu berrak ses, "Bir daha asla savaş olmasın!" der. Bir daha asla bölünmeler olmasın, halkları haberleri ve onayları olmadan savaş meydanlarına süren o elleri kanlı eski gizli dip-

lomasi bir daha asla uygulanmasın, aksine yeni ve daha iyi bir dünya düzeni kurulsun, "*the reign of law, based upon the consent of governed and sustained by the organised opinion of mankind*" [yönetilenlerin onayı ve insanlığın ortak görüşü temelinde hukukun egemen olduğu bir dünya düzeni]. Ne müthiştir ki, bütün ülkelerde ve dillerde bu sesleniş hemen duyulur. Daha düne kadar toprak paylaşımları için, sınır çizgileri için, hammaddeler, maden ocakları ve petrol kuyuları için verilen anlamsız bir kavga olan savaş aniden daha yüce ve neredeyse kutsal bir anlam kazanmıştır: Sonsuz barış temelinde hukukun ve insanlığın Mesihvari imparatorluğu. Bir anda öyle gelir ki, sanki milyonlarca insanın kanı boşuna akıtılmamıştır, insanlık sadece yeryüzünde böyle bir felaket bir daha yaşanmasın diye acı çekmiştir. Yüz binlerce, milyonlarca insanın sesi birleşerek bir güven sarhoşluğu içinde bu adamı çağırır: Galip gelenler ve yenik düşenler arasındaki barışı o, Wilson, sağlamalıdır ki, bu bir hukuk barışı olsun. O, Wilson, yeni bir Musa Peygamber gibi, yolunu şaşırmış halklara yeni ittifakı belgeleyen taş levhalar sunmalıdır. Birkaç hafta içinde Woodrow Wilson adı dini ve Mesihvari bir güç kazanır. Caddelere, binalara, çocuklara onun adı verilir. Kendini çıkmazda hisseden veya mağdur olduğunu düşünen halklar ona delegeler gönderirler; beş kıtadan gelen önerilerle, ricalarla, davetlerle dolu binlerce ve binlerce mektup ve telgraf yığılır ve Avrupa'ya doğru yol alan gemiye de bunlardan sandıklarca yüklenir. Bütün bir kıta, bütün dünya, söz birliğiyle bu adamı hayal ettikleri kalıcı barıştan önce son kavgalarında hakem olarak istemektedir.

Wilson bu çağrıya kayıtsız kalamaz. Amerika'daki dostları onu barış konferansına bizzat katılma kararından caydırmaya çalışırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı olarak ülkesinde kalmakla yükümlüdür, barış görüşmelerini uzaktan yönetmesi daha doğru olacaktır. Fakat

Woodrow Wilson'ın fikrini değiştiremezler. Kendisini bekleyen görev, ülkesindeki en yüksek makam olan Amerika Birleşik Devletleri başkanlığından bile önemlidir onun için. Tek bir kıtaya, tek bir ülkeye değil, tüm insanlığa hizmet etmek ve sadece içinde bulundukları an için değil, daha iyi bir gelecek için hizmet etmek ister. Dar açıdan bakıp sadece Amerika'nın çıkarını temsil etmek değil, aksine insanlığın çıkarını korumak ister ve şöyle der: *"Interest does not bind men together, interest separates men"* [Çıkarlar insanları birleştirmez, çıkarlar insanları ayırır]. Woodrow Wilson kendi adına, insanlığın birlik içinde olması uğursuz meslekleri için ölüm çanlarının çalmaya başlaması anlamına geleceğinden, askerlerin ve diplomatların, kendilerini bir kez daha milliyetçi tutkulara kaptırmalarını engellemek üzere büyük bir titizlikle onları izlemek gerektiğini hissetmektedir. *"The will of the people rather than of their leaders"* [yöneticilerden çok halkın iradesinin] söz sahibi olması gerektiğine inanır ve bu son ve kalıcı barış konferansında her sözcüğün açık kapılar ve pencereler önünde tüm dünyanın karşısında söylenmesine bizzat garantör olması gerektiğini düşünür.

Böylece Wilson geminin güvertesinde durmuş halkların gelecekteki kardeşliği için kurduğu kendi düşleri gibi henüz belirsiz ve tam şeklini almadan sislerin içinden beliren Avrupa sahillerine bakmaktadır. Bu yüz ifadesi kararlı, gözlüğünün ardındaki bakışları keskin ve berrak uzun boylu adam Amerikalılara özgü bir enerjiyle çenesini öne çıkarmış, dolgun etli dudaklarını sıkıca kapamış, güvertede dimdik durmaktadır. Presbiteryen papazların oğlu ve torunu olarak sadece tek bir gerçeğe inanan ve bu gerçeğin doğruluğundan emin olan o adamların sertliğini ve tutuculuğunu o da içinde taşımaktadır. Wilson'ın kanında, önderi ve öğreticiyi günahkâr insanlığı kurtarmakla yükümlü kılan Kalvenci inancın azmi ve inançlı İskoç ve İrlandalı ataları-

nın coşkusu vardır. Kutsal Kitap'tan bir milim olsun sapmaktansa inançları uğruna yakılmayı göze alan din şehitlerinin ve sapkınların dik başlılığına sahiptir o da. Onun gibi demokrat ve bilge bir adam için "*humanity*" [insaniyet], "*mankind*" [insanlık], "*liberty*" [bağımsızlık], "*freedom*" [özgürlük], "*human rights*" [insan hakları] gibi kavramlar kuru sözcükler değildir; ataları için İncil ne anlama geldiyse bu kavramlar da onun için aynı anlamı taşımaktadır, bunlar Wilson için ideolojik ve belirsiz kavramlar değil, atalarının İncil'i savunduğu gibi harfiyen savunmakta kararlı olduğu dini ilkelerdir. Pek çok savaşım vermiştir, fakat gözlerinin karşısında giderek belirginleşen Avrupa topraklarına bakarken şu anda girişmekte olduğunun bunların içinde en önemlisi olacağını hissetmektedir. Elinde olmadan kasları gerilir ve şöyle düşünür: "*to fight for the new order, agre(e)ably if we can, disagre(e)ably if we must*" [yapabiliyorsak uzlaşarak, yapamıyorsak tartışarak yeni dünya düzeni için savaşacağız].

Fakat çok geçmeden Wilson'ın uzaklara çevrilmiş bakışlarındaki sertlik kaybolur. Onu Brest limanında selamlayan toplar ve bayraklar Birleşik Devletler başkanını sadece kurallar gereği onurlandırmaktadır; fakat daha sonra limanda bekleyen kalabalığın ona doğru yükselen heyecan dolu uğultusunda düzenlenmiş, organize edilmiş bir karşılama, ısmarlama bir sevinç değil, aksine bütün bir halkın taşkın coşkusunu hisseder. Treninin yolu üstündeki her köyde, her mezrada, her evde umut ateşi gibi bayraklar sallanır. Eller Wilson'a doğru uzanır, etrafını heyecan dolu seslerin uğultusu sarar ve Champs Elysées'den geçerek Paris'e girdiğinde kalabalık coşkun bir sel gibi ona doğru akar. Fransa halkı, Paris halkı Avrupa'nın daha uzaklarındaki halkların bir simgesi olarak Wilson'ı karşılamaktadır, insanlar haykırmakta, sevinç çığlıkları atmakta ve beklentilerini kabaran tek bir ses gibi ona iletmeye çalışmaktadır. Wilson'ın yüz ifadesi

giderek rahatlar, yüzüne dişlerini ortaya çıkaran huzurlu, mutlu, neredeyse esrik bir gülümseme yayılır, sanki herkesi, tüm dünyayı selamlamak ister gibi şapkasını dört bir yana sallar. Evet, kendi gelmekle doğru yapmıştır, çünkü kuralların katılığına ancak iradenin canlılığı üstün gelebilir. Böyle mutlu bir kent, böyle umut dolu bir insanlık her zaman için ve her yerde yaratılamaz mıdır? Sadece bir gece mola verip dinlenecek ve ertesi sabah hemen dünyanın binlerce yıldan beri düşlediği barışı sağlamak üzere harekete geçecek ve bir ölümlüye kısmet olabilecek en büyük eylemi hayata geçirecektir.

Fransız hükümetinin ona tahsis ettiği *palais*'nin önünde, Dışişleri Bakanlığı'nın koridorlarında, Amerikan delegasyonunun kaldığı Hôtel de Crillon'ın önünde sabırsızlık ve itiş kakış içinde koca bir gazeteci ordusu beklemektedir. Sadece Kuzey Amerika'dan yüz elli kişi gelmiştir; her ülke, her kent kendi muhabirlerini göndermiştir. Hepsi de yapılacak bütün toplantılar için giriş kartı istemektedir. Hem de hepsi için! Çünkü tüm dünyaya "*complete publicity*" [tam açıklık] sözü verilmiştir, bu kez kapalı oturumlar veya gizli anlaşmalar olmayacaktır. On dört maddenin ilk paragrafı sözcüğü sözcüğüne şöyledir: "*Open covenants of Peace, openly arrived at, after which there shall be no private international understandings of any kind*" [açık görüşmelerle hazırlanan barış tüzüğüne göre ne türden olursa olsun hiçbir uluslararası anlaşma gizli yapılmayacaktır]. Diğer bütün salgınlardan çok daha fazla cana mal olan gizli anlaşma vebası Wilson'ın yeni "*open diplomacy*" [açık diplomasi] serumuyla kesinlikle önlenecektir.

Ne var ki sabırsızlıkla oturumları bekleyen gazeteciler ertelemelerle oyalanınca düş kırıklığına uğrarlar. Elbette bütün büyük toplantılara girebilecekler ve bu halka açık –aslında tüm gerilimlerden daha önce kimyasal olarak

arındırılmış– toplantıların tutanaklarını hiç eksiksiz tüm dünyaya aktarabileceklerdir. Ama henüz bir bilgi verme aşamasına gelinmemiştir. Önce *modus procedendi*'nin [görüşme düzeni] saptanması gerekmektedir. Hayal kırıklığına uğrayanlar tam bir görüş birliği sağlanamadığını hissederler. Fakat verilen bilgiler yanlış da sayılmaz. Konu, Wilson'ın "*Big four*"un [büyük dörtler] daha ilk açıklamalarından Müttefik Devletler'in direndiğini hissettiği *modus procedendi*'dir: Bütün görüşmeleri tümüyle açık yapmak istememektedirler ve haklı gerekçeleri vardır. Savaşa giren bütün devletlerin dosyalarında ve evrak dolaplarında, her birine payını ve ganimetini garanti eden gizli belgeler, sadece *camera caritatis*'te [iyilikseverlik alanında] ortaya dökebilecekleri kirli ve gizli çamaşırlar, bulunmaktadır. Konferansı başından tehlikeye atmamak için bazı şeyler önce kapalı kapılar ardında konuşulmalı ve aklanmalıdır. Anlaşmazlık sadece *modus procedendi* konusunda değil, çok daha derindedir. Aslında her iki taraf için, hem Amerika hem de Avrupa için durum gayet nettir, açıkça bir taraf sağ, diğer taraf sol görüşü temsil etmektedir. Bu konferansta bir değil iki, hem de birbirinden tamamen farklı iki barış anlaşması imzalanacaktır. Biri yenik düşüp silahı bırakmış olan Almanya'yla yapılacak dönemsel ve güncel barış anlaşmasıdır, diğeriyse geleceğe yönelik, ileride savaş çıkmasını tamamen önleyecek kalıcı bir barış anlaşmasıdır. Bir yandan eski sert usulde bir barış, öte yandan *League of Nations*'ı [Milletler Cemiyeti] kurmak isteyen Wilson'ın *convenant*'ına [tüzük] göre barış. Bunlardan hangisi daha önce ele alınmalıdır?

İşte bu noktada iki tarafın görüşleri arasında sert bir çatışma vardır. Wilson dönemsel barışla pek ilgilenmez. Ona göre, sınırların belirlenmesi, savaş tazminatlarının ödenmesi ve yeniden yapılanma masraflarının karşılanması sorunları on dört maddelik ilke anlayışı temelinde

uzmanlar ve komisyonlar tarafından çözümlenmelidir. Bunlar uzmanlara düşen ikincil ve daha ufak çapta işlerdir. Buna karşın tüm ulusların önde gelen devlet adamlarının görevi yeni barışı oluşturmak, ulusların birliğini kurmak ve sonsuz barışı sağlamak olmalıdır. Her iki taraf da kendi görüşünü öncelikli bulmaktadır. Müttefikler haklı olarak dört yıllık savaştan sonra tükenmiş ve harap olmuş Avrupa'yı barış için aylarca daha bekletmemek gerektiğini, aksi halde kıtanın tekrar kaosa sürükleneceğini öne sürerler. Öncelikle sınırlar ve tazminatlar gibi nesnel meselelerin çözülmesi, hâlâ silah altında tutulan erkeklerin karılarının ve çocuklarının yanına gönderilmesi, kurların dengelenmesi, ticaret ve ulaşımın tekrar canlandırılması gerektiğini vurgulayarak, ancak bütün bunlardan sonra sağlamlaşmış bir zeminde Wilson'ın projesinin bir serap gibi parlamasının mümkün olacağını belirtirler. Wilson'ın güncel barışla ilgilenmeyişi gibi Clemenceau, Lloyd George ve Sonnino da deneyimli taktikçiler ve pratik yanı güçlü politikacılar olarak aslında Wilson'ın taleplerine karşı oldukça kayıtsızdırlar. Wilson'ın insani taleplerini ve fikirlerini kısmen siyasi hesaplarla kısmen de içten bir sempatiyle alkışlamışlardır, çünkü bilinçli ya da bilinçsiz, kendi halklarının bu bencillikten uzak ilkelerin çekici ve zorlayıcı gücünden etkilendiğini hissetmektedirler, bu yüzden de biraz yumuşatarak ve belli şartlara bağlayarak Wilson'ın planını tartışmaya hazırdırlar. Fakat önce Almanya'yla barış imzalayarak savaşın bittiği kesinleştirilmeli, Wilson'ın tüzüğü daha sonra ele alınmalıdır.

Ne var ki Wilson da hayat dolu bir talebin ertelemelerle nasıl yıpratılabileceğini ve kan kaybedeceğini bilecek kadar deneyimli bir politikacıdır. İstenmeyen önergelerin geciktirmelerle nasıl gündemden düşürüldüğünü gayet iyi bilir, sonuçta insan sadece idealizmi sayesinde Amerikan başkanı olamaz. Bu yüzden önce tüzüğün ele alınmasını

öngören kendi görüşünden ödün vermez, hatta tüzük maddelerinin Almanya'yla yapılacak barış anlaşmasına harfiyen alınmasını ister. Ancak onun bu talebinin sonucunda doğal olarak ikinci bir anlaşmazlık noktası daha belirir. Çünkü müttefikler için bu ilkelerin barış anlaşmasına alınması, Belçika'ya girerek halklar hukukunu barbarca çiğneyen ve Brest Litovsk'ta General Hoffmann'ın ağır darbesiyle saygısızca bir zorbalığın en kötü örneğini sergileyen savaş suçlusu Almanya'ya geleceğin insanlık ilkelerinin ödülünü daha şimdiden vermek anlamına gelmektedir. Önce eski ağır borçların kapatılmasını, yeni yöntemlere sonra geçilmesini isterler. Tarlalar hâlâ çöle dönmüş durumdadır ve şehirler yakılıp yıkılmıştır, Wilson'ı etkilemek için bunları kendi gözleriyle görmesi için ısrar ederler. Fakat Wilson, bu "*Impracticable man*" [pratik olmayan adam] bilerek yıkıntılara bakmaya yanaşmaz. O sadece geleceğe bakmakta ve yıkık dökük kentlerin yerine sonsuza kadar yaşayacak yapıyı görmektedir. Onun tek bir görevi vardır, "*to do away with an old order and establish a new one*" [eski düzeni ortadan kaldırmak ve bir yenisini kurmak]. Wilson, danışmanları Lansing ve House'un da karşı çıkmalarına rağmen talebinde sarsılmaz bir azim ve kararlılıkla direnir. Önce tüzük. Önce tüm insanlığın hakları, ancak bundan sonra tek tek halkların çıkarları.

Mücadele sertleşir ve başkan çok zaman kaybeder, bunun sonuçları kötü olacaktır. Woodrow Wilson hayal ettiklerine kesin bir biçim verme şansını ne yazık ki kaçırır. Toplantıya sunduğu tüzük projesi son halini almış değildir, önce bir dizi oturumda tartışılması, değişiklikler yapılması, geliştirilmesi, bazı yerlerinin pekiştirilmesi veya hafifletilmesi gereken bir "*first draft*", bir ilk taslaktır sadece. Ayrıca diplomatik nezaket Paris'ten sonra diğer müttefiklerin başkentlerini de ziyaret etmesini gerektirmektedir. Böylece Wilson Londra'ya gider, Manchester'de bir konuşma yapar, sonra

Roma'ya geçer ve onun yokluğunda diğer devlet adamları projesini geliştirmek için gerçekten isteyerek ve severek çaba göstermediklerinden ilk "*plenary session*"da [genel kurul toplantısı] görüşülünceye kadar bir aydan fazla bir zaman kaybedilir ve bu bir ay boyunca Macaristan'da, Romanya'da, Polonya'da, Baltıklar'da ve Dalmaçya sınırında düzenli ve gönüllü birlikler çatışmalara girerler, toprak işgal ederler, Viyana'da açlık sıkıntısı baş gösterir, Rusya'da durum tehlikeli biçimde sertleşir.

Ne var ki 18 Ocak'ta yapılan bu ilk "*plenary session*"da bile tüzüğün "*integral part of the general treaty of peace*" [genel barış sözleşmesinin bütünleyici kısmını] oluşturması ancak kuramsal düzeyde belirlenir. Belge hâlâ son şeklini almış değildir, bitmek tükenmek bilmez tartışmalarda elden ele dolaşır, sürekli değişiklikler yapılır. Böylece bir ay daha, Avrupa'nın gerçek ve kalıcı barışına sahip olmak için duyduğu ihtiyacın giderek şiddetlendiği korkunç huzursuzluklarla dolu bir ay daha geçer. Ancak 14 Şubat 1919'da, ateşkesten üç ay sonra, Wilson tüzüğü son haliyle sunabilir ve oybirliğiyle kabul edilir.

Dünya bir kez daha sevinçle coşar. Wilson'ın, barışı silah zoruyla ve terörle değil, aksine uzlaşmayla ve üst düzey bir hukuk inancıyla sağlamayı öngören davası kazanmıştır. Wilson *palais*'den sevinç gösterileri ve alkışlarla ayrılır. Etrafını saran kalabalığa yüzünde gururlu ve müteşekkir bir mutluluk gülümsemesiyle bir kez daha, son bir kez daha bakar; o halkın ardından başka halkları, onca acılar çekmiş bu kuşağın ardından, bu kalıcı güvence sayesinde savaşın getirdiği felaketleri ve diktatörlüklerin aşağılamalarını bir daha yaşamayacak olan gelecek kuşakları görür. Bu onun en büyük günüdür ve aynı zamanda son mutlu günüdür. Çünkü Wilson mücadeleyi kazandığını düşünüp savaş alanını terk etmekte aceleci davranarak zaferini tehlikeye atar. Ertesi gün, yani 15 Şubat'ta, oradaki seçmenlerine ve yurttaşları-

na sonsuz barışın *magna carta*'sını sunmak üzere diğer anlaşmayı, savaşı bitiren son barış anlaşmasını imzalamadan Amerika'ya geri döner.

George Washington gemisi Brest limanından ayrılırken yine top atışlarıyla selamlanır, fakat bu kez toplanmış olan kalabalık o kadar yoğun değildir ve daha kayıtsızdır. Wilson Avrupa'dan ayrılırken başlangıçtaki o tutkulu heyecandan, halkların o Mesihvari umudundan bir şeyler eksilmiştir. Onu New York'ta da soğuk bir karşılama beklemektedir. Ne ülkeye geri dönen gemiyi karşılayan gösteri uçakları vardır, ne de coşku ve sevinç çığlıkları; kendi başkanlık dairelerinde, Senato'da, Kongre'de olduğu gibi kendi partisi ve kendi halkı tarafından da daha çok bir güvensizlik duygusuyla karşılanır. Avrupa, Wilson yeterince yol almadığı için, Amerika ise fazla ileri gittiği için hoşnutsuzdur. Avrupa onun çatışan çıkarları daha büyük ve genel bir insanlık çıkarıyla bütünleştirmek için gösterdiği çabaların henüz yeterli olmadığı görüşündedir; Amerika'daysa şimdiden gelecek başkanlık seçimine odaklanmış siyasi rakipleri, Wilson'ı yeni kıtayı yetkisi olmadan huzursuzluklarla çalkalanan ve ne olacağı belirsiz Avrupa kıtasına siyasi olarak fazla yakınlaştırarak ulusal politikanın temel bir ilkesine, Monroe Doktrini'ne aykırı düşmekle suçlarlar. Wilson, gelecekteki bir düşler ülkesini tesis etmekle veya yabancı ulusların haklarını düşünmekle değil, aksine öncelikle onu kendi iradelerinin temsilcisi olarak seçen Amerikalıları düşünmekle yükümlü olduğu konusunda sertçe uyarılır. Böylece Wilson daha Avrupa'daki görüşmelerin yorgunluğunu üstünden atamadan hem kendi partisiyle hem siyasi rakipleriyle yeni görüşmeler yapmak zorunda kalır. Her şeyden önce tüzüğün dokunulmaz ve zedelenemez bir biçimde kurduğunu sandığı mağrur yapısında sonradan bir arka kapı açmak zorunda kalır: "*Provision for withdrawal of Ame-*

rica from the League" [Amerika'nın birlikten çekilmesine yönelik önlem], böylece Amerika herhangi bir zamanda birlikten çekilebilecektir. Ne var ki bu durumda cemiyetin sonsuza kadar yaşaması planlanan binasından ilk tuğla eksilmiş, duvarında nihai çöküşünü getirecek o ilk uğursuz çatlak oluşmuştur.

Fakat Wilson kısıtlamalar ve değişikliklerle de olsa insanlığın yeni *magna carta*'sını Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da kabul ettirir, ancak bu yine de yarım bir zaferdir. Wilson görevinin ikinci bölümünü tamamlamak üzere Avrupa'ya dönerken, ayrılırken olduğu kadar özgür ve güvenli değildir. Gemisi tekrar Brest limanına yaklaşır, kıyıya çevirdiği gözlerinde eski umut dolu bakışlar yoktur artık. Yaşadığı hayal kırıklığıyla son birkaç hafta içinde yaşlanmış ve yorgun düşmüştür, yüz ifadesi artık daha katı ve gergindir, ağzının çevresinde de sert ve küskün bir ifade belirmeye başlamıştır. Arada bir sol yanağında görülen hafif bir çekilme içinde olgunlaşmakta olan hastalığın uyarıcı bir önbelirtisidir. Wilson'a eşlik eden doktor onu her an dinlenmesi için uyarmaktadır. Şimdi onu yeni ve belki de daha zorlu bir mücadele beklemektedir. İlkeleri kabul ettirmenin onları biçimlendirmekten çok daha zor olduğunu bilmektedir, fakat kendi programının tek bir noktasında bile ödün vermemeye kararlıdır. Ya hep ya da hiç. Ya sonsuza kadar barış ya da hiçbir şey.

Limanda artık sevinç çığlıkları atanlar yoktur, Paris sokaklarında da sevinç gösterileriyle karşılanmaz, gazeteler çekimser ve soğuk, insanlar temkinli ve güvensizdir. Goethe'nin sözleri bir kez daha gerçek olmuştur: "Coşku, salamurası yapılıp uzun yıllar saklanacak bir ürün değildir." Wilson koşulların elverişli olduğu andan yararlanmak yerine, demiri sıcak ve yumuşakken tavında dövmek yerine Avrupa'nın idealist eğilimlerinin donup katılaşmasına neden

olmuştur. Bir aylık yokluğu her şeyin değişmesine yol açmıştır. Onunla aynı zamanda Lloyd Georg da izin alarak konferans katılımına ara vermiştir, Clemenceau bir suikastçının kurşunlarına hedef olarak iki hafta çalışamaz hale gelmiştir ve konferansın denetimsiz kaldığı bu süre içinde özel çıkarların temsilcileri komisyon toplantılarına sızabilmiştir. En azimli ve tehlikeli çalışmaları askerler yürütmüştür, dört yıl boyunca ilgi odağı olan, sözleriyle, kararlarıyla, iradeleriyle yüz binlerce kişiyi bu dört yıl boyunca kendilerine tabi kılan mareşaller ve generaller şimdi alçakgönüllülükle çekilmeye hiç hazır değillerdir. "*To abolish conscription and all other forms of compulsory military service*" [askerlik hizmetinin ve savunma hizmetlerinin diğer bütün biçimlerinin kaldırılmasını] talep ederek iktidar araçları olan orduları ellerinden almayı hedefleyen bir tüzük onların varlıklarına karşı bir tehdittir. Dolayısıyla mesleklerinin anlamını ortadan kaldıracak bu sonsuz barış zırvalarının mutlaka bertaraf edilmesi veya çıkmaza sokulması gerekmektedir. Tehditler savurarak Wilson'ın silahsızlanma önerisinin yerine silahlanma, uluslararası bir çözümün yerine de yeni sınırlar ve ulusal güvenceler talep ederek on dört hayali maddeyle bir ülkenin refahının sağlanamayacağını öne sürerler, aksine bu sadece kendi ordularının silahlandırılması ve karşı tarafın silahsızlandırılmasıyla mümkündür. Askerlerin peşinden, kendi silah fabrikalarının işlerliğini korumak isteyen sanayici gruplarının temsilcileri ve savaş tazminatlarından kâr elde etmek isteyen aracılar baskı yaparlar. Her biri ülkesine, sınırlarını biraz daha genişletecek bir parça toprak kazandırarak toplantıdan dönmek isteyen muhalefet partilerinin tehdidini enselerinde hisseden diplomatlar da giderek daha kararsız davranmaya başlarlar. Birkaç becerikli parmak kamuoyunun nabzına dokunur ve Amerikan gazeteleri tarafından desteklenen bütün Avrupa gazeteleri bütün dillerde aynı temayı ele alırlar: Wilson fantezileriyle barışı geciktiriyor. Onun aslında övgü-

ye değer ve mutlaka idealist bir ruhla dolu ütopyaları Avrupa'nın istikrarını sağlamasını engelliyor. Artık etik çekincelerle ve abartılı ahlaki kaygılarla kaybedilecek zaman yok! Eğer derhal barış sağlanmazsa Avrupa kaosa sürüklenecek!

Ne yazık ki bu suçlamalar tümüyle haksız değildir. Planlarını yüzyıllar ötesine göre yapan Wilson'ın zaman ölçütleri Avrupa halklarınınkinden farklıdır. Binlerce yıllık bir düşü gerçekleştirmek üzere üstlendiği bir görev için dört beş ay ona az görünmektedir. Ne var ki bu arada Avrupa'nın doğusunda karanlık güçler tarafından örgütlenen bağımsız askeri güçler kol gezmekte, toprakları işgal etmektedir ve pek çok bölge nereye ait olduğunu veya olması gerektiğini bilememektedir. Dört ay geçmesine rağmen Alman ve Avusturya delegasyonları hâlâ konferansa kabul edilmiş değildir, henüz kesinleşmemiş sınırların ardında halklar huzursuzdur, açık belirtiler yarın Macaristan'ın, ertesi gün Almanya'nın çaresizlikten Bolşeviklerin kanadına geçeceğini işaret etmektedir. Bu durumda diplomatlar hızla bir sonuç alınması, adil veya değil, bir anlaşmaya varılması için baskı yaparlar ve bu yolda bütün engellerin ortadan kaldırılmasını, öncelikle de şu talihsiz tüzüğün bir yana bırakılmasını isterler.

Wilson'ın üç ay boyunca oluşturduğu her şeyin yokluğundaki bir ay içinde sabote edildiğini ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını görmesi için Paris'te geçirdiği ilk bir saat yeterli olur. Mareşal Foch, tüzüğün barış anlaşmasından çıkarılmasını neredeyse kabul ettirmiştir, görüşmelerin ilk üç ayı boşu boşuna geçmiş gibi görünmektedir. Fakat Wilson tüzük konusunda bir adım bile geri atmamaya kesinlikle kararlıdır. Ertesi gün, yani 15 Mart'ta resmi bir basın açıklaması yaparak tüzüğü barış anlaşmasının asli bir parçası olarak kabul eden (*"The covenant is to be an integral part of the treaty of peace"*) 25 Ocak tarihli kararın aynen geçerli olduğunu bildirir. Bu açıklama, Almanya'yla yapılacak barış anlaşmasının yeni tüzük temelinde değil de,

müttefikler arasındaki eski gizli anlaşmalara uygun olarak yapılması girişimine karşı ilk büyük darbedir. Başkan Wilson, daha kısa süre önce ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına saygı göstereceklerini ve destekleyeceklerini resmen onaylamış aynı devletlerin şimdi ganimet peşinde olduklarını gayet iyi görmüştür; Fransa Ren ve Saar bölgelerini, İtalya Fiume ve Dalmaçya'yı istemekte; Romanya, Polonya ve Çekoslovakya da kendilerine pastadan pay çıkarmaya çalışmaktadır. Eğer Wilson karşı çıkmazsa barış kendi önerdiği ve resmen kabul edilmiş ilkeler doğrultusunda değil, Napoléon'un, Talleyrand'ın ve Metternich'in şiddetle eleştirdiği yöntemleriyle yapılacaktır.

On dört gün sert çekişmelerle geçer. Wilson *self-determination*'daki [kendi kaderini tayin hakkı] bu ilk çatlağın diğer bütün koşullara örnek oluşturacağını düşündüğü için Saar bölgesinin Fransa'ya bırakılmasını tartışmak bile istemez ve gerçekten de bütün taleplerini bu ilk çatlağa bağlayan İtalya hemen konferanstan ayrılma tehditleri savurmaya başlar. Fransız basını yaylım ateşini şiddetlendirir, Macaristan'da Bolşevizm kendini göstermeye başlar ve müttefikler Bolşevizmin yakında bütün dünyayı saracağını öne sürerler. Wilson, en yakın danışmanları Albay House'un ve Robert Lansing'in bile giderek hissedilir bir direnç gösterdiklerini fark eder. Bu bir zamanlarki dostları bile Wilson'a, dünyaya hâkim olan karmaşayı göz önüne alarak barışın bir an önce yapılması için idealistçe taleplerinin bazılarından vazgeçmesini tavsiye ederler. Wilson'ın karşısında görüş birliği içinde bir cephe oluşmuştur. Öte yandan Amerika'da siyasi rakiplerinin ve düşmanlarının körüklediği kamuoyunun ağır baskısı bir gürz gibi sırtına inmiştir, Wilson bazı anlarda gücünün sonuna geldiğini hissetmektedir. Hepsine karşı tek başına daha fazla mücadele edemeyeceğini ve taleplerini kabul ettiremezse konferansı terk etmeye kararlı olduğunu bir dostuna itiraf eder.

Herkese karşı verdiği bu mücadelenin ortasında son bir düşman daha karşısına dikilir ve bu kendi bedeninden, kendi içinden çıkan bir düşmandır. 3 Nisan günü, acımasız gerçeklikle henüz tam şeklini almamış idealleri arasındaki mücadele belirleyici bir noktaya vardığı sırada Wilson artık ayakta zor durmaktadır, ağır bir grip altmış üç yaşındaki devlet adamını yatak istirahatine zorlar. Fakat zaman, hastalıkla ateşlenen kanından daha hızlı akmaktadır ve dinlenmesine izin vermez; siyasetin kararan gökyüzünden felaket haberleri yıldırım gibi yağmaktadır. 5 Nisan'da Bavyera'da komünistler iktidara gelir, Münih'te bir konseyler cumhuriyeti kurulur, Bolşevik bir Bavyera'yla Bolşevik bir Macaristan arasına sıkışıp kalan ve açlıktan kırılan Avusturya'nın da bu cepheye katılması an meselesidir. Wilson'ın tek başına direnerek her şey için yüklendiği sorumluluk giderek ağırlaşmaktadır. Hasta yatağına kadar dayanıp bitkin adama baskı yaparlar. Bitişikteki odada Clemenceau, Lloyd George ve Albay House toplantı yapmaktadırlar, bedeli ne olursa olsun bir sonuca varma konusunda üçü de kararlıdır. Ve bu bedeli Wilson kendi talepleri ve idealleriyle ödeyecektir; şimdi hepsi görüş birliği içinde onun "*during peace*" [sürekli barış] formülünü geri çekmesini istemektedirler, çünkü bu gerçekçi, askeri ve nesnel bir barışın yolunu kapatmaktadır.

Fakat hastalıktan bitkin düşen, onu barışı geciktirmekle suçlayan basının saldırılarıyla altüst olan, kendi danışmanları tarafından terk edilen, diğer hükümetlerin temsilcilerinin saldırısına uğrayan bu yorgun adam hâlâ direnmektedir. Sözünden dönmemesi gerektiğini, Avrupa'da barışın, ancak antimiliter, kalıcı ve geleceğe yönelik bir barış anlayışıyla uyum içinde gerçekleşirse ve Avrupa'yı kurtaracak yegâne çözüm olan "*world federation*" [dünya düzeni] için sonuna kadar mücadele ederse hakiki bir barış olacağını hisset-

mektedir. Ayağa kalkar kalkmaz cesur bir hamle yapar. 7 Nisan'da *Navy Department*'a [Denizcilik Bakanlığı] şöyle bir telgraf gönderir: "*What is the earliest possible date U.S.S. George Washington can sail for Brest France, and what is probable earliest date to arrival Brest. President desires movements this vessel expedited.*" [*U.S.S. George Washington* Fransa'nın Brest limanına doğru en yakın hangi tarihte yola çıkabilir ve olabilecek en erken varış tarihi nedir. Başkan bu geminin acilen yola çıkmasını istiyor.] Başkan Wilson'ın gemisinin Avrupa'ya gönderilmesini istediği haberi aynı gün tüm dünyaya duyurulur.

Haber bir yıldırım etkisi yapar ve anlamı derhal kavranır. Başkan Wilson'ın tüzüğün tek bir maddesini bile zedeleyecek herhangi bir barış anlaşmasını kabul etmeyeceğini ve ödün vermektense konferansı terk etmeye kararlı olduğunu şimdi bütün dünya öğrenmiştir. Avrupa'nın ve dünyanın yazgısını on yıllar, belki yüzyıllar boyunca etkileyecek tarihi an gelip çatmıştır. Wilson konferans masasından kalkarsa eski dünya düzeni çökecek, kaos başlayacaktır, ama belki de yeni bir yıldız doğuracak kaoslardan biri olacaktır bu. Avrupa sabırsızlıkla ürpererek beklemektedir: Konferansın diğer katılımcıları bu sorumluluğu üstlenecekler midir? Wilson kendisi bu sorumluluğu üstlenecek midir? Belirleyici an gelmiştir.

Her şeyi belirleyecek o an artık gelmiştir. Woodrow Wilson o anda hâlâ çok kararlıdır. Uzlaşma yok, geri adım yok, "*hard peace*" [zorla barış] değil, "*the just peace*" [adil barış] sağlanacak. Saar bölgesi Fransızlara, Fiume İtalyanlara verilmeyecek, Türkiye parçalanmayacak, "*bartering of peoples*" [mübadele] olmayacak. Hukuk gücün üstünde, ideal gerçekliğin üstünde, gelecek de şimdiki zamanın üstünde olmalı! *Fiat justitia, pereat mundus* [Dünya yıkılsa bile hukuk kendi yolunda gitmeli]. O kısacık an Wilson'ın hayatında en önemli, en insani, en kahramanca an olacak-

tır: Eğer o anda da duruşunu koruyacak gücü gösterebilirse adı çok az sayıdaki gerçek hümanistin arasında yerini alarak ölümsüzleşecek ve benzersiz bir eylemi gerçekleştirmiş olacaktır. Ama o anı yakalayamadan bir hafta daha geçer, her yandan saldırılar devam etmektedir; Fransız, İngiliz ve İtalyan basını barışı baltalayan bu "*eirenopoieis*"i (barışın başarısını engelleyen) kuramsal ve teolojik inatçılığıyla barış sürecine zarar vermekle ve reel dünyayı kendi ütopik hayallerine kurban etmekle suçlar. Hatta ona büyük umutlar bağlanmış olan, ama şimdi Bavyera'da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle sarsılan Almanya bile ona sırt çevirir. Kendi danışmanları Albay House ve Lansing de onu kararından vazgeçirmek için gösterdikleri çabalarda diğerlerinden geri kalmamaktadır. Daha birkaç gün önce Washington'dan "*Only a bold stroke by the President will save Europa and perharps the World*" [Avrupa'yı ve belki de dünyayı sadece başkanın yapacağı cesur bir hamle kurtaracaktır] şeklinde yüreklendirici bir telgraf çekmiş olan aynı devlet müsteşarı Tumulty, Wilson o cesur hamleyi yaptıktan sonra düştükleri yılgınlıkla bu kez şöyle bir telgraf gönderir: "*... Withdrawal most unwise and fraught with most dangerous possibilities here and abroad... President should... place the responsibility for a break of the Conference where it properly belongs... A withdrawal at this time would be a desertation*" [... çekilmek hiç akıllıca olmaz ve ülke içinde de, ülke dışında da çok tehlikeli olasılıklara yol açar... Başkan konferanstan çekilme sorumluluğunu asıl ait olduğu yere bırakmalıdır... Bu aşamada geri çekilmek mücadeleden kaçmak anlamına gelecektir].

Bütün tarafların ağız birliği yapmışçasına üstünde uyguladıkları baskı karşısında kendini güvensiz hisseden, şaşkınlık ve çaresizliğe düşen Wilson etrafına bakar. Onun tarafında olan hiç kimse yoktur, konferans salonundaki

herkes ona karşıdır, herkes kendi kurmaylarının yanındadır ve direnmesi için, davasına sadık kalması için uzaklardan ona yalvaran görünmez milyonların sesi ona ulaşmamaktadır. Wilson, tehdidini gerçekleştirip masadan kalkabilse adını sonsuza kadar yaşatabileceğini, sadece kendine sadık kalabilse gelecek üzerine fikirlerini her zaman yenilenebilecek bir önerme olarak kendinden sonrakilere bırakabileceğini fark edemez. Hırsın, nefretin ve anlayışsızlığın iktidarına karşı hayır diyebilse bu "hayır"dan nasıl bir güç fışkıracağını göremez. Sadece yalnız kaldığının ve bu son sorumluluğu tek başına üstlenecek güçte olmadığının farkındadır. Böylece Wilson –talihsiz bir şekilde– yavaş yavaş çözülerek sıkı duruşunu gevşetir. Albay House geçişi sağlamayı üstlenir, bazı imtiyazlar verilir, sekiz gün boyunca sınırlarla ilgili pazarlıklar yapılır. Sonunda 15 Nisan günü –bu insanlık tarihinde karanlık bir gündür– Wilson yüreği burkularak ve içine sindiremeden de olsa Clemenceau'nun bu arada epey törpülenmiş askeri taleplerini kabul eder: Saar bölgesi Fransızlara verilecektir, ancak temelli değil on beş yıllığına. O zamana kadar hiçbir ödün vermeye yanaşmayan bu adam ilk ödünü vermiştir ve ertesi sabah Paris gazetelerinin tutumu sihirli bir değnekle dokunulmuş gibi değişir. Daha dün barışı engellediğini, dünya düzenine zarar verdiğini öne sürerek ona saldıran gazeteler şimdi onu dünyanın en bilge devlet adamı olarak övmektedir. Fakat bu övgüler Wilson'ın yüreğini bir hakaret gibi derinlemesine yakar. Wilson barışı belki de gerçekten kurtardığını bilmektedir, ama anlık barışı, oysa uzlaşma ruhuyla yapılacak kurtarıcı ve kalıcı bir barış fırsatı kaçırılmış ve ziyan edilmiştir. Tutarsızlık anlama, hırs mantığa üstün gelmiştir. Zamanın ötesine geçecek bir idealin uğradığı saldırıyla dünya çok gerilere düşmüş ve bayrağı taşıyan önder olarak Wilson en önemli mücadeleyi, kendine karşı verdiği mücadeleyi kaybetmiştir.

Wilson yazgıyı değiştirebilecek o anda doğru mu davranmıştır, yanlış mı? Bunun yanıtını kim verebilir ki? Gelgelelim on yıllar ve yüzyıllar sonrasını etkileyecek o tarihi günde geri dönülmez bir karar verilmiştir ve insanlık bunun bedelini kanla, çaresizlikle ve muazzam bir yılgınlıkla tekrar tekrar ödemek zorunda kalacaktır. O günden itibaren Wilson'ın çağında bir benzeri olmayan etik gücü kırılmış, itibarını yitirmiş, dolayısıyla tükenmiştir. Bir kez ödün verildi mi artık durmak mümkün değildir. Uzlaşmalar kaçınılmaz olarak yeni uzlaşmaları getirir.

Onursuzluktan onursuzluk, şiddetten şiddet doğar. Wilson'ın bir bütün olarak düşlediği sonsuz barış, geleceğe açık olarak ve hümanizm ruhuyla değil de salt akılla biçimlendirildiği için eksik kalmış, bütünlenmemiştir: Benzersiz bir fırsat, belki de tarih boyunca yazgıyı değiştirme gücünü en fazla sunan fırsat ne yazık ki kaçırılmıştır ve yeniden tanrılarını yitiren dünya şimdi düş kırıklığı ve şaşkınlık içindedir. Bir zamanlar bütün dünyanın kurtarıcı olarak selamladığı bu adam ülkesine dönerken artık onu kurtarıcı olarak gören kimse kalmamıştır, o şimdi ölümcül bir darbe almış yorgun ve hasta bir adamdır sadece. Ayrılırken ne sevinç gösterileri, ne de havada sallanan bayraklar vardır. Yenilgiye uğramış bu adam, gemisi Avrupa kıyılarından uzaklaşırken karaya sırtını döner. Binlerce yıldan beri barış ve birlik özlemi içinde olmasına rağmen bunu asla gerçekleştiremeyen talihsiz kıtamıza bir kez daha bakmayı reddeder. Ve insanca bir dünya için kurulan düşler bir kez daha sislere karışarak uzaklarda kaybolur.

Modern Klasikler Dizisi - 140

İnsanlık tarihi boyunca gerçekten önemli ve utkulu bir ana ulaşmak için milyonlarca saatin akıp gitmesi gerekir. Zweig'a göre, "tüm zamanların en büyük şairi ve gösteri sanatçısı" olan tarihin akışı gündelik ve sıradan olaylarla doludur. Ancak tarihe yön veren, birbirini izleyen bu sıradan olayları ara sıra kesintiye uğratan olağanüstü ve unutulmaz anlardır. Yazar bu yapıtında insanlığın yazgısını değiştiren bu anlardan on dördünü resim sanatından ödünç aldığı bir biçimle, birer "minyatür" olarak gözlerimizin önüne serer.
İstanbul'un fethi sırasında yetmiş geminin bir gecede vadilerden, tepelerden, bağlardan ve ormanlardan aşırılarak Haliç'e indirilmesi; Waterloo Savaşı'nın sonucunu değiştiren bir anlık hata; 74 yaşındaki Goethe'nin 19 yaşında bir genç kıza duyduğu aşkla yarattığı başyapıt; Rus devrimini başlatmak üzere Zürich'ten yola çıkıp Almanya üzerinden mühürlü bir trenle ülkesine dönen Lenin...
bu kitapta anlatılan, tek tek bireyler tarafında yaşanan, ancak tarihin akışını değiştiren deneyimlerden bazılarıdır. Zweig insanı, keşfetme, yaratma ve bazen de fiziksel koşulların yol açtığı sınırları aşma kapasitesiyle olduğu kadar zaafları ve yetersizlikleriyle de her zaman geleceği belirleyen başlıca unsur olarak görür.

STEFAN ZWEIG (1881-1942): Viyana'da varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Zweig, yaşamı boyunca Avrupa'nın hızlı değişimine tanıklık etti. 1934'te Nazilerin baskısı yüzünden Avusturya'dan ayrıldı. Önce İngiltere'ye, 1940'ta da Brezilya'ya göç etti. *Satranç, Amok Koşucusu, Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu, Bir Kadının Yaşamından Yirmi Dört Saat, Olağanüstü Bir Gece* gibi unutulmaz novellaları ona büyük bir ün kazandırdı. Roman, şiir, öykü, deneme, biyografi ve oyun gibi farklı türlerde çok sayıda yetkin ürün verdi. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu ilgi onu derin karakter incelemelerine götürdü. Önemli denemeleri arasında *Üç Büyük Usta* (1920); *Kendileriyle Savaşanlar* (1925) ve *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar* (1928) sayılabilir. *Ungeduld des Herzens* (1938; Sabırsız Yürek) adlı bir psikolojik romanı da mevcuttur. Zweig ayrıca Joseph Fouché, Marie Antoinette ve Mary Stuart'ın nesnellikten çok sezgiye dayanan biyografilerini yazmıştır. Avrupa'nı[illegible]le olduğunu görerek umutsuzluğa kapılan Zweig, 1942'de ikin[illegible]kte intihar etti.

9 786052 959435

Bütün Eserleri - 22

14 TL